

EXAMEN
VAN HET
ONTWERP VAN TOLERANTIE,
OM DE LEERE IN DE DORDRECHTSE
SYNODE ANNO 1619. VASTGESTELD

MET DE
VEROORDEELDE LEERE DER REMON-
STRANTEN TE VERENIGEN.

VOORGESTELD IN EENIGE
SAMENSPRAKEN,
DOOR EEN GENOOTSCHAP VAN VOOR-
STANDERS DER NEDERLANDSE
FORMULIEREN VAN EENIGHEID.

GESCHREVEN, TOT VERSTERKING VAN DE
LIEFHEBBERS DER WAARHEID,

Om door de vlejende naamen van *Liefde* en *Ver-
draagzaamheid* van de suiverheid des Euangeliums
niet afgeleid te worden.

EERSTE SAMENSPRAAK.

TE AMSTERDAM,
By NICOLAAS BYL, Boekverkooper op den
Nieuwendyk. 1753.

DE SAMENSPREEKERS ZYN

ORTHODOKUS, *een Regtzinnige.*

PANTANECHOMENUS, *een Alverdragende.*

ADIAPHORUS, *een Onverschillige.*

PHILALETHES, *een Waarbeidlievende.*

EURUODIUS, *een Breedeweghoudende.*

DEN LEZER GENADE.

D At het jeukerige verstand der Menschen weinig behagen vind dan in zaaken die nieuw, ongemeen, of van allen zoo niet begrepen zyn, leert de dagelykse ervarentheid, dewelke de toejuichingen hoort van de geletterde Wereld aan sulke die wat nieuws weten te zeggen, en den wic-rookadmp ziet opgaan, welken de Betweeters zig zelve aansteeken. Dit was dragelyk, of ook pryffelyk, omtrent Menschelyke Wetenschappen, dewelke van geringe beginselen door geduurige beoeffeningen door den tyd tot meerder volmaaktheid klimmen, beeter bevestigd, keuriger onderscheiden, dieper uitgehaakt, en verder uitgebreid worden: en indien zulks niet van tyd tot tyd geschied ware, zoude de Wereld nog zyn in eene Kinderlyke eenvoudigheid, dewelke zy door den vlyt van verstandige Mannen is ontwassen. Maar het is zoo dragelyk niet in de Zaligmakende Wetenschap, welker kennis niet tot ons gekomen is, nog komen konde, door Menschelyke ontdekkingen, maar door den Heiligen Geest die van den Hemel gezonden is. Het is wel waar, dat tot die openbaringen des H. Geestes mede behoren, zaaken die niet terstond vatbaar zyn, en toegesloten tot den tyd des eindes; waar in God zyne Kerke gelegentheid heeft willen geven om de zaaken na te speuren, op dat de wetenschap zoude vermenigvuldigd worden;

A A N D E N L E Z E R.

en dat 'er leeringen voorkomen in de Schriften der Propheten en Apostelen, welke geoefende zinnen vereischen tot onderscheiding des goeds en des kwaads: en in zoo verre is het noodig en prysselyk, dat de Goddelyke openbaringen, in de Heilige Bybelboeken begrepen, naarstelyk onderzocht en met elkanderen vergeleken worden, om, onder de inwerkende verlichting van Gods Geest, uit te vinden en in klaarder dag te stellen het geen nog verborgen ofte zoo duidelyk niet begrepen was: maar het is onverdragelyk, dat iemand, wie hy zy, de Goddelyke Openbaringen, uit welke alleen de zaligmakende wysheid voortvloeit, door byvoegzels van eigen vernuft zoude willen vermeerderen, ofte de oude en beproefde Euangelieleer verlatende een ander Euangelium zoude uitdenken ofte omhelzen; en een bestraffelyke kittelagtigheid van het gehoor, wanneer iemand in de oude Waarheid, door God zelve aan de Kerke tot zaligheid ontdekt, geen behagen meer hebbende, na wat nieuws hunkert; gelyk het een vloekwaardige vermetelheid is, wanneer iemand wyzer willende zyn dan God, onder den titul van nieuw en grooter licht, zyne eigene phantasien en vindingen poogt te voegen by, ofte te stellen in plaatse van, die leere, welke God nodig vond aan de uitverkorene tot hunne onderrechting, en aan zyne Dienstknechten tot stichting zyner Kerke, bekend te maken. Zoo deden de ver-

waan-

A A N D E N L E Z E R.

waandelyk zig zoo noemende Gnostiken, in de Christen Kerke der eerste tyd; en het ontbreekt nog aan geen Navolgers derzelve, welke, schoon zy nog niet durven op de Heilige Schriften zelve aanvallen, nochtans stout genoeg zyn, om tegen de Leeringen, daar in duidelyk geopenbaart, op te komen, en van zig te geeven, daaromtrent beeter licht te zullen geven, als onze Voorzaten hadden, van welke wy de geloofsleere ontfangen hebben: eischende daar toe op eene wysgeerige trant, dat wy de vooroordeelen moeten afleggen, en die gevoelens welke wy van onze Vaders ingezogen hebben; en bedoelende daar mede niet zoo zeer de vooroordeelen van ons bedorven verstand, nog de gevoelens van dwaalende Leidslieden die ons mochten bestierd hebben, maar de gevoelens van de aanzienlykste Leeraars der Hervormde Kerk, en de veroordeeling der oude en vernieuwde dwalingen, op de uitspraak van het onfeilbaar Woord Gods gegrond, welke die Voorvaders, tot bewaring van de zuiverheid der Hervormde Leere, of byzonder, of in wettig te samengeropenene Kerkvergaderingen, gedaan hebben. Dit geeft men op voor het middel om met een nieuw licht tot kennisse der Goddelyke Waarheden bestraalt te worden, 't welk zy beloven voor ons te zullen ontsteeken. Zoo hoog gevoelt men van zig zelve: daarentegen zeer laag van de Vaders.

A A N D E N L E Z E R.

ren. *Die Mannen hebben bunne verklaringen opgegeven als die hun de beste schenen; op dat zoo God ons daar naa t'eeniger tyd met grooter ligt bestraalde, en 't geen beeter was ontdekte, wy het vorige zouden laten vaaren en bet beeter kiezen.*

Wanneer wy bezien den arbeid der Menschen, die thans stout genoeg geworden zyn om zoo te schryven van de Dordse Vaderen, bevinden wy echter, dat die geen ander doel heeft, dan om de vastgestelde Leere onzer Kerke om te keeren, of dezelve, door het invoeren van een middelwegh tusschen de Regtzinnigheid en de Pelagiaanse dwalingen, aan de Remonstranten te verraden. Waarom wy Ampts- en Eeds-halven geen vryheid voor ons vonden, om deze Machinatie met stilzwygen aan te zien, maar ons geperst vonden om ons daar tegen te zetten, en Gods Kerke, eer het te laat zoude zyn, de oogen te openen: op dat niet Ledematen van minder doorzigt onbedacht verleid worden door zulke, welker mond niet dan van Liefde en Vreede spreekt, schoon hun verborgen toelag is onze Leere, vervattet in de Formulieren van Eenigheid, en in alles den Woorde Gods conform, te gronde te werpen, door een wydgaapende Tolerantie, en vereffening van onze verheevne Geloofs-waarheden met de Remonstrantse dwalingen, volgens een Samenstel van Godgeleerdheid het welk zedert
meer

A A N D E N L E Z E R.

meer dan een Eeuw elders wel voortgangen gemaakt heeft, maar in deze Landen door den wakkeren tegenstand van onze vermaardste Godgeleerden gestuit is: en tegen het welke wy in deze dagen dienstig achten Gods Volk te waarschouwen, op dat het zelve, onder des Heeren zegen over onzen arbeid, blyve in het geen het geleert heeft en waar van aan haar verzekering gedaan is, weetende van wien zy het geleert hebben.

Wy verkiezen tot nog toe onze naamen te verbergen om zeer prægante reedenen; en daarom kunnen wy ook geen Kerkelyke Approbatie op dit Werkje verzoeken; behalven dat 'er andere reedenen zyn die ons daar in belemmeren. Belieft het iemand daar uit te besluiten dat dit boekje niet is voortgekomen uit den schoot der Nederlandse Gereformeerde Kerk, hy zal de fout zynner redenkavelinge ontdekken uit den inhoud van het werkje, enkel en alleen dienende om de Leere der Gereformeerde Kerk van Nederland in hare zuiverheid volgens hare Formulieren van Eenigheid te handhaven.

Wy hebben ook goedgevonden alles in Samenpraken te behandelen, schoon die schryf wyze moeijelyk is; om dat ze dit voordeel heeft, dat ieder ingevoerd Persoon zyn eigen gevoelen levendigst voorstellen en bevestigen kan: daar en boven dat men dus niet genoodzaakt is tegen Personen te schryven, maar

A A N D E N L E Z E R.

volstaan kan met de stellingen op te geeven en de Waarheid aan den dag te leggen: wy hoopen dat dit de minste verbitteringe zal geeven, ten zy die verdraagfaame, welke wy tegengaan, zoo onverdraagfaam zyn, dat zy de gezonde leere niet meer kunnen verdragen. Meer hebben wy thans aan den Waarheidlievenden Leezer niets te zeggen, dan dat hy hier heeft een inleidende Samenpraak tot het Werkje, op welke meer andere by Stukjens staan te volgen.

EXA.

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DOR-
DRECHTSE SYNODE ANNO
1619. VASTGESTELD

*Met de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten te vereenigen.*

E E R S T E S A M E N S P R A A K.

Andelende tot eene maatige uitspanning van myne Ziel en Lichaam, en gekomen aan een plaats, van welke ik een wyduitgestrekt gezicht had van Nederlands Zion, viel myne aandacht op dat heerlyk Gestichte, en ik bleef staan om deszelfs toestand te bespieden, de Toorens te tellen, en de Vestinge van deze Stad Gods te beschouwen; of mogelijk derzelve uiterlyke sterkte my mochte troosten, onder het innerlyke verval van hare Gemeinte, die dagelyks meer bedorven word door toenemende zonden, en duizenderley praktyken en vonden om de herten van Godt en van de eenvoudigheid die in Christus is te vervreemden, en tot andere zeden en maximen over te brengen die onze Godvruchtige Vaders niet wilden dulden. Maar helaas! wel haast miste ik veele Toorens, en merkte een kennelyk verval in de Vestingwerken; ook zag ik met verbaastheid een hoop sterke en jeugdige Mannen, van een schoone vertooning, die nyverder dan de Mieren, op een zeer stoute listige en

bedekte wyze, bezig waren aan het ondertynen van Zions Muuren en Bolwerken, zoo 't schein om onze sterke Stad, van welke zoo veel Toorens voor my onzichtbaar geworden waren, geheel te ontblooten.

Dit spektakel doorgriefde myn hert, bragt my in naare overdenkingen, en perste de traanen uit myne oogen; terwyl myn zuchtend gebed voor Zions behoudenis tot den Bewaarder Israëls opklom. Daar en tusschen naderde my een zeer beschaafde Heer, van een vrolyken aard, vriendelyk gelaat en hoffelyke houdinge, die, verre van eenig blyk van bekommering, zich aan my voordeed als of de blydschap en de hoope van alle wenschelyke dingen even zeer in zyn gemoed gevestigd en op zyn aangezicht uitgebreid waren.

De wederzydse plichtspiegeling volbragt zynde, sprak Hy my in dezer voegen aan:

Ik bemerke, myn Heer, dat gy in zeer diepe gedachten zyt, vermits gy myne aankomste naa u toe nauwlyk vernomen hebt: en ik besluite dat het onderwerp uwer meditatie u ten uitersten moet treffen; vermits gy by u zelve weent, en uw aangezicht een betrokke gedaante heeft. Wat is dit, myn Heer! Luiden van studie moeten zoeken zich in hunne wandelingen te refricheren en te vermaaken. Ik voor my ben hier gekomen om my te verlustigen. Wegens myne edele beginselen van algemeene liefde tot het menschedom, zoude ik in myn oogmerk gefrustreert worden, zoo ik uw zoo ingetogen en droefgeestig moest van my laten. Gun my deel aan de reedene uwer droefheid: mogelyk zal ik in staat zyn u te verlichten, en te toonen dat gy geen reeden hebt om zoo neergeflagen te zyn.

Ik

Ik antwoorde hem; Myn Heer! ik heb Zion lang gekend; ik bedoele de Hervormde Kerk, welke Leere in wederwil van alle tegenstand in de Nationale Synode van de jaaren 1618. en 19. te Dordrecht onverwinnelyk bevestigd is. Daarom waaren nog in myne jeugd haare Muuren als van gegoten koper; hare Poorten waren enge en wel bewaart, door Helden, al te maal hebbende hunne lendenen omgordt met de Waarheid, hun Borstwapen was de Gerechtigheid, hunne Voeten waren geschoeit met de bereidwilligheid des Euangeliums des Vredes, de Helm der Zaligheid was op hun hoofd, in de linkerhand hadden zy het Schild des Geloofs, en in de rechterhand het Swaerd des Geestes: de Toorens waren hoog, en zoo zigbaar van verre, dat de Vyanden schroomden haar te genaken, en de Vrienden uitgelokt wierden om binnen hare Muuren te komen wonen. Nu myne jaaren geklommen zyn, en de gryzigheid daar is, beklage ik myn lot, dat ik de tyden beleef, in welke veele Toorens zyn onzichtbaar geworden, de Poorten niet bewaakt zoo als 't be hoorde, en dat ik zie een hoop Mannen zich benyverende om de Muuren te ondermynen. Zal ik dat Zion niet beklagen? 't welk eerlange een andere gedaante hebben zal, zoo God het niet genadig en verhoede. Zal ik haare rampen niet beschreyen? Die in Babel waren, weenden, als zy gedachten aan haar verwoeste Zion, daar de vossen op liepen. Ook vind ik, wanneer de fundamenten van den tweeden Tempel gelegd wierden, dat de Priesters en Levieten en de hoofden der Vadersen, die oud waren, op het gezichte van die grondlegginge met luider stemme weenden; en ik vertrouw dat het by Leeraars en Christenen die oud geworden zyn even alzoo gesteld is in ons Nederland, terwyl zy bespeuren wat voor een

een Tempel men nu wil bouwen, en naa welken voorbeeld men het bestek en de afteekening daar van gemaakt heeft.

Myn Heer, zeide hy, ik had my al verbeeld dat gy een van die naauw gezette en *rigide* Voorstanders waart van de *Rechtzinnigheid*, gelyk gylieden dat noemt. Om complimenten te vermyden zal ik u, onder u welnemen, voortaan *ORTHODOXUS* noemen. Gy hebt de vryheid om my wederom een naam volgens uwe bevattinge van myn Persoon te geeven. Het valt wat moejelyk, *Orthodoxe!* om oude Heeren hunne vreesachtige en geemelyke gedachten te beneemen. Evenwel, betreffende den toestand van uw Zion, dat is de Protestantfche Kerk, moet ik u zeggen, dat uwe al te enge, en aan woorden en lettergreepen gebundene begrippen, u de zaaken in een valsch licht doen beschouwen. Want zoo 'er maar niet eenige zulke *rigide* en onhandelbare Menschen waren, gelyk gy 'er een zyt, zoude de Protestantfche Kerk in een florifanter staat zyn dan ooit. Het Pausdom is zoo verslagen, dat het tegen die Kerk sedert langen tyd niets heeft weeten te zeggen dat eenigen schyn hadde, buiten eenige vitteryen van een zoo genaamden Zeelander tegen den Heer Professor van den Honert. Daar zyn veele en machtige Mogendheden welke den Protestantfchen Godsdienst zyn toegedaan en die beschermen: en derselver Souvereiniteit is zoo verknogt aan die bescherming, dat zy belanghalven zig die niet kunnen onttrekken; om dat de bevestiging van de eene afhangt van de getrouwe handhaving van de andere. By aldien gy dit beoorlyk aanmerkte, zoud gy zoo swaarmoedig en bevreest niet zyn.

ORTHO-

Myn Heer! terwijl het u behaagt heeft my te noemen Orthodoxus, welke naam my zeer bekoort, zal ik zoeken in onze converfatie aan die naam te beantwoorden; en wanneer ik eenige nadere openinge van uwe fentimenten zal ontfangen hebben, fal ik de vryheid neemen UEd. insgelyks met een naam, overeenkomstig met uwe principiën, te benoemen. Maar belangende u gevoelen aangaande den florifanten toestand der Protestantfche Kerk, ende gronden waar op dat gevoelen beruft, daar in vind ik zoo weinig fchynbaarheid en vastigheid, dat ik om zeer gewichtige reedenen daar in niet zoude kunnen overeenstemmen.

Zoo gy, Myn Heer, door de florifante ftaat der Protestantfche Kerke verftaat, haar verblyf in die plaatfen daar zy in weerwil van de machtige tegenftand van het Pausdom is gevestigd geweest, ofte derfelfer uiterlyken vrede en gewenschte voortgang; zoo is het zonneklaar, dat zy in geen florifanten ftaat is. Want hoedanig is de ftaat der kerken die in Vrankryk, Polen, Bohemen, Hongariën en de Paltz voortyds als Moederkerken bloeiden? is 'er van sommige iets meer dan de gedachtenis in de oude gedenkschriften te vinden? Zoo heeft dan de Leer der Reformatie geen grond gewonnen, maar zeer veel verloren, en in plaats van zig uit te breiden word zy alomme ingekort. *Ubi rerum testimonia adfunt non opus est verbis.* Dat de Papiften, buiten het van UEd. aangetrokken geval, niet veel opentlyk tegen ons fchryven, kan ik u eenigzins toestaan; maar om u uit den dut te helpen moet ik UEd. daar van de reeden mededeelen, op dat gy daar uit geen befluit en trekt voor de florifante ftaat der Protestantfche Kerk. Hoewel fe niet veel fchryven, terwijl fe op onfe Argumenten niet veel weeten te repliceren, meint gy daar-

daarom, myn Heer, dat se in een werkeloofe en lydelyke staat gebracht zyn? Flatteer u daar niet mede: de Jefuitifche geest, welke die des Satans is, en tot een principie heeft dat zy *omnia in omnibus* moet zyn om hare groote oogmerken te bereiken, weet daar toe behendig alle middelen aan te grypen, en van de gelegentheden zig te bedienen, na dat die zig opdoen; en alzoo achter het fcherm staande andere Perfonen hare rol voor te leezen. UEd. weer, denke ik, hoe de Quakers, de Convulfionariffen, de Hernhutters, en zulke fectariffen aan dezen Geest, haren oorsprong en voortgang fchuldig zyn; en ik voor my twyffele geenzins, of het de werktuigen weeten of niet weeten, dat aan dezen geest is toe te fchryven het aanfteeken, foveren en alimenteren van zoo veel factien en twiften, regelrecht tegens het Euangelium ftrydende, en onbestaanbaar met de constitutie onzer Kerke, die geen Babel moet zyn, daar de fpraaken verdeilt zyn, maar een Salem, waer in wy, volgens onze Formulieren van eenigheid, een en het zelve fpreken, en geen ander Euangelium, al bragt het ons een Engel uit den Hemel, hooren moeten. Terwyl nu deze geest zulke verderffelyke werktuigen genoeg in het fpiel heeft, konnen de Papiffen ftill zitten, en met den arbeid van anderen hun voordeel doen. Ik moet na dezen ernstigen uitftap u eenige vragen doen, myn Heer, en die, fchoon vragende, met een overtuigend betoog voorstellen.

Wie zyn die, welke het Paasdom gebracht hebben *ad terminos non loqui*? Zyn het de nieuwmodenifche Godgeleerden? Zyn het niet de oude Hervormers uit beide de Protestantifche Kerken, en die onmiddelyk op haar gevolgt zyn? ik meine ja! en, hoe zeer gy moegt belesen zyn, dat gy het tegendeel niet zeggen kond: want alle die haar gevolgt zyn hebben niets gedaan, dan de Argumenten van die oude

oude Voorgangers aan te dringen: waar aan ik niet wil zeggen dat zy kwalyk deden; want wy waren gelukkig geweest zoo men zich in dit spoor had gehouden. Maar eigenzinnigheid en opgeblazentheid om te schynen iets te zyn, daar men niets is, heeft 'er veele van het spoor doen afdwalen. Weet gy niet, myn Heer, welke de beginselen van het verval der Protestantse Kerke zyn? Toen men wat toegevender begon te worden omtrent de kragt van de vrye wil, en toen men van de leere der allezins vrye genade, in de rechtvaardigmaking van den godlosen zondaar ten klaarsten doorstralende, begon af te wyken, is het verval gekomen. Om dat zulks een Heer van u voordoening niet onbekend kan zyn, zal ik de Historie niet ophalen. Is niet de Ziel en het geheele leven van de Antichristische Leere, de Nature, hoe verdorven die is, mede wat goeds toe te schryven, om op de eene ofte andere wyze te leeren, *dat God ons door ons toedoen zaligmaakt?* daar de Ziel van de Leere der Protestanten is, *dat God ons in Christus, zonder ons toedoen, zalig maakt.* En hoe zeer de Leere van den Antichrist tot by den laatsten snik moge gebragt zyn, gelooft, gy niet dat dezelve zeer schieelyk zal herleven al daar men begint aan de natuur iets toe te schryven? daar zy ook in haar eigen lucht zal konnen ademen en in haar eigen grond wortelen schieeten. Heeft de ondervindinge niet geleert, Myn Heer! dat alle, die niet afkeerig waren van het verheffen van de krachten der natuur, tot ondermyning van Gods vrye genade, ook zonderling geneigt waren om hun pays met den Antichrist te maaken? De bewyzen zyn voor handen in het gedrag der Remonstranten, en andere die dezelve gevolgt zyn: en indien u dit onbekend was, zoude ik een geheele lyst van exempelen konnen opgeven. De gesteldheid der zaaken nu zoo zynde, gelyk ik die naa waarheid heb voorgestelt, zoo merk ik dat zwygen der Roomsgezinden

zinden wel aan als een uitwerkzel van den goeden arbeid onzer Voorvaderen: maar ik begryp daar by, dat zy het schryven voor het tegenwoordige onnodig achten, terwyl zy zien dat veele, de genadeleer vervalschende, en de natuurkrachten verheffende, meer dan ter halver wege tot hun genadert zyn.

U derde stuk, myn Heer, stem ik ten vollen toe; dat namentlyk 'er groote Mogentheden zyn, die niet alleen de Protestantse Leere belyden, maar dat ook derzelve Souvereiniteit zodanig aan de handhavinge van de zuivere hervormde Leere verknogt is, dat de inbreuk in de eene onvermydelyk zoude gevolgt worden van de verbrekinge der andere, wegens de betrekkinge van het eene op het andere. De Heere zy daar over tot in eeuwigheid geprezen. Onze Nederlanden hebben hare onafhankelykheid van de Spaansche heerschappye, en vrye Souvereiniteit, verkregen in de omhellinge van de zuivere Leere der Reformatie, en gelyk het eene uit het andere is voortgevloeit, en kan het eene zonder bewaringe van het andere, niet staande blyven. Wy hebben een exempel dat tot ophelderinge dienen kan in de nabuurige Koninkryken van Engeland, Schotland en Yrland; in welke de belydenis van de Hervormde Leer, volgens de uitmuntende Artikelen van die Kerken, en de handhavinge daar van, zoo een noodzakelyk vereischte in de Persoon des Konings is, dat zyne oppermacht over die Natien, en derzelve gehoorzaamheid, daar van ten eenemaal af hangt; gelyk het Huis van Stuart ondervonden heeft in den jare 1688. toen Koning Jacobus de II. de Religie veranderen wilde onder den dekmantel van eene schoone Tolerantie, welke den Dissenters zeer behagelyk wierde voorgedaan. * Want de Natie willende geen verandering

* De Engelsche Natie de overhelling van Karel de II. tot het Pausdom ziende, en voor den ondergang der Protestant-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 17

dering in de Religie gedoogen, riep in onzen Prince, Willem de III. van glorieuser gedachtenisse, om haar by hare vryheden en Godsdienst te beschermen, ontthronde Jacob, en bracht de opvolging tot de kroonen over tot de Protestantse Linie, als de eenige vastigheid en veiligheid van de vryheden en Godsdienst van die Ryken: in welke Linie wy God bidden dat die successie onveranderlyk moge blyven. De Heere geeve dat onze hooge Machten, welke, nevens de Protestantse Opvolgers op den Throon van Groot-

stantische Godsdienst vreezende, by aldien zyn Broeder Jacobus, een bekende Papist, niet geëxcludeert wierd van de opvolging op den Throon, zoo heeft het Parlement de Test doorgedrongen, by welke de Transubstantie en Roomse leere afgesworen en de geloofs-artikelen der Engelsche Kerk besworen wierden, en de strafwetten tegen de Papisten vernieuwt, in de jaaren 1673. en 1678. tegen welke vernieuwinge Koning Karel zig niet durfde aankanten. Dog de Acte van Seclussie te berde gebragt, en met grooten iever in het Parlement aangedrongen zynde, zoo is dat Parlement in het jaar 1679. door den Koning gedissolveert. Ziet *Larrey* en *G. Burnet*. Jacobus op den Throon geklommen zynde, bemoeide zig om de Religie te veranderen en het Pausdom weder in te voeren, en gebruikte daar toe den schoonen dekmantel van Tolerantie ofte verdraagzaamheid voor allerley gezindheden, met afschaffinge van de Test en de Poenale Wetten tegen het Pausdom. Dit scheen eerst aanlokkelyk voor de Dissenters, die wegens hunne ongelykformigheid met de Engelsche Bisschoppelyke Kerk van lange tyden zeer zware verdrukkingen gedragen hadden, van welke zy nu op eenmaal stonden verlost te worden, en haren Godsdienst vry en zonder stoornis te oefnen. Evenwel merkten zy wel haast, dat het oogmerk dezer Tolerantie niet was om haar te begunstigen, maar nergens anders toe diende dan om de Papery en slaverny in Engeland te vestigen: waerom zy zig met de hooge of Bisschoppelyke Kerk vereenigden, en even ieverig met dezelve arbeiden, om geen desminute inbreuk in de constitutie en grondwetten des Ryks, waar door de Religie gevestigd is geworden, te gedoogen. Zoo stonden die beide partyen even trouw voor de Artikelen der Leere, waar in zy over een stemden, of zy schoon in Artikelen betreffende de orde, en in Kerkgebruiken, niet weinig verschilden.

B

Groot-Brittannien, de sterkste Bolwerken tegen het Pausdom zyn, dit altoos mogen ter harten neemen, op dat zy de zuivere Leere, in de Nederlandse Confessie, Catechismus, en regels van de Nationale Synode van Dordrecht, beschermende als haren oogappel, en zig tegens alle inbreuk daar op verzettede, ook mogen leeven onder de machtige beschuttinge van de God des Hemels, hare Souvereiniteit, met welke Hy ze bekleed heeft, in volle luister bewaart worde, en hare Eer-zetels bestendig onder hare Nakomelingen bevestigd mogen worden, tot dat de Maane niet meer en zy!

Dit had ik op u gevoelen, betreffende den florifanten staat der Protestantsche Kerke, en de gronden door UEd. geallegeert, te antwoorden: het besluit dat 'er is te maaken laat ik aan UEd. discretie. Maar, myn Heer, ik moet u zeggen, dat ik zeer bekommert ben over die Heeren, welke ik ginder zoo bezig zie, niet wetende wat zy daar uitvoeren: heeft UEd. kennisse aan dezelve?

Hy antwoordende zeide; Orthodoxe, ik zie u aan als een Man die zoo op uwe zoo genaamde Rechtzinnigheid staat, dat 'er geen doen met u zal zyn te hebben. Gy zyt, geloof ik van die *rigiden*, welke 'er eere instellen, dat men van hun zegge gelyk van Athanasius, *maluit mutare sedem quam syllabam*: en daarom houde ik het vergeeffen arbeid zulke hoofden te willen verzetten. Ik was ook in beraad u te groeten en heen te gaan: evenwel wil ik u eerst reden geven van myne vergenoeging en blydschap, welke gy mogelyk gelesen hebt uit myn gelaat, gelyk ik uwe knyzerye uit het uwe. En hier mede zult gy teffens antwoord hebben op uwe vraage, betreffende die Heeren welke gy daar ginder ziet. Zoo gy, Orthodoxe, dezelve in deze distantie kunt onderscheiden,

den, ziet gy, datse in jaaren, en ook in houding en voordoening, verschillen. Die in jaaren meer geklommen zyn, verheugen zig, dat de jongere durven ondernemen, 't geen zy, hoewel met dezelve beginselen geimbueert, geschroomt hadden te doen; en daar zyn, onder die, schrandere en geslepen geesten, die de jongen aanmoedigen; deels uit een zugt tot dat heilzaam oogmerk waar aan zy arbeiden, deels mede uit wederwraak dat zy, weleer dit werk ter hand nemende, zig gefrustreert zagen en de smerten daar van nog dragen. De jongere zyn alle te samen *Commilitones* geweest, en in die tyd zoo naauw aan elkanderen verbonden, als of ze maar eene ziel hadden. Zy zyn alle Helden, met een dapperen en edelmoedigen geest voorzien. Hun verstand is boven dat van alle hunne tydgenoten verheven, en hunne liefde zoo uitgestrekt dat het bynaa geen palen heeft. Zy hebben zig met Systematische Godgeleertheid en Scholastike definitien en distinctien niet opgehouden, en zyn veel te edelmoedig geweest in hare studien dan om zig met dien slyk te laten bevullen. Zy hebben nooit een jok op hunne halsen laaten leggen dan in de onvermydelyke noodzakelykheid; en toen zy zig gelieten dit te laten doen, was het maar om het zelve met des te meer eers af te schudden, en hare navolgers een schoon voorbeeld van edelmoedigheid te geeven. Daar hunne voorlopers zeer angstig en daarom achterhoudende waren, zyn zy van een stouten en ondernemende aardt, en zoo vigorous en jeugdig, dat zy met hunne hoofden door een muur zouden kunnen loopen zonder zig te beseeren. Alle zyn zy myne beste en intimste vrienden, en met my, zoo wel als onder malkanderen, ten naauften vereenigt; zoo dat wy met elkanderen in de volmaakste harmonie leven. In der waarheid, Orthodoxe, het zyn zulke charmante knaapen, dat ik geen liever Vrienden kan

wenschen, en niet twyffelen kan, of wy zullen ons gemeene oogmerk bereiken: want, daar gy en uwes gelyke veeltids hairklooven over een stip, en een onverstaanbare distinctie, en dus met den anderen overhoop raaken, daar wy ons dan over kunnen verheugen, kunnen wy elkanderen verdragen, en kreunen ons niet aan eenige kleinigheden. *Aquilae non captant muscas.*

ORTHODOXUS.

Myn Heer! ik was op het eerste gezicht van die Heeren bekommert en met achterdocht bezet: maar, zoo 'er geen Rodomontades en Gasconnades in uwe beschryvinge vloeijen, ben ik nu van gedachten dat zy zeer gevaarlyke Personen zyn. Dog weest zoo goedt van my te zeggen, wat het is daar mede zy zoo bezig zyn.

Hier op antwoorde hy: Orthodoxe, gy hebt te doen met een openhertig man; daarom zal ik 'er u iets van te kennen geeven. Het heeft deze Heeren, zoo oudere als jongere, al lang tegen de borst geweest, dat de ingang in ons Zion zoo naauw bepaalt is, en dat het gezach van dat Dordse Concilie, en de beteugeling van edele verstanden, die zig daar zoo niet aan konden laten binden, na dat zy door sublime en diepe overdenkingen de stukken beeter begrepen hebben, zoo in haar volle kracht en werkinge blyven. Dus zynse daar op uit, om rekkelyker regels en ruimer bepalingen omtrent de Geloofs-artikelen in te voeren: op dat alle gezinthen, immers die zich tot de Protestanten reekenen, eenige weinige generale poincten toestaande, in dezelve kerkelyke gemeenschap en broederschap zouden mogen leeven, zonder voor eenige kerkelyke Censuren te vreesen. Och! konden wy dit oogmerk bereiken, wat zoude

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 21

de het zoo lang verdeelde, en als aan flarden gescheurde Christendom eene beminnelijke gedaante krygen!

ORTHODOXUS.

Myn Heer! ik sta over zulk een stout bestaan ten uitersten verbaasd. Het komt over een met de Persoonsbeschryvinge welke gy van deze uwe helden gegeven hebt, en die ik nu, na dit klare denkbeeld dat gy my geeft van hun toelag en werk, voortaan zal noemen met de naam van *Thrasymechani*. Want van zulken stouten onderneming, sedert de vaststellinge onser Leere in de Synode van Dordrecht, en staat my niets voor. Maar lieve! zegt my op welk een wyze zy arbeiden om tot dit oogmerk te komen,

Orthodoxe, zeide hy, de weg hier toe en valt niet swaar voor Menschen van beschaafdheid en wellevendheid, die door eene complaisante en amiable conversatie lichtelyk plaats voor zig weeten te maaken in de herten van anderen. Denkt gy ook niet, dat de nauwe verbintenis aan de bepaalde Leere iets hatelyks en verschrikkelyks in zig heeft, daar de gemoederen van de meeste Menschen, en inzonderheid van vrye Nederlanders, natuurlyker wyze van moeten afkeerig zyn, en dat daar en tegen de moderatie en verdraagzaamheid, als veel redelyker en Christelyker, zig zelven aanpryft? Daar en boven zyn die stukken, welke ons voor eerst meest in den weg staan, van zoo grooten belang niet, dat iemand zig daar voor behoort te laten branden; en wanneer het op een disputeren over deze ve gaat, zyn wy in staat om zonder veel moeite aan te toonen, datse ten hoogsten *problematisch* zyn, en de rechtzinnigheid niet en raaken. Wy vinden wel eens tegenstand: maar daar zyn Vrienden onder ons geselschap, welke haar

pen tot haren wille hebben, en raad weeten om die dwersdryvers en styf hoofden zoo te capittelen, dat zy 'er gevoel en geheugenis van dragen. Hoewel ik voor my voor die hardigheden niet en ben, en dienstiger houde de styffinnige Orthodoxen, gelyk zy zig noemen, geduldig toe te geeven, en den tyd in te wachten: wyl de bevinding geleert heeft, dat zoo ras *Rivet*, *Spanheim*, *Maresius* &c. gestorven zyn, die in hun tyd onze Voorfaten den voet dwers gezet hebben, onze gevoelens van zelve in de meeste Hervormde Fransche Kerken de overhand genomen hebben; en het al zoo te wachten is, dat het op gelyke wyze zal gaan naa het overlyden van die naauw gezette en hoofdige voorftanders van hunne zoogenaamde *Formulieren van Eenigheid*; die ik daarom oordeele dat niet moeten geirriteert nog verbittert, maar door vriendelyke handelingen in ruste gehouden worden, op dat wy van dezelve niet meer tegenstand mogen ontmoeten dan ons wel aangenaam zyn zoude.

ORTHODOXUS.

Myn Heer! nu begryp ik uwe sentimenten, en dewyl het u belieft heeft my vryheid te geeven om u een naam volgens myne bevattingen van uwe Persoon te geeven, daar ik niet te haastig mede wilde zyn, tot dat ik volkomen onderregt zoude zyn, wat gy in uw schild voert, zal ik my nu daar van bedienen. Dewyl gy een groot lief hebber zyt van de Moderatie, ofte Tolerantie, in zaaken van den Godsdienst en de Gebofsleere, hoop ik dat het UEd. niet mishagen zal dat ik u voortaan PANTANECHOMENUS noeme. Maar ik moet my ten uitersten bedroeven, geene ziende, en u hoorende, over u lieder ten eenemaal Jesuitise maximen; en kan my nauwlyks onthouden van weenen, als ik bevinde dat een Heer van zulken educatie zich aan zulke latitudinaire beginselen heeft overgegeven: vooral nadien ik verzeekert ben, dat gy voor-

voortyds aan uwe eige Vrienden gezegd en betuigd hebt, dat Gods zaligmakende werkinge u hert getroffen had. Wat is dat voor een werkinge geweest? Of was dat de werkinge van des Heeren Geest, waar door u ziel onverschillig gemaakt wierd omtrent de waarheid ons van God tot zaligheid ontdekt; en de liefde tot dezelve plaats maakte voor een liefde tot Menschen van een andere smaak, om die in de Kerk-gemeenschap van Zion te ontfangen, en toe te laaten. En wat is dat voor een liefde tegens uwe stantvastige geloofsgenoten, tegen welke gy wel geen vervolgingen gesticht nog bitterheid gebruikt wilt hebben; maar door welke gy vergenoegt zult zyn als of sterven, en uwe latitudinaire beginselen niet meer zullen in den weg staan. Hoe veel dikker is deze liefde wel, dan die van zeekeren Brieffchryver tegen het geselschap bekend onder den naam van de Calviniaanse Societeit, 't welk zig gedistingueert heeft met een vigoreuse bescherminge van de zuivere hervormde Leer; maar 't welk hy noemt een *boosaardig rot*, en *als een boom die quade vrugten voortbrengt geheel wil uitgeroeit hebben; wenshende ook, in het slot van zyn boos geschrift, dat de dadelyke vervolgingen tegen de hoogst-ergerlyke condities van zoo een doemwaardige Societeit zo nadrukkelyk mogen worden, datze ten afschuwelyken exempel van andere mogen strekken.* Deze man zal mogelyk eene zyn van die gy my designeerde als die haar pen tot haren wille hadden. Kent gy hem? Ik geloof dat het een uit u Collegie is.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Orthodoxe, ik mag hem u niet noemen: want ik merk dat uwe affecten gaande worden. Zoo gy vermoedelykeene van die Societeit waart, mocht het aan dezelve bekend worden, en dan hare Schryvers den zelve weg van schelden ingaan, 't welk alleen dienen kan om de verwyderingen grooter te maaken, en het salutare oogmerk van vrede en vereeni-

ging onder de Christenen te verydelen. Dit oogmerk moet men door een vriendelyken en zagtmoe-digen handel na trachten.

O R T H O D O X U S.

Gy hebt eenigfins gelyk, myn Heer; en Dienaars van het Euangelium, die zoo gesmaad en gelasterd worden, moeten zoeken te zyn *ἀνεκίνητοι*, die de kwaade kunnen verdragen. In dit opzicht ben ik voor de *passive* Tolerantie, dat is, een Christelyke verdraagzaamheid, gelyk die van David tegen den vloekende Simei. Dog ik ben ook niet tegen de *active* Tolerantie in de zaaken van Religie, maar daar voor zoo veel als iemand, edog met zekere onderscheidingen, en onder behoorlyke bepalingen. Daar is een nodige en nuttige burgerlyke verdraagzaamheid; en die betreft ten deelen de Overheden, ten deelen de Onderdanen in den Burgerstaat, die Leeden van de Kerke zyn. Ik heb een afkeer van alle heerschappy die zig uitstreckt tot conscientiedwang. Evenwel denke ik niet dat leeringen, welke lasterlyk zyn tegen God, oproerig tegen het samenleven, ofstrydig tegen de goede zeden, door eene Christelyke Overigheid kunnen verdragen worden; alsoo zulks geen ander gevolg zoude kunnen hebben, dan het bederf van Staat en Kerk. * En zulk een Tolerantie en heeft men van onze Christelyke Overigheden niet te wachten, die de lasterlyke leeringen van de Socinianen uit den Lande verbannen hebben: waarom ook de Ed. Mog. H. H. Staten van Vriesland voor twaalf jaaren hunne afkeerigheid van zulken verdraagzaamheid in 't openbaar betoont hebben. Over

* De Overigheid is gelyk de Vader des Huisgezins, die acht geeft op de opvoeding en conversatie zyner kinderen, en verneemende dat het gemoed van dezelve door kwaade Leermeefters verdorven ofte zy tot een ongeregeld leeven verleid zouden worden, de macht heeft om die zielbederfende

ver zulks moet ook een Christen Onderdaan in het Burgerlyke verdragen zulke in de Religie van hem verschillende Medeburgen, welke van Christelyke Overheden verdragen worden; jaa, zonder eenig blyk van ongenoegen over hunne verschillende gezindheid in het stuk van den Godsdienst, dezelve met alle vriendelykheid en oprechtigheid behulpzaam zyn, in tydelyke, en, daar zig goede gelegenheid daar toe voordoet, in geestelyke belangen. Ik weet niet dat iemand der dissentierende gezindheden onder ons deswegens reede van klachten heeft; waarom het te wenschen was, dat men van hunne zyde die niet gave aan hun, welker belydenis door 's Lands Wetten gemunieert en geauthoriseert is, en die daarom geen insultes van anderen behoorden te verdragen. Maar daar is ook een nodige Kerkelyke Verdraagzaamheid; dewelke op eene andere wyze verkeert, omtrent zulke die buiten ons kerkelyk opzicht en onderlinge vermaningen zyn, dan omtrent de geene die daar binnen zyn. In andere Hervormde Gemein,

de Meesters en verleidende Gezellen het onderwys ende de gemeenschap met zyne kinderen op te zeggen, en die buiten de deure te houden. Zoo gevoelde de wydvermaarde Coccejus dewelke op dat deel der *Verantwoording van den Poolischen Ridder*, betreffende den plicht der Overigheid om de smeekschriften der kerkelyken tegen die van andere gevoelens in de Religie af te wyzen, en aan de zulke hare macht niet te leenen, zeer wel heeft aangeteekent: *dat het den Vader en de Moeder toekomt den valschen Propheet te doorsteeken, wanneer by Propheetert.* ZACH. XIII: 3. *Want, zegt hy' verder, het geen gy zegt, dat het de plicht der Overigheid is, aan niemand hare macht te leenen, is uit God niet, maar uit u zelve. Want God wil dat de Overbeden Voedsterbeeren van de Kerke zyn. Wanneer gy dan wilt, dat de Smeekschriften van die Kerke worden afgewezen, wilt gy dat de Macht van het gelovige volk voor dat Volk geen kracht hebbe, maar liever tegen het zelve, op dat de wistmakers en verleiders het zelve beroeren en ontruffen. Met het zelve recht zoud gy mogen zeggen, dat de Huisvaders moesten stil zitten, zoo meenigmaal iemand in het gezin nieuwe leeringen zoude poegen te strooijen.* Exam. Apol. §. 311.

meintens, leevende buiten het bereik van ons opzicht, verdragen wy noodzakelyk het geen wy in dezelve niet konden verbeteren; gelyk als derzelve van de onze verscheidene Kerkenordre, jaa ook eenige min zuivere bevattingen aangaande fommige Leerstukken, mits daar door de eenigheid van het waare geloof in Christus niet weggenomen worde; arbeidende ondertusschen naa ons vermogen, om derzelve misvattingen te ontdekken, en haar tot beeter begrip te brengen. Maar zulk een verdraagzaamheid en mogen wy niet gebruiken, omtrent Menschen binnen het bereik van ons onderling opzicht en vermaningen: daar de verdraagzaamheid alleen zoo verre gaat, dat men in zulke zaaken, als ik daar genoemt heb, iemand zyn gevoelen vry laate, zonder dat het hem geoorloft zy, die gevoelens openlyk te leeren of te dryven; op dat in eene Kerkgemeenschap geen strydige dingen geleert worden, nogte de eene afbreeke 't geen de andere zoude mogen bouwen: en dat mede de zwakke, die begeeren tot de Gemeente toegevoegd te worden, om eenige leeringen, die boven hun begrip zyn, niet buiten gehouden, maar, zoo zy zig leerzaam aanstellen, aangenomen worden, in hare zwakheid gedragen en met zagtmoedigheid onderrigt worden, tot dat God het hen beter openbare. Behalven welke verdraagzaamheid 'er, binnen het bereik van het Kerkelyk opzicht, nog moet plaats hebben een tolerantie van Leeraars onder malkanderen; verkeerende omtrent de verscheidene uitleggingen van Prophetien en andere zwaare plaatzen van Gods woord, mitsgaders tydrekening, geschiedenissen, taalkunde, en zelfs ook Godgeleerde geschillen, die voor en teegen betwift worden onder de regtzinnige, en den weg der zaligheid niet raaken; waar in een *libertas prophetandi* moet plaats hebben, waar van ik my niet zonde laten ontsetten, en die ik, wel wetende hoe bekrompen

pen

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 27

geh onze kennisse zy, aan elk zeer gaerne inwillige.

PANTANECHOMENUS.

Zoo zyt gy dan mede voor de Tolerantie, myn Heer; en volgens dit beginsel, dat onze bevattingen omtrent de Goddelyke Waarheden zoo bekrompen zyn, en zoud gy immers niet kunnen goedvinden, dat men iemand, die meinde beeter licht te hebben aangaande de Leer der Zaligheid, zoude beletten zyn gevoelen te uiten, en by aldien hy dit gemoedshalven niet naalaten kondé, dat men hem dieswegens censureerde en onderdrukte; 't welk tegens de Christelyke liefde stryden zoude, en evenwel, helaas! inzonderheid onder Liedén van u foorte, zoo algemeen is.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, gy vermengt zaaken, die Hemelsbreed van malkanderen verwydert zyn; en naa myn begrip zoud gy door deze wyze van reedeneren een Kerk opstaan van een wonderlyk maaksel, in welke waarheid en leugen te gelyk gehoord, licht en duisternis te gelyk gezien, God en de Afgoden te gelyk gediend zouden worden; 't geen ik van u niet denken kan. De waare Kerke Gods is immers een Societeit, een Lichaam, dat een Heer, een geloof, een doop heeft, en door belydenis van de waarheid en betrachtinge van Godzaligheid uitwendig van ongelovige en godlose onderscheiden is, en zig daar van afgezondert moet bewaaren. Hier toe dienen nude wetten en bepaalingen, welke zy, volgens den woorde Gods, maakt omtrent de belydenis en wandel van alle hare leeden; om dezelve in eenigheid des waren geloofs en goede ordre te houden, en de zulkedie zig daar aen niet gedragen willen, buiten hare gemeenschap te houden, volgens de macht die alle Societeiten toebehoort. By aldien nu iemand in deze Societeit getreden zynde, op beding van onderwerping

werping aan hare regelen, in volgende tyden andere oogen krygt, of zig verbeeld beeter licht te hebben ontfangen, en daarom niet gezind is derzelver wetten en ordinancien langer onderdanig te zyn, hy is zoq vry om 'er uit te gaan als hy 'er vrywillig in getreden is: de deur staat open; hy kan zig vryelyk vervoegen tot zulken Societeit als hem beter gevalt. Doet hy dit niet, en wil hy evenwel in de Societeit blyven, die kan hem niet dispenseren van de onderwerping aan de Wetten en Regels van hare gemeenschap zonder alle hare banden los te maken. Ja, oordeelt zy dat hy in de fundamentele stukken des geloofs dwaalt, zoo mag zy niet naalaten hem te vermanen, en wanneer hy niet hoort hem hare gemeenschap te ontzeggen, om het verderf van het geheele Lichaam te verhoeden, en zulks volgens de bevelen van de Heere Christus en zyne Apostelen; en dit doen heeft zoo weinig liefdeloosheid in, als het afzetten van een verrot en ongeneeslyk lid van ons lichaam, *ne pars sincera trahatur*.

PANTANECHOMENUS.

Ja maar die Wetten en Regels zyn het, welke alle de verdeeltheden en scheuringen in het Christendom veroorzaaken; daarom behoorden zulke banden los gemaakt, ofte immers wat ruimer gesteld te worden: zoo zoude men malkanderen verdragen in de liefde. Onze conscientie, en dienvolgens de openbare Leere, moeten in geen andere banden zyn dan van het Woordt Godts. De menschelyke bepalingen moesten weg; en omtrent zaaken, welke niet duidelyk in de H. Schriften gedefinieert zyn, moet men zwygen, of elk zyne vryheid laten, en malkanderen toegeeven.*

O R.

* Zoo de Leere onder dat soort van dingen was, waar over wy eenig eigendom hebben, en gelyk als van onze zittin-

Dit is het oude deuntje, van alle die het geloof poogden te verderven, en het middel waar door zy hunne dwalingen zогten te stellen in possessie, om daar naa de leer der waarheid daar uit te stooten. Zoo dedden de Arianen, naa dat de waarheid in de Kerkvergadering van Niceen bepaald was, spreekende van verdraagzaamheid, en bedoelende het verdragen van hunne Ketterye, tot dat zy de kans schoon zagen om de Rechtzinnigen, door hulp van de Waereldlyke Macht, uit te stooten. Hoe de Remonstranten dat zelve liedje gezongen hebben, en hoe zy zig gedroegen toen zy meinden de macht in handen te hebben, is genoeg bekend: maar wanneer zy veroordeelt waren, zag men hoe vreedzaam en liefderyk zy waren: want uit zulke beginsels was het, dat zy den Doorluchtigen Prins Maurits glor. ged. wilden vermoorden. Zoo betoonden zy, die hard voor de verdraagzaamheid geschreeuwt hadden, dat zy nog de *active* nog de *passive* verdraagzaamheid kenden. Daarom

zittingen disponeren konden, zonder anderen te benadeelen; men zoude al vry wat zeggen kunnen om ons tot toegeeflykheid te beweegen. Maar het is met de Leere, welke op het onfeilbaar woordt Godts gegrond, en aan ons door middel der Kerke ter hand gekomen is, als met een bewaarband; ons voor ons zelfs en de posteriteit gegeven, om 'er ons voordeel mede te doen. Wy moeten dat zonder veranderinge weder opleeveren, gelyk wy het ontvangen hebben. Een Vassal of Leenhouder en mag van zyn Leenbezitting niets laten dimembreren door een ander: dat zoude stryden tegen zyn eed van trouw den Leerheere gedaan, die hem wegens trouwloosheid zoude verklaren zyn Leenbezitting verbeurt te hebben. Even zoo is het met de waarheid en zuivere Euangelieleer, die wy van God hebben, door middel onzer Voorzaten, voor ons en onze Nakomelingen. Wee ons! wee onze arme afstammelingen! zoo wy 'er van beginnen weg te geeven. En deze eene gelykenis is genoeg om alle de glimpige argumenten van de schoonpraatende Tolerantiepredikers overhoop te werpen.

om zyn de Liederen, die zulken taal slaan, by my altyd ten uitersten verdacht; en ik zoude hun zoo min access tot onze Kerk-gemeenschap gunnen, als een dief of moordenaar tot de binnenkamers van myn huis. Ik ben verre daar van daan, omse te onderdrukken of te beledigen, en wilde se liever, zoo 't in myn vermogen was, de waarheid doen kennen en liefkrygen: dog ik moet toezien, dat ik door een onvoorzigtige liefde geen dieven of swartmakers herberge, die my van myne dierbaarste goederen berooven of my de keel afsteeken. Ik heb van Christus liefsten Apostel geleert, *indien iemand tot ulieden komt, en deze leere niet en brengt, ontfangt hem niet in u huis, ende en zegt tot hem niet zyt gegroet.* Ook maak ik met Petrus groot onderscheid tusschen de liefde, die een Christen moet oeffenen omtrent alle, en de Broederliefde ofte Vriendschap, die hy moet hebben met weinige die God vreezen en in de Waarheid wandelen. Josaphat moet Achab nogte Ahazia niet haaten: het zyn zyne naasten: evenwel hy mag zig met dezelve niet associeren zonder God te vertoornen. Onze Kerkelyke banden behooren eigentlyk tot onze Broederschap, en de bewaringe derzelve tegen verwyderingen en scheuringen, die men niet verhoeden kan, ten zy men *te samen gevoegt zy in eenen zelven zin, ende in een zelve Gevoelen.* En deze banden zyn niet enger dan het Woord Gods, nochte behelzen eenige bepalingen van de Leere buiten dat woord: over zulks die by het Woord Gods wil blyven, moet in deze banden blyven. En die by Gods Woord blyft, heeft geen tolerantie nodig; om dat de Societeit der Kerke, welke op het fundament der Propheten en Apostelen gebouwt is, uit hare eige natuur verbonden is, zulk eenen te achten, en met hem de Leere der Waarheid tegen alle die buiten zyn te beschermen.

P A N-

Het is myne meining niet, Orthodoxe, allerley menschen met derzelve wangevoelens in onze kerkelyke Broederschap toe te laten of te verdragen: maar ik wilde meer gematigtheid omtrent de gene die zig onder de Protestanten reekenen in opsigt van sommige diepzinnige en verhevene Leerstukken; en dat niet door het styfhoofdig vasthouden aan de woorden en lettergrepen van uwe Formulieren* van
Eenig-

* De Poolse Ridder had gezegt, dat zy de Kerke niet sbeuren, dewelke begeeren in hunne gevoelens verdragen te worden, en gereed zyn andere te verdragen; maar die de consciëntien der Menschen binnen hare Formulieren bepaalden, en de Magistraat opruyden om de consciëntien geweld aan te doen. Waar op de groote COCCEJUS antwoord: de Belydenissen, door welke wy te samen verknocht zyn, en zyn geen banden der consciëntien. Niemand onzer dwingt een ander te geloven, 't geen wy geloven, of te zeggen 't geen wy zeggen. Nochte een Belydenis of Formulier zyn voor ons een oorzaak om te geloven, of een regel om te spreken, om die Menschen welke ze samen geseld, of die Overbeden welke ze aangenomen hebbende verdedigen. Al wat een mensch gelooft of spreekt, zoo by recht gelooft en spreekt, is een Geboorzaamheid, en geen Wet. Als wy derhalven eene Belydenis aanneemen, getuigen wy, dat wy Gode geboorzaam geworden zyn, die dit geopenbaart heeft, en dat wy het woord van die Belydenis aanneemen voor het woord der Broederen en der gene die Gode geboorzaam zyn. Zoo wy 't geen die Belydenis zegt geleert hebben, hoe zouden wy 'er van kunnen afgebragt worden als of wy 't niet geleert hadden, dat wy tot hem die wat anders spreekt zouden zeggen, weest gegroet? Zullen wy dan in onze Vergaderingen niet het zelve spreken, maar zullen Broederen over zaaken van zulken belang tegenstrydige dingen spreken? I Cor. 1: 10. En 't geen wy geleert hebben zal dat ons niet verbinden; zoo dat wy van ons uitweeren die tweedracht zoeken in te voeren tegen het geene wy geleert hebben? Rom. 16: 17. Niemand ruyd de Overbeden op om de consciëntien geweld aan te doen. Niemand dwingt de Socinianen om hunne gevoelens te verloochenen ofte de onze te belyden. Want dit zoude zyn haar dwingen om te liegen. Wat geweld geschied 'er aan uwe consciëntie, zoo ik my zelven niet toesta dat te spreken 't geen gy gelooft? of zoo ik eenen die zoo spreekt niet als een broeder in myn huis ontfange? of als ik niet dulde dat by in myn huis een ver-

Eenigheid de alderreedelykste en goedaardigste Gods-
dienst in een onreedelyke en kwaadwillige dwinge-
landye verkeerd wierde.

ORTHODOXUS.

Dan geloof ik, myn Heer, dat ik ten naaften by uwe gevoelens kenne: te meer, dewyl gy straks genoemt hebt de groote naamen van *Rivetus*, *Spanheim* en *Mareffus*, op welker overlyden de twisten in de Fransche Kerken over de natuur en genade, of over de algemeene en byzondere Genade, meest opgehouden hebben. Is het ulieder doel niet, Pantanechomene, om de Leere van *Saumur* in onze Nederlandsche Kerke in te voeren? en is de tolerantie, welke gy begeert, voornamentlyk niet daar toe relatief?

PANTANECHOMENUS.

Orthodoxe, *rem acu tetigisti*. Gy hebt het nu zeer wel getroffen. Zoo zouden wy wat nader tot de zaak komen.

ORTHODOXUS.

Wel myn Heer, ik twyffele dan niet, of gy zult het boekjen van *TESTARD de Natura en Gratia*, als een *vade mecum* en *promptuarium* in u zak hebben, om daar uit die Leere te kunnen voorstellen en bevestigen.

PAN-
vergadering maake om dat zelve aan anderen in te boezemen? of niet wil dat uwe boeken in de banden van de mynen zyn? en als ik baar die boeken niet voorlegge en aanpryze? Zoo ik als een bizonder Persoon, zoo doende, tegen u en uwe conscientie niet zondige, wat zal de Overigheid tegen u misdoen, byaldien zy desgelyks doet, in zuiver te bouden de Herberg van de Kerk, dat is die Burgerstaat, welke God niet anders beeft willen maaken tot een vrye Gemeene best, als door de zaak van de Kerk en de waarheid te verzeekeren, op dat zoo het Volk bier eerder der Waarheid dan der Vryheid, ende der Vryheid van wegen de Waarheid zoude worden toegewydet. Exam. Apol. §. 135.

PANTANECHOMENUS.

Het is een voortreffelyk stuk, Orthodoxe, dat subtiel bedacht en zeer wel geschreven is. Maar ik zie daar iemand tot ons komen. Laat ons zyne aankomst wachten.

ORTHODOXUS.

Is hy een Edelman van uwe kennis?

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, het is myn alderbeste Vriend, en zyne komste voor my in deze gelegenheid zeer aangenaam: want hy is van een levendige verbeelding en vrolyken aard, en die boven duizenden, de konst bezit om iemand te recreëren, wanneer hy over iets te zeer is aangedaan. Hy weet van alles wat 'er omgaat; maar hy zal 'er geen teering van zetten, dewyl hy zig de zaaken niet zeer aantrekt; waarom wy hem ADIAPHORUS noemen. Welkom myn Heer! gy komt ter goeder ure. Maar U Edele schynt wat gefatigueert van de wandeling, vermits ik de blozende blyken van uwe vrolykheid op u aangezicht niet zie gelijk voor dezen. Hoe is dit zoo?

ADIAPHORUS.

Myn waarde Vriend, ik heb u overal gezocht zonder u te vinden, tot dat men my zeide, dat gy waart gaan bezien, hoe verre men gevordert was, om die naauw gezette zielen, die door de *pointilles* en *picoteries* van hare regtzinnigheid de geheele weereld zouden beroeren, tot reeden te brengen. Hoewel ik my nu aan die dingen niet veel bekreume, heb ik, uit liefde tot u, die ik weet dat op het stuk der tolerantie zeer gezet zyt, en by alle gelegenheid daar breed van spreekt met meer openhertigheid dan voorzigtigheid, my naa buiten begeven om u op te zoeken; op dat ik u mocht waarschouwen u zelve over uwe gevoelens en project niet uit te laten, dewyl de tyden gevaarlyk zyn. en een uwer goede Vrienden te Zwolle niet alleen moeijelykheden gehad heeft,

C

maar

maar ook in groote ongeleegentheid gebragt is, door de Kerkelyke Inquisiteurs, en door de chicanerien van eene zoogenaamde oude Calviniaanse Societeit, mitsgaders een uitgeschreven Gravamen uit de Classis van Schieland, met het welke de Gedeputeerden der Zuidhollandsche Synode, en alle de Classen in welke de vrienden van ——— niet het meerder getal uitmaakten, eens waren, lauderende den iever en waakzaamheid van de Classis van Schieland, en betoonende zig grootelyks geërgert over zekere woorden in een gedrukte Predicatie van uwen Vriend; dat, namentlyk, *het oogmerk van de Synode, Anno 1618 en 1619. te Dordrecht gehouden, geenzins geweest is, om die regels, die zy opgesteld hebben, zo tot altoosduurende en onverbreekelyke regels van ons geloof te maken, dat zyze het onderzoek der Nakomelingen onttrokken: maar dat die Mannen hunne verklaringen opgegeven hebben, als die hun de beste schenen: op dat, zoo God ons daar naa t'eeniger tyd met grooter ligt bestraalde, en 't geen beeter ontdekte, wy het vorige zouden laten varen en het beeter kiezen: ** en konnende zig niet genoeg verwonderen,

* Zeker die de *Acta Synodi Nationalis* zelve, betreffende de *Controversia Quinquarticulana*, naleest, zal vinden, dat die Dordse Vaderen lang na zoo onzeker omtrent hunne Leerregels niet spreken: maar in hun gemoed zyn overreed geweest, dat de bepalingen omtrent de Leer in de vyf bekende pointen door hen gemaakt, geheel uit Gods Woord ontleent, en daar mede ten vollen overeenstemmende zyn. Zoo dat zy het onderzoek hunner Leer-regelen wel geenzins afkeuren; in tegendeel daar is elk Gereformeerd belyder toe verplicht; dog niet met dat oogtherk, op dat, zoo God hem met grooter ligt bestraalde en 't geen beeter is ontdekte, by het vorige zoude laten vaaren, en het beeter kiezen: maar op dat een iegelyk by zig zelve, door beproevinge dezer Leer-regelen aan den Woorde Gods, van derzelve grondige waarheid en volkomene overeenstemminge met de H. Schrift te overvloediger moge worden verzekert, en in het gelove der waarheid nuer bevestigd. Gelyk wy ons van de waarheid der bepalingen op de vyf Artikelen in de Dordse Synode gemaakt, en derzelve overeenstemminge met Gods Woord door Gods genade zoo verzekert houden, dat wy in die waarheid wenschen

te

ren, hoe een Leeraar onzer Kerke, zoo hy by zig zelve met het gelove der heiligen, door de zaligmakende genade van den Geest des geloofs gewrocht, omhelst het gene hy aan anderen predikt, op zodanig een losse wyze aangaande den inhoud van een der Formulieren van Eenigheid onzer Kerke durft spreken, laat staan schryven, om daar door de geoederen niet alleen van zyne Toehoorderen, maar van alle zyne Leezers in de gantsche Nederlandische Kerk (ware 't mogelyk) twyffelmoedig te maaken en aan 't wankelen te helpen. Oordeel nu, Myn Heer, of men niet voorzigtig moet zyn. Wien hebt gy daar by u? is die Heer mede van u gevoelen? Ik ben altyd van verstand geweest; dat wy niet disputeren moeten over vragen en pointen van de rechtzinnigheid: *nihil de his scire tutissima fides est.* Want die zoo genaamde Orthodoxen hebben zoo veel Schooltermen en subtile distinctien, waar mede zy de sublyme verstanden turberen, datse altoos schynen de overwinninge aan hunne zyde te hebben, en die zig tegen hen zetten, moeten of hare subtiliteiten verstaan, of het strydpark al scheldende verlaten, gelyk de voorgaande, en tegenwoordige bevindinge leert.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, gy kent myne openhertigheid, welke mogelyk een gebrek in my is: maar de Heer welken gy hier by my ziet is ook een Man voor de vuift, hoewel hy van andere gevoelens is. Zyn Ed. hier ontmoetende, bevond ik wel haast; dat hy een groot

Voor-

te staan tot den einde toe en in het gelove der zelve hoopen zalig te worden; en wy achten het onmogelyk dat men door verkryging van grooter licht omtrent deze dingen iets beters zoude gevoelen, ten ware men een nieuwen Bybel kreeg, die onzen Bybel tegensprak; het welk, alzo het wegens Gods onveranderlyke waarheid in zyn spreken onmogelyk is, zoo is naa Paulus zeggen ook een iegelyk, die een ander Euangelium verkondigt, al was het ook een Engel uit den Hemel, vervloekt.

Voorftander van de Dordfche Leere, en een van die *rigidiffimi* was. Ik heb in onze converfatie aan zyn Ed. den naam van *Orthodoxus* gegeven: en vermits hy uit myn discours merkte, dat ik war geporteert ben voor de Tolerantie, heeft het hem behaagt, my *Pantanechomenus* te noemen, daar ik wel iets tegen zoude hebben, om dat ik juist alle gedrochtelyke wangevoelens in het ftuk van den Godsdienst niet zoude konnen dragen; maar ik heb 't my nochtans laten welgevallen, om dat ik liever elk vryheid van gevoelen geeve, dan dat ik mynen hals onder het Dordfche juck en het geweldige bedwang van die ftyfzinnige Orthodoxen langer buigen zoude.

A D I A P H O R U S.

Orthodoxe, ik hoop dat myn gesprek met dezen Heer u niet zonderling mag gehocqueert hebben. UEd. heeft de vryheid om zig zoo rondborftig te expliceren als gy hoort dat wy doen.

O R T H O D O X U S.

Gantfeh met myn Heer, ik beminne de rondborftigheid: en 't zal my aangenaam zyn dat gy getuige zyt van onze verdere converfatie. Heer Pantanechomene, wy waren gekomen tot het punt van de Saumurfê Leer, voor welke gy grooteachtige betoont, begeerende dat die in onze Kerke van Nederland worde ingevoerd, en daar toe de banden van eenigheid onder ons gelaxeert en wat ruimer gefield mogen worden. Ik vraagde u naa het kort begrip 't welk de Heer *Testard* daar van opgegeven heeft.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Dat is waar Orthodoxe: ik zeide u, dat het een voortreffelyk ftuk was: maar daar zyn federt dien tyd zeer veele *verbeeteringen* op gemaakt. Want, om nu niet te fpreken van Mannen in andere Landen, die daar toe met fchrandereheid gearbeid hebben, *Claude Pajon*, die de Dochter van *Testard* tot zyne echtgenootte

noot had, heeft tot zyns Schoon-Vaders kort begrip een groote verbetering gebragt. *Tefard* stelde een drierley roeping, tot welker opvolging hy ook iets in den mensch onderfelde. Dit heeft een Heer die zyn Systema zeer toegedaan was ook bekent; zeggende, dat God volgens zyne rechtvaerdigheid van de Mensch en niet kan eischen de gehoorzaamheid aan zyne roepende stem ofte het gebod des geloofs, zoo zy van alle krachten om te gehoorzaamen en te geloven ontbloot zyn. Ondertusschen erkende *Tefard* in de derde roeping eene kragtadige indringing van de Goddelyke genade. Maar *Pajon* loochende dit, en erkende geen kragtadig inwerkende, maar alleen een voorwerpelyke, objectieve, genade; stellende dat, hoe krachtig de werkinge derzelve ook zyn moge, die nooit moet begrepen worden onmiddelyk en onwederstandelyk te zyn, om het gewrochte dadelyk daar te stellen; en dat 'er geen andere kragtadigheid aan toebehoort, dan die eigen is aan alle zeedelyke oorzaaken; met dit onderscheid alleen, dat de genade een voorrang heeft boven andere zeedelyke oorzaaken, om dat de exempelen leevendiger, de drangreedenen sterker, en de beloften van belooning zeekerder zyn. *Placæus* is een Man geweest van grootere verdiensten dan men zig kan verbeelden; hy heeft de netelige punten der Orthodoxen verworpen, en een ruime baan gemaakt ter bereiking van het oogmerk van zyne Voorgangers. Het Systema van *Saumur* begon ook liefhebbers tekrygen in Nederland. Ik gedenke met de uiterste veneratie aan de naamen van die Mannen welke dat Systema verbeterd hebben, en daar aan nog arbeiden, en zoude u de eerste letteren van die naamen kunnen noemen zoo het noodig was: maar ik kan u verzeekeren, dat het door dezelve zoo geschaaft en gepolyft is, dat het wel haast met algemeene toejuiching zal omhelt worden, daar ik met een vrolyk vooruitzicht na verlange.

ADIAPHORUS.

Ik weet niet Pantanechomene, hoe gy u by Orthodoxus zoo kunt uitlaten. Hy weet wel welke de Mannen zyn die gy beoogt, zonder dat gy hem de eerste letteren hunner naamen noemt: hy heeft te lang op den uitkyk geftaan om daar van onkundig te zyn. Kom, kom, laat ons henen gaan, want, al praat gy zoo fchoon als gy geleert hebt, en zult gy met hem dog niet te regt raaken, deze Menfchen blyven by hare regels en bepalingen die te Dordrecht gemaakt zyn; en gy zoud eer bergen verzetten, dan hun van de Leere van die Synodale Vaderen afbrengen.

PANTANECHOMENUS.

Heer Adiaphore hoe nu zoo fchielyk? ik ben dit in andere gelegentheden in u ongewoon. Hebt gy zulk een afkeer van Orthodoxus?

ORTHODOXUS.

Dewyl het uit u difcours fchynt te blyken, Pantanechomene, dat gy het Saumurfe Systema, met alle de daar in gemaakte veranderingen en verbeeteringen, grondig kent, wenschte ik zeer, dat gy my het vermaak wilde geeven my daar omtrent te informeren. Te meer om dat ik daar zie komen eene myner intimfte vrienden, die zoo wel als ik daar mede zonderling zal gediend zyn. Hy is een Man van eerlyke beginzelen, maar, gelyk als ik, een oprecht liefhebber van de zuivere waarheid, waarom hy onder ons *Philalethes* genaamt wordt.

PHILALETHES.

Myn Heeren, dat ik u hier te zamen vinde, doet my denken, dat hier wel wat nuttigs zal zyn te hooren: waarom ik verzoeke het geluk te mogen hebben van ulieder gezelfchap te profiteren. Ik heb geen grooter vermaak dan in vriendelyke conferentien van Heeren van verfcheide studien en fentimenten, daar
ik

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 39

ik altyd iets uit leere: daarom hoope ik, dat myne tegenwoordigheid aan de Heeren niet lastig zal zyn.

PANTANACHOMENUS.

In 't minste niet, myn Heer, wy zullen met uwe presentie vereert zyn; en uwe Naam, welke deze u Vriend Orthodoxus ons bekend gemaakt heeft, behoort ons ook van u Perfoon een goeden indruk te geeven; zoo maar uwe Vrienden dezelve aan u niet gegeven hebben wegens zeekeren blinden iever voor het geen zommige Waarheid noemen, om dat men het in de Synodale Munt van Dordrecht gestempelt heeft.

PHILALETHES.

Gy vergift u, myn Heer, gy had moeten zeggen, om dat het heeft het stempel van de H. Geest, die in het Woord daar aan getuigenisse geeft; en het fyne zilver, dat van zulk een muntslag is, zal wel cours houden zoo lange de Bybel van de Menschen gelezen word.

ORTHODOXUS.

Heer Pantanachomene, ik verzogt van u wat nader openinge van het zoo zeer verbeeterde Systema van Saumur, en ben zeer begeerig om daar van grondig onderregt te zyn, en het myne daar op te zeggen. Ondertuffchen kan ik niet ontveinzen, dat alle die veranderingen en verbeteringen in cas subject my een kwaad voorteecken omtrent dat Systema geeven; de Waarheid is een; *Unum & Verum convertuntur.*

ADIAPHORUS.

Kom, kom; laat ons henen gaan! Orthodoxus heeft zy Vriend Philalethes by zig. Hy meent dat hy de Waarheid en gy de Leugen hebt, en dat zyne Waarheid, zyne schoone *Aletheia*, door zulk een Liefhebber derzelve gesecondeert, over uwe Dwaling zal zegepralen.

PAN-

40 EXAMEN VAN HET ONTWERP enz.

PANTANECHOMENUS.

Ei myn Heer! gy zyt al te haastig. Ik ben even zoo begeerig als Orthodoxus om over dit stuk eens in het vriendelyke te spreken. Dog hier moesten wy toezitten. Ook ben ik van alles niet zoo grondig onderregt als wel zeeker Heer van myne kennisse, die boven alle andere schynt geleefd te hebben om den wegh breed effen en gemakkelyk te maaken, waar door Remonstranten en Contra-Remonstranten op de vriendelykste wyze met elkanderen mogen vereenigt worden; die daar en boven zeer communicatif van zyne gedachten is; en het vermogen bezit om zyne zaken op een gantsch lieffelyke en inneemende wyze voor te stellen; en zyne tegenspreekers met veel bescheidenheid en wellevetheid kan verdragen. Ik wil hem verslag doen van onze verhandeling, en een conferentie ten zynen huize verzoeken, die ik verzeekert ben dat hy ons zal accorderen, zoo wegens zyne ongemeene beleeftheid, als het groote nut dat de Kerke zoude trekken indien wy malkanderen zouden mogen verstaan, gelyk ik van harten wensche.

ORTHODOXUS.

Gy spreekt van den Heer EURUODIUS, zoo ik het wel heb, dien ik kenne, en by wien ik my zal laten vinden, als gy my beliest te berichten of en wanneer het zyn Ed. ende ook u gelegen komt.

PANTANECHOMENUS.

Het is dezelve, ik zal hem dezen avond spreken, en gy zult binnen korten zyne resolutie weeten.

PHILALETHES.

Daar Orthodoxus gaat zal ik hem vergezellen.

ADIAPHORUS.

Schoon ik van die Quæstien liever een einde zag, dan daar van meer te hooren, heb ik zoo veel gehoord van de capaciteit van Euruodius, dat ik mede van de party wil zyn, en ik verlange reeds te vernemen hoedanigen uitkomst en gevolg deze Conferentie zal hebben.

Einde van de Eerste Zamenpraak.

E X A M E N

VAN HET

ONTWERP VAN TOLERANTIE,
OM DE LEERE IN DE DORDRECHTSE
SYNODE ANNO 1619. VASTGESTELD
. MET DE

*VEROORDEELDE LEERE DER REMON-
STRANTEN TE VERENIGEN.*

VOORGESTELD IN EENIGE

S A M E N S P R A K E N,
DOOR EEN GENOOTSCHAP VAN VOOR-
STANDERS DER NEDERLANDSE
FORMULIEREN VAN EENIGHEID

GESCHREVEN, TOT VERSTERKING VAN DE

LIEFHEBBERS DER WAARHEID,

Om door de vleijende namen van *Liefde* en *Ver-
draagzaamheid* van de suiwerheid des Euangeliums
niet afgeleid te worden.

TWEEDE SAMENSPRAAK.

TE AMSTERDAM,

By **NICOLAAS BYL**, Boekverkooper op den
Nieuwendyk. 1753.

DE SAMENSPREEKERS ZYN

ORTHODOXUS, *een Regtzinnige.*

PANTANECHOMENUS, *een Afoerdragende.*

ADIAPHORUS, *een Onoerfchillige.*

PHILALETHES, *een Waarheidlievende.*

EURUODIUS, *een Breedeweghoudende.*

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DOR-
DRECHTSE SYNODE ANNO
1619. VASTGESTELD

*Met de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten te vereenigen.*

T W E E D E S A M E N S P R A A K.

O R T H O D O X U S.

MYn Heer *Pbilaethes*, wy zyn vroeg genoeg op deze plaats gekomen, daar wy *Pantanechomenus* en *Adiaphorus* zouden inwachten. Ik wil niet denken dat die Heeren ons zullen opschieten.

P H I L A L E T H E S.

O neen myn Heer, my dunkt dat ik deselve daar ginder zie komen.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Myn Heeren, weest gegroet! gylieden zyt ons voorgekomen, waar over ik verfhoning verfoeke. Ik maakte reekening om in de voorbaat te zyn, en uwlieder komfte af te wachten: maar deze Heer *Adiaphorus* omtrent de zaaken en geschillen over de Theologie zeer onverschillig zynde, zoo heb ik groote moeite gehad zyn Ed. te perfuaderen om onse Conferentien by te woenen, ofte iets meer aangaande
onse

onfe zaaken te hooren. Evenwel kende ik beter dan iemand deszelfs bequaamheid om het Systema 't welk *Euruodius* ons zal openen door te zetten; en heb daarom by zyn Ed. zoo lange aangehouden, tot dat hy bewilligde van de partye te zyn. Nu zyn wy te famen hier wat laater dan ter bestemder tydt. Ik wil ook niet ontveinfen, dat ik wel eer van verstand was, dat de vry groote iever om het nieuw verbeterde Systema der *Euruodlanen* voort te planten al te voorbarig was, en men daar mede wat moest ver-toeft hebben, tot dat het getal van de Liefhebbers daar van wat grooter was, en dat der *rigide* Calvinisten door den dood wat was gekrompen, en zulks deed my denken, of ik my, in myne groote openhartigheid, niet schuldig maakte aan een fout welken ik in anderen had afgekeurt, met my in een Samenpraak met u en uwen Vriend *Philaethes* in te wikkelen over dese materie. Dit maakte my juist geen vleugels. Evenwel heb ik ulieden, als een man van eere, myn woord willen houden. Ook ben ik niet geheel hoopeloos aan een goede uitkomst van onse onderhandeling; zoo 't ulieden, myn Heeren, maar belieft uwe vooroordeelen af te leggen, en de naakte Waarheid, overal daar gyl. die vind, te omhelzen, en met ons vry en liber over Theologifche zaaken te redeneeren, gelyk dat edelmoedige verstanden betaamt.

PHILAEETHES.

Wat dunkt u, *Orthodoxe*, van dese intrede? Ik bemerkte daar uit dingen over welke ik verbaasd staa, en verftaa nu meer van het geheim dan ik te voren wifte; en door welke middelen men het nieuw Systema zal zoeken in te voeren. De *Intolerabele* TOLERANTIE en de *Indifferentismus*, of ONVERSCHLLIGHEID, moeten malkanderen aan de hand gaan, en gefecondeert worden van een fluweele tong, die het afleggen

gen der VOORORDEELEN en het VRYDENKEN met vlei-
 jende woorden ten hoogsten top verheft. Als dese
 vier dingen malkanderen ondersteunen, zyn die van
 een machtige en onfeilbare uitwerkinge, om duizen-
 den, die nooit de zaligmakende kracht van de God-
 delyke Waarheid gesmaakt hebben, en voor politike
 Luiden en verhevene Geesten willen gehouden wor-
 den, zoo in te neemen, dat ze alle achtinge en eer-
 bied voor, en onderwerpinge aan de Waarheid, zoo
 als die volgens Gods Woord in onse Formulieren van
 Eenigheid bepaalt is, zullen uitschudden, en van
 blydschap opspringen, dat ze voortaan niet meer in
 zulke enge banden als voor desen zullen behoeven te
 gaan. De Waarheid, welket beminnaar ik ben, heeft
 zulke middelen niet alleen niet nodig, maar zoude die
 edelmoedig verachten, dewyl die door haar klaar
 eenvoudig en naakt voorstel krachtig genoeg is, om
 het gemoed, zoo Gods onwederstandelyke werkinge
 daar mede gepaart gaat, te overtuigen, het verstand
 te verlichten en den wil te neigen, om deselve zoo
 te omhelsen, en in nood en dood aan te kleeven, dat
 het zig nog door Sirenen-zang, nog door Crocodil-
 len-traanen daar van zal laten aftrekken.

ORTHODOXUS.

Vriend *Philaethes*, uwe opmerkinge over het *Stratagem*
 is goed: ik zal die myn leeven lang onthou-
 den. Maar, myn Heer *Pantanechomene*, dat wy hier
 eerder dan gy en u Vriend geweest zyn komt hier
 van daan, dat wy, geen vreesse voor onse zuivere
 en nauwkeurig gedefinieerde Leer hebbende, nooit
 tergiverferen om deselve te verdedigen, en ons pal
 te zetten tegens de tegengestelde, onder welken ge-
 daante deselve ook moge voorkomen. De waarheid
 Gods, in het Euangelium geopenbaart, is onse rondas
 en beukelaar, en daarom zyn onze voeten ter ver-
 dediging van die Leere, zoo lange wy ons roeren kon-
 nen,

nen, met bereidwilligheid gefchoeit: daarom zyn wy vroeg op den wegh en u in de voorbaat geweest.

A D I A P H O R U S.

Uwe voorbarigheid, *Pantanechomene*, in het ontdekken van uw deffein heb ik allang afgekeurt. Wat dunkt u nu? In plaats dat gy by de vorige Samenpraak iets zoud gewonnen hebben, ziet gy nu dat deze twee voor hare *Waarheid* willen ftaan, en niemand wie hy is vreesen. Hoort gy wel hoedanige *glofften* zy alreede op uwe intrede maaken? dat uw Sylltema zonder de *wydgaapende Tolerantie*, de *Onverfchilligheid*, het *afleggen van zoo genaamde vooroordeelen* en *vrydenken* nooit zal kunnen ingevoerd worden? Zoo deeze het geheim weerdkundig maaken, gelyk ik my verzekert houde dat zy doen zullen, hoe zal niet alleen het Gemeen ons aanzien, maar ook de Hooge Lands- Regeering? Want alle de geünieerde Provinciën hebben geconcurrereert in de *Approbatie* van de Leer in de Confessie, Catechismus en Regels van de Synode van Dordrecht gedefinieert, en die Leere niet alleen getolereert, maar ook geapprobeert, geconfirmeert en geratificeert; en hebben gewilt en gestatueert, *dat geen andere Leere in de Kerken dezer Landen zal werden geleert ofte gedreven*, als dewelke het oordeel der Dordsche Synode conform is. Gy weet den inhoud van die *Approbatie van Haar Hoog Mog: van den 2. July 1619*. Zal men ons niet ten toon stellen, als de zulke, die de ruste van de Kerk en den Staat perturberen? Zal het Gemeen, 't welk zulken veneratie heeft voor de Dordsche Synode, door de teemachtige predikatiën van die rigide verdedigers der Dordsche leere niet wakker gemaakt worden, en veel eer alles opzetten, dan toelaten dat 'er een haar breed van afgewecken werde? Weet gy niet, wat het te zeggen is als men het Gemeen tegen krygt, en wat het wedervaren

was

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 47

was der zulke die de Wetten en Zeeden wilden veranderen? Ik ben omtrent alle uwlieders disputen zeer onverschillig; maar het doet my leed, dat gy niet zyt zoo als ik ben, maar op uwe Tolerantie met den aankleeve derzelve zoo gezet zyt, dat gy niet verzint eer gy begint. Ik voor my zal myn best doen, om de Luiden in te boezemen, dat ze zich de Disputen over die hooge en diepzinnige kwestien niet zullen noch moeten aantrekken, maar die voor de Theologanten overlaaten, dewyl het voor hun van geen belang is hoe zulk een stuk of vraage wordt beantwoort of bepaalt. *Oprecht te leven* is genoeg. Ondertusschen, zoo 't gebeurde, dat gy in moeilijkheden wierd ingewikkelt, ik wil daar buiten blijven, en om geen poincten van Leere Martelaar worden.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heeren, schoon myn Vriend *Adiaphorus* zich bynaa niets aantrekt, en met my zeer tolerant is, is hy de aantrekkelijkste man ter wereld zoo draa men recht serieus word. Laten wy ons dat niet aantrekken, noch hier langer vertoeven, dewyl ik verzekert ben dat de Heer *Euruodius* ons met verlangen inwacht.

EURUODIUS.

Uwe horologien moeten zeer verschillen van het myne myn Heeren, wyl ik al een geruimen tyd met smerte naa uwlieders komste gewacht heb.

PANTANECHOMENUS.

Daar zyn eenige beletzels geweest, die onze komste vertraagd hebben. Wy hoopen dat U Edele het ten beste zal neemen.

EURUODIUS.

Gy zyt my van herten welkom, myn Heeren,
wy

wy zullen ons met complimenten niet ophouden. Gy zyt alle Heeren van Studie: met de zulke spreek ik zeer gaarne, Ik zal de Heeren in myne Boekerie brengen, op dat wy de Autheurs by der hand hebben, zoo we 'er in ons Discours mochten nodig hebben, en ik gaa de Heeren voor, zy gelieven my te volgen. Zyt hier nog eens welkom myn Heeren. Ik ben zeer verblyd, dat 'er zich, buiten myn toedoen en verwachting, een gelegenheid opgedaan heeft, om op een Amicable wyze over de pointen van Religie te discoureren. Myn goede Vriend heeft my verslag gedaan van ulieder vorige Samenspraak, en hoe hy my verkoren heeft, om, ware het mogelyk, de Heeren *Orthodoxus* en *Philalethes* wat af te brengen van derzelve al te nauwe gezetheid, en veel te enge bevattingen zoo omtrent de *Natuur* als de *Genade*. Och! dat gylieden de waarheid zaagt in dat licht in welke ik die zie, gy zoudt u daar over verblyden meer dan over allen rykdom.

ORTHODOXUS.

Myn Heer *Euruodius*, wy leggen ons dagelyks daar op uit, om door bidden en neerftig studeren hoe langer hoe meer de waarheid, die in Christus is, te verstaan, om door de waarheid vry gemaakt te worden. Wy komen hier blymoedig om 'er van te spreken. Maar dewyl gy ons de eere hebt gedaan van ons in uwe Boekerie te brengen, zoo laat ons eerst uwe Verfamelinge eens zien,

EURUODIUS.

Met veel vermaak, myn Heeren. Zie daar, aan die zyde, een Verfaming van *Protestantsche* Schryvers zoo *Heroormde* als *Luthersche*, en die haar naaft gevolgt zyn tot het Jaar 1640. Beneffens eenige van laater tyd die naaft aan derselver Leer en Stellingen gebleven zyn, hoewel dezer getal tot myne blydfehap
niet

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 49

niet heel groot is. Aan deze zyde hebt gy een keurlyke Verzameling van werken van uitmuntende Verftanden zoo in de *Literatuur* en *Philologie* als *Philosophie* en *Godgeleertheid*: alle te famen Werken, ingericht om de Godgeleertheid te zuiveren van de al te rigide Stellingen, welke in de voorgaande tyden zyn ingesloopen, en om ons te leeren hoe wy ons van de vooroordeelen onfer opvoedinge, en de Stellingen die wy als met Moeders melk uitgezogen hebben, door sublimie meditatieën kunnen bevryden, en ons zelve bedienen van het geen ons toekomt, dat is, *vry te denken* en *vry te gevoelen* zonder ons ergens aan te verbinden. Wat dunkt de Heeren van myne Verzameling?

ORTHODOXUS.

Myn Heer, gy hebt in der waarheid een zeer groote Verzameling. Maar beziende de Boeken aan geene zyde van u Vertrek, zyn my eenige Remarques ingeschoten. Ik zal de vryheid neemen u dezelve mede te deelen, Ik heb in uwe eerste boekenkas bynaa geen Oudvaders gezien, zelfs *Augustinus* niet. Wat is de reede daar van?

EURUODIUS.

Myn Heer, ik vooronderstelle dat de beroemde JOHANNES DALLÆUS u bekend is, en dat gy zyn treffelyk werk de *usu Patrum* gelezen hebt. Dese Heer was een uitmuntend Man onder onse Voorfaten; en om u de waarheid te zeggen, zedert dat ik zyn Boek gelezen hebbe, en heb ik juist zoo veel veneratie voor die zoogenoemde *Sancti Patres* niet gehad: en naa dat ik de sublimie gedachten van *Molina* en anderen, wat het zaakelyke aangaat, de mynen gemaakt heb, is ook myne achtinge voor *Augustinus*, niet tegenstaande alle de cierlykheid van zyne Taal, grootelyks gedaalt.

D

O R.

Myn Heer, zoude ik *Dallaus* niet kennen? ik kenne hem zeer wel. Hy was een Man voor de Algemeene Genade, en bracht het zoo verre, dat die Leere, welke in verscheide Synodes van Vrankryk veroordeelt was, nu opentlyk de triumpherende is geworden, in Vrankryk, en in meest alle de Walsche Kerken: want hoe nauwkeurig de Walsche Synoden in Nederland eertyds waren om geen Predikanten, uit Vrankryk komende, aan te neemen, tot dat ze zich verklaart hadden tegen de leere der Algemeene Genade, evenwel zedert het jaar 1686, toen de Walsche Synode te Rotterdam gehouden is, en wordt 'er niet meer naa gevraagt. Zoude ik hem niet kennen? hy was zoo los in de Leere, dat hy met den Remonstrantschen Professor te Amsteldam, *St. Curcellæus*, een nauwe ligue maakte, om *Maresius*, die zich tegen hem zette, aan te tasten en lustig te havenen. Dit en diergelyke dingen meer, in het samenspannen der *Saumurische Leeraars* zoo met de Remonstranten als met de Papisten, heeft my altoos weinig achting doen hebben voor deselve en die met hare Leer ingenomen zyn. Dit in het voorby gaan. Ik bemerk nu, myn Heer, waarom gy met de *Patres* niet veel op hebt. Maar de boeken in die zelve kasse zyn zoo kwalik geconditioneert, en zoo vol stof en spinrag, dat ik my verwondere hoe een Heer van uwe netheid die voor zyne oogen zien of deselve behandelen kan. Wat is hier de reede van?

E U R U O D I U S.

Myn Heer, haar kleederen zyn na haren inhoud, daar gy de sublimitéit van gedachten niet in zult vinden, noch de heerlyke Moralen, noch ophelderingen van saaken uit de beschaavende Wetenschappen: maar een deel langdraadige redeneringen over eeni-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 51

ge stukken, op eene donkere en scholastike wyse voorgesteld. O! hoe verheuge ik my, dat die Winter van neevelen en dampen voorby gegaan is, met alle die ys-koude en conglacierende redenkavelingen; en dat zich nu een tyd opgedaan heeft, welke van trap tot trap tot den vollen middag zal aanlichten, waar in men niet meer zal hooren van *Remonstrant*, *Mennonist* en *Gereformceert*, maar alle te samen als Broeders en Susters zullen verkeerren. Hier by komt dat dit soort van boeken geen goed kleed verdienen, om dat ze op de openbare Verkoppingen dog weinig gelden: daar de boeken van myn smaak met opgeld verkogt worden. Het is waar, daar legt vty wat stof op; en had ik gedacht dat uw ooge daar op zoude vallen zoude ik geforgt hebben: maar dat niet geschied zynde, zal ik zeggen, ik gebruike ze weinig, en dan nog met afkeer, en voornamelyk om ze te wederleggen. Het is waar, dat het wat aanstootelyk voor het oog is om ze zoo haveloos aan te zien: maar, om de uniformiteit van myn kamer te bewaaren, hebbe ik alle myne boekenkassen met eenerlei gordynen doen behangen.

ORTHODOXUS.

Uit het geen ik gehooft heb, kan ik wel opmaken, welke de werken zyn die zoo fraai geconditioneert zyn, en zoo zindelyk gehouden worden.

ADIAPHORUS.

Ik ben al moede van staan. Gy Heeren beide schynt my Liefhebbers van Boeken, en ook van nette banden te zyn; evenwel met dit onderscheid, dat *Orthodoxus* de Werken voor 't jaar 1660. geschreven in de beste gewaden steeken zoude, en *Euruodius* die van laater tyd. Dit verschil heeft niet veel om 't lyf, zoo 't schynt: evenwel *Euruodie*, gelooft my, dat *Orthodoxus* zyne maatregels neemt na alles dat hy ziet, zoo wel als na 't geen hy hoort. Maar

D 1

ik

ik dachte dat wy hier gekomen waren *Euruodie* om uw Systema te hooren. Met dat bezien van boeken en banden en vorderen wy niet.

E U R U O D I U S.

Adiaphore, dit is een vriendelyke præparatie tot onse Conferentie, daar wy ons immers niet lange mede opgehouden hebben. Het is een uitspanning voor Heeren van Studie de Boekerien van anderen te zien, en die wat frays van dese nuttige kleinodien heeft, mag ook gaarne lyden dat ze van Kenders gezien worden. Hoewel my daar inschiet *Doctor Jac. la Faye*, die den *Professor Job. à Marck* een vergeefse reis van Leiden na Utrecht liet doen om zyne Boekverfamelung te bezien, en het hem weigerde. Maar laat ons nederzitten aan dese Tafel. Myn Heeren *Orthodoxus* met uw Vriend gelieft aan dese zyde plaats te neemen; daar zullen UEdele naaft aan die Auteurs zyn, voor welke gy u zelve gedeclareert hebt. Ik zal *Pantanechomenus* en *Adiaphorus* nevens my aan de andere kant zetten.

O R T H O D O X U S.

Myn Heer *Euruodie*, de oorfaak onfer komfte is UEdele bekend gemaakt door den Heer *Pantanechomenus*, die ons belooft heeft door u mond te verlossen van onse bekommelingen over de ondermyning van onse Hervormde Leer, en het licht van het nieuw verbeterd Systema door u te zullen doen zien. Wy hebben zoo veel kennis van uwe groote bequaamheden in andere Wetenschappen, en uit dese receptie zoo veel blyken van uwe gulhertigheid, dat wy niet twyffelen, of gy zult ons konnen en willen mededeelen de gronden van dat Systema, 't welk gy lieden door onverschilligheid, verdraagzaamheid, afleggen van vooroordeelen en vry denken zoekt in te voeren, op dat wy het recht verstaan, en, zoo 't goed

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 53

goed is, met ulieden omhelsen mogen, ofte ons tegenbedenken daar tegen zeggen. Maar gun my eerst de vryheid, *Euruodie*, dat ik u vraage naa-uwe Professie. Daar zyn thans zoo veele gevoelens: tot wie behoort gy? dit dienen wy eerst te weten, om niet in het wilde te schermen.

A D I A P H O R U S.

Euruodie, ik bidde u, houd u gesloten. Die oude *Orthodoxus* is een slimme knevel: hy zal u zoo veel vragen, dat gy met hem zult verlegen worden. Is het niet genoeg dat wy Christenen zyn? moeten wy niet met allen die belyden dat Jesus de Christus is gemeenschap houden? Wie kan het ons kwalijk neemen, dat wy ons meer by deese dan by geene voegen? *Een God, een Geloof, een Doop*. Moeten wy ons juist declareren wie wy zyn, en tot wien wy behooren? Ik zoude zulk een vraag niet beantwoorden.

E U R U O D I U S.

Orthodoxe, ik geloof dat gy *Adiaphorus* wel meer zoo hebt hooren spreken. Laat dit passeren. Belangende uwe vrage: ik ben een Leeraar van den Hervormden Godsdienst, in welken ik ben opgevoed geworden, en op een zeer liberale en edelmoedige wyse verder gedisciplineert: en om dien Godsdienst klaarder te verstaan, te leeren, voort te planten en te beschermen heb ik niet weinig moeite aangewend, en my bynaa in alle taalen en wetenschappen geoefent, gelyk u niet onbekend kan zyn.

P H I L A L E T H E S.

Euruodie, gy weet het spreekwoord, *de omnibus aliquid, de toto nihil*. Het is een cieraad voor een Leeraar, dat hy in de beschavende Wetenschappen ervaren is: maar hy moet boven alle andere verstaan die welke tot zyne Professie behooren, en zyn hoofd-

werk daar van gemaakt hebben. Ik ben evenwel zeer vergenoegt over u antwoordt: want nu wecten wy, dat wy met geen bedekte Sociniaan noch Sociniaansgezinde Remonstrant te doen hebben, maar met een ervaren en kundig Hervormd Leeraar, dat my groote hoop geeft, dat wy zonder veel krakkeelen ons gesprek zullen konnen houden, dewyl gy beneffens ons voor den Heere verklaart en ondertee kent hebt, *dat gy van herten gevoelt en gelooft, dat alle de Articulen en stukken der Leere in de Belydenis en Catechismus der Gereformeerde Nederlandse Kerke begrepen, mitsgaders de Verklaringen over eenige Pointen van de voorzeide Leere in de Nationale Synodus Anno 1619. te Dordrecht gedaan, in alles met Gods Woord over een komen, en belooft hebt, dat gy de voorzeide Leere neerstelyk zult leeren en getrouwelyk voorstaan, zonder iet tegen dezelve Leere, 't zy opentlyk of heimelyk, directelyk of indirectelyk, te leeren of te schryven.* Dit is immers 't geene gy betuigt, en belooft, en met uwe hand onderschreven hebt.

E U R U O D I U S.

Ik zeide, dat ik een Hervormd Leeraar ben: maar ik merke, dat gy dat woord *Hervormd* in een nauwer zin opvat dan ik doe. Gy diend te wecten, myn Heer, dat'er drierlei Hervormde zyn, immers die met eenen veel recht zoo willen genoemt worden.

P H I L A L E T H E S.

Myn Heer, ik had waarlyk het oog niet op de *homonomie* ofte ambiguiteit die dezelve mede brengt; anders weet ik, dat door de Broeder-twisten, die my met smerte vervullen, een drierlei factie onder de Gereformeerden veroorzaakt is: 't welk een groot Redenaar, in eene cierlyke reedenvoering tegen zulke verdeeltheden, eens deed uitroepen, dat wy te gronde zouden gaan, vermits de Stad in driën verdeelt

deeld wierd, Maar die verdeeltheit verbreekt de eenigheid niet van 't geloof, dat onse Formulieren van Eenigheid uit Gods Woord genomen, daar in gegrond, en daar mede in alles overeenkomstig zyn: en dus, zyn wy drie in zaaken van geen groot belang, wy zyn maar een in het fundament, en bidden God dat de band van Liefde en Vreede in het beschermen van onse gemeene Leere, en in het waaken tegen alle Novateurs en veranderingen, waar door ze gekrenkt wordt, mag nauwer toegehaalt worden, op dat wy te samen met een gemoed op desen post staande, mogen schrikkelyk zyn als slagordens met Banieren.

E U R U O D I U S.

Myn Heer, weet gy niet dat 'er zyn Gereformeerde die de Leerwyse van ARMINIUS volgen? die zich Hervormde Leeraars noemen, en kwalyk noemen dat gy ze *Arminianen* noemt, willende ter onderscheidinge liever *Remonstranten* geheeten worden. Daar zyn ook Hervormde Leeraars die zich zeer stipt houden aan alle de bepalingen van het *Dordsche Concille*, en zoo styf en onbuigzaam in het aankleeven aan alle de regels van die Kerkvergadering zyn, dat ze meinen, dat het met de Kerke gedaan is, als men de partyen iets toegeeft, ofte maar het minste van die bepalingen vallen laat. Ik ben van de eerste soort van die Hervormde Leeraars niet: ook ben ik niet van de tweede soort: maar van die tweede soort zyt gy en uw Vriend *Orthodoxus*. Och wat hebt gy lieden niet al kwaad veroorzaakt! Gy hebt uwe Broeders de Lutherfen geërgert, en de vereeniging met dezelve onmogelyk gemaakt. Gy hebt uwe Broeders de Remonstranten uitgeworpen, dewelke gy moest by u gehouden hebben, om met u tot een Bolwerk tegen het Pausdom te strekken; maar uwe gestrengheid heeft veel van dezelve tot het Pausdom doen

overgaan: jaa door ulieder onbuigzaamheid zyt gy de oorzaak, dat'er nog zoo veel andere Vergaderingen zyn, die elk byzonder te zamen komen, om God te dienen, terwyl gylieden ze in uwe Tempelen niet wilt dulden om God te dienen met een eenparigen schouder. Ik voor my, begeef my met evenveel begeerte om een welspreekende Mennonist ofte Remonstrant te hooren als ulieden; jaa ik wil niet ontveinsen, dat ik die liever hoore dan een van uwe rigiden: en al zyn'er, die my en andere daar over aangefproken hebben, om het kwaad voorbeeld dat zulks aan de Gemeinte geven mochte, ik kreune my daar aan niet, en wensche dat andere my navolgen.

PANTANECHOMENUS.

Gy hebt het grootste gelyk, myn Heer; de Godsdienst moest zoo gelimiteert niet zyn: wy moeten elkanderen verdragen. Daar is onlangs een heerlyk Gedicht, betreffende dese materie, uitgekomen. Wy bezorgen ook met dit oogmerk de uitgave der fraaje Predikationen van *Doddridge*, vermits die in groote achtinge is by alle ernstige Luiden; hoopende dat die, uit eerbied voor zoo grooten naam, zich zullen afscheuren van die styfzinnige, en door haar goed voorbeeld te weege brengen, dat, gelyk'er maar een algemeene Herder is, 'er ook maar eene Schaapskooje zy, en wy alle in dezelve tempelen zullen geduldet worden, om, niet tegenstaande eenige kleine verschillentheden, onsen eenigen en waarachtigen Godt met elkanderen te dienen en groot te maaken.

ORTHODOXUS.

Myn Heeren, ik staa verzet over ulieder redeneringe. Toen *Euruodius* ons ontdekte wie hy is, en tot wien hy behoort, maakte ik rekening dat onse Conferentie van een goed gevolg zoude zyn: maar nu kryge ik wonderlyke gedachten.

ADIA-

ADIAPHORUS.

Heb ik het u niet gezegt, myn Heeren. Ik weet wat *Orthodoxus* voor gedachten krygt. *Philalethes* heeft gezegt, *Euruodie*, wat gy voor Godt verklaart hebt van de Formulieren van Eenigheid te geloven, en wat gy met handteikening belooft hebt te doen. Nu denkt hy, *zy spotten met den Eedt Godts*; en hy gaat verder, en denkt, *dat de Kerk en hare Tempels in ge-vaar zyn*. Ik hebbe zoo lange onder die Luiden verkeert, dat ik wel weet wat ze zeggen zullen, eer ze nog spreken, en haar *geteem* moede geworden zynde, heb ik een voorneemen gehad, my die dingen niet meer aan te trekken, en hun gezelschap te vermyden. Wat gesternte heeft my dan nu ongelukkig met hun in dese Conversatie ingewikkelt!

ORTHODOXUS.

Euruodie, gy zeide dat 'er drierlei soort van Hervormde Leeraars is: tweederlei hebt gy genoemd, tot welke gy niet behoort: welke is dan de derde soort, tot welke gy met uwe Vrienden behoort?

EURUODIUS.

Myn Heer, gy weet dat men van den wegh kan afdwalen ter rechter en ter linker zyde: dat men kan zondigen *in excessu* zoo wel als *in defectu*, en gy weet *medio tutissimus ibis*. Om u de Waarheid te zeggen, ik oordeele dat de Remonstranten ter linker zyde al te verre van den wegh zyn afgeweken: maar dat de onverzettelyke en onbuifame aanklevers van de Dordse Vergadering en Leer-regels, schoon zy ter rechter zyde afgedwaalt zyn, *in excessu* gefondigt en door hunne hitte en styfzinnigheid de zaaken verbroddelt hebben, hunne Broederen uitwerpende. Dus ben ik eene van die den *Middelwegh* voor de veiligste houden, en wy zetten ons als Middelaars tusschen

beiden, om die dissenterende te reconcilieren, en de breuke der Dochter Zions te heelen.

PHILALETHES.

Myn Heer, de deugd is iets dat in het midden staat: de waarheid gaat recht midden door, tusschen twee over elkander gestelde en met den anderen strydende dwalingen. Ik hoop niet dat gy de Leere der Dordse Vaders als een dwaaling zult aanmerken: zoo verre weet ik niet dat de stoutheid uwer Vrienden noch is gegaan; dan dat eene derselven in substantie gezegt heeft, *dat die Vaders bepaalt hebben wat juist waarschynlykst voorquam, tot dat wy wat beter vonden.* En wat de vereeniging van beide, dat is, de vastgestelde met de veroordeelde Leere, betreft, die is zoo onmogelyk, als licht en duisternis, of God en den Belial te samen te voegen.

ORTHODOXUS.

Gy zyt dan een Man van de MIDDELWEGH, myn Heer *EURUODIUS*; en zoo zult gy zeekerlyk weeten, wie de uitvinders van dat Systema geweest zyn, waat men het opstel eerst begonnen heeft, en hoe het voortgeset is.

EURUODIUS.

Myn Heer, gy geeft my gelegenheid om myn Geest te vermaaken. De Histotie heb ik dikwyls verhaalt, en zal het nu beknopt doen. CAMERON, geboren van Glascouw in Schotland, was 'er de eerste uitvinder van. Hy konde het in zyn Vaderland niet houden, wegens de stipte en onveranderlyke vastkleving der Natie aan hare *Belydenis* en *Nationaal Verbond*. De Griekse taal, waar van ik mede een Liefhebber ben, volmaakt verstaande, en als zyne eige moedertaal konnende spreeken, begaf hy zich naa Vrankryk, daar hy naa veele wisselvalligheden

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 59

heden eindelyk zoo verre gevordert is, dat hy Professor wierd te SAUMUR. Hy konde de nauwe bepalingen van het geloof der Christenen, door Belydenissen, en onderteekeningen daar van, niet verdragen. Het ging hem ter herte, dat men zulke onbarmhertige gevoelens van de Roomsgezinden hadde. Hy keurde de veroordeeling der Remonstranten in de Dordsche Kerkvergadering af; en hy leidde zich uit om de beide Partyen te vereenigen. Zyne bekwaamheid trok de grootste Verstandenen van die tyd tot zyne Lessen. AMYRALDUS, TESTARD, PLACÆUS, &c. hebben hem geadmireert, en zyne gevoelens, in zyne eigene Werken te vinden, tot Stellingen gebracht, die naa de Plaatsen daar ze geleert wierden, SAUMUR, haren naam verkregen hebben. *Testard* bragt alles in een kort en beknopt bestek, in zyn gulden Boekken *de Natura & Gratia*. *Placæus* schreef met een verheven styl; hy liet het begrip van anderen van een Verbond der Nature ofte der Werken vaaren; hy lochende de onmiddelyke, directe en voorafgaande toerekening van Adams zonde, &c. Elk die curieus is leest zyne Werken, die de onvergelyklykste van die tyd zyn; en men weet volgens *Testardi Synopsis de Natura & Gratia*, waar hunlieder gevoelens principaal op uit komt; dus zal ik de moeite spaaren om het voor te stellen. Groot was wel de tegenstand, die zy in Vrankryk hadden in verscheidene Synoden, en was het niet dat men ze als Geleerde Mannen dulden moeste, om het naadeel dat ze hadden kunnen doen, zoo ze tot de tegenpartye waren overgegaan, men zoude ze uitgeworpen hebben: maar om die reden heeft men conniventie gebruikt, en onder bestraffingen en goede beloften voor het toekomende verdragen. Maar hoe groot die tegenstand was, in Vrankryk, zoo lange de *grandevus P. DU MOULIN* Professor te *Sedan*, en in de Walsche Synoden van Nederland, zoo lange *RIVET*, SPANHEIM

60 EXAMEN VAN HET

HEIM en MARESIUS leefden, Gode zy dank, dat hun Systeem, dat in het weesen der zaake het myne is, eindelyk is doorgedrongen, en, zoo ik vertrouwe, te dezer tyd meer en meer doordringen zal.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, zyt gy een Nederlands Leeraar der Hervormden? Maar zegt my, door wat wegh dat Systeem hier gekomen is, terwyl onze Religie beide Kerkelyk en Politiek vast gesteld is, welk laatste de Franse Kerken niet hadden. Daar moet gewisselyk een groote reede van zyn, dewyl dat Systeem met onze Leere onbestaanbaar is.

EURUDIUS.

De wegen zyn wonderlyk: ik zal 'er u een kort bericht van geeven. De *Philosophie* van *Des Cartes* begon haar hoofd op te steeken: door middel van deselve heeft *Claude Pajon* groote dingen gedaan, en *Charvin* niet minder. De oude Lieden in Nederland, die de Dordsche Regels hebben helpen opstellen, zagen eenen nieuwen Vyand opkomen, dien ze moesten tegen gaan. Dit amuseerde haar voor een tyd. Ondertusschen sprooten de Broeder-twisten uit, onmiddelyk met de nieuwe Wys-begeerte, en zulks gaf een nieuwe afleidinge van zaaken. Middelerwylen stond een Man op van een onderneemenden aardt, die een pooging deed om ons Systeem in te voeren, ik meen *Johannes Vlak*: maar daar rees een geschreeuw tegen hem op, 't welk myne Voorgangers zoo verbaasde, dat ze eensdeels daarom nodig vonden zich niet duidelyk te openbaren omtrent stukken van het Systeem welke ik van hun ontfangen hebbe. Waar by anderdeels kwam, dat zy zagen, dat veele meer behagen vonden in de eenvoudige dog stichtelyke Sermoenen van de oude, dan in de veelvuldige verklaringen van Voorzeggingen en Voorbeelden, waar

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 61

waar mede andere de Gemeinte besig hielden; waarom zy een middelwegh begonden te zoeken; en dus verlaaten de eenige dingen die de Verstandige meest tegen de borst waren, andere mitigerende., voegden zy, na 't voorbeeld der ouden, een ernstige praktyk by hare Onderwyfingen, hoewel op een anderen trant, en meer geschikt op een Zeedekundige wyse, volgens de gronden van ons Systema. Hier door wierden zy door den tyd als de grootste Mannen van de eeuw aangezien. De opkomst van eenige *Hattemisten*, *Hebreeuwen*, en andere, deed ook niet weinig tot het bynaa algemeene omhelfen van ons Systema. Want veele, door de hitte der Broedertwisten afgetrokken zynde van het leesen der oude Schryvers, en van rype overwegingen der vastgestelde Leere, en achtende, na hun begrip, dat ze maar weinig kans hadden om deze wederpartyders den mond te stoppen zoo ze *a priori*, uit de Prædestinatie te en hun redeneerden, tasteden die dwaalgeesten, strydende met de argumenten *a posteriori*, zoo van agteren aan, dat zy van zelve tot ons Systema overkwamen: en wy dus, zonder ons over het voornaamste te bekommeren, dewyl dat van veelen toegestemt werd, maakten de andere min plaufibele punten plaufibel: het welk in dees tyd vry gemakkelyk valt, wyl men zich meer begint te bedienen van de gulde Vryheid, zyne vooroordeelen af legt, en op een verhevener wyze begint te denken.

ORTHODOXUS.

Euruodie, ik heb met groote aandacht en oplettenheid u de historie van den oorspronk en voortgang van u Systema hooren verhalen, en begin nu eenige stukken beeter te verstaan, die ik anders niet zoude geweeten hebben. Maar zoo u Systema het Systema is van *Saumur*, 't welk gefabriceert is om Genade en Werk onder een te vermengen, en de Evangelische

gelijke Heiligheid een invloed in de Regtvaardigmaking te geven, zoo moet ik u zeggen, dat gy u oorspronk van veel vroeger tyden moest afgeleid hebben. Ik zal u de zaak naa waarheid verhaalen.

Oudstydts was 'er een Sefte onder de Joden die men *Pharifeeuwen* noemde. Deze, hoe verre zy in veele dingen dwaalden, geloofden echter, dat ze de Zeedelyke Wet niet volmaaktelyk konden onderhouden, en dat zy ook gevolgelyk door de Wet niet konden geregvaardigd worden voor Godt. Hun erkentenis van de noodzakelykheid der Offerhanden was hier van een alderduidelykft bewys; want daar mede bekenden zy, dat zy Sondaars waren, en dat hun gehoorzaamheid onvolmaakt was. Ondertuffchen stelden zy vast, dat Godt, naa zyne groote Barmhertigheid, hun welmeenende gehoorzaamheid aan de Zeedelyke Wet, schoon die in alle deelen niet volmaakt was, aannam; en dat hy hare zonden, om de offerhanden die zy ter verzoeninge daar van opofferden, vergaf en quytfloeg; voor al op de groote Verzoendag: want als de Bok, op wien het lot voor den Heere gevallen was, opgeoffert, en de andere voor Azazel weggezonden was, en niet wederkeerde, stelden ze, dat zy zoo rein waren, als Adam in den staat der regtheid was.

De zaaken verandert zynde, naa dat Christus door den eeuwigen Geest zig Gode eenmaal ontraffelyk opgeoffert had, en veele uit de Pharifeeuwen de Leer der Apostelen omhessende, zoo wilden deze Pharifeeuze Christenen geen wezendlyke verandering van gevoelen omtrent de Regtvaardigmakinge gedoogen; maar stelden, dat de onderhoudinge van de Zeedelyke Wet, schoon men die niet in allen opzichte volmaakt volbrengen konde, noodzakelyk was tot regtvoerdigmakinge, en dat men nu wegens zyne gebreken en zonden zyn geloof op Christus moet vestigen, om wegens zyne Offerhande en zoendoodt ver-

vergevinge van sonden te erlangen. Dit is het, waar tegen de Synode van Jerusaleem hare besluiten gemaakt heeft; waar tegen Paulus in zyne Brieven aan de Romeinen en Galaten geschreven heeft; dit is het welke Voorstanders hy quade Arbeiders en Honden, en 't welk hy de Versnyding genaamt heeft in zyn Brief aan de Philippenfen. Dit is het dat *Pelagius* grovelyk leerde; dat *Cassianus* te Marseille onder een schoonder gedaante voorstelde; dat in het *Concilie van Trenten* is aangenomen, daar men de Leer der Apostelen heeft vervloekt en in den Ban gedaan. En van zulken maakfel is de *Saumur-sche Leere*, met eenige uitwendige verschikkingen, die nochtans de intrinsique natuur der zaake niet veranderen. By aldiën het ons niet te verre zoude afleiden, en gy, die zoo grooten Boekverzameling bezit, het niet zoo wel wiste als ik, zoude ik het uit myne *curta supellex* van Auteurs pertinent kunnen voorstellen. Dus kan ik niet denken, dat het oorspronkelyke Systema van *Saumur* het uwe is, *Eurودية*; te minder, om dat u Vriend *Pantanebomeus* ons onderregt heeft, dat 't zelve Systema door hulp uwer Prædeceffeurs, en door u eigen vlyt veel verandert en verbeterd is: het welk my, toen ik het van hem hoorde, te binnen bragt het geen de *Bisschop van Meaux* heeft in zyne *Historie der Variatien* of Veranderingen. Maar zyt dog zoo goed, myn Heer, om ons het *essentieele* van u Systema mede te deelen, op dat wy het in den grond kennen mogen, en daar over in het vriendelyke handelen.

Waar in bestaat de Godsdienst, voornamentlyk in derzelve essentieele natuur? welke gy weet dat zoo moet begrepen worden, dat alwaar wy een Godsdienst vinden met die wezendlykheden, schoon in omstandigheden verschillende, wy ook den wahren Godsdienst hebben.

EURUO-

EURUDIUS.

Myn Heer, ik begrype dat de waare Godsdienst bestaat in drie dingen, en dat wy over al, daar die drie dingen gevonden worden, den waaren Godsdienst hebben.

ORTHODOXUS.

Welke zyn die drie dingen? Zoo ze goed zyn, zullen wy ze onmogelyk over al vinden.

EURUDIUS.

De Godsdienst bestaat in zeer eenvoudige dingen. Niet in Scholastike Disputen en hairkloveryen over zaaken, och neen! Zy bestaat in zeer eenvoudige dingen. In een bereidwillige gehoorsaamheid aan alle Gods beveelen; in een vast betrouwen op de Goddelyke bystand in alle gevaaren, vergezelt met de hoope op een beeter leeven als wy Gods geboden doen en op zyn bystand betrouwen; en in een dankbare erkentenis van alle Gods zegeningen. Deze zyn de ingredienten van de Waare Godsdienst, en daar gy die vind, vind gy den Godsdienst.

ORTHODOXUS.

Gy spreekt niet van de Verborgentheden die geloofst moeten worden als een essentieel stuk van den Godsdienst.

EURUDIUS.

De Verborgentheden hebben geen noodzakelyken invloed nochte verband op en met het zalig worden, zoo dat iemand niet zalig zoude kunnen worden ten zy hy die geloove. Zy kunnen waar zyn buiten ons: zy kunnen ook noodzakelyk zyn tot onszalig worden: maar zy hebben geen invloed op onze practyk. En als wy maar Gods beveelen gehoorzamen,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 69

zamen, op zyne bystand staat maaken, en zyne goedheid erkennen, doen wy het gene Godt van ons eifcht.

ORTHODOXUS.

Maar, myn Heer, ik geloove wel dat gy een Godt erkent: dog heeft die God zulken kenniffe van alles, dat hy nooit van achteren leert en verzeekert word?

EURUDIUS.

Physice en *Metaphysice* kan dit niet waar zyn: maar *Moraliter* is het waar: dat zal ik u doen blyken.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, ik ben bekommert over uwe *distinctionen*; *Physice*, *Metaphysice*, en *Moraliter*. Weet gy wel wat die Termen behelfen? *Metaphysice*, zegt alleen, *in genere entis*, wat een *Ens* toebehoort. *Physice*, wat een *Ens*, volgens zyne intrinsique en bepaalde Natuur toebehoort. *Moraliter*, wat een *Ens* niet heeft uit zigh zelve, maar uit dingen buiten zich, volgens waarschynlykheden waar op men bouwt, en waar uit men vast stelt, dat zulke oorzaken in zulke omstandigheden zulk een gewrochte te wege brengen. Heeft deze uwe *distinctione* ook rapport op de sublime gedachten van Molina, van welke ik u hoorde spreekken? Dog laat ons voortgaan. Wat gevoelt gy aangaande Gods Wraakvorderende gerechtigheid?

EURUDIUS.

Myn Heer, dit hoofdstuk is van groote influentie in myn Systema; en het is daarom, dat ik my voor al uitlegge om het gevoelen der styfzinnige Herformden, als of de *Wraakvorderende Gerechtigheid* uit Gods *Natuur voortvloeyde*, te wederleggen. Het is daar toe dienstig, dat men de hatelykheid van het gevoelen

E

der

der rigide Orthodoxen omtrent deze materie ten toon stelle; en vervolgens aanwysse, dat zelfs groote Herformers zulke rigide gedachten over dit stuk niet hadden als toen en nu ook andere weinige. Ik meine ook dat het voldoet, wanneer men stelt, *dat Godt wezendlyk heilig en regtvaardig is: maar dat de uitvoeringe van zyne wezendlyke regtvaardigheid niet van zyne natuure zelfs, maar van de bepaalinge van zyn Wil in zyn Besluit moet afgeleid worden.*

ORTHODOXUS.

Ik weet zeer wel, dat 'er groote Mannen geweest zyn, die de *Oeffeninge* van Gods Wraakvorderende Geregtheid van de bepaling van zyn Wil in zyn Besluit hebben afgeleid; maar de *Vorderinge* van de Straf, de zonde daar gestelt zynde, en de *Oeffeninge* zyn twee onderscheidene dingen. Nu zyn 'er, het is waar, geweest, die niet alleen de *Oeffeninge*, maar ook de *Wraakvorderinge*, van het besluit hebben afgeleid; dus zoude het moeite te vergeeft zyn ons een Naamlyst der zulken op te geeven om ons te verschrikken. Maar ik weet ook met een, dat die Mannen uit dit hun gevoelen geen gevolgen getrokken hebben tot benadeeling van een eenig stuk der suiwere Leere van onze Kerke, aangaande de voldoeninge en de vrye Genade Gods in Christus Jesus. Maar dewyl gy my zegt, dat dit hoofdstuk van zoo grooten influentie is in uw Systema, kryg ik vermoeden, dat u het gevoelen der rigide Orthodoxen in den wegh legt, en gy het andere verkoren hebt om 'er gevolgen uit te trekken, welke door u geheele Systema zullen doorloopen, Laat ons iets naders van uwe gedachten over deze stoffe hooren.

EURUDIUS.

Myn Heeren, toen ik in myne diepzinnigste en ingespannenste overdenkingen het rigide gevoelen van
som

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 67

fommige beredeneerde, welke stellen, dat de wraakvorderende gerechtigheid tot Gods Natuur zoo weezendlyk behoort, dat Hy de wraak over de zonde uit kracht van zyn Natuur vorderen *moet*: zoo zag ik;

1. Dat zoo de wraakvordering, en oeffening daar van, niet oorspronkelyk, *originaliter*, kan of moet afgeleid worden van Gods besluit, ofte van de bepaling van zyn Wil, die anders had kunnen zyn, in zyn besluit; dat dan de bepalinge van zyn Wil in zyn besluit *originaliter* van zyne essentiele gerechtigheid moet worden afgeleid, door welke het hem ommogelyk is de wraak tegen de zonde niet te vorderen, en de uitvoeringe van die wraak niet te besluiten.

2. Ik zag ook, zoo de wraakvorderende gerechtigheid zoo tot Gods essentie behoorde dat hy die uit kracht van zyne Natuure vorderen moet, dat God als een Oppermachtig Heer geen andere schikking tusschen Sonde en Straf in of door zyn Besluit stellen konde: nademaal de connexie tusschen zonde en strafvordering niet opzigtelyk, of relatief, gemaakt word tot Gods Wil, maar tot zyne Heilige en Regtvaerdige Natuur zelfs, welke Natuur zynde noodzaakelyk, en onveranderlyk, en de Sonde altoos in hare natuur een *oppositum* tegens de Natuure Gods zynde, zoo volgt, aangezien de natuuren van beide niet verandert worden noch veranderen kunnen, dat de connexie, dewelke in de natuuren gegrond is, ook nooit verandert worden noch anders en anders worden kan.

3. Ik zag ook, dat, staande dat rigide gevoelen, noodwendig volgen moest, dat tot voldoeninge niet gelden zoude dat Iets opgebracht wierde om de eere der beledigde Majesteit Gods op te houden, op dat die in geen vilipendie ten verachtinge mochte geraaken: maar dat na de stiptheid van de Goddelyke regtvaerdigheid, zoo 'er een randtzoeneringe

plaats zoude hebben, *de zelve* gehoorzaamheid die God in zyne Wet vordert moet volbragt, en *dezelve* straf die hy bedreigt heeft in hare geheele uitgestrektheid moet gedragen worden, en wel zoo, dat daar door niet alleen aan de wraakvorderende gerechtigheid genoeg geschieden, maar dat ook alles, 't geen door de zonde verbeurt was, daar door wederom verkregen moefte worden.

4. Ik zag ook, vermits de ftiptheid van de regtvaardigheid wil dat de ziele die zondigt fterve, wat ik ook verzinnen mochte omtrent de toelatinge van een Middelaar, dat het my niet konde helpen, ten zy de Schuldenaar en de Middelaar *een* waren, en, fchoon diftinete Perzonen in haar zelve, evenwel een Perzoon in het volbrengen van de gehoorzaamheid en in het ondergaan van de straf; en terwyl dit *Phyſice* niet zyn kan, dat 'er dan noodwendig een *in zyn* van de eene in den anderen *uit God* zyn moet.

Dit alles, en meer daar toe, deed my, toen ik het begreep, het gevoelen der *rigiden* verwerpen, en het andere aannemen; dewyl ik volgens het zelve alle de ftukken van myn Systema wonder wel kan verklaren, gelyk gy in 't vervolg zult hooren: en dewyl ik dan ook alle de confequentien kan ontleggen, welke anders myn Systema zouden het onderfte boven werpen, ben ik daar voor, om de wraakvordering, zoo wel als de wraakoeffeninge, van Gods Befluit af te leiden. Veelé van uwe zoo genaamde Orthodoxen hebben de zaak zoo niet befchouwt als ik, maar worden het nu met my eens.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, wyl ik alle deze dingen voor lange gezien heb, zoo heb ik in deze latere dagen een flecht gevoelen van zulke gehad, die de noodzaakelykheid der wraakvorderinge afleiden van het Befluit. Wy zullen daar van nader fpreken. Is het zoo gelyk gy
zegt

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 69

zegt van zommige Orthodoxen, zoo moet ik my bedreeven, dat het hun, hoe welmeenende zy zyn; aan de waare kennisse ontbreekt, en ik wensche dat zy zich mogen toeleggen om die te verkrygen. Wy moeten nu voortgaan. Gy zult zekerlyk iets hebben, myn Heer, omtrent *het Besluit Gods*, zoo in 't gemeen, als in 't byzonder, waar door gy denkt dat de reconciliatie tusschen de Remonstranten en de Contraremonstranten zal kunnen getroffen worden.

E U R U O D I U S.

Zeekerlyk jaa! want staande het gevoelen der *rigiden* van de volstrekte eeuwigheid en onafhankelykheid van Gods Besluit in het gemeen, en in het byzonder van dat der Prædestinatie van een zeeker bepaald getal van Personen, by God voorverordineert in Christus tot het geloof en de eeuwige zaligheid, en kan de verzoeninge tusschen die partyen nooit getroffen worden, noch myn Systema ten dien einde ingang vinden. Want, gelyk het Besluit, of de Besluiten, in haar oorspronkelyke natuur gesteld worden, zoo moeten ze ook in de uitvoeringe zyn, zal het een met het ander overeenkomen, en een *ectypum* van zyn *archetypum* zyn. Zoo de Besluiten volstrekt eeuwig zyn, zoo is 'er geen vrye determinatie. Ik weet wel wat gy zeggen zult: namentlyk, dat de Besluiten absoluut zyn in haar zelve, bepaa- lende de Personen en niet de hoedanigheden, en dat ze dus van geen conditie of hoedanigheid afhangen, en dat het geen als een conditie of hoedanigheid begrepen word niet anders dan een gevolg is, en geenzins een conditie. Maar ik begryp de zaake geheel anders. Want ik begryp, dat God zelve moet begrepen worden voor de Besluiten (hoe lang of kort komt 'er niet op aan) dewyl hy besluitende moet begrepen worden vry te zyn: zoo dat hy niet alleen het geen hy besluit vrywillig besluit; maar ook zoo

hy gewilt had veele dingen geheel anders had kunnen en mogen besluiten. Ik weet wat gy in dit stuk zult toestaen, en ook wat gy ontkennen zult. Voorts begryp ik, dat God in zyne Besluiten een *connexie* en verband stelt tusschen iets voorgaande en iets volgende, en dat wy het voorgaande als een conditie of voorwaarde moeten opbrengen eer het volgende ons kan of zal geschonken worden; dewyl de mededeeling van de Weldaad afhangt van de deugdelijkheid der opgebrachte Voorwaarde. Sonder dit kan de voorwaardelykheid van het Verbond der Genade nimmermeer bestaan. Want zoo het schenken van de weldaad uit en volgens een volstrekt besluit voortvloeit, zonder voorwaarde, eer wy iets doen kunnen; dan doen wy ook niets om tot de weldaad gerechtigd te worden, maar alles wat wy doen doen wy naa dat wy de weldaad ontfangen hebben; en dus heeft de Voorwaarde geen eerderheid, geen *prioritas ordinis*, voor de Weldaad, maar een posterioriteit, als een *effectus ex sua causa*, als een gewrochte uit zyne oorzaak. En dit is met myn begrip van het Verbond der Genade zoo strydig, dat als alle uwe Medestanders, die met my in de Voorwaardelykheid van het Verbond der Genade eens zyn, het zien zullen, zy alle noodwendig het rigide gevoelen van de Besluiten zullen verlaaten, en met my een Voorwaardelyk Besluit zo wel als een voorwaardelyk Verbond zullen moeten dryven, jaa ook myne principien, waar uit het voortvloeit, zullen omhelzen; en dan zal het getal der rigiden niet groot zyn: overmits veele, die onder hun getelt worden, de zaaken in hare connexie volgens voorgaande praemissen niet beseffende, met my een voorwaardelyk Verbond dryven, het welk onmogelyk konde zyn, zoo het Besluit mede niet Voorwaardelyk was, de hoedanigheden bepalende, en niet de Personen, van de gene die ter zaligheid verordineert zyn: want die

de

de conclusie toestaat, moet ook de præmissen toestaan uit welke de conclusie voortvloeit. Vervolgens begryp ik, dat het Besluit der Prædestinatie is, *Gods eeuwig en onveranderlyk voorneemen, waar door hy de gene die in Christus geloven, en ook die alleen, voor de grondlegginge der Weereld in Christus al heeft uitverkoren; en, naar zyn vry welbehagen, zonder ergens anders door bewogen te zyn, heeft verordineert tot aanneeminge tot Kinders.* Deze myne gedachten van het Besluit in het gemeen, en van dat der Prædestinatie in het byzonder, weet ik dat van de Remonstranten niet zullen verworpen worden; en schoon ik vreeze voor de rigide Calvinisten, denke ik, dat de Contra-remonstranten myne opgegevene beschryving behoorden aan te nemen, om dat een voornaam Man onder haar, die zeer nauwziende is, uitgevonden heeft, dat myn *femicolon*, tusschen de beide leeden van die beschryving staande, alles goed maakt.

Anders zoude ik kunnen zeggen, dat 'er is een *gemeen* en een *byzonder* besluit. Door het *gemeen* besluit, besluit God twee dingen; eerst alle die gelooven te zaligen; en dan ook alle, op dat ze zouden kunnen gelooven, genoegzaame middelen daar toe te schenken. Door het *byzondere* besluit hy eenige zyne krachtadige genade als een zeedelyke zeer kragtig werkende oorzaak (*causa moralis efficacissime operans*) te geeven, op dat zy gelooven zouden, en de Conditie opbrengen eer de Weldaad zelfs haar geschonken worde.

PHILALETHES.

Waar ik de waarheid ontmoet, beminne ik dezelve. Gy hebt in der daad getoont, *Euruodie*, hoewel met chocquerende woorden, dat gy de rechtzinnige Leere bevat, en welke de gevolgen zyn die uit de waaragtige stellingen voortvloeijen. Wat beklage ik my, dat weinige de Waarheid, met het geen 'er uit voortvloeit, zoo wel verstaan als UEd. Maar hoe be-

droef ik my, dat gy, die verstaande, een tegenstrydig gevoelen omhelst, het welke nog met het Woord Gods, nog met de Regels van de Kerke, nog met een gezonde redenering uit goede kundigheden bestaan kan.

ORTHODOXUS.

Laat ons voortgaan, myn Heer. Is 'er niets in het gevoelen der Regtzinnigen aangaande *den Staat van den regtschapen Mensch*, het geen gy in u Systema verandert hebt om de Remonstranten te believen. En is dat ook van zoo weinig belang, dat de Contra-remonstranten, of rigide Orthodoxen, gelyk gy ze noemt, dat gemakkelyk zouden kunnen toestaan om den vrede te maaken?

EURUDIUS.

Myn Heer, aangaande dien Staat heb ik u veel excellente dingen te zeggen, zoo van het Paradys, waar in onze eerste Voorouders Adam en Eva geplaatst wierden, als van de qualiteit der vrucht van die twee beruchte boomen: de eene van een levens verkwikkende en in altyddurende jeugdigheid onderhoudende kracht, de andere van zulken vergiftigen aard, dat men daar van eetende gewisselyk sterven moest, mitsgaders van de Slange door welke de Mensch is verleid.

ORTHODOXUS.

Die dingen heb ik eens hooren verhalen, en ergens gelezen by Luiden die uw Systema toegedaan zyn. Ik dacht doe, dat die fraeijgheden by de Remonstranten en Vrygeesten wel ingang zouden vinden, doch dat bedaarde Menschen zich met die sotifis niet zouden ophouden, maar stiptelyk zouden blyven by Moses verhaal. Maar dat is de zaak juist niet daar ik naa vrage. Daarom, myn Heer, om myne vrage duidelyker voor te stellen, *hoe schiep God den Mensch?*

E U.

EURUDIUS.

Ik ben geen Sociniaan of Pelagiaan, dat ik denken zoude dat God den Mensch geschapen hebbe zonder zyn Beeld. Neen, God schiep den Mensch; Man en Vrouw, begaaft met zyn Beeld, op dat hy zich de verdere gelykenisse met God zoude verkrygen door het beschouwen van dat Beeld, en het aanleggen zyner ingeschapene vermogens om tot de volmaaktere gelykenisse met God te geraken.

ORTHODOXUS.

Heeft God met Adam in die Staat, in welke hy hem geschapen had, een *Verbond* opgerecht, het welke wy gemeenlyk het *Verbond der Werken* noemen?

EURUDIUS.

Dat geloof ik niet. Ik ben verzeekert dat daar van noch in Gods Woort, noch by de Vaders, noch in de Concilien, noch in de Catechismi, noch in de Geloofs-belydenissen, iets te vinden zy. *Cloppenburg* en *Coccejus* hebben het eerst in het Systema gebragt. Ik heb een volmaakt getal van Bewyfen daar tegen. Daarom verwerpe ik het. Des te meer, om dat ik zeer wel weet, welchen invloed het Leerstuk van het Verbond de Werken, wel begrepen, en als men 'er spitsvinnig uit redeneert, in het gantsche Systema der Godgeleertheid heeft; en dat, staande het gevoelen van het Verbond der Werken, myn Systema, met alles wat ik daar op bouwe, moet in duigen vallen.

ORTHODOXUS.

Wel, myn Heer, wat voordeel trekt uw Systema uit het ontkennen van het Verbond der werken?

EURUDIUS.

Myn Heer, zeer veel in menigerley opzichten: maar om u niet lange op te houden, om dat 'er dog

nader over zal dienen gesproken te worden, zal ik u zeggen; dat zoo dat gevoelen van een Werk-verbond met Adam opgerecht stand houd, zoo moet daar uit voortvloejen, dat wy Adam niet alleen als een *Natuurlyk Hoofd* van het Menschdom moeten aanmerken; het geen ik wel wil, om dat ik begrype dat wy middelyk door de voortteeling uit hem zyner zonde deelachtig worden; maar dat wy hem ook moeten begrypen als een *Verbonds-hoofd*, en dat 'er dus niet alleen een Natuurlyk verband, maar ook een Verbonds verband, een *nexus foederalis*, door de Goddelyke schikkinge, tusschen hem en alle zyne natuurlyke Nakomelingen moet zyn; en deze Nakomelingen moeten dan, volgens dit Verbonds verband, zulk een Verbonds-bestaan in hem hebben, dat zy met hem voor een Lichaam, ofte gelyk als een Persoon, moeten gehouden worden, zoo dat zyne Nakomelingen gehouden worden gedaan te hebben dat zelve dat hy in het Verbond gedaan heeft, Waar uit vloejen zoude, dat de Sonde van Adam tot ons niet komt door middel van de voortteeling, maar uit ons Verbonds-bestaan in hem, waar door wy alle zelve in hem gezondigt hebben, en zyne zonde voor onze eige misdaad moet gehouden worden; welk stuk ik nooit zal toestaan. Ik zwyge van den invloed welke dit gevoelen heeft in veele stukken betreffende onze Verloffinge. Wy zullen gelegentheid hebben daar van nader te spreken.

PHILALETHES.

Hoe langer ik u hoore, myn Heer, hoe meer ik bemerke dat gy ons gevoelen zoo in den grond als in de gevolgen zeer wel begrypt, maar echter van een contrarie sentiment zyt. Dog, het verschilstuk daar latende, wilde ik u wel eens vraagen, zoo 'er geen Verbond was met belofte van het leeven aan de plichtsvervulling, gelyk met bedreiging van den dood

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 75

dood aan de overtreding, hoe Adam ooit of ooit tot het leeven konde dat hy niet en had.

E U R U O D I U S.

Daar is niets lichter te begrypen dan dit, zoo gy maar gelieft te weeten, dat Adam in de scheppinge niet alleen als een *Schepsel Gods* moet aangemerkt worden, maar ook als een *Zoon Gods*, en dat zyn staat een *staat van Kindfchap* was; in welke staat van Kindfchap of Zoonschap het regt tot de *Erffenis* niet gegeven word uit verdienste, maar komt uit het *Geboorte-regt*. En dus redeneren wy tegen de *Papiften*, die de verdienstelykheid der *Werken* dryven, zeer nadrukkelyk; zeggende, dat de *Werken* der *Gelovigen* niet verdienen kunnen, dewyl zy *Kinderen Gods* zyn, en dus het regt tot de *Erffenis* niet uit verdienstelyke werken, maar uit *kragt van het geboorte regt* als *Kinderen Gods* hebben,

O R T H O D O X U S.

Wel myn Heer, wy hebben uw gevoelen gehoord; maar wy weeten nog niet wat gy door die *Erffenis* verstaat, tot welke Adam, niet als een *Schepsel*, maar als een *Zoon Gods*, een regt van wegens zyn *Kindfchap* zoude gehad hebben. Had hy een belofte van het *eeuwig leeven in den derden Hemel*, waar toe hy zoude zyn overgebracht naa dat hy zyn proef van *gehoorfaamheid* zoude afgelegd hebben?

E U R U O D I U S.

In geenen deele. Hy was in den staat der *natuur*, dewelke *boven natuurlyke be'often* uitfluit. Hy konde ook geen bevatting van een beeter staat hebben, dan door eene byzondere *Openbaringe*. Ook had hy geen reeden om naa een beeter staat te verlangen, dewyl hy in de *gemeenschap Gods* leefde. En het is 'er zoo verre van daan, dat hy zulke belofte zoude gehad heb-

hebben, dat daar van by Mofes nog taal nog teeken te vinden is: in tegendeel vinden wy daar alleen eene bedreiging, *ten dage als gy daar van eet zult gy den dood fterven.*

ORTHODOXUS.

Dat is een dreigement, myn Heer; maar ik dachte dat in dat dreigement ingesloten was eene tegenstaande belofte. Dog welke *dood* was het die voornamelyk gedreigt wierd? was het *alleen de tydelyke, of ook de geestelyke en eeuwige dood?*

EURUODIUS.

Myn Heer, Godt dreigde niets, dan het geen hy denuncieerde, dat zeker en gewis op de overtredinge volgen zoude; en dus is het myns bedunkens klaar, dat Godt *alleen den tydelyken dood* dreigde, dewyl hy niet alleen van den geestelyken en eeuwigen dood geen gewag maakt, maar ook, ten minsten eenigen, daar van bevrydt: het welke, volgens Gods Waarheid en Regtvaardigheid, niet zoude kunnen geschieden, zoo hy dien geestelyken en eeuwigen dood, zoo wel als den tydelyken, in zyne denunciatie bedreigd had.

PANTANECHOMENUS.

Euruodie, het behaagt my wonder wel, dat gy uw gevoelen zoo duidelyk voorstelt, het welk somnige onder dubbelzinnige woorden zoo bewimpelen, dat andere haar meininge niet volkomen bevatten kunnen.

ADIAPHORUS.

Ik voor my, zou daar voor zyn, om die oude dingen in geen disputatie ofte redeneeringe open te leggen, dan voor myne intimste Vrienden. Zy hebben niets om 't lyf, en zyn de bronaders van alle de onrusten en combustien, die in de Kerk in den Staat zyn opgerefen wegens de Natuur, de Genade, de Besluiten, en de Verlossinge: en de Orthodoxe Luiden

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 77

den, gelyk deze twee Heeren zyn, zullen geen behagen in uw gevoelen hebben, maar groot gefchreeuw daar over maaken.

E U R U O D I U S.

Adiaphore, gy zyt al te bekommert; zoo die, welke gy Orthodoxen noemt, te veel gefchreeuw maaken; zullen wy weeten op de eene of andere wyfe, daar op zy niet denken, hun een bal in den mond te werpen, het zy het hun lief of leed is. Daar was nooit beeter kans dan nu om ze het *Silentium* op te leggen.

ORTHOODOXUS.

Laat ons voortgaan. Gelieft zoo goed te zyn, *Euruodie*, om ons mede te deelen uwe gedachten aangaande de *Erfzonde*: en dewyl wy gewoon zynd die te onderscheiden in de *toegereekende* en de *inkleevende*, zoo laat ons uw gevoelen daar over weeten. Zyt gy van gedachten, myn Heer, dat Adams zonde zyne Nakomelingen onmiddelyk, direct en voorafgaande toegereekent is?

E U R U O D I U S.

De Vaders voor *Augustinus* (*Cyprianus* mogelyk alleen uitgefondert) hebben daar van niets. Naderhand, in de controverfien met de *Pelagianen* en *halve Pelagianen*, heeft men daar veel van gefproken. Wat moeite daar over geweest is ten tyde van *Placæus* is bekend. Ik voor my verwerpe die onmiddelyke directe, en voorafgaande toereekening als geheel absurd, met alle goede redeneeringe ftrydig, en als tuftende op een onbewefene en onbewysbare vooronderftelling van een *Werk-Verbond*, met *Adam*, en met ons in hem, in den staat der regtheid opgerecht: en als hebbende een *dangerous gevolg* in de *Genade Leer*: want zoo de zonde van de eerste Adam, zonder tuffchenkomt van onze onreine geboorte, ons onmiddelyk direct en voorafgaande toegereekent word, zoo moet volgen, dat de gerechtigheid en genoegdoen-

ninge van de tweede Adam ons, zonder tusschenkomst van onze reinigende geboorte als een voorafgaande daad, onmiddelyk direct en voorafgaande toegerekent word.

Ik geloove, dat Adams zonde ons middelyk toegereekent word, door onze gemeenschap met hem in dezelve Natuur, welk Godt gewild heeft dat Adam in zyne Nakomelingen voortplanten, of aan dezelve propageren zoude. Want God, Adam schepende, stelde hem tot een Natuurlyk Hoofd, om de Natuur, dewelke hy had, aan zyne Nakomelingen zoo te propageren, gelyk hy die zelfs had: dus volgt natuurlyk, *qualis causa talis effectus*, zoo als de oorzaak is, zoo is ook het gewrochte; en dus dat Adams natuur verdorven geworden zynde, hy ook zulken natuur aan zyne Nakomelingen propageren moefte. En dit is de zin van Moses woorden, *dat by Kinderen gewan naa zyne gelykenisse*. Zoo dat gy ziet, dat de Sonde door de ordinaire voortteeling voortgeplant word, en niet door zulke absurde onmiddelyke directe en voorafgaande toereekeninge; als of alle Verbondswyze in Adam zynde met hem gefondigt zouden hebben, en dat zy dus, niet om zyne daad, maar om hun eigen daad in hem, aan den vloek onderworpen zouden zyn.

Ik verbeelde my, dat elk wel haast dit gevoelen zal omhelfen; dewyl een Heer, die schynt tegen ons te schryven onze geheele stelling moet toestemmen, zoo hy by zyne voorgaande en tegenwoordige gedachten blyft. Hy leerde eertyds, dat het Verbond der Werken was een *Fœdus naturale operum*, dat derigide Orthodoxen zoo niet begrypen, maar daar wy niet veel tegen hebben; dus konnen wy malkanderen hier omtrent de hand geeven. Nu zegt hy wel, dat de toereekening onmiddelyk is; maar ook, *dat de onmiddelyke uitvoering van die onmiddelyke toereekening onrechtvaerdig zoude zyn*. Hier in zyn wy en hy met elkan.

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 79

känderen eens, want het gevoelen van de *rigiden* is, dat de *schuld*, of verplichting tot het ondergaan van de Straffe, *voorgaat*, en dat de ontbeeringe van de gerechtigheid en de *Smet*, of verdorventheid van de Natuur, *daar op volgt*. Ons gevoelen is, dat de *smet der natuure voorgaat*, en de *schuld volgt*. Ik heb over dien Heer in myn vuist gelagchen, en my verwondert hoe hy tegen ons konde schryven, daar wy in den grond eens zyn; en hoe hy zich konde kittelen met een geïmagineerde overwinninge over een Predikant die hem in een gedrukten brief dapper aangetaft heeft, en myns bedunkens niets gezegd heeft dat uwe rigide Orthodoxen niet zeggen, als hy stelt, dat 'er een *onderwerp* moet zyn, aan het welke de *imputatie*, en de uitvoering van die *imputatie*, geschiede, om dat die imputatie of toerekening *non ad esse rei in genere*, niet tot de natuur, behoort, *sed in sua schesti foederali in specie*, en dus in desen opzichte een *accidens* is, *quorum esse est inesse*: waar over hy nu glorieert als een bevestiging van zynen Regel, dat de onmiddelyke uitvoering van de onmiddelyke toerekening onregtvaardig en onmogelyk zoude zyn: het welk met myn gevoelen accoord is; het welk daar in bestaat, dat in dat *subjectum imputationis* de besmettinge is als een *antecedens*, het welke voorgaat, en dus de toerekening een gevolg van dat voorgaande is. Het welk die Heer zeer nadrukkelyk bevestigt heeft, beweerende, dat de onmiddelyke uitvoering van zyne onmiddelyke toerekening onregtvaardig zyn zoude. Want zoo onregtvaardig als het zyn zoude de toerekening onmiddelyk, en zonder zulken voorgaande besmetting, uit te voeren, even zoo onregtvaardig zoude het zyn zonder zulk een voorgaande besmetting dese toerekening te doen.

ORTHODOXUS.

Zoo hooren wy dan, dat gy de onmiddelyke toerekening ontkent. Dit is van zeer dangereuse gevol-

volgen, zoo met opzicht op de toerekening van de Sonden der Uitverkorenen aan den Borge, als op de toerekening van zyne gerechtigheid en genoegdoening aan haar tot Regtvaardigmakinge. Maar dewyl gy begrypt, dat wy middelyk, door de voortteeling, Adams Sonde deelachtig worden, gelieft zoo goed te zyn om ons uw gevoelen over de wyze van de voortzettinge der Erfsonde zonder de onmiddelyke directe en voorafgaande toerekening van Adams Sonde mede te deelen.

E U R U O D I U S.

Myn Heeren, gy weet dat de Lutersche dryven, dat Adam niet alleen het Lichaam maar ook de Ziele *per traducem* aan zyne Nakomelingen mededeelt. Zoo ik dit bewyfen konde, zou ik het omhelfen, als vart een uitnemende nuttigheid in myn zamenstel. Maar ik laat dat, om eenige ongerymdheden, vaaren. Gy weet ook dat 'er zyn die een *ptæxistentie* der Zielen stellen. Dit heeft mede zyn swarigheid. Konde het bewezen worden, gelyk het niet onwaarschynlyk voorkomt, uit een aangenomen stelling, dat Godt naa de zesdaagfche Schepping geen nieuwe *genera, species, ofte individua* geschapen heeft, het zou van groote nuttigheid voor de Rigide Orthodoxen zyn: maar wegens omgerymdheden, die ook hier in voorkomen, zullen zy het met my verwerpen. Daar is nog een gevoelen, dat de Ziel onmiddelyk van God geschapen en in de Baarmoeder met het Lichaam vereenigd word. Dit gevoeld gy lieden, en ik mede. Maar nu komt het 'er op aan, in welken staat die Ziel van Godt geschapen en met het Lichaam vereenigt word; met de oorspronkelyke gerechtigheid, of zonder die? en waar van daan de voortzettinge der verdorventheid voornamentlyk moet worden afgeleid?

De Ziel onrein en verdorven te Scheppen, stryd zoo met de Natuur van een heilig en regtvaardig Godt,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 81

Godt, dat wy dit nooit zullen kunnen toeflemmen, want zoo zoude men Godt door een fcheppende daad den Auteur van de Sonde ftellen, dat grouwelyk zoude zyn. Derhalven zyn 'er, die willen, dat Godt de Ziele fchept nochte rein nochte onrein, maar in een middelftaat, noch heilig noch onheilig. Maar zoo zulks konde gefchieden, en zie ik niet, hoe wy die geene, welke de oorspronkelyke gerechtigheid aanmerken als een bovennatuurlyke gave tot inteugeling der kwaade bewegingen, ooit zullen kunnen wederleggen. Derhalven ik begryp de zaak in dezer voegen. Dat Godt de Ziel fchept en met het Lichaam vereenigt *in een ftaat van oorspronkelyke Gerechtigheid*, zoo volkomen als Adam die had in zyne Scheppinge. Voorts dat de verdorventheid door het Lichaam overgezet word aan de Ziele: en dat zich de zaak dan in dezer voegen toedraagt; dat die reine Ziel, met het Lichaam vereenigd zynde, door de bewegingen des Lichaams geraakt en aangedaan word, en dat het Lichaam zyn eige kwaade bewegingen hebbende uit het Vaderlyke zaad daar het zynen oorsprong aan fchuldig is, door de drift en het temperament van de Moeders in het dragen meer aangezet word; en dat dus de Ziel gewennet zynde aan die bewegingen, en geen kracht hebbende op het *organum*, waar mede fe vereenigt is, om de mechanifche bewegingen door de *Spiritus animales* te beteugelen, van langfamer hand een *Vlak* en befmettinge krygt, die naderhand door de behandelinge der Ouders, het zoch der Voedfters, en kwaade voorbeelden, zich hoe langer hoe meer als een kanker uitgebreid. Zoo dat gy ziet, dat Godt ons geeft wat ons toekomt, een Ziel met de oorspronkelyke gerechtigheid begaaft; maar dat Adam ons geeft wat hy ons geeven konde, een Lichaam naa zyne gelykenis; en dat dit Lichaam een *Vlak* in de Ziele brengt, in den eenen meer, in den anderen minder, naa het Temperament en de constitutie van de beide Ouders en Voedfters.

Myn Heer *Euruodius*, ik heb met groot geduld uwe redeneringen aangehoort. Maar zoekt gy de arme Zielen, die aan uw onderwys worden toevertrouwt, die ongefundeert tot uw gehoor komen, en veeltids door de wispeluurigheid hunner jeugd meer vermaak hebben in losse giffingen dan in fundamenteele leer-ingen, zoekt gy die zoo te misleiden, en de waarheid te verdonkeren, onder een glimpig voorgeeven van iets dat niet volgens de waarheid is, maar volgens de dwaalleere van verscheidene, door uw in een Systema gebragt? ik schrik van uwe Stellingen. Zyn dit de gevoelens tot welker voortplanting men vordert *het afleggen der vooroordeelen*, *het vry en liber denken*, *de tolerantie*, en *de onverschilligheid*? Indiengy by u zelve niet veroordeeld waart, gy zoud zoo veel omwegen niet gebruiken, die de Waarheid niet behoeft nochte begeert. Ik heb altyd geloofd, en blyve gelooven, dat Adams zonde ons onmiddelyk directelyk en voorafgaande toegerekend word, en zoo gy daar tegen opkomt, ik en myn Vriend Orthodoxus hebben wapenen om de Waarheid te beschermen en te gestadigen, welker kracht gy te zyn-ner tyd zult proeven, als wy maar liber kunnen voortgaan. Die de Waarheid beminnen, gelyk ik doe, hebben nooit kunnen denken dat een *res bruta*, gelyk het Lichaam is, op zich zelyen aangemerkt, zulken vermogen door eigene of verkregene bewegingen konde hebben, om een Ziel met de volkome-
ne gerechtigheid begaaft, een Vlak aan te brengen, en zelfs in de Baarmoeder van die gerechtigheid te berooven. Wy hebben geloofd en blyven gelooven, dat de Ziel, om met het Lichaam vereenigt te worden, onmiddelyk van Godt geschapen wordt, maar dat Godt in de uitvoeringe van zyn eeuwig Besluit door een scheppende daad, in de relatie tot het Schep-

Schepzel, tweefins moet worden aangemerkt, als Schepper en als Richter; en schoon dit twee hoedanigheden zyn, dat die nochtans in de werkinge van een en dezelve onmiddelyke daad onmiddelyk gepaart gaan. Dus is het, dat Hy als Schepper en Richter, door de zelve onmiddelyke Scheppende en Richterlyke daad, en de Ziele schept, en die als Richter schept ontbloot van de oorspronkelyke gerechtigheid, wegens de verbonds-betrekking van dat Schepfel met Adam zyn Verbonds-hoofd. Was die relatie daar niet in de schepping en vereeniging van die Ziel met het Lichaam, zoo konde God, die Richterlyke hoedanigheid afleggende, de Zielen scheppen niet beroofd van de oorspronkelyke gerechtigheid; dat hy nu niet doet, om door een onmiddelyke daad te zamen als Schepper en Richter, de toerekening van Adams zonde aan zyne, Nakomelingen uit te voeren. Gy hebt dan gelyk in uwe aanmerking die gy gemaakt hebt over dien *Schryver*, welke het *Te Deum* opgeheven heeft over de toestemming van de *Predikant Holtius*, dat 'er een onderwerp der toerekening moet zyn; by welke aanmerking gy stelt, dat die *Heer Schryver* dieper in uw gevoelen is dan hy zelve weet, schoon hy denkt de *Orthodoxen* voldaan te hebben met zyne stelling, dat de toerekening van Adams zonde onmiddelyk is: aangezien hy nu meint vast gemaakt te hebben zyne nieuw gevondene distinctie, dat de uitvoeringe van de onmiddelyke toerekening middelyk is, door de bevestiging van zyn nooit voorheen gehoorde *Axioma*, dat de onmiddelyke uitvoeringe geen regtvaerdige uitvoering zyn zoude, en dat die in de hoogste en onbepaaldste zin onmogelyk is: welk laatste die *Predikant* hem heeft toegestaan, erkennende dat 'er een onderwerp moet zyn, in het welke de onmiddelyke toerekeninge termineert. Daar nochtans gansch niet uit volgt, noch dat de uitvoeringe der onmiddelyke toerekening

middelyk is, en door middel van onze aangeboren verdorventheid geschied, noch dat die onmiddelyk geschiedende niet regtvaardig geschieden zoude. En als die Schryver zynen antagonist toedicht dat hy dat eerste heeft moeten erkennen; namelyk, *dat de uitvoering der toerekening van Adams schuld en Christus gerechtigheid middelyk is; en dat derzelver onmiddelyke uitvoering in den hoogsten en onbepaaldsten zin onmogelyk is;* dunkt het my, dat hy den Heer Holtius of niet heeft kunnen, of niet heeft willen verstaan; die de Schepping aanmerkt als het middel waar door Godt de onmiddelyke toerekening van Adams schuld uitvoert; en daarom afwyft een dispuut waar in hy gelokt wierde over de mogelykheid of onmogelykheid der uitvoering van de onmiddelyke toerekening der schuld aan een subject dat *in rerum natura* niet was eer het geschapen wierd; maar die ondertusschen duidelyk aantoot, dat God, door een onmiddelyke daad, in de Scheppinge als Richter uitvoert zyne regtvaardige onmiddelyke en voorafgaande toerekening van de misdaad Adams aan zyne Nakomelingen: wanneer hy *per Ironiam* schryft; *Maar wat ben ik stom! dat ik niet kan begrypen, van waar de beroovinge onzer Zielen van hare oorspronkelyke regtheid komt, zonder dat de onmiddelyke toerekening van Adams overtredinge aan ons word uitgevoerd door Gods regtvaardige voorzienigheit in het moment onzer wordinge, of eer wy uit de lendenen van onze Ouderen voortkomen.* Wy, die de waarheid lief hebben, schaamen ons over zulke, die zich voor regtzinnig in allen opzichte uitgevende, nochtans door hare waanwysheid de deure voor de onregtzinnigheid open zetten. Maar wy bedroeven ons, over u en uwe zoortgelyke, die de Waarheid kennende dezelve verwerpen, om uwe *Diana*, de reconciliatie der Contra - Remonstranten met de Remonstranten, te verheerlyken. Wie heeft ulieden daar toe geroepen? Loopt gy niet zonder zendinge? Want ik houde
my

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 85

my verzeekert, dat gyl. geen roepings-brieven kondt vertoonen, nog van Godt, nog van de Contraremonstranten die hun stuk verstaan, nog van de Remonstranten die hunne Leere grondig weten. Waarom beroert gyl. dan Land en Kerke? dewyl de Remonstranten te vrede zyn met de Tolerantie die ze genieten, en de Contra-Remonstranten niet zullen gedoogen dat hare Leere, die door Staat en Kerk vastgesteld is, eenige verandering zal ondergaan.

ORTHODOXUS.

Gy ontként dan de onmiddelyke, directe en voorafgaande toerekening van Adams zonde. Maar ik wilde wel van u hooren, hoe gy de Zonde begrypt, is die gelegen in een ontbeeringe, of is zy iets stelligs, iets positifs?

EURUDIUS.

Dat de zonde alleen in een ontbeeringe zoude bestaan is absurd, dewyl die gestraft word: het welk niet zyn konde, zoo het een *non ens* was, want *non entis nullæ sunt operationes neque affectiones*: En de Apostel noemt ze een Wet, een Lichaam, een ouden Mensch.

ORTHODOXUS.

Welke zyn dan de gevolgen van de Sonde?

EURUDIUS.

Het gevolg van de Sonde, dat wy van Adam trekken door het propageren zyner natuur aan ons, is de *tydelyke dood*; maar zoo ras wy zelfs dadelyk zondigen is het de *Geeftelyke dood*; dewyl wy zondigende hoe langer hoe meer van de deugd vervreemd worden, des te minder tot de oeffeninge van de deugd bequaam worden, en gewillig tot de ondeugd overslaan. En hier op volgt, zoo wy ons niet bekeeren, de *ewwige dood*; dewyl niets natuurlyker
F 3 nog

nog billyker is, dan dat zy, die het leeven verwo-
pen hebben, tegens zoo veele aanraadingen en zee-
delyke opwekkingen, van het genot daar van ver-
stookten worden.

ORTHODOXUS.

Zyn wy dan niet volstrekt, dat is geheel en al,
dood in Sonden en misdaden, en tot alles goeds ge-
heel onmagtigh?

EURUDIUS.

43 Dat zoude ik niet durven stellen, wegens zoo vee-
le plaatsen uit Gods Woord, welke illufoir zouden
zyn, zoo 'er niet eenige kracht of vermogen in ons
ware om de geboden en aanraadingen, daar in voor-
komende, te gehoorsaamen, en door de bedreigin-
gen van het kwaade afgeschrikt te worden. Het is
waar, dat wy door de zondige gewoontens, door
welke de zonde in ons zeer diepe wortelen gescho-
ten heeft, ons beswaarlyk, zonder Gods kragtadige
Genade en bystand, van de zonde afscheiden kon-
nen; en deze Genade wil Godt niet weigeren aan
de gene die ze oprecht en ernstig van hem begee-
ren: doch deze Genade is niet als een *causa Physica*
of *Hyperphysica*, een natuurlyke of boven natuurlyke
oorzaak, maar als een kragtig werkende zeedelyke
oorzaak, *causa Moralis efficaciter operans*, en dus is het
ALLES UIT GENADE.

ORTHODOXUS.

Wy zyn dan nu zoo verre gevordert, dat wy van
de *Genade* hooren spreken. Ey myn Heer, geeft
ons te kennen, hoe gy den wegh onzer herstellinge
begrypt, en op hoedanigen wyze die geschiedt.

EURUDIUS.

Het staat by my vast, dat Godt, zoo hy gewilt
had, ons allen had kunnen verlossen uit de elende,
in welke wy door Adams val gesonken zyn, zonder
iets

iets te eifchen tot voldoeninge. Maar God befloten hebbende niemand te verlossen dan door Christus en het Geloof in hem, zoo eifchte zyne Majesteit, dat 'er iets tot zyne eere en *onzen nutte* moest gedaan worden, op dat de Majesteit Gods by ons in geen kleinachtinge zoude geraaken. En zoo moeten wy begrypen, dat 'er *twee Verbonden* tot dien einde opgerecht zyn, hebbende ieder hare byzondere *Voorwaarden*, en *Weldaden* aan het volbrengen van die Voorwaarden verknocht. Alles wat ik u in het voorgaande verhaalt heb van myn Systema, diende alleen om dit stuk op vaste fundamenten te zetten: want wat belang had ik anders aan de dingen die voor eenige duizend jaaren geschied zyn, zoo die geen invloed hadden op de dingen die in dezen tyd ons zoo grootelyks concerneren.

PHILALETHES.

Myn Heer, gy hebt in het voorgaande den wegh tot de onveranderlyke gelukzaligheid door het onderhouden van de Voorwaarden van het Verbond der Werken verworpen. Ik wil niet hoopen, dat gy nu den wegh tot de gelukzaligheid voor geheel doode en onmagtige Sondaars zult vast maaken aan de volbrenging van eenige Voorwaarden van een Verbond, welke door ons zouden moeten geschieden; dewyl dit ons, die niet half, maar geheel dood zyn, buiten staat zoude stellen om ooit tot de gelukzaligheid te komen, hoe gering gy ook de Voorwaarde zoud mogen stellen. Een Conditie of Voorwaarde te volbrengen om tot de Weldaad te geraaken, hoe swaar die zyn mochte, was licht voor Adam in den Staat der regtheid, wyl hy de vermogens daar toe had; maar laat de Conditie nog zoo licht zyn, zoo gy die als een *antecedens*, dat van onze zyde voorgaan moet, begrypen wilt, is voor ons, wegens ons onvermogen, ten eenemaal onmogelyk. Godt mocht; ge-
lyk

lyk gy meint, duizend wegen van Verloffinge be-
dacht hebben; maar ik zegge, zoo hy in een der-
zelve een Voorwaarde geplaatst had, welke van ons
als een *antecedens* vooraf moest volbragt worden om
recht te krygen tot de Weldaad der Verloffinge, dat
die wegh voor onsonmogelyk zoude geweest zyn; en
onder het gezigt van de heerlykheid der Gelukzaligheid
en van de kleinheid van de daar toe van ons gevor-
derde voorafgaande Conditie hadden wy eeuwig
moeten verloren gaan. Uw Systema is recht het con-
trarie van het myne, het uwe is eerst de plichtsvol-
brenging, het *Officium*, dan de Weldaad het *benefi-
cium*. Het myne is eerst het *beneficium*, de Weldaad,
en dan de plicht, het *officium*, als hebbende een nood-
zakelyk verband met de Weldaad, *ex ordine connexionis & consequentiæ*, waar door het volbrengen van de
plicht als een gevolg van het schenken der Weldaad
afhangt.

ORTHODOXUS.

Euruodie, myn goede Vriend schynt bekommert
te worden over uwe leeringen; en ik ben daar over
mede zeer ongeruust, maar wil myn oordeel opschor-
ten. Zeg my eens verder, hoe gy de zaake dan be-
grypt.

EURUDIUS.

Myn Heeren, ik begryp dat 'er twee Verbonden
tot onze Herstellinge zyn opgerecht, welke zulken
invloed in en op elkander hebben, dat het eene zon-
der het andere niet kan bestaan.

ORTHODOXUS.

Hoe noemt gy die Verbonden dan? De Verloffin-
ge is de groote jaa de eenige zaak die hier bedoelt
moet worden. Is die zaak zelfs nu in hare Natuur
niet EEN? hoe kunnen 'er dan twee Verbonden zyn
om eene en dezelve zaak te wege te brengen? *Entia
non sunt multiplicanda citra necessitatem.*

E U.

E U R U O D I U S.

Gy spreekt naa uwe oude ingezogene vooroordeelen, daar ik my nu niet aan kreune. Gy wilt nu myn Systema, strekkende tot reconciliatie van de twistende partyen der Remonstranten en Contra-Remonstranten, hooren: en zoo antwoorde ik, dat ik het eerste Verbond noeme het *Verbond der Verlossinge*, den Raad des Vredes, &c. en het andere het *Verbond der Genade*. Alle de begrippen van het Euangelium moeten uit deze Verbonds-onderscheidinge afgeleid worden en daar mede overeenkomen.

O R T H O D O X U S.

Gy spreekt, myn Heer, van een *Verbond der Verlossinge*, van het *Verbond der Genade* onderscheiden. Wie zyn daar in de Verbonds-partyen, de *partes contrahentes*?

E U R U O D I U S.

Godt de Vader, en Godt de Zoon. Daar hebt gy twee onderscheide Personen, die tot de oprechting van een Verbond noodzaakelyk zyn.

O R T H O D O X U S.

Daar hebben wy wel twee onderscheide Personen, maar moeten ook Verstand en Wil in zulke Personen niet onderscheiden zyn? en behoort dat niet tot de oprechtinge van een Verbond, dat twee onderscheide Verstanden, en onderscheide willen, het zy die te voren verschilden of niet, ieder naa haar onderscheiden begrip van de zaake, in die zelve zaake eens zyn, en dat die twee ook een en het zelve willen, om het groote oogmerk te bereiken? Wat het gevolg van deze stelling is, zal ik niet zeggen; UEd. kan het begrypen, en wy zullen het daar naa zien, wanneer wy het stuk *ex professo* behandelen. Maar hoe beschryft gy dat Verbond der Verlossinge?

F 5

E U.

Het is een overeenkomst ofte verdrag tusschen den Vader en Zoon, over de wyse van het bezorgen der Zaligheid voor het Menschelyk Geslacht behoudens de Majesteit Gods, onder Voorwaarde: dat de Zoon aan den Vader volkomentlyk gehoorzaam, en dat de Vader aan den Zoon vergelding doe der grootste heerlykheid naa zynen volbragten arbeid.

ORTHODOXUS.

Wat moest dan de Zoone Gods uit kracht van dat onderling verdrag doen, om de Zaligheid voor het Menschelyk Geslacht te bezorgen?

EURUODIUS.

Hy moest de Menschelyke Natuur aanneemen in de eenigheid van zyne Godlyke Persoon: dat is hy moest een waar menschelyk Lichaam en eene reedelyke Ziele aanneemen.

ORTHODOXUS.

Waarom?

EURUODIUS.

Om in dezelve Natuur die gesondigt had te gehoorzaam, en de straf die gedreigt was te ondergaan. Vermits de Majesteit Gods eischte, dat 'er iets tot ophoudinge van de eere derzelve moest gedaan worden: op dat niemand denken zoude, dat men de Majesteit Gods ongestraft mag beledigen.

ORTHODOXUS.

In welke relatie heeft hy dan de Menschelyke Natuure moeten aanneemen? Was dat in 't gemeen met opzicht tot het geheele Menschelyk Geslacht, of was 't alleen in opzicht tot de uitverkorene Menschen die Verbondwyse uit God een bestaan in hem hadden?

E U-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 91

E U R U O D I U S .

Hy heeft de Menschelyke Natuur moeten aanneemen *in zyne relatie tot het gantsche Menschelyke Geslacht*, op dat gelyk door eenen het verderf middelyk tot allen voortgezet word, zoo ook dooreenen een remedie voor allen zoude worden te wege gebragt. Zonder dit kan myne Leere van de algemeene Verlossinge, die onder conditie voor allen verkregen is, noch die van de algemeene Genade, daar de Schrift zoo heerlyk van spreekt, niet bestaan.

O R T O D O X U S .

Myn Heer, ik ben altoos van gedachten geweest, dat de Zoon Gods de menschelyke natuur in de eenigheid van zyn Persoon aannam in derzelver bysondere betrekkinge tot de uitverkorenen, welker plaatsvervanger en hoofd hy als de tweede Adam is, op dat hy zynen Broederen den uitverkorenen, het zaad Abrahams, in alles gelyk zoude zyn. Maar wy zullen hier naa daar van spreken. Ondertusschen moet ik u vragen: heeft dan het gantsche Menschdom, wegens dat aanneemen van de Menschelyke Natuur, zonder eenige meerder opzicht tot den eenen als tot den anderen, eenig voordeel of nuttigheid?

E U R U O D I U S .

Grotelyks. Want Christus hebbende de Menschelyke Natuur zoo in 't gemeen, met opzicht tot alle Menschen, aangenomen, zoo is de weg tot de eeuwige Zaligheid, die toegesloten was, *voor alle wederom open gestelt*, en voor den eenen even zeer als voor den anderen; zoo ze maar aan de *Voorwaarden* voldoen, en hunnen gelegenen tyd waarneemen. Want Godt laat zich aan niemand van Adams Kinderen onbetuigd, haar goeddoende, en daar door opspoorende om zyne Algemeene Genade aan te nemen, en zich tot hem te bekeeren.

O R

ORTODOXUS.

Maar, myn Heer, alle neemen die Genade niet aan: en evenwel, volgens uwe stelling, nam de Zoon Gods de Menschelyke Natuur aan zonder meerder opzicht op den eenen als den anderen Mensch, om een algemeen hulpmiddel, voor allen even nuttig en even naa, te zyn. Waar komt het dan van daan, dat zommige Menschen zich van deeze *Panacea* bedienen: en andere niet? want ik denke niet, dat gy gelooft, dat alle tot het dadelyk genot van die algemeene Verlossing komen.

EURUDIUS.

Gelyk 'er een algemeen Besluit is en een byzonder Besluit aangaande dit alles, volgens 't geen ik te voren gezegd heb; zoo moet gy een onderscheid maaken tusschen *het geene Christus in het Vleesch deed*, en *het geen hy in den Geest deed*. Gy weet dat dit onderscheid Schriftuurlyk is: *hy heeft in het Vleesch geleden: hy heeft zich door den eeuwigen Geest opgeoffert*, &c. Hier op rust myne Stelling van een algemeen en een byzonder Besluit. In het algemeene heeft Godt niet besloten de eene Persoon meer te zaligen dan de andere: maar *om die geene die in Christus gelooven, en die alleen, te zaligen*. Hier komt geen onderscheid tusschen Petrus en Judas als Persoonen te passe. De hoedanigheid onderscheid de Personen. Niet de Persoon wie, maar de hoedanigheid die de Persoonen, die Zalig zullen worden, moeten hebben, is in dit Besluit vastgesteld. In het bysondere Besluit heeft Godt besloten, *die hoedanigheid, waar op de Zaligheid volgen zal, aan eenige byzondere Persoonen te geeven door een kragtige werking van zyne Genade*. Nu, het geene Christus in het Vleesch gedaan heeft, en zoude doen, is voor allen even zeer. Maar het geene hy in den Geest gedaan heeft, en doet, dat heeft hy gedaan en doet het om dat aan die geene te geeven; die

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 93

die volgens het byzonder Besluit daar toegestelt zyn, door zyne krachtige genade, dewelke is gelyk als eene zedelyke doch krachtig werkende oorzaak. *Dit is de Sleutel om myn geheel Systema te openen*, welke elk niet heeft; en daarom; hoe welmeenende zy zyn, verbrodden zy menigmaal de zaak op een misselyke wyse.

ORTHODOXUS.

Moest Christus onze staat en conditie niet aannemen; en zoo *in onze plaats* staan, dat hy en de uitverkorene, wegens derselver bestaan in hem uit Gode, als een en dezelve Persoon in het vorderen van gehoorzaamheid en ondergaan van de straffe aangezien en gehouden wierd? dat is, dat hy moest aangezien worden in haar gedaan te hebben dat zy gedaan hadden, en dat zy moesten worden aangezien als in hem gedaan hebbende 't geen hy doen zoude en nu gedaan heeft.

EURUDIUS.

Gods Oordeel is naa Waarheid. Hy moest alles doen tot haar *voordeel* en grooten *nutte*. Die gesonde hersenen heeft kan nog zal uwe vraag anders beantwoorden.

ORTHODOXUS.

Wel, myn Heer, moeste dan de Zoon Gods alleen op zich neemen de Wet te gehoorzaamen en de straf te ondergaan gelyk gy zegt tot onzen *nutte*? of zyn de *Sonden zelve* der Uitverkoornen *hem toegerekent*? Dat is, zyn alle de Sonden der Uitverkoornen op hem, schoon hy inklevenderwyse volkomen zonder Sonde was, zoo aangelopen, dat hy in het ooge van de Wet en Gods regtvaardigheid, uit kracht van de toerekening van alle die Sonden aan hem, is aangezien als het eenige voorwerp der Wetsvordering van gehoorzaamheid en verdiende straffe?

E U.

EURUODIUS.

Gantschelyk niet! Zoo ik u dit toestond, moest het geheel opstel myner Godgeleertheid vallen. Dan moest ik de geheele Leere van de onmiddelyke directe en voorafgaande toerekening, zoo van Adams ongerechtigheid als van Christus gerechtigheid, toestaan, en dat zal ik nooit doen. Dan moest ik toestaan een toerekening van de gerechtigheid en genoegdoening Christi zelve, daar ik geloof dat die de zyne was en blyft, en wy alleen maar om de verdienste derzelve de Weldaaden kunnen deelagtig worden. Dan moest ik toestaan, dat het geloove niet is een Voorwaarde van en tot de Rechtvaerdigmaking, maar een gevolg van de toerekening der gerechtigheid en genoegdoeninge Christi, als de formeel oorzaak onzer rechtvaerdigmakinge, aan ons. En wie zal zulke absurditeiten ooit gelooven?

PHILALETHES.

Myn lieve Vriend *Orthodoxe!* gy hoort dat hy de fundamenteelste stukken onzer Leer en Godsdienst noemt absurditeiten. Gy word geërgert. Ik ook, wegens myne liefde tot die Waarheden, in welke wy onze vertroosting vinden in leeven en sterven. Hebt gy myn Heer *Euruodie* onze Leere ondertee-kent, en hangt gy aan de dwalingen van *Pelagius* en *Socinus*?

ADIAPHORUS.

Zoo moet gy vaaren *Euruodie*. Gy hoort nu wat die oude bollen van u denken.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer *Euruodius*, gy hebt gelyk; gy verklaart de zaaken op zoo redelyke en verstandige wyze, dat uwe Leere zal en moet getolereert worden. Trekt het u niet aan! Wanneer gy de bewyzen voor uwe Stellingen zult opgegeven en aangedrongen hebben, zul-

zullen die onverstandige ieveraars wel beeter leeren.

ORTHODOXUS.

Myn Heer *Euruodie*, heeft God in den Perfoon des Zoons met God in den Perfoon des Vaders van eeuwigheid zulk een Verdrag aangegaan hebbende, en de Voorwaarde in der tyd opgebracht hebbende, *iets voor zich zelven als een loon* verkregen? Ik denke dat hy als de waaragtige Godt, eensweezens met den Vader, de hoogste volmaaktheid bezittende, in zich zelven geen vermeerdering van Heerlykheid verkrygen konde. Nochtans scheent gy in uwe beschrijving te laten invloeyen, dat de Zoon, de Voorwaarde opbrengende eene Heerlykheid van den Vader zoude ontfangen: het welk my schynt onbestaanbaar met zyne volstreckte volmaaktheid, dewelke hy als de waaragtige God en des Vaders eigen en eenniggeboren Zoon heeft. Gy moet weten, myn Heer, dat zoo 'er een belooning is uit kracht van het volbrengen der Voorwaarde van het tusschen tweën opgerecht Verdrag, dat hy de belooning moet ontfangen in dezelve Natuur, in welke hy als Verbonds-party het verdrag aangegaan heeft. Heeft nu de Zoon als tweede Perfoon het Verdrag ingewilligd (het komt 'er niet op aan hoe hy de Voorwaarde volbragt dewyl het Verdrag met hem als Zoon gemaakt is) zoo komt hem de Loon in dezelve Natuur toe in welke hy als Verbonds-party het Verdrag heeft aangegaan: en dit te stellen zoude van zeer dangereuse gevolgen kunnen zyn. Maar wat is het dan eigentlyk 't welk hy door het volbrengen der Voorwaarde van den Vader voor zich zelven verkregen heeft?

EURUDIUS.

De gehoorzaamheid, die hy in zyn leeven, en in 't ondergaan van dat smertelyk Lyden geoeffent heeft, is Gode zoo aangenaam en voldoende geweest, dat hy van Godt verheven is tot een Hoogenpriester
naar

naar Melchizedeks ordeninge, en allen, die hem gehoorzaam zyn, eene oorfaake van eeuwige Zaligheid is geworden.

P H I L A L E T H E S.

Wy hooren wat gy meent. *Het lydelyk ondergaan van de straf* komt by uw in weinig aanmerking. Zyn Priesterfchap op de Aarde fchynt gy van weinig belang te houden. Hy is eerst naa zyn Hemelvaart in de Priesterordening van Melchizedek ingetreden. **DOEN** is by u een ding: *die hem gehoorzaam zyn is by een oorzaake van eeuwige Zaligheid geworden.* Ik dacht dat Christus als de tweede Adam, als een Hogepriesterlyke Borge, zyn Priesterampt op de Aarde vericht had, in het geeven van zich zelfs in den bloedigen dood, tot een Schuld-offer voor de Uitverkorenen; en dat Ampt, als het Vleefch geworden Woord, in den hoogften Hemel, of in het ontogankelyk licht, bedient als Voorspraak, fchenken- de zyne Uitverkorene ook door zyn macht het geen hy voor haar volgens zyn regt van den Vader eifcht; en deelende aan dezelve zynen Geest mede, om ze te heiligen; op dat zy, die het eeuwige leven in de beginzelen van hem ontfangen hebben, hem gehoorfaamen zouden, niet om daar door het leven te verkrygen, maar om uit het begin van het verkregene leeven hem haare dankbaarheid te bewyzen, en op dat zy in dat fpoor trapswyze voortgaande, door de inwerkinge van die Geest, zouden naa de volmaaktheid jaagen. En dat dit zoo zyn moet, om dat de eere en trouw der vervullinge van zyne Borgtogt vordert, dat hy, zelfs in hunne harten woonende door het Geloof, ook door het Woord en onmidde- lyke werkinge des Geestes, die mede in hun komt woenen, de heiligmakinge in hun beginne, hun de nieuwe Natuur mededeelende; op dat daar uit, als de regte bron, alle hunne gehoorfaamheid voortvlo-
je,

je, door zyne kragtige en onwederftandelyke werkinge in hun.

ORTHODOXUS.

Maar *Euruodie*, wat heeft Christus, door het opbrengen van de Voorwaarde van dat Verbond der Verloffinge, voor het *gantsche* Menschelyke Geslacht *verkrege*n, ofte verworven, zoo als gy het noemen wilt; dewyl gy schuw zyt van het woord *verdienen* in dezelfs strikften en eigentlyken zin te gebruiken uit vteezé voor de gevolgen.

EURUDIUS.

Myn Heer, dat zal ik u met al myn hert gaarne zéggen, dewyl ik daar mede myn aangenomen naam zal justificeren. Gelieft dan te weten, dat de Zoon Gods, de Voorwaarde des Verbonds opgebracht hebbende, daar door verworven heeft een *algemeene Verloffinge*, een *algemeene Genade*, een *algemeen Pardon* onder zekere *Conditie* of *Voorwaarde*: tot welk verworven goet ieder eeven zeer geregtigd is, die maar de zeer ligte conditie alvorens volbrengt. De nadere verklaringe, met de noodige onderscheidinge, en de bewyzen uit de Schriftuur, zal ik u daar naa voorstellen als wy dit stuk nader behandelen. Zoo gy dit stuk wel beschoudet, zoud gy eerst een regt bezef hebben van Gods algemeene Goedheid om Christus wille, welke de arme Menschen zoude moeten aanspooren om tot de schaduwe zyner Vleugelen den toevlugt te neemen; daar u begrip aangaande deeze dingen duizenden verhindert, en affchrikt, om te aanvaarden het geen door het vervullen van een zeer ligte Conditie te verkrygen is; terwyl gy de Menschen inboezemt, dat Christus de Verloffinge, de Genade, en het Pardon, maar voor *eenige weinige* byzondere by Godt gekende Perfoonen verworven heeft, dewelke zyn uwe *gepraëdestineerden*,

ORTHODOXUS.

Ik zie dan, dat, volgens uw begrip, de verlossing

G

singe

finge en eeuwige Zaligheid, met alles dat 'er toe behoort, *niet absoluut*, maar onder zekere alvorens te volbrengene *Conditie* en *Voorwaarde*, verworven is. Maar hoe wil Godt nu aan de Menschen dit verworvene heil mededeelen?

E U R U O D I U S.

Om dit verworvene mede te deelen, heeft Godt met den Mensch een nieuw Verbond, het *Verbond der Genade* opgericht: welkers oprechting, als ondergeschikt aan het einde van het Verbond der Verlossing, door Christus mede verworven is.

O R T H O D O X U S.

Hoe beschryft gy het *Verbond der Genade*?

E U R U O D I U S.

Het is dat Verbond Gods met de Menschen, in het welke God aan de Menschen de vergevinge der Sonden, de verlossing uit haare elende, en het eeuwige leeven in Christus voorstelt, om daar aan deel te krygen zoo zy maar tot zyne barmhertigheid, na maate van de openbaring welke zy daar van van hem hebben, den toevlugt neemen en zich bekeeren, en aldus in het Verbond bewilligen. Dus ziet gy, dat het voorwerp, met wie dit Verbond Gods word opgericht, is de Mensch; de Middelaar, om wiens wille het voorgesteld word, is de Christus; de Voorwaarde het Geloof en de Bekeeringe; de Weldaden, de Vergevinge der Sonden en het Eeuwige Leeven; het Mittel, de openbaring deser Genade op verscheide wyzen, zoo zonder als door het geschreven Woord.

O R T H O D O X U S.

Het is eene wonderlyke Beschryving. Het Verbond der Genade word dan met den blooten Mensch opgericht. Aan desen Mensch belooft God de Vergeving der Sonden en het eeuwige Leeven, op Voorwaarde dat hy, naa maate van de openbaring van Gods barmhertigheid aan hem, daar toe den toevlugt neeme en zich bekeere. Het is alles gegrond op Voorwaardens en eischen: en deze zyn geproportioneert naa de openba-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 99

baringe van die barmhertigheid; welke evenwel door Christus verworven is. Ik moet u zeggen, dat ik zulke dingen niet verftaa. Is het Verbond der Genade voor den *Mensche* een Voorwaardelyk Verbond? Ik weet dat het Verbond der Genade met Christus, als den tweeden Adam, en dus met alle de uitverkorenen in hem, Voorwaardelyk was: maar is dit ook zoo met de *Menschen* allefints noch buiten Christus begrepen?

E U R U O D I U S.

Gewisselyk ja: want dewyl wy nog geen bestaan in Christus hebben tot dat wy daadelyk gelooven, en daar door hem ingelyfd worden, en zoo in hem zyn, zoo recht Godt met ons het Verbond der Genade op, op dat wy door de oeffeninge van het Geloof een bestaan in hem zouden krygen. Waar by komt, dat Godts volstrekt Besluit der verkiezinge geen *Personen* bepaalende, maar *hoedanigheden*, als Voorwaarden tot de Zaligheid vereischt, ook volgen moet, dat het Verbond, het welk opgerecht word om ons de Zaligheid volgens dat Besluit mede te deelen, ook Voorwaardelyk moet zyn; en dat de hoedanigheden, welke den *Mensche* tot de Weldaad regt geeven, moeten gaan voor de mededeelinge van de Weldaad.

O R T H O D O X U S.

Waar door word dit Voorwaardelyk Verbond gepenbaart? Want het is noodig dat daar van een openbaring aan de *Menschen* gedaan worde, om te zien of hun de Voorwaarde aanstaat, waar door zy regt tot de Welkaden verkrygen moeten, dan niet.

E U R U O D I U S.

Dat is waar. Dog het is ook waar, dat Christus een algemeene Verlossing verworven hebbende, daat van ook openbaringe gedaan is. Ik houdé my niet op met alle de verscheidenheden daar van. Maar daar is een openbaringe van dese barmhertigheit Gods in Christus aan alle *Menschen*, schoon zy Christus niet en

kennen, nogte ooit van hem gehoord hebben. Want Godt laat zich aan niemand onbetuigd, maar geeft aan allen, door de openbaringe zyner goedheid en langmoedigheid en verdraagzaamheid, stof en grond genoeg, om zich te bekeeren, en tot zyne barmhertigheid den toevlugt te neemen.

ORTHODOXUS.

Dit ziet dan op de *Heidenen* &c. die geen beschreven woord hebben. Recht Godt dan met zulke dit Verbond der Genade mede op?

EURUDIUS.

Wie zoude daar aan kunnen twyffelen? *Zy* hebben een openbaringe van Gods goedheid, die haar opspoort om zich te bekeeren, en met betrachtinge van Deugd tot zyne barmhertigheid te vlieden.

ORTHODOXUS.

Wel als dan die Heidenen en andere die openbaringe, welke zy door het Licht der Natuur hebben, gehoorzaamen, worden zy dan zalig?

EURUDIUS.

Ik twyffele daar niet aan, en ik zoude vreemd zyn van een oordeel der Verdoemenis te stryken over zulke, die de Deugden Gods zoo bekoort hebben, dat zy hem lief hadden, aanbaden, en hun leeven wel aan stelden. Dus denke ik, dat het glansryke dat in derzelve betrachtungen was de onvolmaakt-heden bedekt heeft. Maar gy moet weten, dat ik niet geloof dat zy de zaligheid zonder Christus verkregen hebben: o neen! het is om zynent wille, dat God van den volmaakten eisch van de Wet der Scheppinge afstaat, en alleen maar eischt de bekeeringe van de Sonde tot de Deugd, en het vluchten tot zyne barmhertigheid, naa maate van de openbaringe die daar van aan hun is gedaan. Zoo is het om Christus wille, dat zy, de Voorwaarde op brengende, de Verlossinge hier in aanvang en daar naa de volmakinge verkrygen; niet uit eigentlyk gezegde ver-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. tot
verdienste, het is alles uit de Genade Gods om Christus
wille. Deze Genade Gods in Christus werkt zoo, A3
als een *algemeene redemptie*, zelfs daar Christus niet ge-
kend word, dat God, om zynent wille, de bekee-
ringe van zonden, het vluchten tot zyne barmhertig-
heid, en de oprechte, schoon niet in allen deele vol-
maakte, gehoorzaamheid, schattende en achtende als
een beantwoording aanden eisch van zyn voorwaar-
delyk Verbond, hun de zaligheid uit genade geeft.

ORTHODOXUS.

Hoe, en waar, word dan aan ons, die *geen Hei-
denen* zyn, dit Verbond bekend gemaakt?

EURUODIUS.

Zeer klaar, in dat gedeelte van Gods beschreven
Woord, het welke wy hebben, en het *Evangelium*
genaamt word.

ORTHODOXUS.

Zyn 'er dan twee Euangelien? ik dacht dat 'er
maar een was. Paulus spreekt tot de Galaten maar
van een Euangelium, en zegt dat hy vervloekt is die
een ander Euangelium verkondigt, wyl 'er geen an-
der is.

EURUODIUS.

Gy hebt gelyk, daar is maar een Euangelium;
dog dewyl dit in opzigt van de wyze der openbarin-
ge, schoon altyd genoegzaam tot zyn einde, of min-
der of meer klaar is, word dit Euangelium onder-
scheiden in een beschreven het welke wy hebben,
en een onbeschreven, het welke alle Volkeren heb-
ben, en welkers stemme over al gehoord word. A3

ORTHODOXUS.

Dat is wel waar, dat de wyze van openbaring de
innerlyke natuur van het Euangelium niet verandert.
Maar wy zullen mogelyk uit uzulk een beschryvinge
van het Euangelium hooren, welke in alles met on-
ze gedachten niet overeen komt. Wat verstaat gy
door het *Evangelium*?

G 3

E U.

Gy weet dat de primitive en oorspronkelyke Wet der Natuur, welke van den Mensch vorderde volmaakte gehoorzaamheid, verbrooken, en kragteloos geworden is om daar door geregtigd te worden tot de Weldaden van het Genade-Verbond. Want vermits die Wet in hare oorspronkelyke Natuur vorderde een volmaakte gehoorzaamheid, zoo zoude niemand hebben kunnen zalig worden zoo God naa rigueur derzelve met ons wilde handelen. Nu, naa dat Godt met zyn Zoon een Verbond der Verlossinge heeft aangegaan, en Christus de Voorwaarde daar van volbragt en dus een algemeen Pardon verworven heeft, voor alle, die de Voorwaarden volbrengen, die God gestelt heeft in het Verbond der Genade, dat hy met de Menschen maaken wil; zoo is niet alleen het Euangelium een *bekendmaking* dezer genade Gods, maar ook een *aankondiging* van de plichten en Voorwaarden, welke God van ons eischt, en die wy hebben te volbrengen om aan de Weldaden van dat Verbond deel te krygen, mitsgaders een *bedreiging* van den Vloek aan die gene welke aan den eisch van het Verbond niet en voldoën. Dus ziet gy, dat Godt, de oude Wet met deszelfs *Sanctie* ter zyde stellende en afschaffende, het Euangelium in der zelyer plaats stelt, als een *nieuwe Wet*, de Wet Christi, de Wet des Geestes, de Wet des Geloofs, de Wet die uit Zion uitgaat: en deze heeft, gelyk een Wet, hare *Sanctie*, die in Christus geloofd zal het eeuwige leven hebben, maar die niet geloofd zal hebben zal verdoemt worden. Dus hoort gy, wat ik door het Euangelium versta: en te gelyk, dat Godt de Voorwaarde van de Wet, in haar oorspronkelyke natuur aangemerkt, welke was eene volmaakte gehoorzaamheid, ter zyde stellende, nu volgens deze nieuwe Wet, van ons zeer lichte dingen vordert, en gantsch gemakkelyke Voorwaarden stelt. Het oprecht

recht Geloof, de waare Bekeeringe, Welmeenende poogingen om aan Gods genade te beantwoorden, is het alles dat Godt van ons vordert. Waar uit blykt, hoe groot de Genade Gods over ons is; want, zoo het hem niet behaagd had opzulke laage termen met ons te handelen, zoo hadden wy eeuwig moeten verloren gaan.

ORTHODOXUS.

Ey! myn Heer, zegt my dog, waarom gy het Euangelium Christus *nieuwe Wet* noemt, bevestigt met een *Sanctie*; tot welke gy brengt de belofte der Zaligheid aan de gene die de Voorwaarde volbrengen, en de bedreiging der Verdoemenis aan hun die den eifch van het Verbond niet voldoen. Gy verschilt hier in genoegzaam van alle de Hervormers, die het Euangelium aanmerken als een goede en blyde tydinge, waar door ons geopenbaart word Gods vrye en onverdiende genade in Christus, zonder iets het minste van ons te eifchen. Waar by komt, dat my de woorden van Paulus te binnen schieten, dewelke zegt, in dien de regtvaerdigheid *διὰ νόμου*, door een Wet is, zoo is dan Christus te vergeefs gestorven. Let wel, dat hy niet zegt door *de Wet*, om deze of die Wet uit te sluiten om voor een andere Wet plaats te maaken, maar hy zegt in 't gemeen *διὰ νόμου*, door een Wet, welke Wet die ook zyn zoude, die ons een plicht voorschryft als een voorwaarde tot de verkryging van de Weldaad. Begrypt dan, zulken Wet als gy wilt, het zy oude of nieuwe, zoo gy uit het volbrengen van de Voorwaarde, welke die Wet eifcht, uw regt op de Weldaad wilt zoeken, zoo is dan Christus te vergeefs gestorven.

EURUDIUS.

Orthodoxe, volgens my is het Euangelium ook een blyde Maare, en goede tydinge, dewyl het ons ontdekt, dat schoon de oude Wet in haar wezen blyft als een regel van gehoorzaamheid, *norma officii*

cii non iudicii, God nochtans de *Sanctie* van die Wet vernietigd heeft, en met ons volgens zyn Euangelium (naa het welke wy geoordeelt zullen worden, naa maate van de openbaring deszelfs die ons gedaan is) op min gestrengte Voorwaarden heeft willen handelen; de Voorwaarden schikkende naa onzen verminderden staat, en eischende nu geen volmaakte, maar oprechte, gehoorzaamheid, onder belofte van vergevinge der Sonden en Zaligheid om Christus wille, als wy die conditie vervullen. *Die geloof zal hebben zal zalig worden.* Maar des te meer houde ik, dat het Euangelium zynen eysch met beloften en bedreigingen heeft, volgens welken God de Weldaaden des Genade Verbonds al of niet zal schenken, op dat onze *Euangelische gehoorzaamheid* aan deze nieuwe Wet *eenigen invloed zoude hebben tot onze regtvaardigmakinge.* Want gy weet, dat in onze regtvaardigmakinge, in welke Godt ons de Sonden vergeeft, de werken der Wet, dat is van de oude Wet in hare oorspronkelyke natuur aangemerkt, wel ter deege uitgesloten zyn, wyl die niet volmaakt zyn. Maar nu het Gode behaagt heeft om Christus wille de Voorwaarden te veranderen, zoo heeft hy in deze zyne nieuwe Wet niet geeischt de volmaaktheid, maar de opregtigheid der gehoorzaamheid: onder beloften, zoo wy gelooven, oprechtelyk gehoorzaamen en ons van onze zonden bekeerende tot zyne barmhertigheid den toevlugt neemen, dat hy ons de zonden vergeeven zal om Christus wille; en zoo wy welmeenende tot den einde toe voortgaan in de betragting van deugd en Godvrucht, ons dan ook zalig maken zal.

Nu ziet gy, dat het principalyk alles is uit genade om Christus wille: maar zullen wy de Weldaaden ontfangen, daar moet van onze zyde aan de genadige eysch of plichtvordering van deze nieuwe Wet beantwoord worden. Dit is als een sleutel om een groot gedeelte van den Bybel te openen.

O R.

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 105

ORTHODOXUS.

De Conditie is wel laag en gering, en in betrekking tot de Weldaad als een niets: maar zoo ik niets hebbe nog doen kan, al was dan het voorgestelde Goedt nog zoo groot, en om het duizendste deel van een penning te verkrygen, zoo konde ik, die niet hebbe nog iets doen kan om iets te verkrygen, het niet machtig worden. Heeft Godt dan een iegelyk eenig koop-gelt, meer ofte min, ter hand gestelt, om zoo grooten Goedt, 't welk hy op zoo laag en prys gestelt heeft, te koopen?

EURUDIUS.

Gewisselyk jaa! want anders zoude het onregtvaardig zyn het geloof en de bekeering, naa maate van de openbaaring welke wy hebben, van ons te eischen; indien wy namentlyk geen kracht hadden om aan zulke eischen te beantwoorden. Het is ondertuffchen wel waar, dat wy onmachtig genoeg zyn: dit ondervinden wy ook. Maar dat wy doen kunnen meer dan wy doen, weeten wy ook; en ik geloove vastelyk, dat wy beide meer goeds *konnen doen* dan wy doen, en meer kwaads *konnen nalaaten* dan wy naalaaten; en hier naa zal het Oordeel Gods ingericht worden.

ORTHODOXUS.

Zoo gy gezegd had, dat wy meer goeds *moesten doen* dan wy doen, en meer quaads *moesten nalaaten*; dan wy nalaaten, dat was gezonde Theologie: maar zoo gy de noodzaakelykheid van Gods inwerkinge van het willen en werken in ons over het hoofd ziet, en een vermogen in ons stelt, het welk zonder die inwerkinge iets goeds doen kan, zoo hebt gy mis. Maar zoo die Voorwaarden zoo licht zyn op te brengen, van waar komt het dat Veele dit niet en doen?

EURUDIUS.

Dat zal ik u zeggen, De zonde door de beweegingen des Lichaams tot de Ziele overgaande, en door die bewegingen en kwaade voorbeelden wortelen in de Ziele gefchoten hebbende, zoo krygt zy door de

gewoonte een hebbelykheid tot het opvolgen van die kwade bewegingen en exempelen; en vermits zy nooit geweeten heeft de foetigheid die 'er is in de oeffeninge der deugd, en aan de ondeugd gewennet is geworden, is zy zeer moejelyk daar van af te brengen. Gelyk iemand die in een gevangenis geboren en opgetrokken is, daar aan gewennet is, en niet weet wat een staat van vryheid is, niet beeters begeeren zoude, en 'er nauwlyks acht op geeven, zoo 'er iemand was die de deure opende, en hem tot de vryheid riep die hy niet kent.

ORTHODOXUS.

Ik zal op myn tyd uwe gelykenis, en ook de Verklaringe uit welke gy die ontleent hebt, examineren: en nu alleen zeggen, dat uwe gelykenis zeer ongelyk is om onze Natuurlyke staat uit te beelden. Want een gebooren gevangene heeft oogen, om de opening der deure te zien, en ooren, om de stem te hooren die hem tot vryheid roept, en voeten, om uit den Kerker te gaan; daar de Mensch in de Natuurstaat geheel en al dood is. Maar, myn Heer, zoo gy u imagineert, dat de staat van alle Adams nakomelingen overeenkomt met de gelykenis van uwen *gevangenen*; van waar komt het dan, dat eenige derzelve aan de roeping beantwoorden en de geëifchte Voorwaarde volbrengen?

EURUDIUS.

Wy komen nu tot een zeer subtile kwestie. Vermits gy de gevoelens van anderen weet, zal ik dezelve niet ophaalen, maar u het myne zeggen. Gy dient te weeten, myn Heer, schoon Godt een genoegsaame openbaringe van zyne Genade aan allen geeft, dat hy evenwel, als een vrymachtig uitdeeler van zyne eige gaaven, volgens zyn byzonder Besluit, aan eenigen die genade geeft, door welke zy zyne roepende stemme hooren en gehoorzaamen. Ik wil deeze noemen een *krachtige Genade* of een *Genade* die

die *krachtadig werkt*. Maar of die *onwederstandelyk* is, en in het herte zoo indringt, dat die zonder ons toedoen het effect te wege brengt en werkelyk daar stelt, en komt my juist zoo niet voor. Ik wil verder als andere gaan, en alle woorden hier van gebruiken, behalven het woord *onwederstandelyk*. Dus begryp ik, dat die Genade, door welke de eene boven een ander de roepinghe hoort en gehoorzaamt, een gave Gods is, uit zyn bizonder besluit voortkomende, welke op onze herten zeer krachtig werkt, niet alleen de Genade des Euangeliums voorwerpelyk daar aan voorstellende, maar ook als een krachtig werkende zeedelyke oorzaak, of *causa moralis efficaciter operans*, de Ziele aanraakende, met zulk een overtuiging, dat wy onze gevangeniſſe verlaten. Maar dat dit geschieden zoude door een Almachtige en onwederstandelyke kragt in onze ziele indringende, en het gewrochte zonder ons toedoen daar stellende, heb ik nooit geloofd, en zal het nooit geloven, dewyl wy dan niets meer dan steenen en blokken zyn zouden.

ORTHODOXUS.

Ik heb geloofd, myn Heer, dat, eer Gods Almachtige kragt zich in de roepende ſtemme openbaart, wy al zoo dood en ongevoelig waren als Lazarus, die in het graf al riekte; maar dat die Goddelyke kragt en werkinge zyner Almacht, in ons geheel en al doode indringende, ons niet dood laat blyven, maar zoo levendig maakt, dat wy zelfs opstaan, en zeer gewillig uit het graf gaan. Maar gy hebt zoolange van de Voorwaardens gesproken, die wy volbrengen moeten, eer wy de Weldaden deelagtig worden gemaakt: welke zyn die tog?

EURUDIUS.

Het waare en ongeveinfte geloof, na maate van de openbaringe die wy hebben. Dit is onze gehoorzaamheid aan de eifchen van het Euangelium; het Bruilofskleed, dat wy moeten aan hebben zoo wy tot de Maaltyd zullen gerechtigd zyn.

OR-

Ik vertrouw dat gy door de Maaltyd verstaan zult de Weldaden van het Genade-Verbondt, de eene Weldaad zoo wel als de andere. Nu is het Geloof ook een Weldaad, want het is Gods gave, welke ons uit genade gegeven word. Wat voor een Bruiloftskleed moeten wy dan aan hebben, om tot dit gerechte, of deze gave des geloofs, gerechtig te worden?

E U R U O D I U S.

O Myn Heer! daar gaan zoo veele dingen, als voorbereidingen tot het Geloof, vooraf, op dat het geloof, als een gevolg van die dingen, geestelyk in onze herten gevormt worde, dat het te veel zoude zyn dit alles op te haalen: droefheid en berouw over de zonde, een voornemen om die te verlaaten en Jesus te zoeken, en nog al meer; maar ik vertrouw dat gy deze dingen weet, daarom behoef ik ze niet te verhalen. Gods Euangelium leert ook het geen ik stelle; want daar is het bekeert u en geloofst het Euangelium: en hierom staat het by my vast, dat God de vergeving der zonden in Christus bloed aan niemand schenkt, zonder de gezintheid om zich waarachtig tot Godt te bekeeren.

ORTHODOXUS.

Hoe begrypt gy het verbandt tusschen het Geloof en de Regtvaerdigmaking? merkt gy het Geloof aan als een plicht, die wy betrachten moeten om de Weldaad der Regtvaerdigmaking deelachtig te worden? of als een Weldaad zelve, dewelke ons geschonken word?

E U R U O D I U S.

Ik merk het Geloof in beide deze opzichten aan; want het word ons uit genade gegeven te gelooven: en deze genade, waar door ons het Geloof gegeven word, is *imperatoria*, *declaratoria*, *auxiliatoria*;
een

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 109

een beveelende, verklaarende, en helpende genade: het is alles uit Genade. Maar ik merke voorts het Geloof aan als een heilige werkzaamheid onzer Ziele, die wy, in gehoorzaamheid aan den eisch des Euan-geliums, oeffenen, en oeffenen moeten eer wy regt tot de Weldaden van het Verbond der Genade kon-nen hebben, en eer die dadelyk aan ons geconfereert en gefchonken kunnen worden.

ORTHODOXUS.

Begrypt gy dan, Myn Heer, dat wy, voor dat wy *dadelyk* gelooven, met Christus niet vereenigt nog hem ingelyft zyn? en dat wy, door dat *dadelyk* ge-loof tot God komende, en onze zonden betreuren-de, geregtvaardigt worden? Of, dat God in zyne Vuurfchaar ons niet dadelyk regtvaardigen wil, nog kan, voor en aleer hy dat geloof daadelyk in ons werk-zaam vind?

EURUODIUS.

Ik begryp het niet anders: want de aanneeminge van Christus en alle zyne Weldaden gaat vooraf, als een daad of werkzaamheid onzer ziele, die wy doen eer wy in Christus ingelyft of ingegriffelt worden; want die inenting, en inlyvinge in Christus, gefchied in en door die daad des geloofs, waar door wy hem aannee-men, en de vereeniging met Christus is een gevolg van het Geloof.

ORTHODOXUS.

Dan moet de griffie van zig zelve eenige kracht hebben, om zich met de flam te vereenigen, daar ik altyd andere gedachten van gehad hebbe, en als gy by de Enteniers gaat, zullen zy het u anders doen zien. Maar nu, met opzicht op de Regtvaer-digmakinge, zoo gaat, volgens uw begrip, het dade-lyk geloof zoo voor die Weldaad, dat God die fur-cheren en te rugge houden zoude tot dat wy dadelyk gelooven. Maar nu wilde ik nog wel weten, wat
voor

voor hoedanigheden 'er al moeten zyn in dat geloof, het welke wy moeten hebben en oeffenen eer God ons dadelyk regtvaardigt?

KURUDIUS.

Dat Geloof moet leevendig zyn, en in zich bevatten de zaaden van alle deugd en heiligheid, en het moet vergezelt gaan met berouw over de zonde, vernedering voor Godt en een oprecht voorneemen om zich te beeteren.

ORTHODOXUS.

Dan heeft het Geloof een wêrkelyken invloedt tot onze regtvaardigmakinge in Gods Vuurschaar, als een daad die wy oeffenen, en als een daad welke alle die hoedanigheden zoo noodzakelyk in zich begrypt, dat ze zonder die geen geloof is door 't welke wy voor Godt geregtvaardigd worden.

EURUDIUS.

Gewisselyk! Want schoon het niet de grond is waar op, maar het middel waar door, wy geregtvaardigd worden; noch in geen gelyken rang staat met het geen Christus tot *onzen nutte* gedaan en geleden heeft; zoo komt het in aanmerkinge als een Voorwaarde, waar toe wy verbonden zyn, en als een voornaam point van onze gehoorzaamheid aan den eisch des Evangeliums, en daarom volstrekt noodzakelyk. Nochtans met opzicht op de regtvaardigmakinge is het niet een *causa principalis efficiens*, nog *meritoria*; maar een *causa subordinata*, op dat de regtvaardigmakinge hare uitvoeringe zoude kunnen hebben, het welk onmogelyk zonder het geloof als een ondergeschikte oorzaak geschieden kan.

ORTHODOXUS.

Wel dan, gy stelt Christus verdienste in een hooger rang dan het Geloof, hoewel dat Geloof in Gods algemeen besluit even zeer is vastgesteld als Christus verdienste: want daar is bepaalt, die geene te rechtvaardigen die geloven zouden.

Maar

ONTWERP VAN TOLERANTIE. III

Maar waar in heeft dan Christus verdienste ter rechtvaerdigmakinge een rang boven het Geloof? Als twee dingen, schoon het eene in zyne natuur edeler is dan het andere, nochtans tot uitwerking van een en het zelve effect zoo noodzakelyk concurreren, dat door de werking van het eene, zonder concurrentie van het andere, het effect niet kan worden daar gestelt, wat rang heeft dan dat geene dat edeler van nature is boven het geene dat van slechter natuur is in opzicht van het te wege brengen van het effect. By voorbeeld een Veldtuymgeester en een Handlanger zullen te samen een stuk geschut stellen. De Veldtuymgeester is waardiger dan de Handlanger, en daarom zyn werk dierbaarder. Maar zonder de medewerking van de Handlanger en zoude de Veldtuymgeester het werk niet geëffectueert hebben. Schoon nu de eene Persoon is verheven boven den anderen, wat rang heeft het werk van de eene boven dat van den anderen in opzigt tot de uitwerking van het effect? Daar hebt gy het. De eene zaak is in rang boven de andere: de verdienste van Christus boven het Geloof, maar het eene, schoon in minder rang, moet zoo noodzakelyk tot de Rechtvaerdigmaking concurreeren als het andere, om die te wege te brengen. Ik dachte dat wy het geheele effect moeten toeschryven aan de verdienste van Christus, en dat wy het Geloof niet met allen moesten toeschryven, dewyl dat Geloof het effect van Christus verdiensten, de rechtvaerdigmakinge, maar ontfangt, en dat effect ontfangen hebbende daar op ter Zaligheid beruft. Maar dewyl gy Christus verdiensten een rang boven het Geloof geeft, waar in bestaat die doch?

E U R U O D I U S.

Hy heeft door zyne gehoorzaamheid verdient de Rechtvaerdigmakinge ofte vergevinge der Sonden in zyn Bloedt, voor alle de geene die in hem daadelyk en waarlyk gelooven en zich tot hem bekeeren.

O R.

Heeft hy ook de Aanneeminge tot Kinderen, de Heiligmaakinge, de bewaaringe en de eeuwige Zaligheid, door zyn Lyden en Gehoorzaamheid voor haar niet verdient? Maar komt zyne Gerechtigheid en genoegdoening tot de regtvaardigmakinge niet anders in aanmerkinge dan als een *causa meritoria*, dan zie ik geen onderscheid tusschen het deelagtig worden van deeze weldaad, en van die andere weldaden: het is alles uit Genade om de verdiensten Christi wille. Maar de vraag is, of gelyk Christus de Sonde zelfs, en een Vloek, is geworden, door de onmiddelyke toerekening van onze Sonden aan hem, wy ook niet, door de onmiddelyke directe en voorafgaande toerekening van zyne Gerechtigheid aan ons, de Rechtvaardigheid Gods worden, zoo dat Christus genoegdoening en Gerechtigheid niet alleen de verdienstelyke maar ook de *formeele* oorzaak zy van onze Rechtvaardigmakinge, en onze Gerechtigheid voor God, die ons, door de inwerkinge des Geloofs in onze herten, die genoegdoeninge en gerechtigheid van Christus schenkt, op dat wy dit alles apprehenderen en daar op ter Zaligheid beruften?

E U R U O D I U S.

De toerekening kan ik wel toestaan met opzicht tot de *gevolgen*; maar de toerekening van Christus *gerechtigheid en genoegdoening zelfs* is zoo absurd, dat ik die nooit toestaan zal, en dat woord ook niet heb willen gebruiken: ik zal u daar naa myne gewichtige argumenten daar tegen laten hooren, die gy niet kent, maar over welke gy verzet zult zyn.

O R T H O D O X U S.

Ik ben voor geen klein gerucht vervaart; ik staa voor de Waarheid, die my zal leeren al wat ik tot hare gestadiging en wederlegging der dwalingen noodig heb. Hebt gy nog eenige zaaken, behalven deeze, die een invloedt op uw Systema hebben?

E U R U O D I U S.

Ja myn Heer, wy moeten ons heiligen om tot de Erf-

Erffenisse bekwaam te worden, en een regt daar toe te verkrygen. Want gelyk het geloof, als een voorvereifchte, noodzakelyk was om geregtvaardigt te worden, zoo is het even noodfaakelyk dat wy ons heiligen; en naa maate dat wy dit doen maaken wy ons aangenaam voor Godt, ontgaan de straffen in dit leeven, en krygen een regt ten eeuwigen leeven; maar de trap der gelukzaligheid, die aan min of meer heiligmakinge is vastgemaakt, is uit genade. Het is alles uit genade; maar God wil dat onze betragtinge voorgaa, en naa maate derzelve bekroont hy ze uit genade. Het is niet uit verdienste, maar het is uit de connexie tusschen het een en het ander dewelke hy bepaalt heeft. *Quale antecedens tale etiam consequens*, dat hy alles schenkt. Naa dat wy het maaken, zal God het maaken. Ik heb mede nog veele verklaringen van Texten, en Deductien uit dezelve, maar het komt alles over een met het gezegde, en diend tot bevestiging daar van, gelyk ik door den tyd zal doen blyken.

PHILALETHES.

Myn goede Vriend *Orthodoxe*; nadien gy op alles hebt moeten letten, om uwe vraagen uit de voorkomende zaken te formeren, geloove ik dat gy'er moede van zyt geworden. Laat ik nu ook eens kortelyk zeggen wat ik heb opgemerkt. *Pentanechomcnus* zeide dat *Euruodius* het Systema van Saumur *verbeetert* had, om de reconciliatie tusschen ons en de Remonstranten te treffen. Hy heeft de waarheid gezegd: Want *Euruodius* verlaat het Systema van Saumur in zeer veele opzigten, en gaat de Remonstranten te gemoet met een uitgestrekte hand van Broederschap. Ik heb voor veele jaaren een *kort begrip* van het Saumurfche Systema uit de Schriften van vermaarde Mannen gemaakt, dat ik kortelyk zal opgeeven, en dan elk laten oordeelen, of *Euruodius*, en die het met hem houden, niet meer tot de Remonstranten genaderd zyn dan die van Saumur? Maar ik moet

H

voor

voor af u mede deelen, dat een zeer geëxperimenteert Doctoor, die het geheim wist zoo wel als iemand ter Weereld, my alle de ingredienten van die beruchte *Panacea* der Saumurfchen geopenbaart heeft, zoo in haar zelve, als in de juiste quantiteit en wyze om een *Confectio Evangelica* te maaken; en dewyl ieder een dit recept niet heeft zal ik het hier opgeeven.

R.

*Doctrinæ absolutæ Electionis quantum potest.
Redemptionis Univerſalis in toto.
Fœderis gratiæ Conditionalitatis ana.
Cum Liberi Arbitrii quantitate tam exigua
ne discernetur.*

F. Conf. Euang. S. A.

Dat is in het Duits.

Neemt

Van de Leere der volstrekte Verkiezing zoo veel als gy, overeenkomstig met de Natuur van u medicament, eenigzins kunt.

De Leere van de Algemeene Verlossing in haar geheel.

De Leere van de Voorwaardelykheid van het Verbond der Genade mede in 't geheel.

Met een zoo klein inmengzel van de Leere der Vrye Wil dat het niet gemerkt worde.

Maakt het tot een gemengd geneesmiddel naa de kunst.

Nota. Dit is een Panacea van een verwonderlyke kracht, en zal de breuken zoo heelen tusschen de Remonstranten en Contra-Remonstranten, dat'er geen Naaden agter blyven.

Menigmaal heb ik alle deze ingredienten geëxamineert, en gezogt of ze te vinden waren. De *absoluta Electio*, *non qualitatum sed Personarum*, is een heerlijk ingredient, dat wy hebben. Maar de *universalis Redemptio* is in *rerum Natura* niet te vinden. De *conditionalitas Fœderis Gratia* is met de *absoluta Electio*
Perso-

Personarum onbestaanbaar. Daarom heb ik deze *Confectio Evangelica* nooit kunnen maaken. Behalven dat de Vermenging dezer ingredienten, zoo die voor handen waren, ondoenlyk zoude zyn. Waarom ik ze ook altyd voor *Charlatans* heb gehouden, die voorgaven deze *confectie* te hebben, om de menschen te bedriegen. Maar *Euruodius* schynt het wat nader gebragt te hebben, als hy in plaats van het eerste ingredient (het welke was, *Doctrina absoluta Electionis quantum potest*) in zyn recept gebragt heeft *Doctrina Electionis sub conditione, seu qualitatum non Personarum, quantum haberi potest*. Hier door zullen zeekerlyk de ingredienten beeter te zamen kunnen gemengt worden: maar ik zoude dit mengzel niet durven gebruiken, om dat ik oordeel dat 'er doodelyke convulsien door zouden veroorzaakt worden.

Nu zal ik u opgeeven dat KORT BEGRIP der Saurmursche Leere, waar van ik u gesproken heb, dat in de naavolgende Stellingen vervat is.

I. Godt heeft met den Mensch een *driederlei Verbond* opgerecht: een *Verbond der Nature*, een *Wettisch Verbond*, en een *Evangelisch Verbond*.

Het Verbond der Nature heeft hy opgerecht met den eersten Mensch en alle zyne Nakomelingen, by het welke hy hem beloofde dat hy hem het eeuwig, dog natuurlyk, leeven in het Aardsche Paradys volmaaktelyk zoude doen genieten en behouden; onder Voorwaarde, dat hy volkomentlyk aan God zoude gehoorzamen: dog daar en tegen hem den dood dreigde, zoo hy in zyne gehoorzaamheid niet volstandig bleef.

Het Wettisch Verbond rechte Godt op met Israël, onder bedreiging van de allerzwaarste straffen eischende, niet alleen de onderhouding van de *Zee-delyke*, maar ook van de geheele *Ceremoniële Wet*. In dit Verbond eischte hy noch bekeeringe, noch geloof in den Verlosser, en voegde 'er dus geen belofte van eeuwige Gelukzaligheid by, maar verzee-

kerde haar, dat ze op de onderhouding van die Wetten een gelukkig leeven zouden hebben na Ziel en Lichaam in Canaan.

Het Evangelisch Verbond, ofte het Verbond der Genade, recht Godt met alle Menschen op, beloovende haar, onder beding of voorwaarde van het Geloof in Christus, het eeuwige Leeven, met bedreiging van de Verdoemenis aan de gene die de voorwaarde niet volbrengen.

II. Godt heeft zich ontfermt over het gantsche Menschelyke Geslacht, zonder het minste onderscheid tusschen den eenen en den anderen; en heeft zynen Zoon tot een Verlosser gegeven, om voor allen het eeuwige leeven eeven zeer en kragtig te verwerven, op dat niemand zoude verloren gaan maar het eeuwig leeven hebben, op en onder voorwaarde dat een ieder zoude gelooven en zich bekeeren.

III. Godt roept alle Menschen tot de gemeenschap aan deze goederen, onder voorwaarde des Geloofs. Deze roeping bestaat in drie trappen. De eerste geschied door het licht der Natuur. De tweede door de Prediking des Euangeliums. Welke beide roepingen voorwerpelyk geschieden aan alle die daadelyk zalig gemaakt worden. De derde is inwendig, indringende in het onderwerp, waar door die gene, die zoo geroepen worden, onfeilbaar bekeert worden.

IV. Daar is een tweederlei Verlossing, en een tweederlei Verkiezing: de eene is Algemeen, de andere Bizonder. De algemeene strekt zich uit tot alle Menschen, maar onder een voorwaarde: dus is die conditioneel of *hypothetisch*: en God geeft een vermogen aan elk om de voorwaarde te volbrengen, schoon hy elk niet geeft dat zy die dadelyk volbrengen. Maar in de bizondere voegt hy zyne trekkinge, op dat zy die de vermogens hadden om te gelooven en zich te bekeeren, maar die niet oeffenden, die vermogens die zy hadden gebruiken en dadelyk oeffenen zouden.

V. In

V. In de roeping gaat het op deze wyze. Door de voorwerpelyke roeping, dewelke algemeen is, geeft God een ieder kracht waar door hy zoude kunnen gelooven zoo hy wilde: maar de bijzondere roeping geschied alleen aan die gene die dadelyk zalig worden.

VI. De Heidenen worden, uit kracht der Verlossing van Christus, zalig zonder de bijzondere kennis en openbaring van Christus; zoo ze maar gelooven in Gods barmhertigheid, na de openbaring die ze uit de Werken der Natuur en Voorzienigheid daar van hebben, en in de betrachtinge van deugd wandelen. 83

VII. Daar zyn twee Besluiten Gods met opzigt tot de Zaligheid. Het eene is algemeen en voorwaardelyk; het andere is bijzonder en volstrekt.

Het verdere komt op een en het zelve uit. Laat ieder *Amyraldus*, *Testardus* &c. naazien, en teffens wat *Rivetus* en *Spanheim* onder de onzen, en onder de Lutherfche *Jagerus* en *Pfaffius* opgegeeven hebben; men zal het niet anders vinden. Maar gy, myn Heer *Euruodius*, gaat veel verder, hoewel uit dezelve beginzelen. Is dit uwe schoone *breede wegh* voor de Pelgrims naa het Hemelfche Jerufalem? Moeten deze Leeringen getolereert worden, dan moeten de Dordrechtze Regels wegh, en de geheele constitutie van Kerk en Staat, welke beide de handhavige van die vermaarde Synode besworen hebben, veranderd worden. *Petrus Molinæus* hield eertyds staande, dat de nieuwe *Methode* van *Cameron* meer dan half Arminiaans was; daar hy niet in miste: want *Episcopus* heeft *Cameron* zelfs verweeten, dat hy de Dordsche Leere verlaaten had; en de voorbeelden van *Tilenus* en meer andere, welke langs dezen wegh opentlyk tot de Arminianery zyn afgeweeken, bevestigen het te meer: wat zoude hy, wat zouden *Rivetus*, *Spanheim*, *Maresius*, en meer andere Mannen van dien tyd zeggen, zoo zy nu leefden, en dit zoo genaamd

verbeeterd, en na dat der Remonstranten Gereformerd, Systema zagen; welkers verborgene ongerechtigheid met alle de welsprekentheid en schrantheit van *Euruodius* of iemand anders niet kan bedekt worden, zoo dat 'er de omkeering van de Leere der Vrye Genade, en der Versoeninge door Christus, met de gronden van Pelagius, niet door en schynen: tegen welke, als een omkeeringe van het geheele Christendom, alle Opzienders, Leeraars, Kerkenraden, Classen en Synoden op het serieuoste hebben te waaken; en geen veranderinge in onze Formulieren en Symbolische Boeken, noch relaxatie omtrent het verband derzelve, te gedoogen; waar toe zy ook met eed en handteekeninge verplicht zyn, en waar van zy aan God en onzen Heere Jesus Christus, ten aanzien en kennis van alle zyne Heiligen, eens rekenschap zullen moeten geeven. Wy hebben het voorbeeld, voor onze oogen van de Kerke in Vrankryk, welker wispeltuurgheid, in het verlaaten van de zuivere Leere der Reformatie en het omhelsen van de half-Arminiaanse Leere der Algemeene Genade, God niet door de vingeren gezien heeft, maar gestraft, met die slachtschappen over te geeven elk in de hand zynes Naasten, en in de hand zynes Konings, en die tot nu toe uit derzelve hand niet te verlossen. Zoo wy de Waarheid verlaaten, God zal ons verlaaten, en beide in Staat en Kerk zullen wy een Babel worden. Daarom ben ik van gevoelen, dat men zich als één Man tegens deze schadelijke Leere moet stellen, en die nimmer onder ons verdragen, gelyk de Synoden van Vrankryk, daar deze Leer gebooren is, zoo lange de waarheid daar liefhebbers vond, dezelve niet hebben willen tolereren.

PANTANECHOMENUS.

Philalethes gy zyt heet geworden, uwe driften zyn gaande geraakt. Bedaar wat. Ik achte niet, dat onze Leer zoo kwaad is, als gy ze wilt maaken; en dat die ook geen oppositie zoude gevonden hebben in

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 119

in de tyden onser Voorvaderen, indien Mannen van groote Naam in de Kerke, hoedanige gy straks genoemd hebt, maar die de minste veranderinge niet dulden wilden, zig niet heftig daar tegen aangekant hadden. Maar dat gestreng Ryk heeft nu gedaan. Daar zyns thans geene zoo groote Naamen, voor welke wy ons ontzien, en het ontzag voor oude Naamen en Concilien hebben wy afgeschudt, naa dat wy beeter ligt verkregen hebben. Ook beleeven wy thans zulke tyden, dat ik my verzeekert houde, dat wy met onze Leere zullen verdragen worden, hoe zeer de *rigide* zich daar tegen zetten.

PHILALETHES.

Meint gy buiten de Kerke? daar heb ik niets tegen, en zal u ook verdragen; verblydende my, dat gy in een Land woont, daar het Licht der Waarheid nog op den Kandelaar staat; en willende Godt bidden, dat gy door dit middel eens uwe dwalingen zien moogt, en daar van afstand doende tot de eenigheid des waaren Geloofs, en de Gemeenschap der Kerke, komen moogt.

PANTANECHOMENUS.

Neen, ik meen in de Kerke; en dat die hier toe hare strenge banden wat relaxeren zal, gelyk elders wel geschied is.

PHILALETHES.

Myn Heer, behalven dat men dus doende het pandt verwaarlosen zoude dat ons is toebetrouwt, en dit niet geschieden kan wegens de Wet van den Souverein, en het gezag der Synodale besluiten, op het onveranderlyk Woord van Godt gegrondt; zoo zoude ik hun, die hier willen beroepen op voorbeelden, welke hier of daar gevonden worden, wel eens vragen, of 'er wel een voorbeeld is te vinden, van een welgestelde Kerk, die haar Geloofs-Leere heeft willen verschikken en veranderen ten gevalle van opkomende dwaalingen, op dat de Belyders daar van in de Kerkgemeenschap zouden kunnen verdragen

H 4

wor-

worden? Ik geloof van neen: en dat daar en tegen, by zodanige gelegtheden, de Kerke hare zuivere Leere doorgaans nauwer en nauwkeuriger gedefinieert heeft, om de dwalingen buiten hare gemeenschap te sluiten, en door allerlei dertele Verstanden niet beroert te worden. Gy kent het geleerde werkje genoemd *Historia Symboli Apostolici* van een ongenoemd Schryver, welken eenige achten te zyn geweest *Petrus King*, na maals Cancelier van Engeland, en wat daar in, betreffende de gelegtheden van de uitbreiding van onze Apostolische Geloofs-belydenis, applicabel op dit subject, is aangeteekent. De leere van Christus waare Godheid wierd in de eerste Kerk, voor *Arius* tyden; algemeen geloofd: maar doe *Arius* die bestreed, wat deed de Kerke? gaf ze iets toe om den Vreede, dewyl de twist hevig wierd? Neen, zy bepaalde het waare gevoelen der Kerke van Christus nader; zeggende, dat Christus is God uit God, en dat hy *ὁμοούσιος*, eenswezens is met den Vader: ook wilde zy in deze bepalinge de verandering van een jota niet verdragen, om de banden ruimer te stellen, en de dwalenden te gemoet te komen. Stond *Pelagius* daar naa op, welke de verdorventheid der Natuur lochende; het Concilie van Carthago gaf niet toe, maar bepaalde de leere van onse geheele verdorventheid door onze gemeenschap aan Adams zonde, met onze volkomen onmacht uit die zonde, nader. Zoo gedroeg zig de oude Algemeene Kerk, gelyk u niet onbekend kan zyn, daarom mag ik my hier op niet uitbreiden, maar wil liever nog eenige voorbeelden van den laateren tyd, en die particulierder zyn, opgeeven uit de Geschiedenissen der Kerken van Groot Brittannien, Frankryk en de Nederlanden.

Onder de regeering van *Koningin Elizabeth* gebeurde een geval in de Hooge School van *Cambridge* of *Canterbury*; dat namentlyk, een Lid van het *Gonvilles* en *Cajus Collegie*, *Mr. Barret*, predikende voor de Geestelykheid, schoon hy maar een ongeleerd dog

dog stout jongeling was, in zyne Predikatie heftig begon uit te vaaren tegen *Calvinus* Leer van de Prædestinatie, en den Afval der heiligen te dryven; mitsgaders laag van *Calvinus*, *Beza*, *Martyr*, *Zanchius* en anderen, te spreken. Nu was het 'er zo verre van daan dat de Collegien zulks zouden verdragen hebben, dat zy hem dwongen te recanteren, gevende hem daar toe een briefjen, zyne vereischte wederroeping behelzende, 't geen hy woordelyk moest voorlezen. Zulks nu door hem niet gedaan wordende met behoorlyke eerbied, en tekenen van berouw, leverden meer dan veertig Leden van de Leeraars een Request over aan de Professoren, verfoekende satisfactie, zoo wegens den hoon den Reformateuren aangedaan, als wegens de Ketterfche Stellingen van *Mr. Barret*. De Professoren droegen dit aan den Aards-Bisschop *Whitgift* voor, verzoekende dat zulk een stoute jongeling mocht geweert worden. Hoe zeer *Whitgift* dit kwalyk nam, moest hy daar in bewilligen, dewyl *Whitaker*, *Tyndal*, en anderen op het voorregt van haare Hooge School stonden; en daar wierd terstont een ontwerp gemaakt van neegen Artikelen, om de Leere van de Kerk nauwer te definieren, welke de *Artikelen van Lambeth* genaamt worden, dewyl de Godgeleerde met den *Aards-Bisschop Whitgift* die in zyn Paleis te *Lambeth* in den jaare 1595. opgesteld hebben, op dat voort aan over die gewigtige stukken niets zoude geleert worden, dan het geen conform dese artikelen was, door het geheele Koninkryk: waarom zy ook die Artikelen naa *Oxford* zonden, om daar op te delibereren en ze door den Bisschopen alle de Professoren te doen onderteekenen, gelyk geschied is, en daar door dit opstel van Artikelen gemaakt tot een Formulier van Eenigheid voor het gantsche Koninkryk over die stukken; waar in, schoon *Calvinus* Onderwysingen in alle de Collegien voorgelesen wierden, zyn regtzinnige gevoelen, en dat der Kerke, nader wierd bepaalt. Dewyl elk dese

Artikelen niet kent, die in de Ierfche Geloofs-belydenis volkomen overgenomen zyn, zal ik ze u in substantie mededeelen.

Art. I. God heeft door zyn eeuwigen Raad zommigen ten leeven voorverordineert en zommigen ter dood verworpen.

Art. II. De bewegende oorzaak van Gods Voorverordineringe ten leeven en is niet het voorgezien geloof, volberdinge, goede Werken, of iets dat in de voorverordineerde Perfoon is, maar alleen het goede welbehagen Gods zelfs.

Art. III. Het getal der voorverordineerde is Gode alleen bekend, en van hem bepaalt, en kan nog vermeerderd nog vermindert worden.

Art. IV. De gene die tot de Zaligheid niet verordineert zyn, zullen om hare Sonde noodfaakelyk moeten verdoemt worden.

Art. V. Een waar levendig en rechtvaerdigmakend Geloof, en de heiligmakende Geest Gods, en word niet uitgebluscht ofte te niete gemaakt in de Wedergeboorene, nog eindelyk, nog geheelyk.

Art. VI. De gerechtvaardigde Perfoon heeft een verzeekeringe des Geloofs van de vergevinge zynere Sonden, en van zyne eeuwige Zaligheid door Christus.

Art. VII. De Zaligmakende genade Gods word niet aan allen Menschen medegedeelt, nocht en word zulke maate der genade aan elk Mensch verleent, waar door by bekwaam gemaakt word om ten eeuwigen leeven te komen.

Art. VIII. Niemand kan tot Christus komen, ten zy het hem gegeven worde, en ten zy de Vader hem trekke: en alle Menschen worden zoo niet getrokken van den Vader, dat zy tot den Zoon komen.

Art IX. De staat des Menschen naa den val Adams is zoodanig, dat hy door zyn eige natuurlyke kracht en goede Werken niet kan wederkeeren en hem zelfs bereiden tot het Gelooven de aanroepinge Gods, om zalig te worden zoo hy wil.

De versfoejelyke stouthed en onbeschaamtheid van desen Jongeling Mr. Barret, en WHITGIFTS genegentheid om hem te verschoonen, gaf gelegentheid tot dese Artikelen, in welke de Leere over die stukken nauwer is bepaalt geworden. Het

Het mag iemand vreemd schynen dat *Whitgift*, die ten tyde der Vervolgingen onder Koningin *MARIA* een strikt Calvinist was, nu bevordert zynde tot de hoogste Bedieninge, de Leere van *Mr. Barret* wilde tolereren. Maar zoo gaat het: de eeuwen leveren daar van genoeg exempelen op. Ik wil ze niet ophalen. Maar dezelve *Whitgift* willende de Leere van *Doctor BARO* een Fransch Godgeleerde en Professor in de Hooge School te *Cambridge* tolereren, en slaagde niet in zyn oogmerk. Want dewyl *Baro* een buitenlander was, wierd hy door hare Majesteit de Koningin *Elisabeth* in 't zelve jaar uit de Hooge School geworpen, en is Paaps geworden. Deze is die zelve *Baro*, over wien de Remonstranten zoo roemen; dewelke voor de Godgeleerde in het Collegie predikende, beweerde, *dat 'er geen Prædestinatie van bijzondere Personen is: dat Christus voor alle Menschen gestorven is: en dat de belofte des eeuwigen Leevens, op voorwaarde van het Geloof, aan allen gedaan word, aan Judas zoo wel als aan Petrus.*

Zoo ziet gy, dat zelfs wanneer de Reformatie in haar Kindsheid was, deze opkomende dwalingen sterk zyn tegengegaan, en dat de Artikelen naukeuriger bepaalt zyn, en de banden nauwer toegehaalt, in plaats datmen iets zoude hebben toegegeven.

Toen *Arminius* dwaal-leere onze Kerke geïnfecteert had, hoe handelden toen onze Vaders? lieten zy zich door de wreede verdrukkingen, die ze ondergaan moesten, intimideren, of door de vleijende woorden van Liefde en verdraagzaamheid, met welke de Remonstranten poogden tot hun oogmerk te komen, verleiden? Blevon zy haare Leere niet standvastig aankleven onder alle verdrukkingen? Gy weet wat 'er te *Oudewater*, *Schoonhoven*, *Rotterdam*, *Goeree*, 's *Gravenhage*, *Alkmaar*, *Hoorn* en in meer andere plaatsen is omgegaan. Hebbenze, om van die lange verdrietelykheden verlost te worden, de banden wat ruimer willen stellen? hebben ze niet den

den goeden ftrydt des Geloofs getrouwelyk gestreden? tot dat, hoe onwaarschynlyk zulk een verwachting was, haare Leere in de Dordfche Kerkvergadering is vastgesteld, en nauwer gedefinieert geworden in de Canones, door die vermaarde Synode over de vyf bekende Artikelen der Remonstranten gemaakt? Heeft de Franfche Kerk, wanneer *Jofua Placæus* de onmiddelyke toerekening van Adams Sonde aan zyne Nakomelingen verlochende, toegeventheid omtrent zyne afwykinge gebruikt? Heeft zy niet te *Charenton* de Leere nauwer bepaalt? en wanneer hy haar door fchoone en dobbelzinnige woorden zegt te misleiden, heeft zy niet naderhand, om alle dobbelzinnigheid voor te komen, by het woord *onmiddelyke* toerekening, gevoegt de woorden DIRECTE EN VOORAFGAENDE?

Zoo dat, zoo lang Gods Kerke Leeraars gehad heeft, zy, wanneer de dwalingen opkwamen, niets toegegeven heeft, om flangen in haren boezem te koefteren, maar in tegendeel, het geen zoo nauw niet bepaalt was nader omschreven heeft en gedefinieert; op dat elk zien mochte, wat hy uit Gods Woord, volgens naukeurige omfchryvinge van de Geloofs Formulieren der Kerke, te geloven, te leeren en voor te staan had; en welke de charaëters waren, aan welke men de valfche Leeraars kennen konde.

Gun my de vryheid om voort te gaan. Wanneer de *Professor Roël* zyne dwalingen begon te diffeminieren heeft de Kerke toen hare toevlucht genomen tot de verdraagzaamheid? Neen: fchoon zy de behoorlyke achtinge had voor zyne talenten, die waarlyk groot zyn geweest, en voor zyne Godvrucht, die zy niet wilde nog konde verdenken; jaa, fchoon zy wifte, dat de Ed. Mog. Heeren Staten van Vriesland niet wilden, dat over die punten in hare Provincie zoude gehandelt worden: fchoon de Classis van Schieland dit in het byzonder wel wifte, heeft die, nochtans ook wetende, dat de Kerke
 Gods

Gods in deze Vereenigde Provinciën maar een Geloofbelyden moet, een Gravamen uitgeschreven, 't welk Anno 1691. te Schiedam op de Synodale tafel van Zuidholland gebragt is, gelyk Art. 24. van de handelingen derzelve Synode is te zien. De verdere Historie, en wat in het volgende jaar gebeurt is, en hoe de leere onzer Kerke in opzicht der dwalingen van die geleerde Man nader bepaalt is, is te zien in het boekje der Leidse Professoren, genaamt *Judicium Ecclesiasticum Laudatum*.

Wanneer *Doctor B. Bekker* zyn kwaad zaad gediffemineert had, in zyn uitgegeven Boek *de Betoverde Weereld*, schoon hy Predikant was te Amsterdam, schoon hy gepatrocineert wierd door zyne Overheid, het welke zaaken zyn bequaam om andere te intimideren, heeft de Kerke hem in zyne wangevoelens willen of kunnen verdragen? Zyn de Classen van Schiedland, Woerden en Overrhyland en Buuren, hoewel behoorende onder een andere Synode, niet opgekomen, die door hare uitgeschrevene Gravamina deze zaak op de Synodale tafel van Zuidholland te Gorinchem gebragt hebben in den jaare 1692. welke ook geoordeelt heeft, dat 'er geen verdraagzaamheid omtrent dien Man en zyne gevoelens moeste gebruikt worden, en de leere der Kerke aangaande de macht en werkinge der Geesten, door nauwkeuriger Artikelen bepaalt heeft.

Toen het snood gevoelen van *Fredrik van Leenhof* Predikant te Zwolle door zyn Spinofistisch boekje, den *Hemel op Aarde* genaamt, tot kennis van de Kerke kwam, en hy aldaar hulp in de Kerk en in de Poorte vond, heeft zy ooit kunnen besluiten toegeventheid te gebruiken? en hebben daar en tegen de Corresponderende Synoden dezer Provincie, naa dat deze zaak eerst door een Gravamen van de Haagse Classis aan de Brielse Kerkvergadering van den jare 1704. gebragt was, tegen de verdraagzaamheid omtrent zyn Persoon, hoe zeer men te Zwolle daar voor

ge-

geporteert was, niet geprotesteert, en gearbeid, tot dat de Kerke van hem ontlafst is geworden, en zyne Kerkelyke Voorstanders behoorlyke satisfactie gegeven hebben?

Dus ziet gy, Myn Heer, dat het een constant gebruik is geweest in de Kerke Gods, by opkomende dwalingen, verdraajingen en vervalschingen van de Leere, in plaats van inschikkelykheid en toegeeventheid te oeffenen, de kragtigste middelen aan te wenden om de dwalingen tegen te gaan en de zuiverheid der Leere, ook door nauwkeuriger bepalingen, te bewaaren. Evenwel geenzins, om iemand, die zich daar mede niet vereenigen kan, te beswaaren in zyn gemoed, dat voor Gods Vuurschaar te Rechte behoort; ofte door dwangmiddelen te noodzaaken om te zeggen dat hy niet zeggen kan: onder welke ik evenwel niet reekenen kan het opzeggen van een Kerkendienst, met het intrekken van de bezoldinge welke daar aan vast is: dewyl die Kerkendienst mede geaccrocheert is aan zekere conditien, die hem voorgehouden worden, en dewelke hy aangenomen hebbende in den Heere alzoovervullen moet, en aan welke vervulling wederom hangt de eere en bezoldinge der bedieninge; die geen buikdienst is, maar een dienst onzes Heeren Jesu Christi, en hem niet toevertrouwt is tot nederwerpinge, en dus tot het aanrechten van tweedragt en ergernissen tegen de gerecipieerde Leere, maar tot opbouwinge, en sichtiging, met vermaningen door de gezonde Leere, en wederlegging der Tegensprekers. Of zy nu deze bedieninge vervullen, die een schandelyke *Syncretismus* poogen te introduceren met de Remonstranten, door het niet maintaineren en verdedigen van het geloof onzer Kerke, het verwaarlosen ofte ook verlochenen van eenige gewichtige Waarheden, het inscherpen van vreemde leeringen, het verbergen van veroordeelde dwaalingen onder draaijende en draaijbare bewoordingen, die niet te vereffenen zyn met de

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 127

de Symbolifche Schriften onzer Kerke en derzelve geloofsverklaringen, op Gods Woord gegrond en daar mede ten vollen confonant, door onze Kerkvergaderingen nauwkeurig bepaalt, door onze Vaders mannelijk verdedigt, door het gezach der Hooge Overigheid bevestigd, tegen hunne eige verklaring, tegen hunne plegtige betuiging en Eed voor God en de Gemeinte, tegen de teekening van hun hand, tegen de oppositie van het voornamedeel der Gemeinte, tegen de vermaningen van hunne Amptgenoten; en of men dezelve nog zoude moeten begunftigen met zulke insolentien te tolereren, dan of men veel meer, tot bewaring van de Waarheid, ons dierbaar *Palladium*, en tot verhoeding van de verftooring der publike ruste van Kerk en Staat, de petulantie van zulke, wie ze zyn, behoorde te betuigen, met ze door oeffening der Kerkelyke Disciplinē vaster te verbinden tot het respect en de gehoorzaamheid aan de Formulieren van Eenigheid, ofte ook nadere bepalingen te maaken, door welke de Leere, in die Formulieren vervat, tegen de verdraajingen en bespottingen van zulke Menfchen moge gedekt en inviolabel gestelt worden; mitsgaders wat de Posteriteit van onze non Zelance en onverschilligheid, of ook kleinwetentheid, zeggen zoude, zoo wy anders deden, en inzonderheid hoe wy dit verzuim, en deze ontrouw aan de zaak van God en zyne Kerk, voor zyn geducht Oordeel verantwoorden zouden, laat ik ter overweging van alle Godvrugtigen en Verftandigen.

A D I A P H O R U S.

Zulk een Antwoord heb ik wel verwacht. Gylieden moogt toezien, myn Heeren, wat de gevolgen zullen zyn van ulieder ontydige onderneeminge. Ik heb ulieden meer dan eens verthoont, hoe dangereus het is, iets in de constitutie van een welgestelde Staat of Kerk te willen veranderen; en hoe zeer ik het anders lyden mocht, om dat ik my uwlieder verschillen

schillen niet zeer aantrekke, dat gylieden niet reüfseren zoudt in uwe onderneeming. Maar zullen wy dit gesprek niet eindigen, myn Heeren, ik verlan ge naa eenig divertissement voor myn Geest die door de aandagt op ulieder ernstig gesprek over zoo veele zaaken reeds afgemat is.

E U R U O D I U S.

Myn lieve *Adiaphore*, wy moeten de Tegenspreekers verdraagen, en ook in staat zyn om dezelve den mond te stoppen. Ik heb nu maar in 't gros de principaalste pointen van myn Systema opgegeven; daar zyn nog veele andere zaaken die hier toe behooren, of daar uit voortvloeijen, en tot nader illucidatie en bevatting dienen zullen. Ook heb ik noch myne bewysredenen niet bygebragt, welke ik my verzeekert houde dat klemmen zullen. Belieft het ondertufsche de Heeren, voor als nu, deze Samenspraak te eindigen, ik ben te vrede, en verzoeke ulieder tegenwoordigheid wederom heeden over veertien dagen, wanneer wy de zaaken stuk voor stuk nader behandelen willen.

O R T H O D O X U S.

Ik en myn Vriend *Philaethes* zullen ons ter bestemder tyd by UEd. laten vinden. Dog dewyl 'er eenige onvriendelyke woorden en benamingen in onse Samenspraak zyn ingevloeit, verzoek ik, dat zulks voor het toekomende moge vermyd worden, en wy niet meer *Rigide* &c. mogen worden genaamt. Wy zullen ons hoeden voor alles dat UEd. ofte iemand van het Gezelschap zoude kunnen offenseran: en zoo het u belieft willen wy ter naaster byeenkomst de zaaken van den aanbeginne opneemen, en eerst van de *weezendlyke natuur van den Godsdienst met het gene daar toe behoort*, en zoo vervolgens, naa het eerste ontwerp van onse Samenspraak, met malkanderen vriendelyk spreken.

Einde van de Tweede Zamenpraak.

E X A M E N

VAN HET

ONTWERP VAN TOLERANTIE,
OM DE LEERE IN DE DORDRECHTSE
SYNODE ANNO 1619. VASTGESTELD

M E T D E

*VEROORDEELDE LEERE DER REMON-
STRANTEN TE VERENIGEN.*

VOORGESTELD IN EENIGE

S A M E N S P R A K E N,
DOOR EEN GENÓOTSCHAP VAN VOOR-
STANDERS DER NEDERLANDSE
FORMULIEREN VAN EENIGHEID

GESCHREVEN, TOT VERSTERKING VAN DE

LIEFHEBBERS DER WAARHEID,

Om door de vleijende naamen van *Liefde* en *Ver-
draagzaamheid* van de suiiverheid des Euangeliums
niet afgeleid te worden.

DERDE SAMENSPRAAK.

Over de wezendlyke Natuur van den Godsdienst.

TE AMSTERDAM,

By NICOLAAS BYL, Boekverkooper op den
Nieuwendyk. 1754.

DE SAMENSPREEKERS ZYN

ORTHODOXUS, een *Regtzinnige*.

PANTANECHOMENUS, een *Overdragende*.

ADIAPHORUS, een *Ontverschillige*.

PHILALETHES, een *Waarheidslievende*.

EURUODIUS, een *Breedeweghoudende*.

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DOR-
DRÉCHTSE SYNODE ANNO
1619. VASTGESTELD

*Met de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten te vereenigen.*

DERDE SAMENSpraak.

E U R U O D I U S.

HEt is my tot groot genoegen de Heeren in zo-
danigen welstand hier wederom te mogen ont-
fangen. Ik heb zedert onze vorige byeenkomst me-
nigmaalen aan die onderhandeling gedacht, by wel-
ke *Orthodoxis* my ongevoelig geklokt heeft om myne
gevoelens volgens eene Systematische ordre op te ge-
ven, nopens die Leerstukken, omtrent welke wy de
eene den anderen wat meerder ruimte behoorden te
laaten, nu wy daar over veel beter verlicht zyn dan
onze Vaderen waren. Ik heb juist daar niet veel tegen,
gelyk andere wel doen zouden, en zal niet prote-
stieren dat men my eén ordre van behandeling voor-
schryft; om dat Luiden van Studie gewoon zyn hare
gedachten volgens zekere ordre te leiden, en het
ons zal buiten verwerringe houden, daar men lich-
telyk toe vervallen zoude, als de zaaken het achter-
ste voor werden behandelt. Evenwel wil ik myne
vryheid houden, om zulke zaaken, als ik niet voor-

gestelt hebbe, en die tot ophelderinge myner stellingen dienen, ter gelegener plaatse in te voegen. *Orthodoxus* heeft by onze vorige afscheid een verzoek gedaan, dat in ons gesprek alle onvriendelyke woorden en benamingen mochten vermyd worden: dat my zeer wel behaagt: maar of dit in allen opzichte zal kunnen ter uitvoer gebragt worden zal de tyd leeren, alzo ik uit het vorige gemerkt hebbe, dat *Orthodoxus* en zyn Vriend *Philalethes* op hare gewaande Rechtzinnigheid en Waarheid wat styf staan; en wat myne Vrienden *Pantanechomenus* en *Adiaphorus* aangaat, de eerste is jong en levendig, de andere heeft eene natuurlyke afkeerigheid van het behandelen van het *Fyne* der Godgeleerde geschillen, en dit doet hem wel eens uit den mond vallen dat beeter geswegen ware. Ondertusschen zal ik my bevytigen om aan dit verzoek te voldoen, en wachte hetzelfde van de Heeren. Maar zoo 'er eens een hartige uitdrukking valt, laten wy die in de Liefde passeeren, en altyd denken dat het een volmaakt Man is die in woorden niet struikelt. Voorts wenschte ik op eene vrye en onbedwonge, en niet op een *Scholastike* wyze met de Heeren over de stukken tusschen ons in geschil staande te handelen. De Heeren gelieven zig te plaatsen zoo als zy in onze vorige byeenkomst gezeten hebben.

A D I A P H O R U S.

Neen, myn Heer, plaats my, zoo 't u belieft aan uwe andere zyde, dan zit ik naby den Oven, om een houtjen in te leggen als het vuur mindert. Want ik heb voorgenomen hoorder te zyn, en niet veel te spreken, op dat ik niet zegge 't geen niet gaarne word gehoord. Want ik merk al, dat hier Menschen en geen Engelen spreken zullen. Ook ken ik den aard van deeze oude Theologanten, en zie wel te gemoet, dat die het Dispuut wel zullen weten te bren-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 131
brengen tot de Termen van de Schoolgeleertheid,
daar ik zoo weinig mede op heb als gy.

PHILALETHES.

Wy hebben zaaken van groot belang te behandelen, dat niet wel zal kunnen geschieden zonder ernstige uitdrukkingen. Ik heb honderdmaal gedacht op het geen ik in ons laatste gesprek hier gehoord heb; en uwe gevoelens, die gy Myn Heer *Euruodie* doceert, en voor welke gy uitkomt, niet kunnen overeenbrengen met het Character van een Leeraar der Hervormde Kerk. Ik houde my verzeekert, zoo gy gantsch Nederland doorwandeldet, alle verstandige en eenvoudige, dog waarheidlievende en onderzoekende, u zeggen zouden, dat ze nooit zulke taal in hare Schoolen en Tempels hebben gehoord; en daar zouden 'er zyn, die u vragen zouden, hoe en tot wat einde zulke Leeraars in de Kerke gekomen zyn? of het was om de Kerk en Kudde van Christus in den grond te bederven, en om het effect van zyn Testament voor de geroepene Erfgenamen te niete te maaken, en de Menschen te leeren daar op geen vertrouwen te zetten, ten zy 'er iets van hunne *eigene* verdiensten voorgaa: of om ons van Christenen tot Heidenen te maaken, en daar mede te vertroosten, dat wy, de geheele openbaringe vaaren latende, geen kommer over onze Zaligheid behoeven te hebben, zoo wy maar IN WAARHEID GODS BEVEELEN GEHOORZAMEN, OP ZYNE BYSTAND IN ALLE GEVAAREN BETROUWEN, EN ZYNE GOEDHEID DANKBAAR ERKENNEN: want, *over al daar die drie dingen gevonden worden, daar hebt gy den waaren Godsdienst.* Zouden ze niet zeggen, zoo heeft dan een beschaafd Heiden den waaren Godsdienst zoo wel als een goed Christen; want deeze drie dingen worden zoo wel by de Heidenen als de Christenen gevonden? en zy zouden het waarschynlyk bewyzen kunnen uit een boekje, dat wy-

I 2 ken

len FR. RIDDERUS tot beschaminge van de Christenen geschreven heeft, in het welke hy treffelyke voorbeelden van de zoo genaamde Godsdienstigheid der Heidenen te berde brengt, Dus verwondere ik my geenzints, dat deeze uwe Leere tegenstand vind; maar ik verwondere my over twee dingen. *Eerst* verwondere ik my, met dankzegginge tot God, dat 'er in de Gemeinte zyn, schoon zy nooit zulke Leeringen in hare Tempels hoorden, die zoo geoeffende zinnen hebben in het woord, dat ze terstond zulke dwalingen begrypen, en vatten waar het haapert in uwe definitie van den waaren Godsdienst. Zoo ze onverstandige waren, zoude men ze lichtelyk kunnen bedriegen met een definitie van den Godsdienst uit *Jacobi I. 27.* die zegt, dat *de zuivere en onbevleete Godsdienst voor God en den Vader is deze, Weezen en Weduwen te bezoeken in hare verdrukkinge, en hem zelven onbesmet te bewaaren van de wereld.* Maar nu toonen zy te weeten, dat 'er onderscheid is tusschen eene *definitio integralis* en *partialis*, of tusschen een *volmaakte beschryvinge van een zaak*, en een *beschryving van een gedeelte van die zaak.* En hier dank ik God over, en neeme het tot een grond eener goede hoope. Daar naa verwondere ik my, dat ik verneeme dat 'er Mannen zyn, die oordeelen, dat evenwel zulke Leeringen in onze Kerke mogen getolereert worden; daar ze zoo veel ergernissen geeven, die niet zullen ophouden, maar vermeerderen, by aldien men tegens de voortplantingen voortplanters van die Leeringen oogluikingen gebruike zonde. Heeft iemand byzondere gedachten gelyk gebeuren kan, hy moet overwegen, of het openbaren derzelve kan dienen tot bevestiging van de Leere der Waarheid, en tot opbouwing, zonder stoornisse der gemeene rust, met behoorlyke onderwerping zyner gevoelens aan andere Propheten; maar zyne byzondere meeningen tegen alle waarfchouwingen hals sterk te dryven, en de rust der Kerke daar aan te wagen, is een zaak

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 133

zaak van verre uitzigt; en die zulks bestaan, kunnen by de Kerk niet anders dan eensdeels als dwalende, anderdeels als contumacerende en derdendeels als stoorders van de Vreede der Kerke geconsidereert en behandelt worden.

PANTANECHOMENUS.

Heer *Philalethes*, gy begint daar gy eindigde: gy zoekt de geheele Kerke tegens ons op te hitlen en in het harnasch te jaagen. De Nederlandsche Kerke was in ruste, en wy hebben die niet beroert: want gy weet wie eerst de brand-klok getrokken heeft, en wie daar mede zedert voortgevaren hebben: nu schynt gy 'er mede de hand toe te willen leenen, want ik merke waar gy heen wilt. Is dit uw oogmerk, zoo gaat uwen gang, maar weet dat wy geen bloodherts zyn, en weteen zullen onze kans waar te neemen. Konnen wy ons zelve niet behelpen met de Wetten van het Burgelyke en Kerkelyke Wetboek, wy hebben *Viros Consultissimos & Acutissimos*, Leeraars in de beide Rechten, die ons zullen dirigeren, en op ons verzoek alles wat wy nodig hebben suppediteren, om ons en onze Vrienden tegen uwe dreigementen te beschutten.

PHILALETHES.

Myn Heer, gy spreekt volgens uwe inwendige gesteltheit, dog met verlocheninge van eene der drie stukken in welke uwe Godsdienst bestaat, namentlyk het *vertrouwen op Godt*: want gy vertrouwt op een vleeschen arm, op uwe *Viri Consultissimi Acutissimi*, en mogelyk mede op Lieden van bekende onregtzinnigheid die u aan de hand gaan. Maar laat ik u zeggen, dat gy u vertrouwen stelt op ydelheid. *Achitopbel* was een schrander wys en voorspoedig Raadsman, zoo lange hy aan de goede zyde bleef: maar zoo haast hy zig aan den Jongeling *Ahsalom* overgaf, om alle zyne wysheid te besteden ten kwa-

de van de goede zaak, maakte de Heere alle zyne groote wysheid tot zothed; en gy weet hoe hy het hart niet had om zyne achtinge te overleeven. Daar zullen zeer weinig exempelen zyn van zulke die zig tegen Gods Kerke en de waarheid aangekant hebben, gelyk vyanden van buiten en voor een wyle tyds geveinsde Vrienden van binnen doen, die voorspoe-dig zyn geweest. *Jerusalem word haar tot een lastigen steen, alle die zig daar mede beladen zullen gewisselyk doorsneden worden.* God heeft een tyd, menigmaal in dit leeven, in welke hy de mom-aangezichten aflicht, en de gedachten van veele herten openbaar maakt.

O R T H O D O X U S.

Euruodie, onze wederzydse Vrienden zyn ieverig geweest, laat ons daar een einde van maaken en tot ons stuk komen, het welk was, volgens het slot onzer vorige samenspraak; om *over de wezendlyke natuur van den GODSDIENST met het geen daar toe behoort te spreken.* Ik heb na ons afscheid ernstig en menigmaal overdagt het geen Gy daar omtrent hebt opgegeven (*op bladzyde 64.*) maar hoe meer ik het overwogen heb, hoe minder ik daar mede te regte heb kunnen komen: en myn Vriend *Philaletbes* heeft seker wel reeden om te zeggen 't geen hy zo terstond daar op aangemerkt heeft. Gy hebt *de waare Godsdienst gestelt in drie dingen*; IN EEN BEREIDWILLIGE GEHOORZAAMHEID AAN ALLE GODS BEVEELEN; IN EEN VAST BETROUWEN OP DE GODDELYKE BYSTAND IN ALLE GEVAAREN, &c. EN IN EEN DANKBARE ERKENTENIS AAN GOD VOOR ALLE ZYNE ZEGENINGEN. Als ik door alle de Secten der Heidensche Philosophen die voor het zeedelyke geweest zyn, ben gegaan, en elke School derzelve gevraagd heb, waar in bestaat voornamelyk uwe *Doctrina Moralis*, uwe *zeede-Leer*? hebben zy alle geen eenie uitgezondert, my deze drie dingen

gen, en zommige noch al vry wat meer, opgegeven. Dit kan u niet onbekend zyn, want ik zie onder uwe boeken JAC BRUCHERI *Historia Philosophica*. Moet ik nu by een Belyder van de Christelyke Godsdienst niets meer vinden, dan by een Heiden die Godt niet en kent? Moet ik by een Leeraar van Christus Kerke niets meer vinden, dan by een Heidenschen Filosooph? Was 'er een onderscheidende merk, waar door de eene School van die Wysgeeren onderscheiden was van de andere, moet 'er dan ook niet iets zyn waar door de waare Godsdienst van de valsche onderscheiden werde, en de Christelyke Godsdienst van alle andere, en moet dat merk aan den waaren Godsdienst in 't Gemeen, en den Christelyken in 't bezonder, niet eigen zyn, om die van alle andere te onderscheiden, als een *Proprium quarti modi*, gelyk de Redeneerkundige spreken, 't welke zoo iets is, 't welk op een zaak alleen, *allezins, en, altyd past*, of volgens de uitdrukking in de Scholen bekend, *quod convenit soli, omni, & semper*. Wanneer ik Menschen onderwees, zoude ik denken verplicht te zyn hun een generale beschryvinge van een zaak te geven, behelzende het *Genus* of geslacht, en de *differentia specifica* of soort bepalende onderscheidinge, welke dan volgens Subdivisien van het *Genus* of Geslacht in zyne verscheide *Species* of soorten op die alle kan toegepast worden: maar als ik tot uwe beschryvinge van den waaren Godsdienst kome, vind ik, dat het aldereerste en wezendlykste stuk van een beschryvinge, ofte bepaaing, daar in ontbreekt, namentlyk het *Genus*, het *Geslacht*: zoo dat ik niet kan weeten of het is *Scientia*, *Sapientia*, *Prudentia*, of *Ars*, een Kennisse, of een Wysheid, ofte Voorzichtigheid, of een Konst: want gy geeft uwe driedingen op zonder Hoofd ofte Geslacht waer toe ze moeten gebragt worden: en zoo is uwe opgave een opgave van stukken van een Lichaam zonder hoofd. Ik moet u zeggen, dat Godgeleerde

de, welke dien naam verdienen, nooit zoo handelen; maar altoos het Geslacht in hunne bepalingen of beschryvingen opgeven als het Hoofd, en dan vereenigen zy terstont de specifieke deelen of leeden aan en met het hoofd, op dat een ieder in dat kort begriphunner bepalinge of beschryvinge een duidelyke uitbeeldinge van de zaak vinden, en daaruit zyn denkbeeld maken moge. Dus als wy den waaren Godsdienst beschryven, zeggen wy, dat het is, *de rechte kennis van Godt en van de betrekking in welke wy tot hem staan, ons tot zyne verbeerlyking en geboorzaamheid aandryvende: ofte met een breeder omschryvinge; de rechte wyze van Godt te kennen en te dienen, uit een overtuiging van zyne Hoogheid boven ons, zouvereiniteit over ons, eigendom aan ons, en onze volstrekte verplichtinge daar toe, wegens onze volstrekte afbankelykheid van hem, die als de eenige waare Godt op de volstrektste wyze onafbankelyk is in zyn Weezen Eygenschappen en Werken.* Dit is een generale beschryving, bekwaam om ons een generaal denkbeeld van de Natuur van den waaren Godsdienst te geeven. Word nu de staat ofte betrekking van die, welke den Godsdienst oeffenen, verandert van *beter in erger*, zoo komt 'er noodzakelyk eenige veranderinge, niet in de *wezenlyke natuur* van den Godsdienst, maar in eenige *toevalligheden*; welke toevalligheden, schoon ze met betrekkinge tot den Godsdienst in het gemeen maar toevalligheden zyn, nochtans, naa de staatsverandering van het onderwerp dat den Godsdienst oeffenen zal van *beter in erger*, of van *volmaakt goed in volmaakt kwaad*; zedelykerwyze gesproken, zoo worden die dingen, die tot den Godsdienst in 't gemeen maer als toevalligheden waren, tot den Godsdienst in die byzondere staat *wezenlykbeden, propria quarti modi*, aan den Godsdienst zoo eigen, dat zy zonder die niet bestaan kan. Voorts, naa maate dat de zaaken, verklarende onze betrekkinge tot God, aan het onderwerp geopenbaart worden, als zullende geschieden,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 137

den, ofte alrede gefchied zynde, zoo komt 'er ook wel een veranderinge, waar door het geene goed was zoo lange de zaak wierd te gemoet gezien, niet meer deugd naa dat die gekomen is; dog deze specifieke veranderinge, schoon zy wezendlyk word tot den Godsdienst in die byzondere staat, is maar een toevalligheid tot den Godsdienst in 't gemeen aangemerkt, die derzelver wezendlyke natuur niet verandert. Ik behoefde myne redeneringe voor u niet op te helderen, dewyl gy gewoon zyt in 't afgetrokkene te denken: evenwel moet ik het doen voor anderen. Ik zal dan zeggen, de Godsdienst heeft altoos bestaan, en zal tot in eeuwigheid bestaan, daar in waar in ik die in myne beschryvinge ofte omschryvinge gestelt heb. Adam dan in den staat der rechtheid, daar een volmaakte Godsdienst was, kende en eerde Godt zynen Schepper, die hem naa zyn Beeld gemaakt had, en Verbonds-God, als Vader Zoon en Geest in een eenig Goddelyk Weezen: doch hy kende den Zoon niet als Verlosser, nog den Geest als Heiligmaker; dat ook niet noodzakelyk was zoo lang hy in den staat der rechtheid bleef. Mogelyk zult gy uit Sociniane en Remonstrantze beginzelen dit ontkennen, 't welk alle Protestanten bekennen: maar zoo gy dit doet, zult gy naderhand weeten dat gy het gedaan hebt. De staat van de Mensch verandert zynde van zeedelyk goed in zeedelyk kwaad, en het Godt niet behaagt hebbende het geheele geslachte der Menschen te laten verloren gaan, maar een Verbond der Genade met Christus als den tweeden Adam, en de uitverkorene in hem, op te rechten, en daar van openbaringe aan den Mensche te doen, zoo krygt de Godsdienst een verandering, niet in de rechte kennis en dienst Gods zelve, maar in die omstandigheid, dat Adam die God recht kende als Vader Zoon en H. Geest in een eeuwig Goddelyk Weezen, naa de openbaring

van

van het Verbond der Genade nu die God moest kennen en dienen in de Perzoon des Vaders als Richter, in de Perzoon des Zoons als Middelaar en Borge, en in de Perzoon des Geestes als Toepasser van de beloofde Zaligheid. Schoon dit nu geen inwendige veranderinge, noch in de natuure Gods, noch in den Godsdienst zelve te wege bragt, zoo is dit, het welke toevallig was tot den waaren Godsdienst in het gemeen aangemerkt, wezendlyk geworden met betrekking tot den staat in welke de Mensch Godt zoude dienen, beide voor en naa Christus komste in het vleesch; met die onderscheidinge, dat het geen voor zyne komste noodzakelyk was, naa zyne komste verdoemelyk is, blyvende de wezendlykheid van den Godsdienst voor en naa dezelve. Dit is zoo evident en klaar, dat ik my moet verwonderen, hoe Gy, die een Hervormd Leeraar wilt zyn, hebt durven onderneemen met uwe beschryvinge van den waaren Godsdienst voor Menschen oogen te komen, en eenige Leeden zonder Hoofd voor een volmaakt Lichaam op te geeven. Maar wil ik u zeggen Eruodie? uwe Liefde voor uwen *Vader Limborch*, welke zegt, dat de Godsdienst geheel in de praetyk bestaat, om dus de Heidensche Moralen van u en de Remonstranten op die stelling te bouwen, en dat Godt aan de Aarts-Vaderen eenige eenvoudige vermaningen gaf &c. om hun te bestieren, en uwe drift tot een *Syncretismus* ofte *vereeniging* met de Remonstranten uwe alderbeste Vrienden, dryft u voort als een bladt voor den Windt. Ik zoek hier met u in geen Theologisch dispuut te treden, om dat Gy volgens uw Ampt behoort te weeten, dat alle Hervormde tegens de Socinianen en Remonstranten vast stellen, dat 'er tot den waaren Godsdienst een *rechte kennisse van Godt*, als het hoofd en het eerste van de natuur dezelve Godsdienst, vereischt word.

Hebt

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 139

Hebt gy zoo veel op gehad met uwen *Limborch*, dat gy de Leeraars onzer Kerke niet getelt noch gelezen hebt, zoo doet dat nog, en neemt *Turretin*, *Marezius*, *Mark* en anderen. Het zoude voor my de uiterste vermetenheid en dwaasheid zyn *actum agere*, om dat zulke Mannen de tegenfprekers den mond gestopt hebben; en zoo lange deze derzelver reedenen niet opgelost hebben, en geen nieuwe bewyzen tegen onze leere ingebragt hebben, mogen wy in hun werk beruften.

E U R U O D I U S.

Myne Heeren, het gaat hier al wat heet van den rooster, en dit in den aanvang van onze Vriendelyke conferentie. Ik zal dit inschikken, beklagende ulieden over de kracht der vooroordeelen, die uit de opvoedinge haar oorsprong gekregen hebben; en de waarheid den toegang tot ulieder verstand weeren. Dit zal ik door den tyd wel te boven komen, als de Heeren myne wyze van denken beeter bevatten. Gelieft dan te weeten, dat ik wel heb opgegeven de drie vorens genoemde stukken als de wezendlyke punten in welke de *betrachtinge* van de waare Godtdienst bestaat: maar dat ik my nooit heb uitgelaten om te bepaalen of daar toe ook eenige andere dingen vereischt worden, of niet; en ik wilde dit lieffst niet definieren, gelyk ik ook geen *definitie* van den Godsdienst heb opgegeven.

O R T H O D O X U S.

Myn Heer, dan hebt gy nooit uwen plicht gedaan; want zoo hebt gy uwe hoorders nooit aangewezen, uit welken grond en beginzel die Godsdienstige betrachtungen moesten voortvloejen, zoude hun Godsdienst de waare Godsdienst zyn, en niet in superstitie ofte eigenwillige Godsdienst ontarden. Gy moest uwe Pelgrims naa het nieuwe Jeruzalem kennis

nis doen hebben van de grondt welke hun tot zulken wandel verplichte; en zoo zy uit een ander beginzel zig op hunne betrachttingen toeleiden, dat zy dan van den wegh afdwaalden, en alle die betrachttingen hun van geen vrucht en zouden zyn: ja dat hunne bereidwilligste gehoorzaamheid, vertrouwen en nedrigste dankbaarheid uit het beginzel van de waare kennis der Genade Gods, zoo als Godt die aan ons geopenbaart heeft, en uit den geloove niet voortkomende, in plaats van Godsdienst maar zonde zy. Hebt gy geen redenkundige *definitie* opgegeven, gy gaaft ons op de wezendlyke natuur, waar in de Godsdienst bestaat, en dus het *definitum*, en daar dit is is de *definitie*.

E U R U O D I U S.

Ik zie dat gy kwalyk neemt dat ik de *Kennisse* voor de *Betrachtinge* niet stelle. Maar ik heb gezegd, en zegge noch, als myn waare gevoelen, dat de *Godsdienst niet bestaat in Schoolgeleertheid en spitsvoimige dispuuten en baarkloveryen over zaaken, en pointen, maar dat zy geheel practicaal is*: en die zaaken welke werkdadig moeten betracht worden heb ik opgegeven. Hadde ik de *Kennisse* als een *Genus*, ofte een *Hoofd*, in myne bepaling van den waren Godsdienst opgegeven, dan had ik een weg geopent voor die subtile *disputatien* over veele stukken der *Godgeleertheid* die geen einde hebben. *De Geleerde disputeren over den Hemel en blyven daar buiten; terwijl de eenvoudige, die den wille Gods doen, op zyne hulp in gevaagen vertrouwen, en zyne goedheid erkennen, in den Hemel ingaan.*

O R T H O D O X U S.

Myn Heer, handelt gy met *Christelyke eenvoudigheid*, en naa waarheid, als gy de *Menschen* zoekt in te boezemen, dat zy, die de rechte kennis Gods als het *Hoofd* van den waaren Godsdienst aanmerken, daar

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 141

daar mede bedoelen zodanigen kennisse, die door de schrandtheid van het Menschelyk vernuft verkregen word, en in spitsvinnige disputatien komt te eindigen? Zoud gy ook iemand onder onze rechtzinnige Schryveren noemen kunnen, die in zulk een kennisse den waaren Godsdienst gestelt heeft? ofte die een andere kennisse vereischte dan die David aanzynen Zoon Salomoh aanbeval, doe hy denzelven tot de waare Godvrugt opwekte 1 *Chron.* XXVIII. 9. En laat ons dan niet bedriegelyk handelen, nogte den zin der woorden verdraajen! Gy weet immers, dat wy de rechte kennisse van Godt, in den staat in welke wy zyn, houden voor een uitwerkzel, niet van natuurlyke schrandtheid of letteroeffeninge, schoon die daar toe een behulp kan zyn, veel min van schooltwisten, maar van een bovenatuurlyke en Goddelyke verlichting in het verstand, in het welke, door de van Godt daar toe verordineerde, en op onzen staat gepaste, middelen, de deugden van den drieenigen Godt zoo worden geopenbaart, dat het met verwonderinge en eerbiedt word vervult, en de wil te gelyk word overgebogen, om hem aan te bidden, lief te hebben, te betrouwen, te gehoorzaamen en in alles te verheerlyken. Zoo gy dit niet weet, zoo leeft onze Schryvers: maar weet gy het, verdraait dan onze Leeringen niet, in zulken zin, als of wy de rechte kennisse Godts, die de grond en het begin van alle waare Godsdienst is, stelden in een Schoolgeleertheid, ofte bequaamheid om over Goddelyke zaaken scherpzinnig te kunnen disputeren, en met anderen over hoop te leggen. Wat hebt gy hier mede voor? Zoekt gy de Waereld wys te maken, dat wy Vyanden zyn van de Godzaligheid? en dat wy de werkdadige betrachtinge buiten den Waaren Godsdienst sluiten? daar wy immers met Paulus den Godsdienst houden te zyn *een kennisse der Waarheid die naa de Godzaligheid is.* Want gelyk wy houden dat 'er een

een letterkunde kan zyn zonder genade, en in veelen, zoo wel als in de Duivelen, dadelyk is; zo stellen wy van de andere zyde, dat 'er geen waare genade is, daar geen waare Goddelyke verlichtinge in de kennisse van de verborgentheid Godts ende des Vaders ende Christi is, welke geen bloote bevatting van het beschouwende verstand, maar een *ἐπίγνωσις*, een *erkenstenis* is, ons werkdadig makende: of zoekt gy alle geloofs-waarheden op schroeven te zetten, en uwe Pelgrims in te boezemen, datze genoeg hebben aan een Morale, of zedenleer, gelyk de Heidenen mede hadden, om dat het 'er dog niet op aan zal komen *wat wy geweten ofte geloofd hebben, maar hoe wy geleefd hebben*: op dat gy dus, de Menschen de Liefde tot de waarheid benomen hebbende, een *Syncretismus* en *vermenginge* der Hervormde met de Remonstranten en Papisten moogt effectueren, welker geene zeggen dat de Godsdienst geheel en al practicaal is, deeze dat de onkunde de Moeder is van de Godvrugtigheid: en poogt gy dus het dierbaare geloof te ondermynen, onder een listig voorwendzel dat het u te doen is om de waare Godzaligheid?

E U R U O D I U S.

Gy lieden zyt in waarheid lastige Menschen om mede te handelen. Gy hebt niets te zeggen op de drie waare en wezendlyke stukken van den waaren Godsdienst, zoo als ik die opgegeven hebbe, en dus moet gy erkennen, dat alles daar in opgesloten is of daar van afgeleid kan worden wat tot den Godsdienst behoort; en evenwel kan ik u niet voldoen wegens de uitlating van het woord *kennisse*; en gy maakt ons het hoofd warm met uwe termen van de *Redeneerkunde*; met uw *genus*, en *species*, en *differentia specifica*, en met uw *proprium primi, secundi, tertii & quarti modi*, met het tydtverdryf der *Monniken*, daar wy niet veel achtginge voor hebben. Maar zoo
ik

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 143

ik uwe grilligheid eens te gemoete quam, en het woord KENNISSE eens voor aan myne befchryvinge van den Godsdienst stelde, wat zoud 'er dan nog aan ontbreken om naa uwe gedachten goed Orthodox te zyn?

ORTHODOXUS.

Kennisse is een opzigtelyk woord, 't welk zyne betrekking heeft tot een Voorwerp 't welk gekend worden moet. Is 'er geen voorwerp dan is 'er geen kennisse. Is 'er een voorwerp, dat moet zoo gekend worden als het is, en wy moeten van dat voorwerp geen *Chimæra* geen herflenschim maaken in ons verstand, of onze kennisse is niet alleen geen kennisse, maar een beroovinge van het voorwerp van dat gene dat het waarlyk is, en een toewyzinge van 't geen het rechte voorwerp toebehoort aan onze herflenschim.

PANTANECHOMENUS.

Gy redeneert my veel te abstract, *Orthodoxe*, gy diend u duidelyker uit te drukken: ik ben op zulke afgetrokkene manieren van spreken en redeneeren niet gevat.

ORTHODOXUS.

Dat kan wel zyn, en gy zyt daarom niet gelukkiger: maar ik wil myn gezegde wel ophelderen. *Godt is het Voorwerp van de Kennisse*. Nu zoude iemand konnen by zig vast stellen, gelyk gy weet dat geschied is, by voorbeeld, dat *Moloch* die Godt is. Zulk een, in die persuasie zynde, neemt alle de beveelen en diensten van zulken Moloch aan, gehoorzaamt die stiptelyk, vertrouwt dat die Moloch, wien hy gehoorzaamt, hem in gevaar zal bystaan, houd alles dat hy geniet voor weldaden die Moloch hem ter belooning zyner getrouwe diensten schenkt, en doet hem deswegens zyne dankofferen. Wat kunt gy te-

K

gen

gen dezen Godsdienst zeggen? Niets dan dit alleen, dat Moloch geen Godt en is. Maar hoe weet ik dat Moloch geen Godt en is, zoo ik den waaren Godt niet kenne? De waare Godt is de *Drie-eenige Godt*, en zoo die als zoodanig niet gekent en word, word hy niet als de waare Godt gekent: wyl een voorwerp nooit erkent kan worden te zyn *dat* het is, ten zy erkent worde *wat* het is. De *Theïsten*, ofte *Deïsten*, zyn wel onderscheiden van de *Afgodendienaars*, daar in dat zy iets hebben, daar deeze niets hebben, maar in een derde komen zy overeen, datze namentlyk beide den waaren Godt niet kennen, en daarom wat zy doen is beide even zondig, wyl het gedaan word aan die die de waare Godt niet is. Nu denk ik dat myne redeneringe opgehelderd is: en ik zal u nu vervolgens zeggen; *Voor eerst*, dat gy nu ziet, wanneer iemand denkt dat *de Afgodt iets is*, dat hy dan omtrent den Afgodt doen kan al dat Euruodius als de drie weezendlyke stukken van den Godsdienst heeft opgegeven. *Ten tweeden*, dat die drie stukken, op haar zelve, buiten betrekking tot het rechte voorwerp, nooit het rechte merkteeken van den Godsdienst zyn ofte hebben kunnen. *Ten derden*, dat alles 't welk in betrekking tot het rechte voorwerp niet gedaan word, niet alleen iedel is, maar ook ten hoogsten strafbaar, wyl het rechte voorwerp berooft word van die eere welke daar aan toebehoort, en deszelfs Lof aan een ander, en een Afgodt die niets is, gegeven word. *Ten vierden*, dat gelyk alle Disciplinen haar *to constitutum* hebben (dat is, 't geen haar tot zulke Disciplinen maakt) van hare voorwerpen, zoo dat zy ook van hun bezonder Voorwerp hare benaminge krygen, gelyk de *Godsdienst van Godt*, alzo die voorwerpen recht moeten worden voorgesteld wanneer men die Disciplinen doceren zal. Verstaat gy my nu *Pantanechomene*?

E U R U O D I U S.

Ik begryp wel, *Orthodoxe*, wat gy meent, en zie dat het woord *Kennisse* by u *opzigtelyk* is, en dat gy u daar mede niet te vrede houdt in de beschryvinge van de waare Godsdienst, ten zy het *objectum relationis*, het voorwerp waar op die kennisse ziet, uitgedrukt worde: maar legt die uitdrukkinge niet in het zamengevoegde woord van *Godsdienst*, welke is de dienst van den waaren Godt? Waar wil dan deze uwe *Metaphysische* redeneringe heen?

O R T H O D O X U S.

Dat zal ik u zeggen. Als gy ons opgeeft uwe gedachten waar in eigentlyk de Godsdienst bestaat, hebt gy niet alleen niet gesproken van het *genus*, het *geslacht*, de kennisse, maar ook niet van het voorwerp met de *noodige bepaalinge* deszelve. Gy liet u voorstaan, indien gy het woord *kennisse* had laten invloeyen, dat uwe beschryvinge dan van ons niet berispt konde worden: nu heb ik u getoont, dat, zoo gy dit al liet invloeyen, nochtans uwe Godsdienst wel een Afgodendienst konde zyn; en dat daarom het *rechte* voorwerp noodwendig moet aangewezen worden, dewyl de geheele Godsdienst daar aan hangt. Nu is het rechte voorwerp de eewige waarachtige eene Godt Vader Zoon en H. Geest; die alleen het voorwerp is van de waare Godsdienst voor den Val en naa den Val op de Aarde en in den Hemel. Gy weet het *Symbolum* van *Athanasius*. Zoo wie zalig wil zyn, dien is voor alle ding nodig dat by 't algemeen Geloof houde. — Het algemene gelove is dit: Dat wy den Eenigen Godt in de Drieheid, en de Drieheid in de Eenheid eeren. Nu hebt gy geen meldinge van deze Verborgentheid der Drie-eenheid gemaakt, gelyk gy weet, en waar van ik u alreede iets gezegd heb: want zonder hier van te reppen

leert gy , dat de Godsdienst der Aards-Vaderen in uwe zoo menigmaal genoemde drie dingen bestond , *de gehoorzaamheid aan Gods geboden , vertrouwen op hem in alle gevaaren , en dankbare erkentenis voor zyne zegeningen ;* waar in geen slip van deze Verborgentheid voorkomt ; en nochtans zouden de Aarts-Vaderen door het betrachten van die drie dingen zyn zalig geworden : waar uit volgen moet , dat andere op dezelve wyze zouden kunnen zalig worden. Waar uit ik dan opmaake , dat het niet alleen uwen Godsdienst niet goed maakt dat gy in de beschryvinge daar van de *kennisse* laat invloejen , maar zelfs niet , dat gy 'er in stelt het *objectum generale* , het *gemeen voorwerp* , *Godt* , maar dat daar in moet aangewezen worden het voorwerp in zyn bepaalde *esse formale* , en dus niet alleen Godt als een oneindig volmaakt Weezen in het gemeen , maar *dat deze is de Vader de Zoon en de H. Geest* , en dat alle die ooit zalig geworden zyn , of worden zullen , *Godt als zoodanig moeten kennen , alzoo hy als zoodanig alleen is de eenige waarachtige Godt*. En gelyk ik dit met het *Symbolum van Athanasius* houde voor de waare Leere der Kerke , zoo geloof ik , dat alle , wie ze zyn , die Godt in dit opzigt niet gehoorzamen , en betrouwen en hare dankbaarheid bewyzen , haren dienst niet toebrengen aan den waaren Godt , die de Drie-eenige Godt is , maar aan een Afgodt dien zy zig zelve maaken.

E U R U O D I U S .

Myn Heer , ik zegge niet dat Godt niet Drie-eenig is , maar ik heb dat geloofs-stuk niet willen opgeeven als tot den waaren Godsdienst noodzakelyk ; om dat , gelyk de Godsdienst der Aards-Vaderen zeer eenvoudig was , bestaande in de drie stukken van my opgegeven , 'er nu nog veele eenvoudige Menschen zyn , die die hooge Verborgentheden niet kunnen bevatten , en nochtans zeer Godzalig leven. Zoude
het

het niet wreed zyn , die alle onder een oordeel der Verdoemenis te besluiten , welke die hooge Leerstukken niet bevatten ? daar die Leere zelfs naa myn begrip als een kennelyk ofte bekend voorwerp geen invloed op ons zalig worden heeft ; dewyl veele , welke belyden dat Godt Drie eenig is , hem niet gehoorzamen , noch vertrouwen , noch danken ; daar andere die dat juist niet en weten , of ook wel zoo niet geloven kunnen , hem gehoorzamen , betrouwen en danken ; welker Godsdienst ik voor geen Afgoderye zoude durven verklaren , nochte diese betrachten van de zaligheid uitsluiten.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, gy confundeert de zaaken. Het lust my niet u populaire argument te analyseren, en de nietigheid daar van aan te wyzen. Maar dit staat vast, *die zalig zal worden moet de Eenheid in de Drieheid en de Drieheid in de Eenheid eeren*. Onze Godgeleerde hebben dit bewezen; en ik zal hare *Systemata* niet gaan uitschryven om u te wederleggen. Gy onderwyft, zoo ik hope, die gene welke u toebetrouwt zyn volgens een goed *Systema*, zonder aan onvalste Geesten te recommanderen de *Theologia Christiana* van *Limborch*, anders beklaag ik ze die onder uwe Discipline zyn. Ten minsten gy kent onze menigvuldige zuivere *Systemata*, schoon gy se achter de bank zet, gelyk thans wel meer geschied: beantwoordt de Reedenen en Argumenten die onze Godgeleerde opgegeven hebben, en dan zullen wy bedacht weezen op het formeeren van nieuwe bewyzen. Ik zegge niet, dat alle die zalig worden de *wyze hoe God drieëenig is*, of laat ik liever zeggen *de wyze vande wyze*, begrypen: maar dit, dat die zalig worden zal, moet (niet *begrypen*, want dat woord deugd niet met betrekking van het scepzel tot een *onbegrypelyken Godt*, maar) *gelooven, dat de eene eeuwige en waarachtige Godt*

is *Vader Zoon en H. Geest*, en dat de *Vader* *Vader* is, om dat hy een eenigen eigen en natuurlyken *Zoon* gegeneert heeft van alle eeuwigheid, dat de *Zoon* *Zoon* is, om dat het zelve geheele en onverdeelde *Goddelyke Weezen* van den *Vader* aan hem in de eeuwige aldereigentlykste en natuurlyke generatie is medegedeelt, en dat de *Geest* van eeuwigheid van den *Vader* en den *Zoon* uitgaat. Maar wanneer 'er *Verleiders* opstaan, welke dit geloof bestryden, wil ik juist niet, dat elk waar geloovige terstont derzelver subtiliteiten en bedriegeryen ontdekken kan, veel min wederleggen; dat is het werk van *Menschen* van geoeffende zinnen, gelyk *Leeraars* in *Kerk* en *School* behooren te zyn, ter welker verantwoording ook de getrouwe bescherming van de waarheid staat, en de overhandreiking daar van aan de *Nakomelingschap* in hare suiverheid. Dit doet gy geen van beide, de kennis van die waarheid tot zaligheid niet noodig achtende, en een beschryving van een waaren *Godsdienst* opgeevende, daar geen melding in geschied van de kennisse van den alleen waaren, dat is den drie-eenigen *God*. Ik wil niet zeggen, dat wy zalig zullen worden als wy *Historisch* gelooven dat de waare *Godt* is de drie-eenige *God*, maar dat 'er geen zaligmakend geloof is het welke *Godt* als *Vader Zoon en H. Geest* niet aanmerkt vertrouwt en vereert.

Maar myn *Heeren*, ik houde my te lange in; ik moet eens recht uit spreken, op dat ik lucht kryge. Ik hoop te spreken onder indrukken van *Godt*, wiens zaak my ter herten gaat; en daarom kan ik de stoute onderneming om den *Christen Godsdienst* in 't gemeen, en die der *Hervormden* in 't bijzonder, te ondermynen, niet met onverschillige oogen aanschouwen.

De *EURUODIANEN* zoo oudere als jongere, hebben een en het zelve dochtwit. De vereeniging van ons met

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 149

met de Remonstranten is de groote zaak aan welke zy arbeiden. Niet in dier voegen, dat zy de Remonstranten zouden doen naderen tot ons; maar zoo, dat zy ons doen naderen tot de Remonstranten; en latende verscheidene voorname punten, door onze Vaderen uit den Woorde Gods bepaalt, en door het hoog gezach van 's Lands Overigheid vast gesteld en bekragtigd, vallen, gaan zy, met een *Libellus recantationis*, een *Schriftuur van wederroeping*, in de hand, die lieve Vrienden te gemoete. Jaa, om te toonen dat het hun ernst is, verlammen zy onze Leere en derzelyen gronden, betoonen by alle gelegentheid hunne kleinachtinge voor de Openbaring, en voor de schriften en bewoordingen van die van Gods Geest gedrevene Mannen die ons dezelve overgelevert hebben, en openen zoo den weg tot het invoeren van een Natuurlyken Godsdienst, en ongoddelyke *Deïstery*. En zoo gaan wy by den dag te gronde en zyn nader aan ons einde dan de meeste wel vermoeden: Ik zal u, door het verhaal van eenige dingen naa myne rechte wetenschap en opmerkinge, dit, zoo ik meene, *moraliter* betoogen, indien de Heeren my vergunnen willen zonder interruptie te spreken.

A D I A P H O R U S.

Orthodoxe, gy spreekt met zulk een ernst en graviteit, dat ik 'er door aangedaan worde, en uwe betooging wel eens wil hooren, en ik denke dat *Eurwo dius* en *Pantanebomenus* u mede tyd zullen geeven. Evenwel bepaal u zoo veel mogelyk, gy valt zoms wat lang van styl, en strek uwe reeden niet uit tot middernacht. Laat 'er ook geen haatelykheden onder loopen, zoo gy dit vermyden kunt.

O R T H O D O X U S.

Het kan de Heeren geenzints onbekend zyn, dat

de *Remonstranten* altyd eene zonderlinge *Genegentheid* en *Veneratie* gehad hebben voor de *Socinianen*, Vanden van Christus waare Godheid, en van de Leere der *Heilige en Hooggeprezene Drie-Eenheid*. Hebben de *Remonstranten* niet Hemel en Aarde bewogen om den bekenden Sociniaau CONRADUS VORSTIUS tot Professor in de Godgeleertheid in de Leidſche Hooge School te bevorderen? hebben ze niet de ruſt van Kerk en Staat opgeoffert om dit oogmerk te bereiken? Hebben zy dus niet getoont, al eer zy uit onze Kerke geworpen zyn geworden, welke hare inwendige gevoelens waren, en hoe weinig zy het Leerſtuk van de aanbiddelyke Drie-Eenheid telden, gelyk ook dat van Christus waare Borgtochtelyke Voldoeninge aan de wraakvorderende gerechtigheid Gods? Na de veroordeeling van de *Remonstranten* te *Dordrecht* Anno 1619. is dezelve Liefde tot de *Socinianen*, en dezer tot haar, zoo aangegroeit, en de eene aan de andere Secte zoo naauw verbonden, dat de *Socinianen* onder de *Remonstranten* ſchuilen, en de *Remonstranten* in haare openbare Schriften toonen, dat zy tot een *Syncretiſmus* en *viendelyke vereeniging* met dezelve gereed zyn, om welke gemakke-lyk te maaken, leeren zy, dat of ſchoon het Leerſtuk van de Goddelyke Drie-Eenheid ſtellig waar is, echter het Geloof daar van *niet zoo noodzakelyk* is, dat God iemand zoude verdoemen die deeze Drie-Eenheid niet geloofde; om dat de waare Godsdienſt, en de betrachtinge van ongeveinsde Godtvrucht, zonder dit geloof beſtaan kan. De bewyzen hier van zyn voor handen, zelfs in *Apologia Remonstr. Cap. 3. pag. 53. & Resp. Remonstr. ad Excerpta per Prof. Leid. p. 85. item Vedel. Rhapſ. Lib. I. Capp. 6, 7, 8.* Na dien tyd is uitgekomen een Boek onder den titel van *den rechten Remonstrantſen Theologant*, waar in ſterk word beweert, dat de *Socinianen* niet van de Broederlyke gemeinſchap uitgeſloten mogen worden. Dit leert my

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 151

de *Wydvermaarde doorgeleerde en beleezene Prof. G. VOETIUS Disput. Tom. I. pag. 469.* De *Euruodianen* nu, wettende de nauwe verbintenis tusschen de *Remonstranten* en de *Socinianen*, en dat de eene de andere niet zullen verlaten, noch in de pekel laten zitten, en evenwel de *reconciliatie* en vereeniging met de *Remonstranten* willende te wege brengen, laten uit hunne opgave van den waaren Godsdienst, en de *Kennisse*, en de *Kennisse van den Waaren Godt, Vader en Zoon en H. Geest, drie Persoonen in een Goddelyk Weezen*. Is dit nu draagelyk in iemand die onze *Formulieren van Eenigheid* ondertekent heeft? Gy zult mogelyk zeggen, wy gelooven de *Drie-Eenheid*. Het zy zoo; de *Remonstranten* gelooven die mede: maar zy gelooven nog willen niet, dat het geloof ofte de kennis van dezen *Artykel* tot de zaligheid noodzakelyk zy. Even zoo doen de *Euruodianen*, wyl ze de *Kennis* of het *Geloof* daar van niet opgeeven onder de wezendlyke stukken tot den waaren Godsdienst behoorende; zoo verzot zynde op de *Reconciliatie* met de *Remonstranten*, dat ze om die te weeg te brengen dat stuk, hoe zeer het van de uiterste importantie is, stilswygende voorby gaan. Och dat myn hoofd water ware, en myne oogen spingaders van traanen! zoo zoude ik dag en nacht beweenen den bedroefden staat in welke onze Kerke gekomen is.

Myn Heeren, laat ik voortgaan. Op dat gy niet denkt dat ik al te vreesachtig ben, zoo zal ik u uitleggen hoe het volstrekt noodzakelyk is voor de analogie van het *Systema der Euruodianen*, dat ze, zonder eenige meldinge van de kennis in 't gemeen, en van de kennis van den *Drie-eenigen God* in het byzonder, de wezendlyke stukken waar in de *Godsdienst* bestaat zoó opgeeven, gelyk *Euruodius* die opgegeven heeft. Breng u maar eens te binnen de concatenatie van dat *Systema*, door *Euruodius* in onze naaste *samenpraak* in het ruwe afgeteekent, en dan

zult gy zien hoe alles met malkanderen wonder wel over een draagt. Dus leggen de stellingen. GODT HEEFT BESLOTEN, *niet de Persoonen zelfs, maar DE PERSOONEN DIE DE VEREISCHE HOEDANIGHEDEN BEZITTEN TE ZALIGEN.* Christus heeft een algemeen PARDON, en de oprechtinge van het VERBOND DER GENADE onder Conditie van eenige voorafgaande hoedanigheden verworven. Om de Menschen hier van KENNISSE te doen hebben is 'er een algemeene Roeping, zoo wel als een algemeene Genade, de eene strekt zig even zoo verre uit als de andere. Als nu de Mensch, naa maate van de openbaringe die hy heeft, die roepende stem zoo gehoorzaamt, dat hy Gods beveelen onderhoud, op God betrouwd en aan hem dankbaarheid bewyft, oeffent hy den waaren Godsdienst, en zal zalig worden, schoon hy niet weet noch geloof de Drie-Eenheid van het Goddelyke Weezen, noch kennis heeft van de manier onzer Verlossinge, welke men niet kent dan door Goddelyke Openbaringe. Hierom is het, dat men geleert hebbende, dat de Parady's belofte op Eva zag en baar Zaadt, die zelve den Kop der Slange vormosselen zouden, door affchuding van Satans jok en heerschappye in de betrachtinge van Deugd, een teeken of voorbeeld en blyk daar van geeft in Enoch, die dat zoo volmaakt deed, dat Godt hem, zonder den dood te smaken, ten Hemel heeft opgenomen: het welk aan anderen mede gebeuren zoude, indien zy zoo volmaakt, als Enoch Gods geboden onderhielden, op Godt betrouwd, en hem hare dankzeggingen dedden: en dewyl de Geestelyke dood alleen op de eigen dadelyke inwilliging der Zonde volgt, zoo zoude een ieder, zoo hy even zeer als Enoch Satans jok afgeworpen had, ook ten Hemel ingaan; niet zonder Christus, maar met een uitzigt van Godt op het geen Christus doen zoude, ofte gedaan heeft, het welk hem zoo ten NUTTE zoude zyn, dat hy hun die gehoorzaamen een oorzaak van eeuwige zaligheid geweest is, en zyn zal,

ZON-

zonder onderscheid van geslachten talen natiën en Volkeren

Enochs Godsdienst, in die drie stukken bestaande, zonder de specifieke Kennisse van den Drie-eenigen Godt in het gemeen, en het Vrouwen Zaadt als de beloofde Messias in het byzonder, is hier van een duidelyk blyk. Want zag de Moederbelofte in haar eersten en letterlyken zin, zonder *Accomodatie* en overbren- ginge, niet op Messias, maar op Eva zelve en haar Zaadt, zoo konden Adam en Eva daar van geen an- dere bevattinge maaken, dan dat zy en eenige uit haar Zaad den Kop der Slange vermorselen zouden; en zoo hebben zy hare Nakomelingen geen andere verklaringe van den zin dezer Woorden kunnen gee- ven dan volgens het verstand dat zy zelve daar van hadden, om hare kinderen op te wekken om het jok des Satans af te werpen, gelyk God belooft had dat eenige van hare Kinderen doen zouden, onder belof- te, hoe volmaakter zy dit doen zouden, hoe grooter vergeldinge zy te wachten hadden. Dit deed Henoch, die zonder den Messias, het Vrouwen Zaadt by ac- commodatie, te kennen, door betrachtlinge van de drie opgegeve wezendlyke stukken van den Gods- dienst met Godt wandelde, en zoo des Satans kop verpletterde, en tot Godt in den Hemel opgenomen wierd: het welk diende tot een overtuigende beves- tiging van twee dingen voor de gene die doe leefden; *eerst* van de waarheid der belofte Gods aan Eva, dat eenige van dezer Vrouwen Zaadt het jok des Satans zouden affchudden; *daar na* ook, van dat Godt de Deugd niet onbeloont laat. Ziet zoo verdraait men Gods Woord zonder de minste reverentie, zoo ver- laat men de uitlegginge, zelfs van veele Jooden, en van de meeste Christen Uitleggers, om te leeren dat 'er een waare Godsdienst, en in alle deelen volmaakt, kan zyn zonder kennisse van de Goddelyke Drie-een- heid, jaa van de Messias, en om dus waarlyk een
zeer

zeer breeden weg te openen voor allen die gelyk Enoch Satans jok afwerpen, met Gode te gehoorzamen, op hem te betrouwen, en aan hem hare dankbaarheid te bewyzen. Wat zal de belooning voor zulken niet groot zyn! en heeft iemand met veel tegenstand te worstelen, zoo hy het nochtans doorzet, en komt de bykans onoverkomelyke zwarigheden gelukkig te boven, zyn loon zal zoo veel grooter zyn, want Gods maakt het met ons, naa dat wy het met hem maaken.

Wat dunkt u, myn Heeren? ziet Gylieden niet, dat ik de *Euruodianen* niets opdringe, en alles uit hun eigen *Systema* afleide, volgens het innige verband, 't welk hare Leeringen met elkanderen hebben? Om dat zy een algemeene Genade stellen, willen zy ook dat 'er een algemeene Roeping is, en dat die genoegzaam is naa maate het Gode behaagt zyne Algemeene Genade te openbaren. Zoo konnen de Heidenen zalig worden zoo ze tot de algemeene Genade Gods vlieden, en met Enoch, als Eva's Kinderen het Jok des Satans afwerpen met God te gehoorzamen op hem te vertrouwen en hem te danken. De *Brachmannen*, *Gymnosofbisten* in het Oosten, *Socrates*, *Plato*, de *Pythagoristen* en *Stoïken* in Griekenland, de *Druiden* in het Westen, moeten alle ten Hemel in, met allen die maar een goede Moreele volgen en des Satans jok afwerpen. Zyn dat, Myn Heeren, Leeringen die men verwachten konde in een Gereformeerde Kerk, die naa den eenigen Zaligmaker Christus genaamt is, te hooren? Als wy tot de execrable Secte der Hernhuthers gingen, of tot Leidsman Patrik, die zynen Pelgrim naa het Nieuwe Jerufalem zyne onderrichtingen geeft, mochten wy zulke instructien verwachten. Is het dan niet tyd dat wy uit onze oogen zien, eer wy met een vloed van deeze dwalingen overstroomd worden?

Alle deze verdraajingen van het Evangelium, alle deze verwerringen van de Leere der Waarheid, han-

hangen aan deze latitudinaire stelling, dat de waare Godsdienst, in welker betrachtinge men Zalig wordt, bestaat in die drie stukken door *Euruodius* opgegeven. Dewyl ik nu lange eer die tegenwoordige *controverse* tusschen de *Orthodoxen*, beide van de oude en nieuwe studie, en de *Euruodianen* is uitgebarsten, myn oog en gedachten op deze zaaken gehad heb, zoo zal ik de vryheid neemen om voort te gaan, en om u te doen zien, hoe men al gearbeid heeft om de Leere der Hervormde Kerke te ondermynen en los te maaken, om voor de opentlyke inhaaling van de Leere der *Euruodianen* plaats te maaken. Ik hoop dat de Heeren my permitteren zullen dat ik voort spreek.

E U R U O D I U S.

Gy hebt ons al vry veel uit uwe geheugenis verhaalt, *Orthodoxe*, en het al wat ruw gemaakt: dies moogt gy wel wat rusten. Uw toon is wat hard voor myne ooren, en uwe Longpypen zullen droog worden. Evenwel wil ik u de Vryheid van spreken niet benemen: gy zyt mogelyk in een *Enthusiasmus*, ofte onder een dryvinge des Geestes, en dan ware het zonde u te stremmen.

O R T H O D O X U S.

Daar is een kwaade, maar daar is ook een goede *Enthusiasmus*; de myne is goed, want ik worde gedreven om uit en volgens Gods eeuwigblyvend Woordt voor de Leere der Waarheid in dat Woordt vervat, en summierlyk in onze Formulieren van Eenigheid begrepen, te staan en die te verdedigen. Ik weet dat Gylieden vroome en ieverige Menschen gewoonlyk *Enthusiasten* noemt; dog ik trek my dit niet aan, en zal van de vryheid van spreken, die gy my geeft, gebruik maaken zoo lange ik kan.

Myn Heeren, *Euruodius* heeft in onze vorige Samen-

menfpraak een verhaal gedaan van de uitvinders en voortplanters van zyn *Systema*, maar hy was wat fchoorvoetende om te zeggen hoe het in deze Nederlanden kwam. Ik heb hem doen zien hoe hy het van ouder datum moest hebben afgeleid. Ik zal de zaak nu weder opvatten, en U lieden naa myne beste wetenfchap verhaalen hoe de zaak zig toegedragen heeft, en op hoedanigen weg en wyze de dingen gekomen zyn in den Staat in welke die nu zyn.

In de Nederlanden heeft het zig zoo toegedragen, dat men ter zelve plaatfe, en binnen dezelve muuren, daar het Euruodiaanfch *Systema* eerst onder handen genomen en gepolyft is geworden, begon de kracht der Reden te verheffen, de ontzachelykfte stukken van onzen Godsdienst te verlochenen en de geopenbaarde Verborgentheden aan den toets van het Menfchelyke verftand te onderwerpen. Dit bracht men byzonder te paffe in het Leerftuk van de eeuwige Generatie des Zoons Gods van den Vader, ontkennde die aldereigentlykfte natuurlyke waare geboorte oft teling door mededeeling van het zelve Geeftefelyke oneindige onverdeelde Goddelyke Weezen van alle eeuwigheid zonder begin, zonder einde, zonder voortgang des tyds, van den Vader aan den Zoon; en het geen de H. Schrift ons daar van leert beftreed men met de Reden, dewelke men booven de H. Schrift verhefte, en een uitlegfter daar van maakte. Ter zelve tyd vatte men ter zelve plaatfe het Saumurfche *Systema* op, en nam men voor het zelve te verbeeteren: zoo dat deze beide dingen als *Gemelli*, als Tweelingen uit eene Baarmoeder zyn, tuffchen welke eerst wel een groote tweedragt was, maar in volgende tyden hebben zy als Jacob en Ezau malkanderen gekuft. Zoo ik pertinent alles wilde verhaalen, zoude ik mogelyk deezen of geen en ergeren. Dit zal ik maar in 't voorby gaan zeggen, dat bin-

nen

nen die zelve muuren, binnen welke die Broederen ter wereld kwamen, een groot Regtsgeleerde, door een Goddelyken iever gedreven, zig daar tegenstelde, waar door hy in de Kerke een onsterffelyken roem verworven heeft; dat men nu niet te verwachten heeft, wyl de ondervinding doet zien, dat beroemde Regtsgeleerde de *Euruodiansen*, byspringen en de *Orthodoxen* tot in het onderste der Helle zouden willen doemen, uit een onbetaamelyke wederwraak over iets dan hun direct niet en raakt, maar eenigzins van ter zyden in de Persoonen hunner Euruodiansche Vrienden. De *Rationalismus* zyn hoofd opgestoken hebbende in een *Disputatie de Reffa Ratiocinatione*, en in een *Oratie de Religione Naturali*, mitsgaders de dingen die daar op gevolgd zyn, heeft veele Aanhangers verkregen, die, dan daar dan elders, nu op deze dan op geene wyze, den Christelyken Godsdienst en de Verborgenheden des Geloofs hebben zoeken te ondermynen. Deeze dreeven, dat staande het gevoelen der Kerke over het Zoonschap, men niet in staat was de Socinianen te wederleggen, en zyn in het gevoelen vervallen of van de Sabellianen, of van de Tritheiten: geene hebben de mededeeling van een en het zelve Goddelyk Weezen ontkent, en die naam en qualiteit van Zoon Gods uit de tydelyke huishoudinge en bedeeeling der Genade afgeleidt. Ik en haal niet op wat daar omtrent binnen ons Landt is voorgevallen, en hoe 'er zyn geweest, die de nieuwe dwalingen met de oude Leer onzer Kerke hebben zoeken te accommoderen en te vereffenen, en zoo 't my toeschynt den Vreede te duur hebben zoeken te koop. Buiten 's Lands heeft men op honderderley wyzen gepoogt dit zelve stuk, de verheffing van de Reeden boven de Openbaring, door te zetten.

De eene heeft een *Godsdienst* verciert *zonder verborgenheden en Voorzeggingen*, en den Christen Godsdienst be-

bestreden met de Argumenten van den Vyand en Heiden *Porphyrius*. De andere de *Prophetische Voorzeggingen* by enkele *Accommodatie* op Christus en zyn Kerke toegepast, naa 't voorbeeld van *Hugo Grotius*, zoo dat daar uit geen betoogend bewys voor den Christelyken Godsdienst zoude kunnen getrokken worden. Een ander wederom heeft de Miraculen aangetast, en, om dat in eenige behalven een letterlyken zin ook iets verborgens of verbeeldend legt opgewonden, dezelve berooft van de kracht om te betoogen dat daar mede betoogt worden moeste, gelyk de befaamde *Thomas Woolston*. Andere wederom hebben willen beweerden, dat de zeedeplichten van den Christelyken Godsdienst niet verschilden van de Zeedekunde der Heidenen, en dus de Christen Godsdienst is de Natuurlyke Godsdienst die het Christendom met alle Volkeren gemeen heeft, of volgens de Engelse taal in welke dat Boek geschreven is *Christianitie zo old as the World*. Deze dingen worden ons verhaalt door de Geschiedenis-schryvers BENTHEIN *de statu Holl. Eccl. & Schol.* BURNET in 't Leeven van WILLEM den III. waar by men voegen kan onder de Lutherzen *Weismannus*, en onder de onze *Spanheim in Elench. Controv.* Gods Kerk in de Nederlanden zal geheugenis dragen van het Jaar 1686. doe de gronden gelegd en de zaaden gezaayt zyn, uit welke zulk een overvloedig gewas van allerley dwalingen gesproten is. *Bisschop BURNET* verhaalt in het leeven van WILLEM den III. glorijs ged. dat naa 't Jaar 1688. een geheele zwerm van *Antitrinitarissen* in Engelandt is overgevlogen, en hoe die de Argumenten van de Oude en Nieuwe Arianen gepolyft hebben weet een ieder. Maar Godt zy geloofst, dat die Natie Mannen heeft uitgelevert, en nog uitlevert, die haar dapper te keer gaan. Gy weet, Heeren, hoe de *Rationalisten* en *Antitrinitarissen* te werk gaan. De eene tast de Verborgent-

hee-

heden zelfs aan, de andere het Woord Gods waar in ze geleert worden. Deze houd staande dat de zaken daar in beschreven wel van Goddelyke ingevinge zyn, maar de bewoordingen van het menschelyk verstand der schryveren alzoo gestelt zyn; en waarom zouden die dan door een politer verstand niet beeter en verstaanbaarder en dus reedelyker mogen worden uitgedrukt? Geene zoekt verscheide leezingen op, en verwerpt de plaatzen die hem in den wegh staan, om dat 'er handschriften zyn, waarschijnlijk door ketteren vervalscht, in welke die plaatzen niet, of zoo niet, gelezen worden, gelyk de bekende plaats van 1 Joh. 5. 7, die wegh moet, al zoude men daarom na Romen of Constantinopolen reizen: en dat vind dan zulk een ingang by *Literatores*, dat die weleens een of twee uuren doorbrengen om dat probabil te maaken. Dat moet dan namaals van de Predikstoelen gehoort worden, en van zulke zelfs, die nooit een oud Handschrift van het N. Testament gezien hebben, op dat dog de Gemeynthe de duidelykste plaatzen voor haar geloof mogen afhandig gemaakt worden, zonder dat zulke *Declamateurs* eenige grond hebben van 't geen zy tot ontstichtinge van de Kerk voortbrengen, dan dat zy van Godlose *Critici*, dat is *Bedillers*, welke Vyanden van de Drie-eenheid zyn, hebben hooren snappen. Al het merg van deze dingen, van welke ik gesproken heb, word verzamelt van de *Euruodianen*, om dog valt te maaken, dat ons aan de kennis en 't geloof van de Drie-eenheid en andere Verborgtheden niet gelegen is, wyl men zalig word als men Gods geboden gehoorzaamt, op hem zyn vertrouwen zet in de hoope van een beeter leeven, en zyne weldaden dankbaar erkent, gelyk Enoch; jaa dat men, zoo wy deze drie dingen zoo volmaakt dedden gelyk hy, wel in den Hemel komen zoude zonder den doot te smaken.

L

O! Snoo-

O! Snoode ondankbaarheid aan Godt voor het geschenk van den H. Geest, door wien wy verlicht zyn met de Openbaringe. Wat een verfmadinge is dit van de Propheten en Euangelisten en Apostelen! Wat een verachtinge voor de Bloedgetuigen, die voor de waarheid van den Christelyken Godsdienst van de Heidenen de uiterste tormenten geleden hebben! Wat voor een vilpendie voor onze doorgeleerde Vaders en derzelver onbegrypelyken arbeid en naarstigheit! Wat voor een vertrappinge van de welberaadene en heilzame vaststellingen van onze Christelyke Overheden! Veele zyn 'er, die dit met de uiterste aandoening en smerten zien, zoo wel als ik en myn Vriend Philaethes, en de beste Predikanten klagen over den aanwas van de *Deistery*, *Rationalistery* en *Naturalistery*, en de stoutheid van hare Voorstanders. Och Heere! staat op tot onze hulpe; en geest de Ziel van uwe Tortelduive niet over aan het wild gedierte des Velds!

PANTANECHOMENUS.

Orthodoxe, gy hebt *Pathetisch* gesproken en uwe reeden al wat lange uitgestrekt. Ik zoude daar over meer aangedaan geweest zyn, zoo ik niet eene zaak in 't oog had gehouden; welke is, dat gy op een listige wyze by consequentien ons wilt opdringen beschuldigingen die geen grond hebben. Want *Euruodius*, en die gy nu de *Euruodianen* noemt, hebben de wezendlykheden van den Godsdienst wel opgegeven als bestaande in de drie zoo meenigmaal genoemde stukken, maar zy ontkennen de andere niet. Dus is uwe geheele redenering ofte liever beschuldiging gegrond op een *Argumentum negativum, quod nihil probat*, op een lochenend bewys, dat niets bewyft. Daar hebt gy het Heeren; nu krygen wy licht.

PHI.

Myn Vriend *Orthodoxus* moet eens adem scheppen, te meer om dat het blykt dat hy over ulieder machinationen bitterlyk bedroeft is. My kwam onder zyn ernstig discours te binnen eene geschiedenis op het Concilie van Nicëen voorgevallen, daar een windrig en Stout Philosooph verscheen, met oogmerk om te disputeren en de Christenen te bespotten: maar een Oud Eerwaardig Vader zeide hem met een staatelyken iever; *Ik geloof in Godt den Vader den Zoon en den Heiligen Geest, Wat geloofst gy Philosooph? Welke woorden, met een Goddelyken ernst gesproken, zulken indruk in zyne ziele maakten, dat hy een Christen wierd. Ik dachte dat mogelyk het recht tydige en ieverige gesprek van *Orthodoxus* ook in Uw lieder harten treffen zoude. Maar ik verneem, dat *Pantanechomenus* zig verbeeld, dat hy ruimte of lucht voor de Euroodjanen gemaakt heeft. Ik zal u zeggen, myn Heeren, met onderscheidinge gaat de uitvlucht van *Pantanechomenus* door, maar zomtyds gaat zy niet door; ja zelfs, schoon zulk een argument in den eersten opslag maar een *argumentum negativum* schynt, zoo wordt het een zeer sterk en deugdelyk bewys tegen die tegen welke het gebruikt word. Exempelen zal ik niet aanhalen. De ophelderinge is hier in gelegen: als iemand, in zyn Ampt en Karakter, onder verdenkinge legt van schuldig te zyn aan een misdad of dwalinge, daar mede niet te vereffenen, en hy zulks weet, en hy niet zoekt by alle bekwaame gelegentheden zich te zuiveren en zyne onschuld ten klaarsten aan den dag te leggen, maar zelfs de goede gelegentheden daar toe laat voor by gaan, zonder zyn onschuldt te betoonen of te de suiverheid zynr gevoelens te openbaren, dan heeft men een morale verzeekinginge dat zulk een schuldig is, ofte dat hy een dwaalgeest is: en deze*

morele verzeekering groeyt aan tot een wiskunstig bewys, wanneer men uit het verband zyner Leerlingen, met elkander nauwkeurig vergeleken, ziet, dat zulk een dwaling uit zyne beginzelen natuurlyk voortvloeit, en dat die dwaling, hoewel hy ze ontkent, uit zyn *Systema* uitgelicht en in een gezonde stelling verandert zynde, zyn geheele zamenstel van Leerlingen moet in duigen vallen. Zoo gy nu wel gelet hebt op *Orthodoxus* redeneeringe, zult gy wel begrypen wat ik zeggen wil. Waar is nu de ruimte of lucht die gy waant voor de *Euruodianen* gemaakt te hebben?

E U R U O D I U S.

Ik leere evenwel, dat de AARDS-VADERS BEESTEN GESLACHT HEBBEN: dat was immers op Goddelyk bevel en met een opzicht op den *Messias*.

P H I L A L E T H E S.

Dit maakt de zaak niet goed, dat gy zegt dat ze beesten geslacht hebben. Want gy weet, denk ik, dat men de oorspronk der Offerhanden uit twee verscheiden beginzelen afleidt. Het zy dan uit een overtuiging, welke de natuur inboezemt, dat wy Gode iets, en wel het beste dat onder onze handen is, moeten opofferen, tot een teeken van onze dankbaarheid, ofte ook tot een schuldvelydenis voor God. Het zy dan uit een Goddelyke instelling, die een Voorbeeldisch en Euangelisch uitzigt had, ziende op het beloofde Zaad der Vrouwe, de Christus, die door den eeuwigen Geest zig zelven als een slagten zoen-offer Gode in de volheid des tyds onstraffelyk opofferen zoude. Nu hebt gy gezegd, dat de Moederbelofte aan de Vrouwe en aan haar natuurlyk zaadt gedaan is. Zoo nu de *Messias* niet het eigentlyke en bepaalde onderwerp is, of het zaadt in die belofte bedoelt, wat uitzigt hebben dan der Vaderen Offerhanden op den *Messias* gehad of kunnen hebben?

E U-

EURUDIUS.

Myn Heeren, daar is al vry veel over dit stuk gesproken. Ik ben niet gewoon met zulke zemelaars en zifters van elk woord te spreken. Dan is 'er te veel, dan te weinig, Wat hairklovery is dit? Ik ben gewoon met cordate Luiden om te gaan, die het plaufible aanneemen en pryzen. Ik moet my nu op alles bedenken. Ik zal u daar naa zeggen 't geen my tot uwe wederlegging en myne defensie zal voorkomen.

ADIOPHORUS.

Ja maar *Euruodie*, gy kent het spreekwoordt, *bic Rhodus bic salta*. Waarlyk ik gevoel my beswaart. Ik heb op het discours van *Orthodoxus* aandagtig gelet. Menigmaal kwam my *Koning Agrippa* te binnen, want ik wierd bynaa beweegt om wederom Orthodox te worden: maar ik dagt ook om *Felix*, ik zal u op een anderen tyd hooren. Ik ben een *Misorthodoxus*. Ik ben niet gaarne in gezelschap der Orthodoxen, want de beginzelen my in myne jeugd ingeboezemt komen willens onwillens in my wederom op, en dit beoert my maar. Daarom heb ik ook meermaals gezegt, dat gylieden dog met deze oude bollen niet disputeeren zoudt. Hadt gy jonge knapen voor het was wat anders.

EURUDIUS.

Ik denke evenwel niet, *Orthodoxe*, dat gy iets zult hebben tegen de *wezendlyke* stukken zelfs, in welke ik den waaren aard en natuur van den Godsdienst gestelt heb.

ORTHODOXUS.

Ik heb u getoont, dat alle deze drie dingen in den dienst van een Afgod kunnen plaats hebben, wanneer men zig verbeeld dat een Afgod iets is. Gy

zyt een Leeraar van een verheven stand boven vee-
 len; maar weet gy niet, dat 'er iets is 't geen wy
aquivoca en *univoca* noemen? Dát gy uit dien hoofde
 moet onderscheid maaken tusschen den waaren en
 den schyn Godsdienst, tusschen die der Wederge-
 boornen en den onherborenen? Zoude het met u'
 Ampt niet wel voegen dit oude en jonge Luiden' on-
 der het oog te houden? Moest gy niet volgens de
Catechismus zeggen, dat wy tot alle waare Geestely-
 ke Godsdienst (ofte goet) ten eenemaal onbekwaam
 en voltrekt onmachtig zyn, ten zy wy wedergebo-
 ren worden? Moest gy u niet erinneren de hoeda-
 nigheden die tot elke Godsdienstige daad vereischt
 worden? Moest gy niet weeten, dat de vraag niet
 alleen is wat 'er gedaan word, maar *uit welken begin-
 zel, naa welken regel, en tot wat einde?* dat het niet
 alleen het WAT is, maar ook het HOE dat hier in
 aanmerkinge komt. Zoo gy de *Catechismus* veragt
 of vergeet, moest gy niet onthouden hebben 't geen
 wy in de triviale Scholen geleert hebben, eer wy
 by de Philosophen kwamen? dat, namentlyk, als
 wy een daadt examineren, wy op eenige algemeene
 vragen moeten letten, *Quid? Quis? Cur? Quomo-
 do? Quibus auxiliis?* Ik laat my niet verder uit, wyl
 gy uit alles, wat ik tot hier toe gezegd heb, wel be-
 grypen kunt welke myné gedachten nopens uwe
 vrage zyn. Maar *Euruodie* hebt gy nog een reeden,
 behalven de voorgaande, waarom gy de Kennisse in
 't gemeen, en de Kennisse der hooge Vorborgent-
 heden in 't byzonder, niet laat invloeyen in uwe op-
 gave van den waaren aardt van den Godsdienst?

E U R U O D I U S.

Zeekerlyk jaa, want behalven het reeds gezegde
 zoo staat het by my vast, *dat de Kennisse van dit Ver-
 borgentheden, het zy zy waar zyn of niet, geen de min-
 ste invloed heeft op de practyk der Godzaligheid, en zy lei-*
 den

den ons tot geen deugdsbetrachtinge van een byzonderen aard op, behalven die, welke ik opgegeven hebbe. En waarom dan zoo veel water daar om vuil gemaakt? Daar is een Sociaan; hy bemind Godt, onderhoud zyne geboden, leeft zeer Godsdienstig, hy is eerlyk en regtvaardig in zyn handel, mild en liefderyk, vol van wercken der barmhertigheid: wat ontbreekt hem? Moet hy juist verloren gaan om dat hy niet kan gelooven dat in een en het zelve Goddelyke Weezen drie Perzonen zyn? Ik ben geen *Antitrinitaris*, myn Heeren; maar dit wil ik alleen zeggen, dat deze en andere verborgentheden geen invloedt op de praktyk der Godzaligheid hebben.

ORTHODOXUS.

Myn Heer gy brengt by een exempel van een *Sociniaan*, die gy caseoleren moet, om uwe geliefde Remonstranten, die het zelve doen, niet te ergeren, en de Reconciliatie met dezelve gemakkelyk te maaken: maar gy weet *quod exempla illustant, sed non probant*, dat de voorbeelden een zaak ophelderen, maar geen bewys bevatten. Ik dacht dat gy onze bewysredenen voor de noodzakelykheid van het geloof der Verborgentheyt der Drie-eenheid, en van deszelfs waare en weezendlyke invloedt op de praktyk der Godzaligheid direct zoud beantwoordt hebben; die gy over al vind in 'de zamenstelzels der Godgeleertheid, onder anderenby den Beroemden *Prof. & MARCK* in zyn *Compendium Cap. V. Sect. XXIX XXX*, en zoo lang gy die argumenten niet wederlegt hebt en behoeve ik my met u niet op te houden*. Maar ik

* Die lust heeft om den invloed van het geloof der Verborgentheden op de oeffeninge der Godzaligheid te zien leze onder andere de Dissertatie van *BUDDEUS*, *de Ufu Mysteriorum in Praxi Vitæ Christianæ. Miscell. Tom. III. pag. 247. 280.* mitsgaders *VOETIUS Disp. sel. Part. 1. Disp. XXVIII. p. II.*

ik weet in der waarheid niet wat ik van U lieden denken zal. De eene zegt, *die Verborgentheden zyn waar*: de andere, *zy hebben geen invloed op de praetyk*: een andere wederom, *gy moet niet denken zonder eenige deugd onder de mantel van Christus ten Hemel in te gaan*; even gelyk de Sociniaan in de *Racoufche Catechismus Cap. VIII. de Morte Christi Quaest. 17.* daar gevraagd word, *waarom het gevoelen van de voldoeninge Christi verderffelyk is?* daar op antwoord; *Alzoo dat het een wyde deur opent om vryelyk te zondigen, of de menschen doet verflaauwen in de oefeninge van Godzaligheid.* Behoort gy lieden tot onze Kerke, of zyt gy onzer Vyanden? Zoo gy tot ons behoort, wat hebt gy voor? of zoekt gy scheuring en ergenisse aan te rechten en alles te verwerpen in onze welgestelde Leer en Belydenis, om ons zonder slag of stoot in handen onzer Vyanden te leeveren? Behoort gy tot ons niet, waarom neemt gy als eerlyke Luiden uwe affcheid niet, en voegt u by Menschen van uwe eigene beginzelen? Die zullen u met opene armen ontfangen. Ik meen Socinianen en Remonstranten, met welker laatste immers uwe gevoelens zoo wonder wel accoord stemmen. Want het geen gy zegt dat het geloof der Verborgentheden geen invloed op de praetyk heeft, komt uit uw begrip over den invloed van onze Euangelische Gehoorzaamheid aan de Nieuwe Wet in onze regtvaardigmakinge: namentlyk dat Godt ons op die Gehoorzaamheid, om Christus wille, schoon wy hem niet bijzonder kennen nog op hem vertrouwen, regtvaerdig verklaart, ten deele wegens een gerechtigheid die hy *in ons* ziet; ten deele wegens een Gerechtigheid *buiten ons tot onzen NUTTE* opgebracht; en dat de laatste ter bedekking van de onvolmaaktheid van de eerste, dat is van onze eigene, niet geld, voor dat de eerste daar is; *wyl God ons geen stip van onze zonden vergeeven wil, ten zy de droefheid en het berouw over onze zonden, en*
het

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 167.

het voornemen van een heilig leeven vooraf gaan , niet als verdienende maar als voorvereischte boedanigheden. Daarom ben ik van oordeel , dat gylieden uwen Godsdienst op een geheel andere wyze en met een geheel ander oogmerk oeffent , als wy : zegt het my dogh , op dat ik het ook weete.

EURUODIUS.

Ik ben van gevoelen , dat wy in onze Godsdienstige betrachtungen altyd op twee dingen moeten letten , om door derzelve beschouwinge niet alleen van het kwaad afgeschrikt maar ook tot de betrachtinge van deugd aangedreven te worden.

PHILALETHES.

Welke zyn dog die twee dingen ? Wy hebben al veel dingen strydig met de Leere der Hervormde Kerke uit u verstaan : mogelyk zult gy wat nader komen , of anders verder van ons afwyken.

EURUODIUS.

Ik begrype de zaak in dezer voegen , dat de LOON welke Godt aan onze gehoorzaamheid als een vergeldinge schenkt ons niet alleen wakker en vaardig tot de betrachtinge van de Deugd moet maaken , maar dat die ook een grond is van onze verplichtinge tot de deugd ; *wyl God het met ons zal maaken naa dat wy het maaken* : en dat de VREESE voor de straf ons van het kwaade moet affchrikken. In deze twee zaaken is onze oorspronkelyke verplichtinge tot den Godsdienst zoo gegrond , dat ik , zoo het geen al te grooten aanstoot geeven zoude , wel zoude durven zeggen , *dat ik Godt niet zoude willen dienen indien hy my niet wilde beloonen*. Daar hebt gy in ronde woorden wat ik gevoele. Het laafte zoude ik elk een juist niet willen zeggen : maar het vloeit door een natuurlyk gevolg uit het eerste.

Myn Heer ik heb al lange geleest , maar in dien tyd het Systema der Werkheiligen nooit plomper hooren voorstellen : en ik kan my niet genoeg verwonderen over de stoutheid van een Schepsel , in alles afhankelyk van zynen Maaker ; het welk Godt zal durven voorschryven conditien op welke het zig zal willen verplicht kennen hem te dienen ofte niet. Uwe stellingen luiden in goed Duitsch ; *Ik vreeze de zweep , daarom laat ik de zonde ; en ik maak reekening op een goeden loon , daarom betracht ik de deugd .* En gy zegt tot uwen Schepper , *ik wil u wel dienen , maar gy zult mynen arbeid betaalen , maar ik doe het niet , zoo gy my niet beloont .* Foey ! Schaamt het zig niet ? Ik heb maar eens by iemand , die zig een Hervormde noemde , iets gevonden dat hier naa zweemt , welke by de eerste Zondag van de Catechismus gevraagd hebbende , *wat is de Godsdienst ?* daar op doet antwoorden , *Een dienen van Godt op hoope van Loon .* Gy maakt uw accoord voor af , en zegt wat gy doen zult , zoo God u verding inwilligt . Dienst zult gy doen , maar daar moest goede betaling zyn . Of volgens het spreekwoordt , *point d'argent , point de Suisse .* Gy maakt de wezendlyke band der verplichtinge los , en hangt alle verplichtinge aan de hoope der vergeldinge en de vreeze voor de straf . Ik heb nu een bevattinge van uw Systema van de Zaedelyke Godgeleertheid , het welk zeer verschilt van het myne . Ik stelde altyd , dat de verplichtinge tot deugd gegrond was in de onveranderlyke betrekking welke daar is tusschen de Schepper en zyn Schepzel , en dat het voorschrift der plichten welke het Schepzel aan zynen Schepper schuldig is daar uit voortvloeit , welke plichten in hare wezendlyke natuur altyd dezelve blyven ; en dat die verplichtinge even sterk was in haar wezendlyke natuur zonder een loon , als onder het vastma-

ken

ken van de deugdoeffening aan een loon : en dien-
 volgende , de loon niet meer dan een drangreedende
 zynde tot den dienst , en geenzins de verplichtinge ,
 de *obligatio* , zelfs , men even zeer verplicht blyft tot
 de gehoorzaamheid schoon men onder de zwaarste
 straf is , en 'er geen loon meer te wachten is. De
 dienst die men Godt wil doen uit vreeze voor de straf
 of uit hoope op den Loon is zoo Slaaffsch , dat zelfs
 veele Philosophen in vroege en laater tyden dien
 verworpen hebben , en getoont dat zy uit geheel an-
 dere beginzelen moet voortkomen. Zulk een gevoelen
 ondermynt de geheele kundigheid van de zede-
 lyke Godgeleertheit in het gemeen , en de zedeleer
 van de Christelyke Godsdienst in het byzonder. De
 Hervormde Kerk leidt de geheele verplichtinge tot
 den Godsdienst af uit onze genadige verlossinge door
 Christus , en merkt de betrachtinge der goede wer-
 ken als het voornaamste stuk onzer dankbaarheid
 aan. *Catech. Vr. 86.* en onze Theologanten hebben
 op alle de verdrajngen der texten die de Werkhei-
 lige bybrengen geantwoordt. Waarom ik over dit
 stuk niet op nieuws wil disputeren dewyl het is uit-
 gemaakt.

PANTANECHOMENUS.

Orthodaxe , gy beschuldigde *Euruodius* dat hy een
 populair argument voortbragt , en het Gemeen zoo
 wat zand in de oogen wierp: gy hebt u , naa myne
 gedachten , in uwe vorige *pathetische redneringe* daar
 aan meer schuldig gemaakt dan hy. Maar dit stuk
 aangaande , overmits de vastigheid van ons Systema
 daar van afhangt en het zelve daar op als zyn funda-
 ment gegrond is , en zullen wy dat zoo gemakkelyk
 niet opgeeven. Ik zal die zaak voor myn Vriend
Euruodius eens opvatten. Het stuk komt hier op aan,
*of een Mensch het kwaad niet moet laten uit vreeze voor
 de straf , op dat hy die ontgaat ; en of hy het goede niet be-
 trach-*

trachten moet om den loon, die 'er aan vast is, te erlangen? Ik weet dat eenige onder ons gezegd hebben, datze God niet dienen zouden, zoo God haar niet beloonen wilde, het welke hard gezegd schynt, maar het is in de zaak het zelve. Nu sta ik voor de *affirmatieve*, en zal u de deugdelykheid van deze stelling bewyzen, en gy staat voor de *negative*: maar ik denke wanneer gy de kracht myner bewyzen uit de reeden en schriftuur zult begrypen, dat gy in myn gevoelen treden zult.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, ik heb vry lang voor deezem op die *wettische en slaafsch wyze van Godt te dienen* gedacht: Gy hebt mogelyk bewyzen voor uwe *opinie* die ik niet gehoord heb: als het u belieft my die mede te deelen, zal ik u zeggen wat ik doen zal of niet doen zal; want door goede reedenen en het Woord Gods in dezelfs verband en overeenkomst met de Leere der vrye Genade wil ik my laten leiden. Ondertusschen, dewyl gy zegt, dat u Systema betreffende den Godsdienst op dit stuk als zyn fundament gegrond is, dat wy het kwaad moeten laten uit vreesze voor de straf, en het goed doen in hope van beloning, en de grond van myn Systema is, hoe ik Godt voor zulke *Verlossinge* zal dankbaar zyn, en zie ik niet hoe wy in eene schuit zullen kunnen komen. (Gy voert de verfoeielyke taal der Remonstranten in haar *Apol. Cap. IV. pag. 54. versa. De Goddelyke Majesteit*, zeggen zy, als zoodanig, en maakt niet dat God eenig regt op ons heeft, waar door hy regtvaerdig van ons een dienst kan vorderen, ten zy wy door eenige zyne of onze daad verschuldigd geworden zyn om hem te dienen. De Majesteit Gods is daar toe genoeg, dat God waardig zy om gediend te worden. Maar op dat hy van ons met regt MOETE GEDIEND WORDEN, dat is, gehouden worden voor die gene tot wiens dienst wy door eenig regt verplicht zyn en

ver-

verbonden, daar toe is die Majesteit door zig zelven niet genoegzaam. Het regt dat iemand op een ander heeft moet noodzakelyk voortkomen of uit een Weldaad van hem aan ons, of uit een Misdaad van ons tegen hem.

PANTANECHOMENUS.

Zoo de vreeze voor de tydelyke en eeuwige straf iemand niet verplicht het kwaade te laten, weet ik niet waar uit gy onze verplichtinge daar toe zult konnen afleiden: en kan niet anders zien, of gy opent de deure tot alle losbandigheid.

ORTHODOXUS.

Gy schynt geen beter begrip te hebben van den Godsdienst en de deugd dan de Heidensche Indianen, die den Duivel dienen op dat hy hun geen kwaad en doe, en God op dat hy hun goed doe. De Dief steelt niet om dat 'er een galg is: was 'er geen galg hy zoude steelen en huisbraak doen. Moet elk zig aan uwe stelling niet stooten? daar zoude geen eerlyk Man zyn zoo 'er geen galg was: daar zoude geen eene Sonde vermyd worden zoo 'er geen helfch vuur was om die te straffen. Hebben de Heidenen niet beeter Zeele Leer gehad dan de uwe is?

*Oderunt peccare boni virtutis amore
Tu nihil admittes in te formidine poenæ.*

— is het bekende versje van *Horatius Lib. I. Epist. XVI.* en wat zegt *Cicero de Legibus*; *si non ipso honesto movemur ut Viri boni simus, sed utilitate aliqua ut fructu, callidi sumus, non boni. Nam quid faciet in tenebris, qui nihil timet nisi testem vel judicem.* Zal iemand die zyn verstand gebruikt zeggen, die of deze is een doot eerlyk Man om dat hy dat kwaad niet doet daar deze straf tegen gesteld is? Ik denke neen: maar dat niemand voor een vroom en regt deugdzaam Man zal

zal houden die niet uit een liefde tot de deugd zelve, al was 'er geen straf, het kwaade laat. Is dit nu een algemeen aangenomen gevoelen, niet alleen by de Christenen maar by alle beschaafde Volkeren en Wyzen, wat dunkt u dan dat Godt, wiens oogen als een vlamme vuurs zyn, die tot het binnenste van de gevoelens en de eerste bewegingen onzer herten indringhen, oordeelen zal van alle de betrachtningen die uit vreeze voor de straffe voortkomen? Zal hy het niet als een huichelwerk aanzien, het welk niet uit liefde tot Godt of haat van het kwaade, maar uit de vervloekte bronader van verkeerde eigenliefde voortvloeit, en zal zulk een betrachtinge hem kunnen behagen als een stuk van waare Godsdienstigheid? Zegt *Seneca de Benefic. Lib. IV. C. XVIII. Ingratum voco, quisquis metu gratus est*; ik zegge, ik noeme hem ongodsdienstig die door vreeze Godsdienstig is. *Deos, zoo vaart hy voort, nemo sanus timet. Furor enim est metuere salutaria: nec quisquam amat quos timet.* Welke laatste woorden goed zyn, om dat ze overeenkomen met die van den Apostel, *daar is in de Liefde geen vreeze, maar de volmaakte Liefde dryft de vreeze buiten, want die vrees heeft pyn, en die vrees en is niet volmaakt in de Liefde.* 1 Joh. IV. 18.

PANTANECHOMENUS.

Waarom worden dan de helsche straffen volgens het Woord-Gods gepredikt, zoo het laten van het kwaade uit het begin van de vreeze voor dezelve niet een beginzel van een deugdzaam leeven en Godde welbehagelyk is? of stelt gy den Menschen, en houd gy u zelve, den schrik des Heeren niet voor oogen, gelyk Paulus 2 Cor. V. 11.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, de Vreeze voor die straffen op zich zelve, of schoon die goed is voor de burgerlyke famen-

menleving in de Waereld, is geen beginzel van Deugd, noch uit dezen hoofde het kwaad te laten in zig zelven als deugdzaam voor Godt behagelyk. Zy is maar een begin van het leeven van de Wet der Zonde in de conscientie, en een begin van de helsche tormenten, die de Zondaars namaals in derzelver volkomen gewicht en trap zullen gewaar worden. Zyt gy zoo blindt, en meer met u, dat gy meent, dat dit een begin van deugd en bekeeringe is? Dan begryp ik, *waarom* zommige voor eemigen tydt met zoo veel drift en geweld voor die dingen geievert hebben; en dat het niet zoo zeer was voor die beroeringen, die uitwerkingen der vreeze, op zig zelfs, maar om dat die tot u Systema dienstig waren, om ze te leggen tot een grondslag voor dit Systema van den Godsdienst; namentlyk, dat de vreeze voor de straf, en het nalaaten der zonde uit deze vreeze, een begin is van de deugd, en een groot deel onzer bekeeringe van den dienst der Zonde tot den dienst van Godt zy. De Helsche straffen worden voorgesteld, op dat elk zien moge welke de bezoldinge der Zonde zy, en hoedanige connexie en onoplosselyk verband is'er tusschen het schenken van de belediging der Goddelyke Majesteit en de uitvoeringe van den eisch van Gods wraakvorderende gerechtigheid, op dat een ieder weete, dat die het eene wil het andere moet verwachten. De wet, eischende een volstrekte gehoorzaamheid, met alle hare vuurige voncken en vloeken, word voorgesteld, om, hoe verdorven en machteloos wy ook tot hare onderhoudinge zyn, het recht Gods tegen een Sondaar te handhaven, en om met hare vuurigheid in te dringen in de gemoederen, om de waandengd te verbranden, en de innerlyke snoodheid van het van God en alle deugd afkeerig harte te ontdekken, op dat het besiffe, hoe zeer iemand iets uit vreeze voor de straffe doet ofte laat, dat hy nog verre van de

de deugd is, ten zy hy door een almachtige en onwederftandelyke werking van Gods wederbarende Genade een nieuw harte ontfange en een nieuw Schepzel in Chriftus werde. Gy vraagt of wy de vloeken der Wet en helsche straffen niet prediken? O jaa, Myn Heer, maar zoo niet gelyk gy, om de Menfchen daar door deugdzaamer te maken. In dit opzicht erinner ik my het zeggen van zekeren Engelsman.

„ De fchrikkelyke klank van het woord *Helle* heeft
 „ my nooit van eenige zonde te rugge gehouden,
 „ nochte ben ik eenige goede daad aan dien naam
 „ verſchuldigd. Ik kan my nauwlyks inbeelden dat
 „ ooit iemand door ſchrik ten Hemel gejaagd is:
 „ maar die ſlaan den eerlykſten weg ten Hemel in,
 „ die gewillig zyn om Godt te dienen al was 'er ook
 „ geen Hel.” Wat dan? Weetende dat Godt menigmaal zyne alverwinnende genade openbaart, als de ziele onder deze vuurige tucht is, zoo prediken wy die als een *tuchtmeester*, niet tot de DEUGD, om door de betrachtinge der deugd, uit vreeze voor de ſtraf en in hoope van de belooninge, ons toe te bereiden voor Chriftus, op dat die door onze deugd een welgevallen in ons kryge, en wy eenige aanspraak op zyne verworvene zaligheid als een loon van de deugd mogen hebben, maar als een *tuchtmeester tot CHRISTUS*, op dat wy uit den geloove mogen gerechtvaardigd worden, in welk laafte opzigt de Wet haar volle rigeur en kracht behoud, ſchoon zy in het eerſte door het vleeſch krachteloos is. En word nu de Menſch door deze tucht tot Chriftus gebragt, wy prediken de Wet als de Wet Chrifti, als de Koninklyke Wet, om hem te zyn tot een regel naa welke hy zyn gedrag heeft in te richten, uit waare dankbaarheid aan Godt voor de verloffinge die hy in Chriftus is deelachtig geworden. Ziet zoo beſchouwen, zoo behandelen wy de zaaken.

ADIO.

ADIAPHORUS.

Indien de zaake zoo staat, gelyk *Orthodoxus* ons die voorstelt, zoo moet ik zeggen, dat ik al te veel arbeid nutteloos besteed heb. Ik dachte, wanneer ik de dreigementen der Wet op myn gemoed bracht, zoo dat ik uit benauwdheid voor de straf de Zonde naaliet, en de plichten waarnam, en dat ik daar in volharde, hoe langer ik daar in voortging, hoe meer ik in de deugd toenam: maar merkende, dat ik niets meer vorderde, dan alleen wanneer myne conscientie onder deze tucht was, en dat ik wederom naa de Zonde begon te watertanden, naa dat die tucht geweeken was, zoo ben ik wat *liberder* en *onverschilliger* geworden. Maar nu begin ik iets te zien daar ik niet om dacht.

PANTANECHOMENUS.

Het Schynt dan *Orthodoxe*, dat gy het zeer geladen hebt op het eerste deel myner stelling, en het laten van het quaad uit vreeze voor de straf, in uwe oogen, geen begin van deugd nog op zig zelve deugdzaam is, zoo dat het eigentlyk tot de natuur van den Godsdienst als Godsdienst zoude behooren. Ik kan evenwel niet denken, dat gy zoo veel hebt tegen het tweede deel myner stelling, *dat wy Godt moeten dienen in hoope van belooninge*, en dat de grond van den dienst Gods zoude worden weggenomen zoo men niet geloofde dat hy onze deugdbetrachtinge beloonen zoude. Want ik denk niet, dat gy den grondregel der *Stoicynen* goedkeurt, dat de deugd loons genoeg aan zig zelve heeft. *Ipsa sui pretium virtus sibi*, en dat een deugdzaam Man in de gloeiende stier van Phalaris gelukzalig is. Ik houde het daar voor, dat iemand die de deugd om haar zelve bemind en betracht, zonder hoop van Loon, en zonder vrees voor Gods Oordeel, schoon hy een reeden heeft die

M

hem

hem tot de deugdsbetrachting noopt, en schoon hy wel een vroom Burger kan zyn, nochtans van allen Godsdienst ontbloot is, om dat hy de deugden Gods verzaakt welke hem dienstwaardig maaken. En ik heb daar zeer prægante reedenen toe, die my beide de Natuur en de Openbaaringe opgeeven.

PHILALETHES.

Myn Heer, ik heb die stelling wel meer hooren dryven; daarom ben ik zeer begeerig om de reedenen te weeten die gy daar voor meint te hebben. Want gy weet wel dat het tegenstrydige van u gevoelen den *Stoïcynen* niet alleen eigen is, maar dat de Christelyke Wysbegeerte veel geleert heeft, dat gelyk de geheele grondslag van onze verplichtinge tot den natuurlyken Godsdienst is onze afhankelijkheid van Godt als onze Schepper en onderhouder, aan wien wy alle gehoorzaamheid dienst en eere schuldig zyn, om dat wy in hem leeven ons bewegen en zyn, zoo ook de geheele Grondslag van onze verplichtinge tot den Christelyken Godsdienst legt in de nieuwe betrekkinge welke boven de vorige op ons gekomen is door de verloffinge die wy zonder eenige onze verdienste door de Genade Gods in Christus verkregen hebben; dus alle de plichten van den Christelyken Godsdienst daar op uitkomen, dat alle onze betrachtungen tot verheerlyking van onzen Verlosser worden ingericht; het welke niet geschieden kan zonder het geloof dat God ons de verloffinge gegeven heeft door Jezus Christus onzen Heere. Daarom wil ik de argumenten, die gy zegt voor uwe stelling te hebben, wel eens hooren.

PANTANECHOMENUS.

Wanneer iemand den geheelen dagh in het zweetzynes aangezichts in myn werk gewillig gearbeidt heeft, vordert dan de rechtvaardigheit, jaa de edelmoe-

moedigheid niet, dat ik hem met alle genereusheid beloone? Moeten, jaa mogen, wy nu andere en mindere denkbeelden hebben van de Goddelyke gerechtigheid en goedertierendheid in opzigt van onzen vnutigen dienst, en zouden wy dan, deze Goddelyke deugden in het oog houdende, uit dit beginzel niet moeten werkzaam zyn, dat zyne groote vergeldinge onzen arbeid zal verzoeten?

PHILALETHES.

Myn Heer, gy mengt zaaken onder een die wy moeten uit malkanderen houden, om van den staat des geschils niet te verwyderen; dewelke niet is, of de Goddelyke deugden, zyne liefde, zyne genade, zyne gerechtigheid en hoogste goedheid, welke wy uit het werk der verlossinge klaarder kennen dan uit de natuur, by ons in het oog moeten gehouden worden, en als drangreedenen en sporen ons moeten prikkelen en aandryven, om naarstiger en standvastiger te zyn in onze plichtsbetrachtinge: maar of de hoope der belooninge de grond moet zyn waar op onze Godsdienst rust, zoo dat wy Godt zouden dienen om den Loon, en niet zouden dienen zoo wy geen hoope hadden dat hy onzen Godsdienst belonen zoude? Dit zoud gy bewyzen, maar uwe gelykenis en maakt dit niet goet, om dat 'er een andere grond of band is van verplichtinge tusschen Godt en ons, als tusschen u en uwen Arbeider, en zodanigen dependentie van Godt, beide in de Natuur en Genade, die ons tot zynen dienst en verheerlyking verplicht, dat, wanneer wy alles gedaan hebben wat wy konden doen, wy noch niets gedaan hebben, en wanneer wy alles gedaan hebben zouden wat ons bevolen was te doen, wy nog maar onnutte dienstnechten zouden zyn, die maar gedaan hadden 't geen wy schuldig waren te doen, zonder eenige aanspraak op een Loon te kunnen formieren, of te kunnen

nen zeggen, ik heb u werk gedaan geef my mynen Loon. God is aan geen Schepzel eenigen Loon verschuldigt, hoe getrouw het hem diene, ten zy uit hoofde van een Verbond, waar in hy met zyn Schepzel treed uit vrye goedheid. Zulk een Verbond had hy gemaakt met Adam, en zoo die getrouw gebleven was vorderde de Goddelyke gerechtigheid, dat hy zyn dienst beloonde met het Hemelfch Leeven daar hy anders als Gods Schepfel geen eisch of recht op zoude gehad hebben. Kunt gy nu bewyzen, dat Godt, naa de verbreekinge van dat Verbond met Adam, wederom een Verbond met den Mensche gemaakt heeft waar in hy op nieuws de belooning onzer dienst beloofde, dan zult gy een Man der Mannen zyn, en Paulus zal zyn woord moeten inhaalen, en niet wederom zeggen mogen, *indien 't door genade is zoo en is 't niet meer uit de werken anders is genade geen genade meer: en indien het is uit de werken, zoo en is 't geen genade meer, anderzins is het werk geen werk meer.*

PANTANECHOMENUS.

Gods Woordt spreekt evenwel zeer klaar, *Hebr. II. 6. die tot Godt komt moet gelooven dat hy is, en een Belooner is der gene die hem zoeken.* Dus moet ik in myn Godsdienst, welke genaamt wordt *den Heeren te zoeken*, het oog hebben op zyne belooninge.

PHILALETHES.

Ik heb u alreede gezegd, dat het verschil niet is, of de loon, welke God belooft, een drangreeden is, om ons ieveriger standvastiger en altyd overvloediger in het werk des Heeren te maaken, maar of de belooninge de grond is, en de reeden, waarom wy Godt dienen moeten, zonder welchen wy Godt niet dienen zouden. Dit laatste kunt nog durft gy uyt uwen aangetrokken text niet bewyzen: want het geloof,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 179

loof, zonder het welke Paulus zegt dat het onmogelyk is Godt te behagen, en dus te dienen, staat u in den wegh. Dat geloof dat Godt is. Wat is dat anders dan dat zaligmakend geloof, waar van hy *vs. 1.* een algemeene beschryvinge gegeven had; het geloof in de Verbonds Godt, door den H. Geest in de herten der uitverkorenen gewrocht, waar door de dingen die men hoopt, het welke zyn de goederen die Godt in zyn genade verbondt aan ons heeft toegezegd, in onze herten vertegenwoordigt worden, en daar een vaste bestaanlykheid krygen, zoo dat wy 'er door overredet zyn van de waarheid en zekerheid van die beloften, meer dan door een wiskunstig betoog. Dit geloof in de Verbonds Godt, *dat hy is*, brengt ons onder een gewillige verplichtinge om hem te dienen; en het spoort ons tot dien dienst meerder op, dat hy tot den Zaade Jacobs niet gezegd heeft zoekt my te vergeefs, maar dat hy een beloonder is der gene die hem zoeken.

Waarom gaat gy dit voorby? is dit maar een kleinigheid? Het is een wezendlyk stuk, zonder het welke wy dien text niet kunnen verstaan. Of meint gy, dat wie maar geen ongodift is, maar gelooft dat 'er een Godt is, en dat die Godt zynen dienst niet onbeboont laat, dat die God welbehaagelyk'dient? Dit zoude veel te plomp zyn. Het *Concilie van Trenten* anathematizeert de zulke, die stellen, dat de werken in de Natuur zonder Genade gedaan verdienen. *Sess. VI. Can. I.* Gaarne wilde ik van u gelooven, zoo uwe stellinge, dat de deugdzame Heidenen zalig zullen worden het niet mede bracht, dat gy zoo verre niet zoud verzeilt zyn om in dit stuk erger Leere te dryven dan de Papiſten. Nu zoude ik u nog kunnen onderhouden over de natuur van die *beloninge*, waar in ze bestaat, en waarom ze zoo genaamt wordt, waar uit dan kennelyk zoude worden, dat die goederen, ons door Christus verworven, en in Gods Raadt voor ons geschikt,

en door 't geloof reeds van ons aanvaard, waar van de genietinge Gods, onze zeer groote loon, het voornaamste is, door onzen Godsdienst niet verkregen worden, dat wy daarom Godt dienen zouden. Maar dit weet een iegelyk die zyne Catechismus geleert heeft.

PANTANECHOMENUS.

Wat zegt gy dan van Abraham, die verwachte de Stad die fundamenten heeft welker Konstenaar en Bouwmeester Godt is, van Mozes, die zag op de vergeldinge des Loons, van Christus zelve, de Overste Leidsman en Voleinder onzes geloofs, die voor de Vreugt die hem voorgesteld was het Kruice heeft verdragen en de schande veracht.

PHILALETHES.

Op die exempelen van Abraham en Mozes, en gy kunt 'er nog al meer bybrengen; daar het zelve antwoord op voegen zoude, zegge ik 't zelve, dat ik u terstond gezegd heb: dat dit wel beweegredenen waren om die Mannen tot hare byzondere diensten op te wekken, en daar in getrouw en volstandig te maaken, maar dat de grond van hun lieder dienst niet was op dat zy die goederen daar door mochten gewinnen, maar dat die grond was het geloof der genade Godts, waar door zy zig in alles aan Gods dienst gehoorzaamheid en verheerlyking, met agterstelling van alle tydelyke belangen, verplicht kenden, en zoo bereidwillig gemaakt wierden. Het voorbeeld van Christus is niet relatief tot deze zaak; zangezien die door zyn Borglyden smert en smaadsheid die zaligheid voor zig als ons Hoofd, en voor ons in hem, verdienen moest, die wy door hem ontfangen: en niet te min konde zyn voorbeeld, als aldernadrukkelykst, aan de gelovige worden voorgesteld om haar tot lydzaamheid en volstandigheid op

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 181

op te wekken (gelyk *Petrus* ook doet *1 Pet: 2. 21.*) om dat de zaligheid voor haar door Christus verkregen zynde, zy, in den dienst Gods onder veele verdrukkingen komende, aan een goede uitkomst niet te twyffelen hadden.

PANTANECHOMENUS.

Maar Paulus bedwong zyn Lichaam en bracht het tot dienstbaarheid, op dat hy niet eenigzins zekve verworpelyk wierd. *1 Cor. 9. 27.* hy jaagde naa het wit, tot den prys der roeping Gods die van boven is in Christus Jezus. *Phil. 3. 14.* Hy had den goeden stryd gestreden, hy had den Loop geëindigt, hy had het geloof behouden, voorts was hem weggelegd de Kroone der Regtvaerdigheid, welke hem de Heere de Rechtvaerdige Richter geven zoude in dien Dag. *2 Tim. 4. 7, 8.* Wat zegt gy nu? bewyzen alle die texten niet, dat wy het kwaad moeten naa laten uit vreeze voor de straf, en Godt dienen om de hoope der belooninge? daar Paulus daarom zyn Lichaam bedwong, daarom liep en streed.

PHILALETHES.

Ik merke hoe langer hoe meer, dat gy dé Leere van de vrye genade niet verstaat, en dat gy meint door uwe Godsdienstplichten te betrachten een Stoel in den Hemel te zullen hebben. Zoo gevoelde Paulus niet, die in al dat bedryf, waar van hy spreekt, niets deed om eenig regt tot de belooninge te verkrygen. Hy zegt immers zelfs, dat de Kroon voor hem weggelegd was, eer hy nog aan het stryden ging, dat hy liep niet als op het onzeker *1 Cor. 9. 26.* Wat is dat anders, dan dat Godt, eer hy in de Loopbaan trad zyner Apostolische bedieninge, van welke hy in die beide plaatzen spreekt, door de belofte hem de volle verzeekering gegeven had, dus hy uit het geloof en de geloofsverzekeringe der genade Godts zynen dienst volbragt, en de groote zaligheid, hem

voorgesteld en verzekert, was een spoor 't welk hem tot zyn plicht meer aanzette, gelyk aan de andere zyde de noodt 1 *Cor.* 6. 16-18. En als gy de plaats uit *Phil.* 3. in haar verband beschouwt, zult gy u moeten schamen: want al uw doen om loon te krygen word daar als schade en drek weggeworpen om zyn recht in Christus te hebben: en dat recht in Christus hebbende, zegt hy nu, wat hy, in dat recht staande, deed om te komen tot de Christelyke volmaaktheid, het welke was Christus dood gelykformig te worden door afsterving van den ouden Mensch van dage tot dage, op dat hy komen mochte tot de wederopstandinge der dooden ofte het leven van den nieuwen mensch: dat had hy nog niet zoo verre verkregen, dat hy daar in volmaakt was, maar hy jaagde daar naa; dit was zyn wit, dit te verkrygen was de eereprys waar toe hy in Christus van Godt geroepen was. En zoo kunt gy my dan uit Gods woordt geen een voorbeeld bybrengen van een waare gelovige, die Godt dient uit het beginzel van vreeze voor de helsche straf ofte van hoope op een goede belooninge. Alle die Godt in waarheid dienen, dienen hem uit het beginzel van hare genadige verloffinge door Christus, uit zuivere liefde en drift om hem te verheerlyken die haar diere gekocht heeft.

PANTANECHOMEUS.

Maar, myn Heer, als gy zodanigen leere vasthoudt, zoo kan ik niet bevatten, dat gy de Menschen met kracht en overtuiging tot de bekeering en ernstige betrachtning van Godzaligheid kunt opwekken en beweegen, gelyk wy uit onze gronden van den Godsdienst, welke zyn het inzicht van de vermydinge der straffe en de verkryging der belooning, met alle wenschelyke successen doen.

PHI-

Dat is myn schuld niet, maar komt hier by toe, om dat gy het Euangelium niet regt verstaat, waarom ik het u zal zoeken te openen, en myne eenstemmigheid met de Symbolische schriften en beste Godgeleerden onzer Kerke te gelyk aanwyzen, als gy my maar wilt hooren.

Het staat by my vast, dat niemand eenig waar Geestelyk goed kan doen, ter zy hy eerst wedergeboren zy, en dat de Boom eerst goed moet zyn zal de Vrucht goed zyn. In en door die Wedergeboorte brengt de Almachtige en onwederstandelyke werkinge Godts een nieuwe natuur in den uitverkorenen voort, die een nieuw Mensch, een nieuw Schepzel en Godts maakzel, genaamt word, wiens leeven is het Geloof in Christus, die my lief gehad en zig zelve voor my overgegeven heeft. Dit leven des geloofs word in twee stukken openbaar; in de afsterfinge des ouden, en de opstandinge des nieuwen Menschens. Waar in die beide bestaan geeft onze *Catechismus* op.

Het *eerste* behelst zaakelyk, dat ik in het licht des geloofs zie, dat de zonde zoo haatelyk voor God is, dat hy om my die te konnen vergeeven dezelve aanzynen lieven eigen en eenigen Zoon met de bittere en smaadelyke dood des kruices gestraft heeft. Hier uit aan myn gemoet met volle overtuiging ontdekt wordende, wat myne Zonde by Godt verdiend heeft, en hoe Hy om my te verlossen die in Christus myn Borge gestraft heeft; zoo kan 't niet anders, of myn gemoed moet in droefheid, als was voor het vuur, weg smelten, en my de Godbeledigende Sonde, daar Christus om heeft moeten lyden en den toorn Gods dragen, zoo haatelyk maaken, dat ik daar van een afgryzen kryge, niet uit vreeze voor de straf, daar voor ik door 't geloof weete dat Christus door

M 5 zyn

zyn lyden en sterven voldaan heeft, en dat 'er dien volgende geen verdoemenis meer is voor de geene die in Christus Jezus zyn, maar uit erkentenis en wederliefde tot God en mynen Zaligmaker, welke my in liefdetraanen doet smelten; en deze doet my vreezen voor de zonde, op dat ik God zoo snoedlyk niet meer beledigen en myn beminnellyken Heyland wederom kruycigen moge. Wat dunkt u nu? Uw *Moralist* vreesst alle oogeblik voor de straffe, en daarom laat hy de zonde, die hy anders niet laten zoude. Myn Godsdienstigen Christen vreesst voor de zonde zelfs, die Godt en zynen dierbaren Heylandt beledigt, en zynen Geest, den Geest des Geloofs die hem gegeven is, bedroeven zoude. Het *tweede* behelst een hertelyke vreugd in Godt door Christus, in wien de gelovige ziet, dat Godt hem met alle geestelyke en hemelsche zegeningen gezegent en zonder zyn toedoen de geheele zaligheid uit loutere genade geschonken heeft, waar van hy door het geloof hier reeds de beginzelen gevoelt, met een volle verzeekeringe van het volmaakte en eeuwige bezit daar van in den Hemel: waar uit voortvloeit, dat deze nieuwe Mensch alles in Christus hebbende, en daar van door den vasten grond des geloofs in zyn herte verzeekert, niets doet om het nog te verkrygen, gelyk uwen ernstigen *Moralist*, maar alles alleen om Godt zynen Verlosser voor zulken genade te danken, en als een verlostte van de zonde hem te dienen in heiligheid en blymoedige gehoorzaamheid alle de dagen zynes levens.

Dit zyn de gronden uit welke de waare practyk der Godtzaligheid moet afgeleid en op de gemoederen aangedrongen worden; en die het uit andere gronden doen, mogen zien hoe zy het voor Godt en zyne Kerke zullen verantwoorden. Gy begrypt genoeg myne conformiteit met de Leere onzer Kerke, en dat ik niets gezegd hebbe dat met

onze

onze *Catechismus Zond. 33. Nederlandsche Belydenis Art. XXIV.* en het *Formulier voor de bedieninge des Avondsmaals*, niet over een stemt. En dat de beste Kerken * en verlichste Leeraars mede begrepen hebben, dat een waar gelovige God niet diend uit vreeze voor de straffe en hoope van Belooninge, zoude ik met veele aanhalingen kunnen bewyzen: maar dat zal, wanneer wy opzettelyk van de Regtvaerdigmakings handelen, beter te passe komen. Ik kan 'er evenwel niet afscheiden of ik moet eens opstaan en krygen den *Reformateur LUTHER* eens uit de Boeken-Kas, en u voorlezen, wat die groote Man geschreven heeft over *Gal. V. 4.* Dus luiden zyne woorden: *dit moet gy nauwkeurig opmerken en aandringen, dat Paulus zegt, dat door de Wet te willen geregtvaerdigd worden niets anders is dan van Christus gescheiden te worden, en dat hy ons in 't gobeel onnut wardt. Wat kan 'er krachtiger tegen de Wet gezegt worden? wat kan dien blixem wederstaan? Dien volgende is het onnutgelyk, dat Christus en de Wet te gelyk in het herte woenen, want of de Wet of Christus moet wyken. Doch indien gy in verbeelding zyt, dat Christus en de Wet te gelyk in 't herte kunnen woenen, zoo weet dan voorzeeker, dat niet Christus, maar de Duiwel in de gedaante van Christus in u herte woont, ONDER DE GEDAANTE VAN CHRISTUS U BESCHULDIGENDE EN VER**

* De *WESTMUNSTERSE Confessie*, volgens de vertalinge van *TORIAS VELTHUISEN*, *wylen Predikanten in de Baensbor*, *Cap. XX. Sect. I.* De vryheid welke Christus verkregen heeft voor de Gelovige onder det Euangelium, bestaat in haar Vrydom van de schuldt der Sonde, van den verdoemenden toorn Gods, van de Vloek des Wets der zeden, en in hare Verlossinge van deze tegenwoordige hooze Weereld, de Slavernye des Satans en heerschappye der Sonde, van het kwaad der straffe, den prikkel des doods, de overwinninge des grafs en de eeuwige verdoemonisse, als ook in haar vrye toegangh tot Godt en hare betooninge van *geboernaamheid aan hem niet uit knechtelyke vreeze, maar uit Kinderlyke Liefde en gewillige begerte. &c.*

VERSCHRIKKENDE, EN DE WET EN DESZELFS WERKEN AFVORDERENDE TOT GERECHTIGHEID. *Want de waare Christus, gelyk ik te voren gezegd hebbe, is met u niet in oneenigheid wegens u Zonde, en vordert u daar van geen reekening af, nog gebiedt u niet te vertrouwen op uwe goede Werken. De Waare kennisse van Christus, of het Geloove, onderzoekt ook niet, of gy goede Werken tot regtvaerdiging gedaan hebt, of kwaade tot verdoemenisse; maar komt eenvoudig tot het volgende besluit; HET ZY GY GOEDE WERKEN GEDAAN HEBT GY WORDT DAAROM NIET GEREGTVAERDIGD, HET ZY GY KWADE WERKEN GEDAAN HEBT GY WORDT DAAROM NIET VERDOEMT &c.* Laat ik 'er nu nog eens byvoegen 't geen hy schryft over Gal. III. 23. Zoo spreekt hy; zoo groot is ook de kracht van de *Wet* en de gerechtigheid uit de *Wet*, ons uitwendig dwingende om goed te zyn; terwijl ze boete en straf dreigt aan de Overtreders, daar geboorzamen wy wel aan de *Wet* uit vreeze voor de straffe, maar gedwongen en ten hoogsten met misnoegen. Hoedanig is nu deze Gerechtigheid, zoo gy gedwongen, uit vreeze voor de Straffe, het kwaad nalaat? By gevolge is deze gerechtigheid van eige Werken in der daad niets anders, dan de Zonde te beminnen, en de Gerechtigheid te haaten, God met zyne *Wet* te vervloeken, en de grootste boosheid aan te bidden. *Want zoo hartelyk als een Dief de gevangnisse lief heeft en zyne dieverye haat, even zoo gaarne geboorzamen wy aan de Wet, en doen dat Godt gebiedt, en laten dat de Heere verbiedt.* Nu zoud ik 'er uit den grooten CALVINUS verscheide passagien kunnen byvoegen, maar zyne schriften leeren niet anders, dan dat alle onze bedryven moeten voortkomen uit het begin van het geloof onzer verzoeninge met Godt en tot haar oogmerk hebben Godt daar over te verheerlyken. Als hy het Godsdienstig gemoedt in het gemeen beschryft *INST. Lib. I. C. II. § 2.* gebruikt hy deze woorden. *Daarenbooven bedwingt het zig van sondigen niet door de tenige vreeze van de straf, maar om dat het Godt als een*
Va-

Vader lief heeft en vreeft, als een Heer gehoorzaamt en dient, zoo heeft het een afschrik om hem maar te beledigen, alſchoon 'er geen helle was. Ziet, zegt hy tot besluit, wat de zuivere en oprechte Godsdienst zy, namentlyk het Geloof met de ernstige vreeze van God te ſamen gevoegd; zoo dat de vreeze, en de vrywillige gehoorzaamheid in zig besluit, en met zig brengt een beoorlyken dienst hoedanige in de Wet voorgeſchreven word. In zyne Uitleggingen over Rom. XI. 35, zegt hy, Deze plaats is merkwaardig, waar door wy geleerd worden, dat het in ons vermogen niet is Godt door ons goeddoen uit te lokken om ons de Zaligheid te geeven, maar dat hy door zyne onverdiende Goedheid ons die dat onwaardig zyn voorkomt. — En Paulus besluit niet maar dat God ons niets ſchuldig is in opzigt van onze verdorvene natuur: maar zoo de Menſch recht ware, lochent hy echter dat hy iets voor God kan bybrengen waar door hy zig genade verwerve; om dat zoo haast hy begint te zyn, hy alrede door het recht der Scheping zelve zoo aan zynen maaker verplicht is, dat hy niets eigens heeft. Voorts hoe hy verklaart dat de vreeze voor Gods oordeelen uit het geloove voortvloeit, en men door de bedreigingen Gods niet beweegt zoude worden om zynen toorn af te bidden, ten zy men eerst de beloften der genade al omhelst hadde, en hem hielde voor zynen goedwilligen Vader en de oorzaak zyner Zaligheid; kan men zien in zyne verklaring over Hebr. XI. 7. * Maar
ik

* Doctor OWEN spreekt sterker, en zegt, dat de Vreeze voor de straf uit de Gelovigen moet verbannen worden. Ik zal zyne reedenen die hy opgeeft over Hebr. IV. 1. volgens de vertaaling van den Heer S. Commenicq, hier ten neder stellen. Hy zegt dat die vreeze stryd, voor eerst tegen het einde van andere instellingen van Godt, die ingestelt zyn om de zielen der Gelovigen te verlichten, te versterken en te vertroosten; om ze te brengen tot volstandige, gegronde, byblyvende vrede en vertroosting. Ten tweeden, deze vreeze is geen uitwerkzel noch vrucht van die Geest van Leeven en heiligheid, die de veroorzaeker is van alle onze plichten en van alle gehoorzaamheid Gode aangenaam. Dat deze zy
het

ik scheid hier af; als wy daar naa van de Leere der Rechtvaerdigmakinge handelen, zal het beeter te pas te komen te zeggen dat ik nu zal swygen; en dan zal het blyken, met wat oogmerk gylieden de Menschen zulk een begrip van de gronden uwer Godsdiensft geeft, dat een Mensch het kwaad moet laten uit vreeze voor de straffe, en het goede moet betrachten in hoope van den Loot.

E U R U O D I U S.

Daar word te veel over den Godsdiensft gedisputteert; en gylieden zyt zoo naauwziende op elk woord, dat gy 'er terstond een zaak van maakt. Ik oordeel, dat het voor den Godsdiensft naadeelig is. Christus, schoon het hem aan geen wysheid ontbrak, wilde niet disputeren met de Phariseewen: en dien zelven voet hebben de Apostelen gehouden. Maar de Schoolgeleertheid in de

het grondbeginzel van alle nieuwe verbonds gehoorzaamheid, van alle de plichten die wy volgens den regel en inhoud van het zelve aan Godt moeten volbrengen, is duidelyk en klaar in alle de beloften daar van. Nu is nog kan weezen deze vreeze voor de Helle, dat is alle die straffe die legt in den Vloek van de Wet, een vrucht van den Geest, gegeven en medegedeelt in en door het Euangellum: want daar de Geest van Godt is daar is vryheid, 2 Cor. 3. 17. Ten derden, deze soort van Vreeze is niet dienstig tot het toegestemde einde van Godts dreigementen, de Menschen op te wekken en aan te spooren tot naertigheid en waakzaamheid in de gehoorzaamheid. Want was dit hare natuur en werkinge, hoe hooger zy in trap ging, hoe kräftiger zy haar einde zoude voortbrengen. Maar wy zien in het teegendeel, dat in Menschen, in welke zy het hoogste gegaan heeft, zy voortgebragt heeft uitwerkzels van een geheel andere natuur: zoo deed ze in Casn en Judas: dus doet ze steeds daar ze geheel de overhand heeft. ——— Wy mogen hier byvoegen, dat deze Vreeze lynrecht tegen over het leeven des Geloofs staat, in waarheid zynde die dienstbaarheid met vreeze des doods, om van welke de geloovigen te verlossen de Heere Jezus Christus gestorven is. Hebr. 2. 15. Dit is de vreeze die de volmaakte Liefde uitwerpt, 1 Job. 4. 18.

de Kerk komende heeft alles bedorven. De Menschen worden met Verschillen, in plaats van stichtelyke Vermaningen, opgehouden. Wat heeft dog de gemeene Christen aan die dingen? Kennen wy ze, wat zal het baaten, kennen wy ze niet, wat zal het schaden? Konnen wy, schoon in gevoelens verschillende, elkanderen niet verdragen, en van die contro-versien swygende met de borst op de praktyk vallen?

P H I L A L E T H E S.

Ik wenschte voor my, dat 'er geen dispuuten waren, maar dat wy alle een zin, een gemoed en gevoelens hadden, en alle het zelve spraken: maar dewyl Gylieden by de eenvoudigheid van het Evangelium niet begeert te blyven, maar de paalen verzetten, en een nieuwe en ongehoorde taal in de Kerke spreken wilt, die tegen onze symbolische Schriften aanloopt, geeft gy gelegentheid, dat wy, die nayverig zyn over het pandt ons toebetrouwt, disputeren moeten, op dat de waarheid, die wy van onze getrouwe Voorzaaten, wel van verscheide Studiën maar in den zelve grond vereenigd, ontfangen hebben, by ons en in de Kerke blyve. Hoe kund gy zeggen, dat de dispuuten voor de waarheid ofte den Godsdienst nadeelig zyn, om dat Christus *Matth. XII.* niet gedisputeert heeft met de Phariseeuwen? Heeft hy de Sadduceën niet wederlegt? heeft hy de schynheilige Pharizeën niet menigmaal de masque afge-licht? heeft hy de Wet tegen hare verdrajingen niet verdedigt? En dat alles menigmaal met een bizonderen yver. Voorts moeten wy niet blyven by de Leere die ons geleert is; het pand ons toevertrouwt niet bewaaren; niet stryden voor het Geloof eenmaal den Heiligen overgelevert; de tegenspreekers niet wederleggen en die geene die huizen en geheele Gemeeyntens verkeeren zouden den mond stoppen? Wat hebt gy dan tegen het disputeren over de Leere?

re? Of het moet zyn, dat de uwe den toets van een nauwkeurig dispuut niet kan uitstaan: daar het de Remonstranten mede haperde, als zy klaagden over dat dispuuteren over de stukken van den Godsdienst, in hunne *Voorreden* voor de *Apologie* gestelt, gelyk de *Prof. Trigland* in zyne *Antapologia* wel heeft aange-merkt.

PANTANECHOMENUS.

O Neen, myn Heer, onze gevoelens kunnen de nauwkeurigste onderzoeking en de proef der gezonde Reeden, vergeleken met het recht verstand der Openbaringe, wel uitstaan, en wy vreezen in dit opzicht niemand. Maar daar zyn zaaken, welke de eene dus begrypt en de andere anders, schoon beide bewyzen uit de goede reeden en de Openbaring voor zig hebben; dat zoms maar uit een verscheide schikking der gedachten over de waarheden voortkomt. De Hervormde hebben hare gedachten zoo geschikt gelyk elk uit hare Formulieren van Eenigheid weet: andere hebben die geschikt op een andere wyze, zy konden beide in den grond de waarheid hebben, schoon zy (in deeze onvolmaaktheid onzer Kennisse) beide in de schikking hunner gedachten over die waarheid feilden. Hier omtrent moesten wy minder twisten en meer inschikkelykheid omtrent malkanderen gebruiken; en daar moesten geen *Geloofs-Artikelen* zyn, door Menschelyk gezag voorgeschreven, waar door onze wyzen van denken over de Waarheden van den Godsdienst zoo bepaalt waren, dat wy ons niet zouden mogen verdragen in eene Kerkelyke Societeit met de geene die in den grond eens zyn met ons, of daarom uit den schoot der Kerk geworpen worden.

ORTHODOXUS.

Myn Heer, gy zoud ons ongevoelig inwikkelen in een zwaar en moejelyk dispuut over de *fundamenteelle*

le Artikelen des Geloofs ofte der Godsdienst, en uit het eene zoude al weder een ander opryzen, maar ik vind thans nog lust nog noodzaak om my daar in te laten. Wanneer onze Hervormde Kerk, die niet van huiden of gisteren is, door Gods Genade, in de dagen onzer Vaderen, uit de duisternis in het licht kwam, had zy hare Geloofs-belydenis in de hand, uit het Woord Gods getrokken, en daar mede in allen opzichten eenstemmig; en zy openbaarde gaarne aan allen en een ieder hoedanig haar gevoelen was, en wat zy geloofde aangaande de gewichtigste stukken van de Leere der Zaligheid uit Gods vrye Genade en aangaande haren Godsdienst, in die Leere gegrond: en andere Hervormde Kerken hebben die met derzelver goedkeuringe vereert. Sy is in de eerste Nederlandsche Kerkvergaderingen, in welke men begon die Kerke tot een welgeschikt Lichaam te vormen, gestelt tot een voorbeeld der Leere, en Formulier van Eenigheid, en niet tegenstaande de Oppositie der Remonstranten, naa een nauwkeurige Revisie, als zoodanig bevestigd, beneffens de Catechismus en Dordrechtse Regels over de vyf Artikelen der Remonstranten, door het oordeel der geheele Nederlandsche Kerk, en het Souverein gezach van den Staat. Daarom kan de minste infractie, ofte inbreuk, daar tegen niet getolereert worden; die geen ander gevolg zoude kunnen hebben, dan alles in de Kerk en Burgerstaat te verwerpen en het onderste boven te keeren. Het is geheel wat anders, over de Artikelen des Geloofs te handelen wanneer men een Kerke, onder de eene of andere Natie, daar de Goddelyke Waarheden volgens den Woorde Gods zuiverlyk, in onderscheidinge van dwalende en warregeesten, mogen geleert en geloofd worden, stichten zal: dan heeft elk vryheid zyne bedenkingen op te geven, op dat 'er ernstig op worde *gedeliberceert*, en volgens den Woorde Gods geconcludeert;

N

deert;

deert; maar dit eens geschied zynde, jaa meermaals, en die eendragtig gestelde Artikelen de proef uitstaan hebbende, dan nog daar niet in te willen berusten, maar derzelve autoriteit te willen affchaffen, heeft geen anderen grond, dan een toemelooze lust om de Kerk te beroeren, en Salem in een Babel te veranderen.

PANTANECHOMENUS.

Gy hebt dog wonder veel op met uwe Artikelen en Formulieren, Menschelyke opstellen, door welker gezach gy uw Geloof bepaalen laat, en het onze bepaalen wilt: daar wy het Woord van Godt zelve hebben. Is het niet genoeg, myn Heer, dat wy dit aanneemen en gelooven? Wat noodzaak is 'er dan, om ons nauwer te bepaalen, dan God in zyn Woord gedaan heeft? of wilt Gylieden wyzer zyn dan Godt?

ORTHODOXUS.

Wy neemen het geheele Woord Gods met geloviger herten aan, voor den eenigen Regel van ons Geloof en Godsdienst: en gelyk wy gelooven, dat dat gantsche Woord zoo door den H. Geest is ingegeven, dat de zaaken daar in voorkomende met zulke woorden, als de H. Geest bekwaamst oordeelde om die zaaken naa waarheid aan ons verstand te brengen, beschreven zyn, zoo stellen wy medevast, dat dat Woord volmaaktelyk en duidelyk behelst alles wat wy van Godt en omtrent Goddelyke zaaken, tot onze gelukzaligheid, en verheerlyking van Godt, te kennen te gelooven en te betrachten hebben. Maar, myn Heer, alle de Ketteren, zoo gy de Atheïsten en Deïsten uitzondert, die het Woord Gods verwerpen, zeggen ook, dat zy het Woord Gods voor een regel houden van hun geloof en wandel, en bewyzen hare dwalingen zelfs met verdraaide getuichenissen uit dat woord. Moeten 'er dan geen *criteria*,
geen

geen merkteekenen zyn, door welke de Rechtzinnige van de Dwaalgeesten onderscheiden mogen worden? Ik oordeel, Jaa! Gy weet, Myn Heer, de gelykenis welke IRENÆUS gebruikt om de stoutheid der Ketteren ten toon te stellen, die de H. Schrift tot verleidinge der Menschen misbruikten, van een Koninklyke beeltenisse, door een Konstenaar uit zamengevoegde Edele gesteentens gemaakt, dog welke een ander door verzetting in de gedaante van een Hond of een Vos verandert, en toont zoo de Menschen in die zelve edele gesteentens haren Koning in die schandelyke gedaante. *Adv. Hæres. Lib. I. Cap. I.* En hoe licht is zulks te doen? Gy weet immers, dat een groot gedeelte van het Woord Gods is opzigtelyk tot de huishoudinge van Godt met Israël, het welk tot zyne huishoudinge met de Kerke onder het Nieuw Verbond niet kan worden overgebracht. Voorts, dat in zommige deelen van het Woord Gods de zuivere inhoud van het Verbond der Werken word voorgedragen, op dat wy begrypen zouden het eeuwigduurend recht 't welk Godt heeft om van ons te eischen, en de eeuwig durende verplichtinge onder welke wy leggen om te moeten gehoorzaamen: en dat'er wederom andere gedeeltens zyn, in welke ons zuiver word voorgesteld wat Godt zonder ons toedoen aan ons doen wil tot pryszyner vrye Genade in Christus. Gy weet ook dat van onzen eenigen en grooten Heiland in eenige plaatsen van het Woord gesproken word naa zyne Goddelyke Natuur, in andere wederom naa zyne Menschelyke Natuur, en in andere noch naa beide zyne Natuuren in een Persoon onverbreekelyk vereenigt. Zoo nu iemand een verzameling maakte van alle die plaatsen welke den zuiveren inhoud van het Verbond der Werken voorstellen, zoude hy een volmaakt samenstel van de Natuurlyke Godsdienst kunnen opgeeven; en als wy zoo blind waren, dat wy niets van den weg der Za-

ligheid door de genade Gods in Christus kenden, zouden wy zulk een Systema, in ongeloof aan het Evangelium, tot ons eeuwig verderf kunnen omhelzen. Gy weet hoe konstig *Bidellus* in dit opzicht is te werk gegaan, en alle de antwoorden zynner geheele Catechismus heeft opgesteld uit Schriftuurtexten, en de Religie der Natuur zoo veel de Zeden aangaat heeft opgegeven uit zulke Schriftuurtexten in welke den inhoud van het Verbond der Werken wordt voorgesteld, en dat hy zyne Ariaanse verloochening van Christus waare Godheid daar in onderwees met zulke plaassen uit den Bybel, in welke van Christus Menschelyke Natuur in het afgetrokkenes gesproken wordt. Is het derhalven niet ten uitersten noodig, dat de geopenbaarde Geloofs-leer tot eenige hoofd-artikelen gebragt werde, op dat elk duidelyk zien moge in een kort bestek, welke die Waarheden zyn, die God door zyn geheele Woord aan den Mensch tot zyne Zaligheid heeft willen bekend maaken, en is de arbeid van verlichte Mannen die dat gedaan hebben niet ten hoogsten te pryzen? Voorts stellen wy het gezach waar door ons Geloof bepaakt wordt niet in die Artykelen, maar in het alleen onfeilbaar Woord Gods, waar uit zy geheel genomen of by wettigen gevolge afgeleid zyn.

PANTANECHOMENUS.

Gy moogt zoo veel praaten als 't u belieft van de noodzakelykheid van zodanige opstellen van hoofd-artikelen der Leere; ik blyve by myne gedachten, dat wy behalven het Woordt Gods daar toe niets anders nodig hebben: en dat alle zulke bepalingen van Fundamenteele Artikelen, zonder aller welker geloof en betrachtning niemand, of tot de Gemeinschap der Kerke, of tot de eeuwige Zaligheid, zoude kunnen komen, maat oorzaaken van Twist en Scheuringe onder de Christenen zyn; die daarom ook zelve in de

de bepaalingen van die principale ofte *Fundamenteele Artikelen* met den anderen niet verdragen konnen; en waarfchynlyk is 'er geen *Titul* in de geheele Godgeleertheid, in welke de Godgeleerden, ik zgge niet van verfcheide Gezintheden, maar van de Gereformeerde Kerke zelfs, meer van elkanderen verfchillen: gelyk deze ze ook tot geen bepaald getal durven brengen, nochte de hoedanigheden bepaalen, welke zulken Artikel van eenen anderen onderfcheiden.

Daarom ftelt de eene ook dat die principale Artikelen zeer menigvuldig zyn, en het fcheelt weinig of zommige gaan daar in zoo verre als de Papift TANNERUS die in de Regensburgfche Conferentie met HUNNIUS Ao. 1602. zig onbedagtzaam liet ontvallen, dat het ook tot de Artikelen des Geloofs behoorde dat Tobias zyn Hond medegenomen had: andere wederom ftellen die hoofdartikelen zeer weinige. De eene erkent geen andere, dan die met zoo veele woorden in den Bybel bepaalt, en noodzakelyk te gelooven en te betrachten verklaart worden: een ander ook zulke, die daar uit door een goed en klaar gevolg afgeleid worden. De eene wederom dat zy in alles moeten hebben het medegetuignis van de Menfchelyke reeden: de andere dat het genoeg is dat zy het getuigenis van Godt in zyn Woord hebben, fchoon zy de bevattinge der reeden te boven gaan. De eene brengt 'er geen andere waarheden toe, dan waar in alle Chriftenen over een ftemmen: de andere ook zulke Leeringen, die by andere Secten onder de Chriftenen wederfproken worden. De eene kent geen andere fundamenteele Artikelen, dan die tot de oeffeninge der Godzaligheid behooren, of daar een onmiddelyken invloed op hebben: daar de andere die ook uitftrekt tot; zulke waarheden, die gekend en bekend zouden moeten worden. Zoo dat 'er mogelyk geen twe Godgeleerde zyn die met elkanderen omtrent de bepalinge van die principale of

fundamenteele Artikelen overeenstemmen. Waarom ik besluite, dat het een ondoenlyk werk is, die fundamenteele Artikelen te bepaalen, en alzoo een onnutten arbeid, opstellen van de hoofd-artikelen der Leere te maaken; en dat wy best doen, als wy ons met het Woord Gods te vrede houden.

ORTHODOXUS.

Ik heb alreeds gezegd, dat ik my nu niet wil irraaten in een dispuut over de *Fundamenteele Artikelen* van den Godsdienst, nochte over de bepalinge derzelve. Ik weet dat elk daar over spreekt en schryft naa zyne beginzelen, en aan welken zyde gy staat heb ik genoeg begrepen. Als wy het over de Waarheden zelve eens zyn, zullen wy wel haast ontdekken welken invloed die op de Godzaligheid, en welken verband zy met de Zaligheid hebben: en alſchoon de kennisse van alle de Leerstukken die God ons in zyn Woord geopenbaart heeft daar mede een verband hebbe, waarom God ons nergens in zyn Woord leert, wat ons niet noodzakelyk zy van die gedpenbaarde Leeringen te geloven of te betrachten; dat niet te min de hoofd- en grond-artikelen van onzen Godsdienst zyn de zulke, die met het fundament Christus en met onze Zaligheid door Christus, uit welke onzen Christelyken Godsdienst voortkomt, het naauwſte en onſcheidelykſte verband hebben: Maar om u op dit Artikel niet geheel ſchuldig te blyven, moet ik eens opstaan, en een van die verſchovelingen uit den hoek van *Euruodius* Boekerye krygen. Ziet daar het tweede deel van de uitgelezene Disputatiën van wylen de *Prof. G. Voëtius*, daar gy in het *vierendertigſte* Dispuut, beginnende met *pag. 511.* zult vinden het geen U omtrent deze zaake behoort te voldoen, zoo in 't geen betreft de onderſtellingen die hier dienen gemaakt te worden, en de nodige onderscheidingen die men hier moet in acht neemen, als

als de rechte bepalingen van de fundamenteele waarheden en tegenstelde fundamenteele dwalingen.

Het is wat te lang om hier geheel voor te leezen; evenwel moet ik hem een weinig doen spreken naa zyn dood. *Ey Doctor! geef ons een beschryving van de fundamenteele Artikelen.*

Doctor V O E T I U S.

Die Artikelen zyn de voorname stellingen door alle de hoofdstukken der Leere van de Christelyke Onderwyzinge; of (volgens DANÆUS &c) de gemeene kundigheden en bepalingen van de Christelyke Leere, welke tot bevordering en bewaaring der oeffening en belydenis van het geloof en de heiligheid in de Kerkelyke vereeniging en gemeenschap noodig zyn. De vereischte hoedanigheden dezer Artikelen zyn; *voor eerst*, dat die in de H. Schrift, of uitdrukelyk, of by noodzakelyken en duidelyken gevolge, begrepen zyn. *Ten tweeden* dat zy niet zyn een verklaring of een bewys of eenig verder gevolg daar uit afgeleid; maar de grondstelling zelve. *Verder* dat die behooren tot eenig hoofdstuk ofte titul het welk uit de Schrift bewezen kan worden tot het geloof of de bekeering of de eeuwige zaligheid noodig te zyn, *Hand. XX.* 20, 21. en alzo die Artikelen een duidelyk gebruik hebben in de betrachtting van het Geloof en de bekeeringe. *Eindelyk*, dat die Artikel voor zulk een hoofdstuk van den Godsdienst zoo noodzakelyk zy, en met zulken onscheidbaren knoop verbonden, dat die Artikel verlochent zynde dat hoofdstuk zelve door een noodzakelyk gevolg gelochent worde en onnut gemaakt: by voorbeeld, in het geen te gelooven is *Gal.* 1. 6. en *V.* 1, 2, 3. en *III.* 1. en in 't geen te betrachten is, *Marc.* VII. 9, 10, 11, 12. Welke nu die Hoofdstukken zyn heeft *TEELLING* aangewezen in zynen *Eubulus cap.* 22. en zy komen over al voor in de Catechismen en verklaringen van de onzen over het Geloof en de tien woorden, en *Parai Vrede-Schrift cap.* 29. ————— Zodanige stellingen dan zeggen wy dat fundamenteel zyn en noodzakelyk, ten minsten tot de oprechte belydenis van het Christendom, de bewaaringe van de zuiverheid der Leere, opbouwinge der Kerke in eenigheid des Geloofs en der Godvrucht, en uitsluitinge van de Godloosheid en onheiligheid. Het welk in alle vryheid en gematigtheid, in de wederbrenging der dwalenden, de verzoening der Sondaars, de vereeniging der Kerken, de vernietiging der Scheuringen en Secten en vergadering der Gemeintens alleen bedoelt moet worden, en bedoelt is, terwyl het daar by geenzins ten naauwsten bepaalt is, of

en hoe verre de dingen die daar van verschillen alle en een yegelyk met 'er daad van alle zaligheid zouden uitfluiten.

Hier uit staat het vast op welk een wyze men moet uitvorschen de fundamenteele stellingen ofte die noodzakelyk zyn, te weeten door een noodzakelykheid als middelen het zy tot de Kerkelyke gemeenschap, het zy tot de heilzame betrachtinge van geloof en bekeeringe, en gevolgelyk ter verkryging van de zaligheid. Namentlyk, men verzamele voor eerst alle de Titulen en ondertitulen door de geheele Catechismus en de Gemeene Plaatzen der Godgeleertheid voorkomende: by voorbeeld, van God, van zyne eygenschappen en werken, van de Drie eenheid, van des Menschens Scheppinge, val, verderf enz. Daar naa, men zoeke op wat van elk van die dingen in de Schriftuur gezegd worde: om te zien of niet tot dat gezegde, in vervoeginge met het onderwerp waar van het gezegd word tot zekere stellingen of uitspraaken gebragt, eenige manier van spreekken in de Schrift gevoegd word, het zy by uitdrukkelijke woorden, het zy in den zin, het zy lochenender het zy stellender wyze, waar uit voor zeker mag gehouden worden, dat zulk een gezegde noodzakelyk is. Zulke manieren van spreekken (welke in betrekkinge tot het gezegde, dat is tot een geloofs-artikel ofte het tegengestelde derzelve, staan als *pradicata* of gezegdens tot het onderwerp) zyn tweederley: want zommige worden rechtstreeks gezegd van zulk een Artikel zelfs; andere worden rechtstreeks gezegd van de dwaling tegen dien artikel over staande, en dus indirect en by gevolgtrekking. Van het eerste heeft men een voorbeeld *Job. XVII. 3. dit is het eeuwige leeven dat zy u kennen* enz. *1 Tim. III. 16. De verborgentheid der Godzaligheid is groot*, enz. *1 Job. IV. 2. alle Geest die belyd dat Jezus Christus in het vleesch gekomen is is uit God.* Van het laatste heeft men een voorbeeld, *1 Job. II. 22. daar een Leugenaar en Anticbrist genoemt word die lochent dat Jezus is de Christus en die den Zoon en den Vader lochent.* Hoedanige dwalingen nu fundamenteel zyn, tegen de Artikelen des geloofs overstaande, en hoe men zulks of direct en uitdrukkelijk of indirect en ingewikkelt uit de Schriftuur bewyzen zal, zullen wy hier beneden in onze twaalfde stelling zeggen. Voorts komen ons in de Schrift zeer veel manieren van zeggen voor, welke de noodzakelykheid van eenigen Artikel wyzigen, by voorbeeld. *Het eeuwige leeven. Job. XVII. 3. Gelukzalig. Matth. V. en XI. Luc. XI. Rom. IV. Vervloekt, en Wee, verderf, verdoemenis. Deut. XXVII. Jer. XVII. enz. Matth. XXIII. Rom. III. Antithema 1 Cor. XVI. Zig onttrekken, niet groeten. 2 Job. V. 10. Rom. XVI. 17, 18. De Geest des Anticbrists, verderffelyke Ketteryen, Leeringen der Duivelen. 1 Job. IV. 2 Pet. II. 1.*
Tim

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 199

Tim. IV. ydel Geloof ydele Prediking. 1 Cor. XV.. Gy zyt van de genade vervallen en Christus is u iedel geworden. Gal. V. Den Satan overgeven, en lasteren. 2 Tim. II. Het woord eet voort als de Kanker, vermyden enz. —————

Hoe wel wy nu deze dingen noodzakelyk stellen, zoo zyn die nochtans niet even noodzakelyk, maar worden naa de trappen der noodzakelykheid verscheidentlyk onderscheiden. En eerst wel 't geen te geloven is, daar naa ook het geen te betrachten is. Want dat alle nodige Artikelen onder die twee algemeente beginzelen begrepen worden, leeren wy uit *Hand. XX. 21, 22. Gal. V. 6.* Zoo veel 't geen te gelooven is, of de Artikelen des Geloofs, die worden onderscheiden in vooronderstelde en vormelyke Artikelen. Gene zyn, welke de Natuurlyke en mede de bovennatuurlyke Godgeleertheid heeft, gelyk dat de zielen onsterffelyk zyn, dat 'er een Godt is, en dat die de Regeerder der Weereld is, en de vergelder van allen, en dat hy daarom ook moet gediend worden en wel in waarheid, enz. Deze zyn, die door de *Symbola* of belydenissen van het Christelyk geloof (waar door deze van Heidenen en Joden mochten onderscheiden worden) eerst in 't gemeen, daar naa met byvoeginge van andere Artikelen *Symbola* of belydenissen en regtzinnige formulieren, verklaart zyn. By welke *Symbola* of belydenissen voor af gestelt en vooronderstelt word, uit de bovennatuurlyke Godgeleertheid, de kennisse van het beeld Gods, der zonde, en ellende. Wederom worden die gronden onderscheiden in eerste en tweede. De eerste zyn, van welke de andere afhangen. Deze eerderheid ende afhandelykheid ziet of op ons, na onze wyze van bevattig, of op de zaake zelve, na haar natuur. Met opzigt op ons, zyn de eerste gronden, die dingen, welke de Schrift noemt melk en eerste beginselen *1 Cor. III. 3.* met *Hebr. V. 12.* en *VI. 1, 2.* die daarom aan de ongeoeffende eerst moeten worden voorgesteld. Tot die melk breng ik de fundamentele Historien (gelyk ik die pleeg te noemen) van de Scheppinge des Menschen, van den val, van de ontfankents, geboorte, het lyden, de opstandinge en hemelvaart van Christus. In zig zelve, en met opzigt op de natuur der zaak, is het eerste, het tweeledig eerste begin, zoo van de kennisse, namentlyk het Wood Gods ('t welk *Durandus* noemt het eerste geloofde, om dat het is de reeden waarom wy andere dingen gelooven, en de ontleding van het Geloof daar op ten laastten weder uitkomt) als van het zyn, namentlyk van de geheele natuur en genade, de eenige en Drie eenige God, Christus de Middelaar, en de verweringe der Zaligheid door hem. Waar toe behooren die Hoofd-stellingen van de Natuur, Eigenschappen, Perzonen en werken Gods; desgelyks van de Perzoon, Natuuren, en Ampten van Christus, en de

trappen zyner vernedering en verhooging. Breng hier toe den Artikel van den tyd der komfte van Meffias, of van de komfte van Christus en de vervulling der belofteniffen, welken Artikel, hoewel die alleen de omftandigheid der tyd aangaat, van zoo grooten noodzakelykheid is, dat die alleen gelochent zynde het geheele weezen des Geloofs omkeert. *Tweede gronden* kunnen genaamt worden deze, welke op die eerste rusten, en daar van afhangen: welke behelzen de toepaffing der zaligheid, en de middelen daar van, gelyk als de *Rechtvaardigmakinge*, de roeping en bekeeringe, de verheerlyking door de opftanding en het eeuwig leeven. Desgelyks *in het geen te betrachten is*, betreffen de nodige Artikelen van den eerften trap die dingen welke den natuurlyken dienst van Godt betreffen; die van den tweeden trap die den ingefeldten dienst raaken; die van den derden trap, die de eere en liefde des Naaften betreffen: welke alle wederom eenige ruimte toelaaten; Want de Leere van de eere der Ouderen, en van het leeven en de kuisheid des naaften is noodiger dan van de dieverye. Op dat gy nu weeten moogt welke hoofdstukken, en van wat noodzaake die zyn, en wat voor uitspraken van noodzakelykheid van elk derzelve voorkomen, zoo doorloop maar de uitleggenen over de tien woorden en over *Matth. Cap. V.*

PANTANECHOMENUS.

Ey *Orthodoxe*, laat den dooden zwygen, en den volgenden Artikel van de fundamenteele dwalingen hier niet byvoegen. Wy hebben al genoeg van *Doctor Voetius*, die by ons in geen groot aanzien is, en eene van die *Dordse Vaderen* is, die de beheiningen gemaakt hebben welke ons Christendom zoo verdeelen. Zoo gy iets doen wilde, moest gy heel wat anders gedaan hebben, en uit Gods woord bewezen hebben, dat zoodanige korte begrippen, en bepaalingen van fundamenteele geloofs Artikelen, behalven de Goddelyke openbaring, in een welgestelde Kerke plaats vinden of noodig zyn, dat gy ons uit de geschiedenis der Kerke van het O. Testament, en van de Christen Kerk in de tyden der Apostelen en eerstgevolgde eeuwen, doe men immers geen *Symbola*, geen geloofsbelydeniffen had, niet zult konnen toonen.

ORT.

Waar vervoert u uwen afkeer van de formulieren van Eenigheid toe, Myn Heer? Zal ik u moeten gaan bewyzen 't geen onze Kinderen weeten, en dat veele Schryvers uitvoerig genoeg betooft hebben? Zoud 'er dan in de Kerke, buiten de Goddelyke openbaring aan de Mannen Gods, geen gezet onderwys van die geopenbaarde waarheden aan de Gemeynthe en de Huysgezinnen gegeven zyn, en was daar toe niet een kort begrip nodig van die principale Leeringen, zoo het geloof als de betrachtting-raakende, welke als Grondwaarheden moesten worden ingescherpt en geloofd? Hoe zouden Adam en Eva zonder dat hare Kinderen onderwezen hebben? Hoe zouden de agt predikers der Gerechtigheid in de eerste weerd, zonder een vaste leer van geloof en plichten, hebben konnen roepen in den naame des **HEEREN**? Na den Zundvloet had God Abraham gekent, *op dat by zyne Kinderen en zynen buyze na hem zoude beveelen, en zy den wegh des Heeren houden*; hoe konde dat geschieden zonder een vast formulier van Leere, waar by hun de waarheden, die zy tot zaligheyd te geloven en te betrachten hadden, wierden bekend gemaakt, en de noodzakelykheyd daar van aangedrongen. Ik wenschte wel, dat gy my eens verklaarde, hoedanig het Levitisch onderwys geweest zy onder Izraël, zonder een vast voorbeeld der Leere, waar in het geen een Israelyt te geloven en te betrachten had, dat is de noodzakelyke Artikelen van Izraëls Godsdienst, aan de Gemeynthe wierden voorgedragen. Meint gy, dat de geheele dienst der Synagoge alleen bestond in het voorlezen van Mozès en de Propheten op de Sabbathdagen, en dat 'er geen onderwys van de fundamenteele Artikelen des Geloofs by kwam, geschikt naa de vatbaarheid van de gene die geleert wierden? hoe konde

de dan de Heer Jezus de Leeraars van zynen tyd, doe men niet verſumde op elken Sabbath die Schriften van Mozes en de Propheten in de Synagogen te leezen, beſchuldigen, dat zy den ſleutel der kennis weggenomen hadden? Gy hebt gezegt, dat die bepalingen van Fundamentele Artikelen des Geloofs maar oorzaaken van twiſten en ſcheuringen zyn. Als ik u dat eens toefond, zoud gy moeten bekennen, dat de Kerke der Joden zulke Fundamentele Artikelen gehad heeft, en dat daar door de ſcheuring tuffchen de Phariſeeën en Sadduceen in de laaſte tyden is voortgekomen. En ſchoon de Phariſeeën zoo onbekwaam waren tot het Koninkryk van Chriſtus als de Sadduceen, heeft de H. Jezus gene tegen deze, in de verdediging van die noodzakelyke Artikelen, van de onſterffelykheid der zielen, de opſtandige des Vleefches en het eeuwigen leeven, de hand gehouden; en daar mede getbont, dat men in een welgeſtelde Kerke fundamentele Artikelen heeft, aan welker Geloof alle verbonden zyn, omdat zy over een komen met het Woord Gods, ſchoon zy met uitgedrukte woorden daar in niet begrepen ſtaan, terwyl zy nochtans by wettigen gevolge daar uit worden afgeleid. Verg my niet dat ik voortgaa, om het zelye te bewyzen in opzicht van de Kerke der Apoſtoſiſche tyden. Want ſchoon ik geloof, met u, dat het *Symbolum*, ofte de 12 Artikelen des algemeinen Chriſtelyken Geloofs, niet is van de penne der Apoſtelen, zoo ben ik ten vollen uit hare Schriften verzeekert, dat zy, ſchoon zelve zoo niet geleert maar door de onmiddelyke verlichting en openbaring des H. Geeftes, hare Diſcipelen en de Gemeintens, naa zekere voorbeelden der Leere, dat geene dat men te gelooven en te betrachten had tot zaligheid, geleert hebben, en dat dat voorbeeld over al gelykformig was, hoe kon het anders genoemd worden **EEN geloof, EEN doop**; en dat de gemeyn-

meynre, en alle de opzienders derzelve, daar zoo aan gebonden waren, dat zy 'er niet van wyken mochten, dat het middel was dat Paulus voorschreef, niet om scheuringen te maaken, maar om die te verhoeden. 1 Cor. I. 10. Wat was het Voorbeeld der Leere tot het welke de Gemeente van Rome overgegeven was. Rom. 6. 17. dan een kort begrip van de Zaligmakende waarheden, die een Mensch nodig heeft te geloven en te betrachten, uyt den Woorde Gods getrocken en daar mede overeenkomende? Wat is het voorbeeld der gezonde woorden, het welke Timotheus, niet onmiddelyk door de dryvinge en aanblazinge van Gods Geest, maar van Paulus geleert of gehoord had, en waar van hem verzeekeringe gedaan was, waarom hy daar by blyven moest? 2 Tim. I. 13. III. 15. het pandt hem toebetroouwt noemt Paulus het 2 Tim. I. 14. de gezonde Laere 2 Tim. IV. 3. Tit. I. 9. de Wegh Gods, welke niet is het geheele Woordt, waar van de Wegh Gods onderscheiden word, maar de reine leeringen van dat woordt in zekere stellingen begrepen, Hand. XVIII. 24--26. vergeleken met Hand. XXIV. 14. Zoo ik tot de volgende tyden wilde overgaan, zoude ik uit Tertullianus, Irenaeus en anderen, kunnen aantoonen, dat de Christenen ook doe hadden kunne grond- en hoofdwaarheden, dewelke zy noodig hielden te geloven en te betrachten, en dat zy daar na hadden hare *Symbola* hare belydenissen waar mede zy betuigden hare overeenstemming in de Leere, en hare onderscheiding van de menigvuldige dwaelgeesten en Keters van die tyden, is over bekend. Dit voorbeeld der Oude Christelyke Kerke hebben onze Vaders in de tyden der Hervorminge naagevolgt; en die een vreemde Leere zогten in te voeren hebben mede niet geschroomt op dit spoor te treden, op dat men ten minsten weeten mochte wat ze te gelooven en te betrachten tot de zaligheid nodig achten: zoo dat niemand

mand zig dat onttrokken heeft, zoo gy de *Hernbutters* uitzondert die de geheimen van hare verfoejelyke Leere niet willen bekend hebben, en dat zelfs de *Remonstranten*, hoe zeer op hare *vryheid van profheteren* of leeren gezet, met 'er tyd ook hunne belydenis hebben uitgegeven, die gy mogelyk liever dan de Nederlandze Confessie en Catechismus onder teekenen zoudt.

E U R U O D I U S.

Met verlof, Myn Heer, gy vergift u in het geen de *Remonstranten* gedaan hebben. Die hebben geen belydenis opgegeven van Artikelen die noodzakelyk zouden zyn om te geloven tot zaligheid, en binnen welke, als binnen zekere limiten, palen, ofte heiningen, men zoude meinen de Religie en Zaligmakende kennisse Gods besloten te zyn, als of de gene, die dezelve in alles, conscientiehalven, niet konnen toestemmen, daarom van de eeuwige Zaligheid, en 't Koninkryk der Hemelen zouden gescheiden en uitgesloten wezen: maar zy hebben hun gevoelen opgegeven wat ze van deze en die Artikelen des Christelyken Geloofs gehouden en geloofd hebben, en hunnes erachtens de zin en meening in die Belydenis opgegeven die de Waarheid aldernaast komt; en dat zy daarom (ten zy zy beeter onderrecht worden) van herten wenschen, dat alle die de Waarheid en den vrede lief hebben dezelve aanneemen. Daar gy lieden wilt, dat uwe Artikelen zodanigen autoriteit hebben, dat een iegelyk daar aan verbonden is, en ~~deze~~ zaaken alzo geloven moet als het Woord Gods.

O R T H O D O X U S.

Gy hebt gelyk in 't geen gy zegt van de *Remonstranten*, en ik kenne de woorden, welke ik uit uwen mond hoore, uit de *Voorreeden van de Confessie der Remonstranten*, daar ik die voor lange gelezen heb.

hebbe: maar my geheugt ook, wat de regtzinnige Leidse Professoren daar op in hare *Censure* aangemerkt hebben, daar ik u, in plaats van ander Antwoord, toe verzende. Ondertusschen hebt gy ongelyk in 't geen gy ons te laste legt, die aan onze Geloofsbelydenissen en andere Formulieren van eenigheid gezins zoodanigen Authoriteit toeschryven als aan Gods Woord, zoo dat wy eenig Leerstuk zouden waarachtig ofte ter zaligheid noodig achten om dat het in onze Formulieren van Eenigheid bepaalt is: verre van daar. Schoon wy aan die Formulieren, in zoo verredie uit het Gods Woord zyn genomen (en zoo zyn zy alle, het zy volgens de uitgedrukte letter, het zy by vaste en duidelyke gevolgtrekkinge) een verbindend gezach van de *tweede soorte* toeschryven, zoo bewyzen wy uit die Formulieren en Belydenis de Waarheid van onze Leere niet; welke geen grooter nog ander bewys nodig heeft, dan het getuigenis van Godt in zyn Woord, daar wy in beruften: maar wy bewyzen 'er dat uit, dat die Leer, welke haar bewys heeft uit Gods Woord, de Leere zy van de ware Kerke, die op het fundament van de Propheten en Apostelen gebouwt is; en overzulks, dat hy, die wat anders leert, het welk met deze hoofd-stukken der Leere strydig is, tot onze Kerkelyke Gemeenschap niet behoort. En dit is het, geloof ik, dat u in den weg legt, daarom wildet gy die heiningen door- en weg-gebroken hebben om in de ruimte te weiden. Gy hebt geen behaagen, in die schoe, niet om dat zy niet wel gemaakt is; dit kunt gy niet zeggen, want dan moest gy bewyzen dat ze met Gods onfeilbaar Woord niet overeenkomt; maar om dat uwe ongezonde en gezwollen Voet daar in te veel geknelt wordt.

E U R U O D I U S.

Wel het zy zoo. Was het evenwel vredenshalven.
niet

niet best, dat men, wetende dat veele zoo zwak zyn, en deze beknelling niet kunnen verdragen, op zommige stukken zoo niet staan bleef, en de fundamentele Leerstukken verminderende van de overige zweeg, of daar omtrent elk zyne vryheid liet, en die gene, welke in het voornaamste met ons een zyn, en het zelve even dierbaar Geloof met ons bezitten, om Artikelen der Formulieren niet veroordeelde?

ORTHODOXUS.

Onze Artikelen en Formulieren van Eenigheid en veroordeelen niemand der gene die in het voornaamste met ons eens zyn, ofte het zelve even dierbaar Geloof met ons verkregen hebben; maar zy veroordeelen die Leeringen, welke met ons alherheiligste Geloof regelrecht stryden. Wie zyn die, myn Heer, die in het voornaamste met ons eens zyn en door onze Artikelen veroordeelt worden? Die moest gy noemen, en dan moest gy het bewyzen, want gy weet dat praatjens de zak niet vullen. Onze Artikelen veroordeelen alle Paapse en Pelagiaanse Leeringen: en die stryden tegen het Evangelium en de vrye genade Gods, welke in onze Artikelen op het krachtigste beweerd word, als duisternisse en licht; en daarom doet gy lieden vergeeffen arbeid om deze strydige dingen te vereenigen, en de Leere der halve Pelagianen met de onze te samen te sinekten. Maar onze Artikelen veroordeelen die *Lutherschen* niet, welke by de zuivere Augsburgse Confessie gebleven zyn, die wy houden voor zulke die met ons in den grond eens zyn; en met welke de Hervormde Kerke, door zoo menigvuldige pogingen, de vereeniging gezocht heeft; zoo dat het die Broederen tot een verwyf moet strekken, welke dit afgeslagen hebbende zig deswegens nog beroemen als of ze wel gedaan hadden. Onze Artikelen veroordeelen de *zuivere Mennisten* niet, welke wy houden voor Broederen in Christus, die
met

met ons het zelve dierbaar Geloof verkregen hebben, niet tegenstaande derzelve niet fundamenteele misvattingen omtrent *den Eedt het voeren vanden Oorlog en den Kinderdoop*. Onze Artikelen en veroordeelen niet de *Episcopale Kerk van Engeland die zuiver by de XXXIX Artikelen van hare Belydenis gebleven is*, en wy kunnen en willen omtrent de verschilstukken met dezelve wat toegeeven, overmits die dezelve gronden heeft en het even dierbaar geloof. Maar dat kunnen wy niet doen omtrent de *halve Pelagianen en Remonstranten*, en die hunne Leere op derzelve leest poogen te schoejen, en Gods Genade in ons Werk zoeken te veranderen; tegen hoedanige Vyanden van het Evangelium wy ons stellen moeten, op dat de Waarheid by ons blyve.

PANTANECHOMENUS.

Het is evenwel droevig, dat men Menschen vind, die zoo styf op hun stuk staan, en ten gevalle hunner swakke Broederen niets willen inschikken, maar liever de Kerke zien ruïneren, en Christus rok aan flarden scheuren, dan dat zy eenige *moderatie* en toegeeventheid zouden gebruiken.

PHILALETHES.

Myn Heer, wy hebben dit stuk van de *Moderatie en Verdraagzaamheid in onze eerste samspraak pag. 24--32* afgehandelt, en ons waare gevoelen daar omtrent opgegeven, tredende op de voetstappen onzer Vadersen, zonder daar van een duim breed af te wyken; en ik ben daar in te meer bevestigd uit het Tractaat van den Wydvermaarden JAC. TRIGLAND geschreven in het jaar 1615, toen hy nog predikant te Amsterdam was, en opgedragen aan de Magistraat van die Stad, genaamt DEN RECHTGEMATIGDEN CHRISTEN, *ofte van de waare Moderatie en Verdraagzaamheid die tot bebouwinge van de Waarheid en Vreede in de*

O

Gr-

Gemeinten Christi na Godes Woord onderhouden moet worden
Ik moet dien Man nog eens doen spreken naa zynen
dood en het werendlykste van zyn geschrift over de
Moderatie in zyn eigen taal en spellinge doen opgeeven

Doctor T R I G L A N D.

Om van dese saecke ordentlyk ende met verstant te spreken, sal ik dese myne handelinghe beginnen van de openinge en de beschryvinge dier dingen, daar van in dese materie questie voorvalt.

WY SPREKEN HIER VAN VREDE, MODEREREN, ENDE DULDEN.

Vrede is (soo eenige deselve beschryven) een geruflige vryheit; ofte, soq andere, dieste nader treffen, een gerufligheyt van ordre: dat is als de goede ordre gerufliglyk, sonder tweespalt en verhindernisse onderhouden wort. — De *Vrede* wort op tweederley wyse onderhouden. Ten eersten, als de gemoederen met den anderen in eenen sin vereenicht zyn, welke *Vrede* de sekerste is. Ten tweeden, wanneer niet tegenstaande verscheiden gevoelen d'een d'ander wat wykt oft toegeeft, op dat de goede ordre, ende gerufligheit niet verstoort en werdé. Ende hier toe is nodich de *Moderatie* ende *duldinge*. Want wanneer een yeder zyn strength wil trekken, ende zyn meeninge staande houden, soo en is 'er anders niet dan twist ende verstooringe. De *Vrede* is tweederley: de *Borgerlyke Vrede* en de *Gheestelyke*: De *Borgerlyke Vrede* is de gerufligheyt van de *Borgerlyke ordre*; ende bestaat onder *Onderstaten* eenes *Ryks*, *Borgheren* van eene *Borgerye*, ende *Huysgenoten* eenes *Huisgezins*. De *Geestelyke* is de *Gerufligheit* van de *Geestelyke* ende *Kerkelyke ordre*; ende bestaat onder de *Lodemannen* van eenerley *Gemeente*, ende *Huysgenoten* eenes *Geloofs*.

Moderatie is geen oorspronkelyk nederduitsch woord, maar uyt het *Latyn* genomen, herkomende van het woordt *Moder* oft *Moderor*, 't welk so veel beduydt als regeren ofte in mate houden, dat is, soo een saake bestueren dat se in haar rechte mate ende binnen hare behoorlyke palen blyve. Derhalven is *Moderatie* een sodanige bestuyringe ende maethoudinge. De rechte mate in het *borgerlyke* is *gerichtigheyt* ende *billykheyt*. In het *gheestelyke* ofte *Kerkelyke*, het voorschrift van *Godes woort*. Waar uit volght, dat hy recht *modereert* in het *borgerlyke*, die de *borgerlyke* saaken, 't zy ofze hem aangaan ofte een ander, niet en richt naa zyn goedduncken tot zyn eigen profyt, maar nae *gerichtigheyt* en *billykheyt* tot het ge-

gemeene beste ende zynes naestens voordeel. (Alwaar de billikheit fomtyds vereyft, dat men van zyn eigen recht, om des gemeenen-bosten en des naesten profyts wille, wat afwyke.) Ende, dat hy recht modereert in het gheestelyke dis daarin niet volghende zyne eyge affecten, maar alleenlyk Godes H. Woort, alles zoekt te richten tot Godes eere ende stichtinge zynere Gemeente.

Men *dunkt* het quaadt dat men niet en kan verbeteren, om yets goeds dat met het zelve te samen gaat op dat men het quaade uitroejende niet met eenen het goede verderve, ende voor een wyl tyds, tot dat men beter gelegenheit vinde om het quaat te remedieren. Dit heeft dikwils plaats in het burgerlyke in 't welke men menigmaal om vredes wille wat dult, en door de vingeren ziet. Maar in het Kerckelyke, en magh het geen plaats hebben dan om gewichtige redenen, ende om te vermyden eenigh groot quaet het welke anderszins zoude moeten volgen. Ende hier op ziet de Heere Christus als hy leert *Matth. 13: 29.* dat men moet toezien, dat men niet het onkruyt vergaderende, ook de tarwe uyt en plucke. Welverstaande dat men het onkruyt zoo zeer moet uytroyen als eenichzins bequamelyk zonder vernielinge van de goede tarwe kan geschieden. Het quaet, dat geduld zal worden, wort gevonden, ofte in swakke die haar gebrek, so veel moghelyk, begeeren te beteren: ofte in harden die haar quaet verdedigende het goet tegenstaan. Na dese verscheydenheyt, moet desen aangaande verscheydenlyk gehandelt worden.

Dese distinctien aldus voorbenen gevonden hebbende, staet nu wyders te-bemerkken, dat wy hier niet en spreken van de Vrede, Moderatie en Duldige in het Borgelyke. Ik lare die daar van discoureren welker professie het is: maar in het Gheestelyke ende Kerckelyke: ende in dezen wederom niet voor so veel het strekt tot de gerustigheyt van de Politie maar voor so veel het siet op de behoudnisse van de waarheyt, verbreydinge van Godes eere ende stichtinge zynere Gemeente.

— — De eygentlyke questie die hier voorvalt, is deze: Of twee strydige Leeringen in een Kerke geduldet, ende de Leeraars van deselve voor Leeraars der Waarheyt ende getrouwe Herders van de Kudde Christi erkent moghen worden. Ende nadien der nu in de Kerke deses Lants stryt gevallen is van wegen verscheyden gevoelens in seekere Leerpointen, of men den stryt niet soude moghen weghnemen, ende den Vrede herstellen door een seekere Moderatie ende onderlinge duldige, waar door d' een d' anders gevoelens dragende, men van de Verschilpointen, soo soude leeren, dat ofte een yeder van de zyne wat verswege, of dat men deselve onder eenige

generale maniere van spreken, die van beyde partyen an-

genomen wort, so bedekkede, dat men het verschil niet en zoude konnen mercken.

Wy sullen van dese questie handelen, eerst in 't gemeen, namelyk oft men wel niet tegenstaande verscheyden gevoelen in 't stuk der Leere Vrede in de Kerke kan behouden. —

Uyt onze eerste distinsie, aangaande den Vrede, blykt, dat daar zulk een verscheyde gevoelen is, die allervastste ende sekerste Vrede die uyt de eenicheyt des Geloofs bestaat, niet zyn kan: waar uyt volcht, dat om in zulken gevalle vrede te houden eenige Moderatie ende Duldunge noodig is.

Daarom hier te besien staat of in sodanige saken Moderatie ende Duldunge plaats mach hebben. Wy hebben geseyt dat moderatie is maethouinge: ende dat de rechte mate in het Geestelyke is Godts woort. Daarom wy ook het selve in alles eenvoudelyken moeten volghen, dat is in desen so handelen, als ons van Gode in zyn H. Woort wort voorgeschreven, ende dat is de rechte Moderatie.

Dese moderatie wort aangemerkt in drierley aanzien: ten aanzien onses selfs, die wy van anderen in gevoelen verschillen: ten aanzien van de pointen daar in wy verschillen: ende ten aanzien van de persoonen van dewelke wy verschillen.

Ten aanzien onses selfs zullen wy alsoo modereren, dat wy in 't verdedighen van de waarheyt niet en vermengen menschelyke affecten, ofte yet doen uyt haat van de personen tegen dewelke wy verschil hebben, maar alleenlyk siende op de eere Godes ende der Menschen Saligheyt, de onwaarheyt haaten, ende trachten (so veel het mogelyk is) den verdoolden te winnen en te recht te brengen. —

Dese Moderatie vereyscht deselve Apostel in een yegelyk Dienaar Christi, als hy seyt: Een dienstknecht des Heeren moet niet stryden, maar vriendelyk zyn tegen eenen yegelyken, bequaam om andere te leeren, ende quaet te verdragen: die gene die tegenstaan met alle sachtmoedigheyt onderwyfende, ofte hen God t'eeniger tyt gawe dat se hen bekeerende de Waarheyt bekenden: Ende wil dat synen *Timotheus* dese moderatie in alle vermaningen en bestraffingen sal gebruyken, daar hy hem aldus vermaant: predikt het woort, hout aan tydelyk en ontydelyk, straft, dreymt, vermaant met alle lankmoedigheyt ende leere. Alwaar wy sien dat de Apostel niet en pryft de slappigheyt, jaa veel meer trouloosheyt van sommige, die sy nochtans met de naam van moderatie willen bekleeden, waar mede zy, om goede Vrienden met de Menschen te blyven, de H. Waarheyt des Heeren zonder veranderinge laten lasteren, wederspreken en verdonkeren. Want hy wil dat *Timotheus* sal prediken, aanhouden, het werk eenes Euangelisten doen, straffen, dreymen, die tegenstaan onderwyfen: jaa (gelyk hy vereyscht van den *Bischop*

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 211

2 *Timot. 1: 9.*) overwinnen ende den mond stoppen: maar alleenlyk in dezen allen vereyscht de Christelyke Zedigheyt, dewelke de vleesselyke passien ende niet den Goddelyken yver bedwingende, alles richt tot Godes lof ende des naasten sichtiginge.

Aangaande die saken over welke het verschil valt, staat te bedenken, of het zyn uitleggingen van seekere Schriftuurplaatsen dan of het zyn Leerpoincten selfs. —

Over de Leerpoincten valt insgelyks tweederley verscheidentheyt: namentlyk, ofte aangaande de maniere van eenig Leerpoinct te verklaren ende voor te stellen, ofte over het point ende hoofdstuk der Leer zelf. De verscheidentheyd over de maniere van verklaren is wederom geen materie van twist in de Kerke Godes. Want dit behoort mede tot de vryheyt van Propheteren, en heeft in sich die drie nuttelyke bedenkingen daar van wy gesproken hebben. Waarom ook de rechtgevoelende Leeraaren doorgaans een yder zyn manier van verklaringe, behoudens altyt het hoofd stuk der Leere onvervalst, vrygelaten hebben. Maar wat aanbelangt de poincten der Leere. selfs zyn wy gebonden aan de waarheyt des Goddelyken Woorts, sonder dat wy daar van ter eener ofte ter ander zyde mogen afwyken. Ende daarom is in dezen de rechte Moderatie, dat een yeder nae gelegentheyt zyns Ampts de Waarachtige Leere des H. Euangelii belyde ende lees, ende de contrarie valsche Leere verwerpe ende wederlegge. Want Godt heeft ons soo præcys aan zyn woort gebonden, dat wy daar niet en mogen toedoen of afdoen, noch daar van wycken ter rechter of ter linker hant, ende Christus heeft zyne Apostelen bevolen den volke te leeren al wat hy haar geboden hadde.

Doch de Persoonen die met eenige valsche opinien ingenomen zyn, zyn tweederley. Sommige zyn swacke leerlingen, als die uyt de Heydensche, Joodsche ofte Paapsche blindheyt komende, ofte eenige Secten en Ketteryen verlatende haar verwoegen tot de Kerke Godes om aldaar de heylsamen Leere t'haarder Saligheyt recht te leeren verstaan, ofte die van eenige verleydende Geesten onrustich ende twyffelachtich gemaakt zynde, onderrechinge begeeren. Met desen sal men soo modereren, dat men se als swacke leerlingen in Christo opneemende (volgens de vermaninge *Pauli Rom. 14: 1.* die swak is in 't Geloof neemt op, maar niet tot twistige samsprekinge) met behoorlyke bescheidentheyt haar onverstant recht leere bemerkten, ende met de onvervalschte melk des Goddelyken Woorts in Christo soekt op te queecken, gelyk die H. Apostel den *Corinsbyers* heeft gedaan. *1 Cor. 3: 1, 2* — — —

Andere zyn harde tegensprekers, die hare valsche meeninge

toonen staande te houden, ende de leere die daar tegen (sryt) wyt der Menschē herten te weeren. Tegen sodanige moet men de Goddelyke Waarheyt ernstlyk verdedigen, ende hare valsche meeninge wederleggen. op dat sy (so het mogelyk is) gewonnen, ofte immers andere voor haar bedriegeriyen ge-waarschouwt werden. Want een toetsender moet nae de leere des H. Apostels aan dat getrouwe woort dat nae de Leere is vasthouden, op dat hy mach sich zy te vermanen door de gefonde / leere ende de geene die tegentstaen te verwinnen.

Soo men anders doet zoo en siet geen Modereren, dat is maechhouden oft wel heitieren, maar veel eer moddereren, dat is van den goeden ende reynen wegh sich te wenden tot den onreynen Modder: dewyl dat door sodanige onte stoffigheyt, ende wy, ende andere, lichtelyken van den rechten wegh der Waarheyt tot in den modder der valsche Leere ter syden afgeleydt zouden werden, derhalven en mach in desen geen andere moderatie gebruykt werden. — Ende aldus moet de moderatie gebruykt worden om vrede te bekomen en behouden.

Belangende het *Didden*: hebben wy verstaen, dat men suldt eentig quaet dat men voor eerst niet en kan weeren, op hope dat men t naderhaant verbeteren sal, waaromme men dan ook alle gelegentheyt waameent om t selve zoo haast mogelyk is te verbeteren. So doch het selve quaet door het sulden so seer soude toenemen, dat het wyders inkyppende ook het ander dat goet is soude bestaan te bederven, soo moet men het niet alle vlyt tegentstaen, op dat het niet velder in en breeke.

Ben Medicynmeester habbende een Patient, bezwaart met twee accidenten derwelker eene dootlyk is zoo het niet dadelik werde gecureert, het ander niet sal, dit voor een wyde tyts voorby ziende op t gene zyn cure gantschelyk te werke stellen. Alzoo nochtans dat hy dat gecureert zynde ook dit niet ongecureert zal laten: of soo dit ander de hand so toedam dat het mede periculoes wierdt, sal hy ook om t selve in tyds, so t mogelyk is te weeren, bequame remedie by der hand neemen. Alsoo moet het in t Geestelyke ook toegaan. Men moet acht nemen van waar het meeste peryckel komt, en sich met alle vlyt daar tegen stellen.

Onder den genen die met valsche meeningen besmet zyn, worden bevonden sommige die deselve sterk dryven, ende andere medt soeken wys te maaken: van den welken derhalven vreeze is, dat se andere met haar zullen verleyden.

Andere die stil, zedich, en leerzaam zynde, goern willen hooren ende reden plaats geven: van welken derhalven hope is, dat se mochten gewonnen worden. Doch onder deze en begrypen wy niet de luyden die doorgaans in den mond heb-

ben

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 213

ben dat se geerne willen gehoor geven, en so haar yeuant beter kan onderrichten van haar meninge afstaan, ende ondertuffchen looslyk hare valsche meeninge soo in 't openbaar soo in 't heymelyck, beyde schriftelyk ende mondelyk, andere soeken in te scherpen. Dese tellen wy met recht onder de eerste soorte. Want sy zyn die losse en schatcke Vossen die den Wynbergh des Heeren heymelyck doercruypen: haar leere is de schadelyke kanker die in 't verbergen verteert. Sulk haar seggen misbruycken zy als een bedriegelyke dekmantel om de genpoudige te lichter in te nemen. Dese dan ende andere, 't zy bedriegelyke, 't zy openbare tegenprekers van de Waarheyt ende voortplanters van haar valsche meening, en zyn geensins te dulden, maar ernstelyck tegen te staan, op dat se andere met haar niet en vervoeren. Vangt ons de Vossen (zeyt de Bruydegom der Gemeente Christus) de sleynse Vossen die de wynbergen verderven. Maar de swakke ende leerige mogen in hare swakheid voor een wyltyts gedragen worden: soo nochtans dat men, gelyk ook voor geseyt is, met alle gevoechlikheyt haar van de verborgenheden des Geestelyken Koninkryks naerder onderwyse, ende hen haar onverstans lewendich voor oogen stelle.

In de Gemeenten van Galatien waeren twee quade accidenten ofste eygentlyk tweederley onsuivere leden: de Verleyders, ende de Verleyde. De Apostel drosch dese noch voor een wyle tyts, en sochtse te recht te brengen: Myn Kinderkens, (seyt hy) die ik wederom anseyde te baren, tot dat Christus een gedaante in u kryge: vertrouwende ook dat deslynen arbeyd hy haar soude vrucht doen, seyde hy: ik vertrouwe van u in den Heere, dat gy niet anders zult gesint wesen, te weten, dan dat gy bemerkende, dat een weynig suurdeessens den geheelen deech suur maakt, sult bekennen hoe qualyk gy gedaan hebt, als gy de valsche Apostelen gehoor hebt gegeven. Maar geen en wilde hy geensints dulden, want zy waren de Gemeente schadelyk: Och of sy (seyde hy) afgesneden wierden die u beroerden, verkondigende haar Goets strenge Gerichte: Die u beroert sal zyn oordeel dragen, wie hy ook zy.

Dit is van het rechte *zuiden*, dat om de Vrede te behouden noodich is. Ende dus verre hebben wy verhandelt, 't gene tot openinge ende verklaringe van onze meeninge desen aangaande noodich was: dewelke nu uyt dit alles lichtelyk kan afgenomen werden, ende is vervat in deze vier *Proposities*:

DE I. IS, DAT MEN DE LEBBE DER WAARHEIT, NIET UYT VLESSELIKE AFFECTEN OFTE UYT HAAT VAN ENIGE PERSONEN, MAAR UYT EEN OPRECHTEN GODDELYKEN YVER, MET EEN SACHTSINNIG ORMOET MOET VERDEDIGEN, ENDE TRACHTEN DEN VERHOOLDEN, ZOO HET BENIGZINS MOODELT IS, TE WANNEN.

4 EXAMEN VAN HET

Op deze Moderatie, voor zoo veel die strekt tot behouding van goede Borgelyke Vrede ende gerusticheit, loopt het meest al dat *la Haye* in syn gematichden Christen, uit de discours van *Monsieur de la Noüe* voortbringt.

DE II. IS: DAT MEN OM VERSCHEYDEN MANIEREN VAN EENIGE LEERPOINTEN TE VERKLAREN, OFTE OM VERSCHEYDEN UYTLEGGINGEN DER H. SCHRIFT DIE MET DE ANALOGIE DES GELOOFS NIET EN STRYDEN, GEEN TWIST EN MOET MAKEN, ERKENNENDE GAERNE DE GAVEN, DIE GOD DE HEERE ANDERE IN 'T BEQUAMELYK TE LEEREN, ENDE DE H. SCHRIFT TE VERKLAREN MEDEGEDEELT HEEST.

Dit behoort tot de vryheyt van propheteren; dewelke niet en moet wyder getrokken worden als het behoort, om ondes deselve ook valsche leeringen te willen laten door slippen, want in onze vryheyt zyn en blyven wy dienstknechten Gods; daaromme wy als vrye, onse vryheyt niet en moeten hebben tot een dekfel der boosheyt (soo d' *Apstel Petrus* leert) maar ons houden als Dienstknechten Gods.

DE III. IS: DAT MEN DEN SWAKKEN LEERLINGEN DIE OFF NIEUWELINKS HARE GROVE DWALINGEN VERLATEN HEBBEN, OFTE DOOR HAAR SLECHTICHEYT EN ONNOSELHEYT VAN VALSCHE LEERAARS VERVOERT ZYN, NIET EN SAL VERWERPEN OFTE VOOR HET HOOFD STOOTEN, MAAR IN HARE SWAKHEYT NA GELEGENTHEYT DRAGEN ENDE MET VRIENDELYKHEYT ONDERGAAN, OP HOPE DAT MEN SE CHRISTO WINNEN, ENDE TOT DE KENNISSE VAN DE VERBORGTHEDEN ONSER SALIGHEYT ALLENSKENS NAARDER SAL MOGEN INLEYDEN.

Ende hier toe behoort het geene dat erghens uyt de H. Schrifture aangaande het dragen der swakken, ende malkanderen in der liefde op te neemen, bygebragt soude moghen worden.

Dus verre sullen wy wel met de Moderateurs accorderen.

Maar in de *Vierde Propositie* leyt de knoop, welke is, DAT MEN ALLE DEN RAADT DES HEEREN, SUYVERLYK, EENVOUDELYK ENDE DUYDELYK LEERENDE, ALLE VALSCHE LEERINGEN ENDE UYTLEGGINGEN DER H. SCHRIFT, DIE MET DE ANALOGIE DES GELOOFS STRYDEN, ERNSTELYK MET GODS WOORT MOET WEDERLEGGEN: ENDE DEN GENEN DIE SE VERDEDIGEN, DRYVEN ENDE ANDEREN SOEKEN IN TE SCHERPEN, IN GODS GEMEYNTE NIET EN BEHOORT TE LYDEN.

Dit is 't gene wy aangaande den voorgestelden stant des geschils, tegen de genaamde Moderateurs onse tyts in 't gemeene nae Gods woort sustineren, verwerpende derhalven de meeninge der gener die voorgeeven: Dat men om Vredes wille eenige leerpointen verswygen, ende de leeringen die daar tegen stryden met oogluykinge soude moeten laten door passeren, ofte dat Leeraars van strydige leeringen, haar ver-

verschil onder gemeene maniere van spreken bedekken, ende alsoo in eene Kerke geduldet souden kunnen worden.

PHILALETHES.

Wat dunkt u, myn Heer, van deze gronden? Zoo dezelve vast zyn, zodanig is ook de verdere bevestiging en verdediging zyner *Vierde Propositie* uit Gods woord en de gezonde reeden. Waarom ik u verzoeke dit stuk te leezen, om het te wederleggen, zoo gy kunt, en zoo niet, ons niet meer lastig te vallen met den schoonen naam van Moderatie, die heel wat anders zegt dan de waarheid, *die het onze niet is*, af te staan aan de dertelheid van het verstand onzes Naasten.

PANTANECHOMENUS.

Ik heb evenwel uit de *Tweede Propositie* van D. Trigland deze voldoeninge, dat hy met ons steld, *dat men om verscheide manieren van eenige leerpointen te verklaren geen twist moet maaken, &c.* Dat wy nu, dezelve gronden houdende, zommige Artikelen zoo fundamenteel niet stellen, en daarom vredeshalven die wel kunnen laten vallen, komt maar uit onze onderscheide *Methodo*, ofte leerwyze; daarom moesten wy hierom van u niet veroordeeld worden, maar het was uwe plicht, *geerne te erkennen de gaven die God de Heere ons in 't bequameelyk te leeren medegedeelt heeft.*

PHILALETHES.

Wat zegt gy, myn Heer? is dit slechts een verscheide *Methodo* of maniere van Leerpointen te verklaren, dat gy de kennis en het geloof der alderfundamenteelste Artikelen, die de in Gods woord geopenbaarde verborgentheden raaken, buiten de wezendlyke natuur van den waaren Godsdienst stelt, en zulk een Godsdienst leert die een Heiden zoo wel betrachten kan als uwen Christen? en dat gy nog wel

meer Artikelen onzer waare Hervormde Leere zoudt afstaan om den vrede, dat is, om een *Syncretismus* en vermengingé aan te gaan met de vyanden des Euangeliums? Dan moet ik u den zelven *D. Trigland* uit het zelve *Tractaat*, pag. 23. nog eens doen hooren.

Doctor TRIGLAND.

Wat kander doch anders uit volgen, dan dat de valsche Leere over al in der Menschen herten de overhand neeme, en geene, oft immers zeer weinige gevonden worden die de waarheid toeländig zyn? De articulen vande Christelyke leere zyn alle gelyk als schaeckelen in eenen keten, aan meerkanderen gehechtet: gelykerwys een schaekel los gedaan zynde, de geheele keten ter neder valt: alzoo ook, als men maar eenen artikel vande Leere der zaligheyt verloochent oft verduyftert, moeten de andere mede opgelost ende gelochent worden. By een exempel: Men kan de Leere der genadige Verkiezinge niet tegen spreken ten zy dat men loochent de sekerheyt der zaligheyt ende de hope der kinderen Godts onzeker make. Dit kan wederomme niet geschieden, ten zy dat men des Menschen zaligheid stelde in zyn eygen bewaerige, waar toe nodig is dat men de genade vermengé met de vrye wille. De gevryde wille kan men niet staande houwen, zonder te loochenen, immers eenigzins, de bedorvenheyt des Menschen: t welk niet kan gedaan worden; ten zy dat men de völdoeninge ende verzoeninge Christi kreucke: waar mede dan ten lasten het geveele fundament des Christendoms t onderste boven wort geworpen, ende allenskens zoo wyt gebracht, dat men zaligheyt stelde buyten het geloove aan Christum. Dit heeft *Abdiphus Penator* wel gemerkt, die welke zeyt: dat die Leere die de zaligheyt bint aan de kennisse Christi, ende de werken der Heijden verklaert voor Gode zonden te zyn, hangt aan de Leere van de Predestinatie.

Ziet zulcke schoone vruchten konnender voortkomen van zulk eene valsche lyk genaamde Moderatie. Men leggefe dan aan op zulke wyze als men wil. Doet men eenige punten verzwigen, de waarheyt word verdukt: bedekt men het verschil onder dubbelsinnige maniere van spreken, de waarheyt wort verdonkert, en de menschen in twyffel gestelt.

A D I A P H O R U S.

Heer *Philaethes*, met de Doode te doen spreken
en

en zult gylieden u by de Leevende niet veele Vrienden maaken. Het geeft zulken ruste als men zig gedraagt aan dat lesjen, *tempera te tempore*, voeg u na den tyd. Wy beleeven nu andere dagen. Ik heb al gemerkt, dat gylieden veele handen op uwe hoofden zult krygen. Men zegt dat gylieden gelyk *Bellerophon* een *Chimæra* vervolgt, en van zaaken spreekt daar niets aan is, maar die gy verciert, en dat gy, by niet erkende oftē wedergeprokene gevolgtrekkingen, zommige Perzonen stellingen te laste legt voor welke zy niet willen blank staan.

AB

P H I L A G E E T H E S.

Ik dank u, myn Heer, dat gy my indagtig maakt het geen ik voor vyftig jaaren uit *Terentius* geleert en in myn leeven dikwyls ondervonden heb. *quod obsequium amicis veritas odium parit.* Neen de waarheid is by allen niet wellekom, om dat zy te styf is om zig naa Perzonen en tyden te voegen: evenwel is zy myne Meesteresse, die ik diene, en om de Vriendfchap der geheele wereld niet verlaten zal; en onder de voorzienige vleugels van den Drie-eenigen, voor wiens eere ik spreek, ben ik gedekt tegen de uitwerkzels van menschelyken haat. Myn Vriend en ik vechten tegen de schatuw niet, en zoo wy niet voorgenomen hadden de Perzonen te spaaren konden wy de levendige uit hunne schriften doen spreekē, en toonen dat wy niets verciere. Is er aan de zaaken, van welke wy spreekē, niets aan? Wat word 'er dan in onze *Spid* geleert? Wat vind men in de *Jaarboeken*? Van waar komen dan die *Theses* welke my nog deze week in de hand gestoken zyn, die de merken van dezelve leere dragen welke wy bestryden? Hou daar; leef die.

ADIA-

Th. I.

De verdoelinge der Godgeleertheid in de oorspronkelyke en uitgedrukte is onbekwaam, ten minsten onnut.

II.

De gezonde Reede word kwalijk genoemd de Dienstvaagd der geopenbaarde Godgeleertheid.

III.

Maar zy moet gehouden worden voor deszelfs beginzel en wel het aldereerste.

IV.

Wy lochenen de genoegzaamheid van de Reede, zoo als die nu is, tot de Zaligheid.

V.

Zy doen alderbest, die de Zaligheid ofte verdoemenis van die Heidenen, welker voortreffelyke gaven en uitmuntender deugden haar aangepresen hebben, aan den aldergoedsten regtvaerdigsten en wylsten God overlaten.

VI.

Dat de geheele Heilige Schrift zoo wel ten opzigt van de woorden, als ten opzigt van de zaaken, zoude van God ingegeven zyn, lochenen wy.

VII.

Dat de Sabbath zoude ingesteld zyn Gen. II. 3. en schynt ons niet toe.

VIII.

Nochte ook Exod. XV. 25. of Exod. XVI.

Daar hebt gy ze weder, myn Heer, ik denke my daar

ONTWERP VAN TOLERANTE. 219

daar mede niet te moejen. Wat staat is 'er op zoo een geschreven blaadje te maaken. Ik had andere dingen in het oog, die door den druk gemeen gemaakt zyn, in welke ulieder stellingen worden aangetaft.

PHILALETHES.

Daar heeft elk vryheid toe, gelyk wy mede hebben om 'er zoo veel gebruik van te maaken als zy waardig zyn, en dan als wy het tydig en nodig vinden. Men vind Menschen van vermogen, die den inkt-pot op zyde dragen, en zig in alle zaaken mengen, schoon die hun niet betreffen, uit twistgierigheid ofte ambitie, door welker bekwaamheid om te knibbelen wy ons niet zullen laten afzetten van den taak dien wy genomen hebben. Men vind ook Schryvers, die zoo onbekwaam zyn, dat zy de eerste beginselen niet kennen. Zoo men zig met zulke inlaat doet men vergeeffe moeite,

— — — *ut si quis Afellum*
In campo doceat parentem currere franis.

Van dat laatste zoort heeft 'er onlangs een iets uitgegeven, waar in, schoon hy tegen anderen schryft, iets gevonden word dat onze stellingen raakt. Het is de Man, die al Predikant en getrouwt zynde nog meinde, dat *memento mori* Franich was. Doeld gy daar op, myn Heer?

ADIAPHORUS.

Neen ik zag nu voornamentlyk op een *vliegend blaadje*; gevolgt van een *brief* geteekent door *Alethophilus*, waar in ulieden verscheide Historieke onwaarheden worden te laste gelegd, en bewys gevergt van verscheidene stukken, en inzonderheid daar van, dat de Remonstranten, *nae dat zy veroordeelt waren,*
den

den Doerlustigen Prins MAURITS glor. geh. wilsken ver-
moorden.

PHILALETHES.

Die Schryver heeft het te Keulen wel hooren doen-
deren, toen hy dit uit Orthodoxus discours vernam.
Vergt hy ons daar bewys van, naa dat het 130 jaa-
ren lang in de Vaderlandse Historien, en andere by-
zondere Schriften, is gelezen? is hy een Remon-
strants gezinde, het is hem toe te geeven dat hy dit
niet weten wil, want dan zal hy geen Historien van
die tyden geloven dan dewelke van de pen zyn van de
schryvers van zyn foort; die altyd met de uiterste zorg-
vuldigheid dit gruwelstuk hebben zoeken te bedekken.
Maar waarom hebben hunne Voorfaten zig hier van
niet gefurvent, toen het hare Societeit verweten wierd
in de *Confure der Leidsche Professoren* over hare Confessie
geschreven door Pr. A. WALÆUS pag. 55. waarom zyn
zy'er niet tegen opgekomen toen de Prof. Jan TAN-
GLANDIUS in zyne *Antapologia* Cap. LVIII. aan 't eyn-
de schreef: *Het welk uwe Medestryders scheurmakers en*
oproerige zoo kwalyk genomen hebben, dat zy in den uit-
gank van de Treves, en wanneer nu den Krygh tegen de
Spaansche en derzelver aanhangers wederom hervat was,
den dapperen Held en die zoo veel goeds aan deze Landen
gedaan heeft, schelmachtig en op een gruwelyke wyze heb-
ben zoeken te vermoorden, en dat het weinig gescheelt heeft;
of zy zouden die alderschelmtagigste Vorsten-moordt met
der daad uitgevoerd hebben. De Hovfden daar van waren
de Zoonen van Barneveldt met Hendrik Slatius Ar-
miniaansch Predikant van Bleiswyk, de opvolger van
dezen Schryver der Apologie, Episcopius. Zoo heeft die
Arminiaansche Sette op moord en bloedt bedacht geweest en
gedoigt, zelfs terwyl zy niets anders voorwendt dan in-
schikkelijkheid, zagmoedigheid, liefde en vrede, en ande-
re soethoudende woorden, waar van de Nakomelingfschap de
merken zal vinden in de Handelingen en Regijters van de
Hee-

Heeren Staten, de Heeren van den Hove- Provinciaal van Holland en verscheide Steden, die dit uitspreeken en nog uitspreeken zullen met eeuwige schande der Arminianen en lof der gene die hare vervolgingen geduldig gedragen hebben. Want dese dingen nec poterit tempus nec edax abolere vetustas, en zal de tyd nog de abverteerende outbeid niet konnen in vergetelheid brengen. Dese dingen waren directelyk tegen de Remonstranten geschreven, die ze moeten gelezen hebben, zoo ze al niet gelezen hadden 't geen *Baudart, Aitzma*, en andere Historie Schryvers daar van melden: en komt men ons nu nog bewys vragen?

A D I A P H O R U S.

Jaa maar *Hendrik Slatius* was geen *Remonstrants Predikant*, maar een onstuiming man, die om zyne onordentelykheden van zynen dienst was afgezet.

P H I L A L E T H E S.

Dan was het wonder, dat die goede en aan dit fait onschuldige *Geeſteranus* zyn Galt was, en zoo lange by hem herbergde. Maar ter goeder trouw, zegt my wie hem afgezet hadden? de Remonstranten niet, dewelke in die tyd of buiten 's Lands zwerfden of schuil zaten, en zoo veel macht niet hadden om een Predikant af te zetten. Maar de *Christelyke Synode van Zuidholland*, Anno 1618. te Delft vergaderd, had hem afgezet, te gelyk met *Uittenbogaard, Grevinkhoven* en *Grevius*. Schoon nu de Remonstranten in hun Ootmoedig *Vertoog en verzoek den 28 Maart 1623. aan de Hoog-Mogende Heeren Staten Generaal, den Doorlugtigen Prince van Orange, ende Heeren Staaten van Holland en Westvriesland* overgegeven, hebben voorgewend, dat hem, *Slatius*, nooit, gedurende deze swarigbeden, eenige Kerkelyke bedieninge. by ordre der Broederschap is toeberouwt, dat hy ook zelf al voor jaar en dagh verklaart heeft, niet te willen gebruikt wezen in den Kerckendienst, al ware het schoon dat den Remonstrants-

gezinden de vryheid van Religions oeffeninge mocht worden vergunt; zoo is dit bewezen een notoire onwaarheid te zyn. *Het is bekend*, zegt J. Trigland in zyn korte aanmerkingen op het gemelde Vertoog, *hoe zy hem te Bleiswyk in den Kerkendienst, in de plaats Episcopii hebben ingeschoven: hoe Nicolaus Grevinchovius met drie Gecommitteerde uit de Magistraat van Rotterdam zyn gekomen om hem te assisteren, als by openbaarlyk in de Kerke te Bleiswyk, tot verificatie van zyne aangeslagen calumnieuse billetten, die noch voor handen zyn, zoude disputeren: dat zy hem, ook doen by, en elders, en aldaar in die dispute, opentlyk voor een Sociniaan verklaart was, evenwel hebben gemaintineert: dat by over het drukken en corrigeren van hare Schriften, in hare ballingschap binnen Antwerpen gedrukt, is gebruikt geweest, ende dezelve Schriften, tot opruyninge en verbitteringe van de Gemeynten hier te Lande, heeft overgezonden: dat by de Bootsgezellen, die men tot dat grouwelyk exploit zoude aanneemen, onder den naam en qualiteit van een Predikant heeft overredet en bewogen, gelyk by ook hier te Lande ettelyke maalen in verboden vergaderingen heeft gepredikt. Doen en was by zoo vreemt van hare Societeit niet als zy hem hier willen aangezien hebben. Want hier uit blykt klaar, dat by niet alleen in den publyken dienst by haar is erkent, maar ook in deze swarigheden by veele van hare Gemeynte voor een Predikant is bekent, en by hare Broederschap in verscheiden dienften, tot hant-havinge en bevorderinge van hare zake is gebruikt geweest. Doch het is nu uit zyne bekentenisse openbaar, dat by tot het leste toe is geweest een Lidmaat van de Societeit der Remonstranten, en dat by zyn Tractement van dezelve ontfangen heeft totten eersten Octobris voorleden toe. Waar uit blykt hare stoute vermetenbeidt, dat zy met zoo notoire onwaarheid, die beide haar en de H. H. Staten niet kan onbekend wezen, voor haar Hoog Mog. in dit haar Verzoek derven versbynen.*

ADIA-

Dat men evenwel op reekening van alle de Remonstranten stelt 't gunt een hunner misdreven heeft, en komt niet effen uit. Ik weet wel, dat *Willem van Olden Barneveldt Heer van Stoutenburg*, jongste Zoon van den onthoofden Advocaat van Holland, om zyns Vaders dood te wreeken een verraad tegen den Prins gesmeed had, en zig daar toe van dien *Status* bediende, die de Moordenaars opmaakte, en hun geld en wapenen bezorgde, en dat 'er eenige van dat complot zyn gevangen en gestraft: als mede dat 'er nog meer Perzonen aan de zamenzweering zyn vast geweest, zoo dat men het geheele Lichaam der Remonstranten heeft verdacht gehouden; *doch dat dit naderhand is valsch bevonden*: want zoo leeze ik in de *Algem. Geschied. van de Heeren Suikers en Verburg VII. stuk fol. 847.*

PHILALETHES.

Het komt ook niet effen uit, dat men het geen *Orthodoxus* van de Remonstranten gezegt heeft, zoude willen dwingen als of het gezegd ware van de geheele Societeit. Neen wy weeten wel wat die woorden *Mennist, Mennist*, beduiden, die *Status* tegen *Geesteranus* zoude gebruikt hebben: en dat 'er in die tyden, wanneer men onder de Remonstrantse Predikanten delibereerde, om door feytelykheden, en geweldadige veranderinge van de Regeeringe des Lands, zig zelve ruimte te maaken, eenige zyn geweest, die tot geen bloedige aanslagen konden verstaan, welke daarom door de andere, die de meerderheid in hunne conventiculen maakten, voor *Mennisten* zyn uitgemaakt: en deze leerden en dreven, dat God yzer en staal niet te vergeefs en had geschapen, en de menschen de handen niet te vergeefs en had gegeven, dat men zig daar van moest bedienen en wat doen voor de vryheid: deze laatste heeft men zekerlyk niet kunnen verwyten *dat zy de Mennisten*

schen de armen en beenen hebben afgepreekt. De Ed. Mog. Heeren Staten 's Lands van Utrecht hebben haar heel wat anders verweten, by openbaren Placaate haar deze conclusie te laste leggende: *Dat zy haar verwonderden, dat zommige Predikanten van hare gezinsheid zouden sustineren ende leren, dat hare Gemeinten hare zaaken by dadelykheden niet en vermochten te richten, dat zy daaromme zulks vernomen hebbende dit point in hare Vergaderinge hadden gebracht: Ende hoewel zy luiden wel konden oordeelen, dat zoodanige datelykheden niet dan met groot perykel van den ondergank van het Lands in 't werk konden worden gestelt, dat zy luiden nochtans verstonden, dat hare zaaken zonder datelykheden niet en konden gedresseert worden, en over zulks de voorz. opinie van eenige hare medebroeders (als wezende voor hen luyden ende hare zaake schadelyk, en zmakende naa MENNONISTEREY) waren verwerpende. Zie J. van den Sande Nederl. Hist. pag. 288. En de Remonstrantse Predikanten gaven niet duyster te verstaan in haren Troostbrief, naa de ontdekte conspiratie aan hare Gemeinten gezonden, dat deze gevoelens haar niet vreemd waren; als zy daar by de Heeren Regenten in bedenking geeven, of haar E. E. door hare vreemde en harde proceduren den luyden geen occasie hebben gegeven om zulke violente aanslagen voor te neemen. Gelyk zy by dat zelve geschrift den vervloekten aanslag op 's Princen leeven zoeken te verschoonen; achtende geen wonder te zyn dat Lantzaten, wiens Ouders alles by 't welvaeren van 't Lant hebben gewaagt, zoo lange en hard, om weldoens wille, geparst zynde, tot impatientie, ende deur impatientie tot verbolgentheit en wraakgierigheid, ende uit begeerte van Vryheit tot zware extremiteiten vervallen. En zulke passagien zyn 'er meer in die Brief der Remonstrantse Predikanten aan hare Gemeinten te vinden. Verstaat gy nu in hoe verre, en met wat fundament, dit snoode stuk den Remonstranten is te laste gelegd? Ik zal het nog een weinig ophelderen uit een geschrift van JACOBUS TRIGLANDIUS, uitgegeven in den jaare*

1623. ter gelegentheid van die Remonstrantse conspiratie om den Prins te vermoorden en den Troostbrief door de Remonstrantse Predikanten aan hunne Gemeinten geschreven, waar van veele dit stuk verfoeiden en de partye verlieten, die ze met dien brief zochten aan haar snoer te houden. Dit schrift is genaamt *Christelyke en Vriendelyke vermaninge aan alle afgedwaalde Remonstrants gezinde*, &c. waar uit gy nu den Heer Trigland zelve moogt hooren spreeken.

Doctor TRIGLAND.

Het geen zich onlangs heeft geopenbaart, gaat nog verder ende ontdekt al te klaar de wraakgierigheyt van hare gemoe- deren. Dat in vergaderinge van u lieder Predikanten is gede- libereert, of u lieder sake by datelykheden gericht soude mo- gen worden, ende 't selve (niet tegenstaande sy wel konden verstaan, dat sodanige datelykheden niet zonder perykel van den ondergank des Landts souden kunnen worden in het werk gestelt) aldaar by de meeste stemmen goedgevonden ende ge- arresteert, ende de meeninge der gene die het contrarie sus- tineerden (als ulieder sake schadelyk, ende na Mennisterye smaekende) verworpen. Waar wil het met ulieden henen? Ik en twyffele niet, of, soo der eenige zedigheid, eenige liefde tot den Vrede ende welstant onses lieven Vaderlands, in U lieder herte overig is, gy zult dit verfoeyen en dese scha- delyke factie laten varen. Want wat is dit anders, als open- bare seditie, geweld ende moetwille, met perykel van den ondergank des Landts vermengt zynde, in Kerkelyke Ver- gaderingen te approberen? Den Brief op den naam van U lieder Predikanten uytgegeven, soekt het te ontkennen. 't Is hen best, 't is het gereetste: ontkennen, segt men is het naeste recht. Dan het is te laat. Daar is goede versekert- heyt van, door informatie by Commissarissen daar op geno- men. 't En sal ook den genen die de bitterheyt van hare ge- moederen in hare Schriften heeft deursien, niet ongelooflyk schynen. Want den gront ende oogmerk derselve wyft klaar; dat se nergens anders toe gericht zyn, als om de Gemoe- den tot seditie en datelykheden op te ruyen. Wat de fame, van de Synode te Haarlem gehouden, seyt, of niet en seyt, daar is weynig aan gelegen. Verstandige en steunen niet op sinpele geruchten, maar op het gene daar se wel van geïn- formeert zyn. Dan wat te Haarlem gepasseert zy, ende wat de drie Directeurs van U lieder sake; aldaar by een geweest zynde, gebrouwen, ende wie sy tot haar hulpe ende raad by haar gehad hebben, sullen sy, of de oudste van hen driën,

als het hen belieft U lieden mogen openbaren. Hoe verre de datelykheden by haar genomen worden, geeft het vervolgh te kennen. Dat eenige Predikanten haar hebben onderstaan, den eenen van de Sonen van den gewesenen Advocaat *Barneveldt*, te animeren, dat hy syns Vaders doot soude wreeken. Is dit Predikanten werk? Is dit haeren moderaten geest? Ende nu ontdekt is dat Predikanten van ulieder Societeit, mede beleyders en aandryvers zyn geweest, van de grouwelyke ende schrikkelyke conspiratie, tegen den Perfoon van den *Prince van Orangiën*, ende de voornaamste Regenten van dese Landen, ende voorts tegen Staat ende welvaren van dese Landen. Foy! dit loopt immers te verre: het schaamt sich selven. Is dit hare liefde, verre moet se van my zyn. Ik hope dat se ook verre van U lieden zyn zal, en dat gylieden den boom uyt de vrucht kennende, een afkeer van dezelve suld neemen.

Maar om dese sake wat by u lieden te verschoonen, soekt men U lieden met eenige schyn-reden, ende blaeuwe bloemens te payen, daar op wy wel een weinig naerder, tot U lieden besten, mogen letten. Voor eerst zoude men 't gern in twyffel trekken. Doch op sodanige wyse, dat de Waarheid veel eer daar door bevestigd word. Want en goeden Troost-brief-Schryver de sake niet en derf ontkennen. Indien der aan de sake niet en waar geweest, soudet sekerlyk wel rond uyt ontkent hebben. Hy gaat hier al op den ouden voet. Als U lieder Leeraaren eenige poincten der leere bestonden te onderkruppen, s' en lochenden se ten eersten niet plat uyt, maar brachten se in een twyffelagtig bedencken: seggende, even gelyk in dese saake. 't Kan dit, 't kan dat wesen. Men mach in faken van Religie soo niet op schroeven gaan: men moet zeggen wat waar, wat valsch is, oft anders syn onwetentheit bekennen, ende sich leerlyk stellen. Soo en past het ook niet in saeken van soo groot gewichte, als dese, alles tusschen beyde in twyffel te laten. Zyn der geen Predikanten van U lieder gevoelen aan vast, dat men 't rond uyt segge, ende reden geeve van syn seggen, op dat men 't geloove. Gelyk *Beza*, die hier ter zyden wordt ingevoert, van den Jesuyt beschuldigt zynde, als of hy en den *Admiraal van Frankryk den Poltrot* souden hebben opgeruyt tot de moord van den Hertogh van *Guise*, niet alleen de beschuldiging rond uyt ontkent heeft, maar ook met reden syn onschult bewesen. Zynder eenige aan schuldigen gelyk dit nu niet dan al te notoir is, waar het hen beter dat rondelik te bekennen, ende den schuldigen de schult te geven, dan, met zulke maniere van verbloeminge, haar selve mede in verdacht te brengen. Voorwaar dese maniere van spreken heeft wy wat in. *Tomant kan by een rampzalig ongeluk*

Ik yet booren dat nae sulcken aanslag smaakt, ende sulks voor een ydel gesnater achtende, in den windt slaan, hebbende daerusschen een gruwel in syn harte dat het zoude geschieden. Yemand kan daar van booren dat by het tegenspreekt, ende nae zyns berten meeninge tegenspreekt, dog niet met sulken ernst als behoorde, meynende evenwel dat het nooit by der bandt sal worden genomen. Yemand kan het booren, ende met ernst tegenspreken, lotende het daar by blyuen; sonder sulks den Regenten aan te brengen. Alle dese meugben wel eeniger maten van het stuk bewust zyn, maar zyn evenwel geen Beleyders. Alle verstandige zullen uyt dese woorden niet anders kunnen afneemen, of daar hebbender van dit stuk meer geweeten, hoewel men 't selve soo soekt te bestommelen. Gewisselyk, soo by sommige onder haar geen kennisse van dese sake waar geweest, dese propoosten, die de kracht der waarheyd schynt uytgeperst te hebben; souden wel achter blyuen. Doch wat daar van zy, sal de tyd wel breeder openbaren. Maar op dese wyse soude men wel wat anders kunnen seggen, ende met immer soo grooten schyn als dat voorgaande geseyt is. Want yemant kan yet hooren dat nae sulcken aanslag smaakt, ende houden hem of hy 't niet en hoorde. Yemant kan het hooren, en slaan het in den windt, houdende; 't nochtans in zyn harte voor goedt, en wenshende dat het geschiede. Yemant kan het hooren, ende ontraden; niet om dat hy 't quaet vint, maar om dat hy het te vroeck acht, ende dat de peer noch niet ryp en is. Yemant kan het hooren en met ernst tegenspreken, op dat hy, zoo het ontdekt mochte worden, hem selven daar mede mocht ontschuldigen. Alle dese kunnen bewust zyn van de sake, ende niet te min, hoewel se daar voor niet gaan en willen, heymelyke raet-gevers ende aandryvers by haar vertrouwde.

Mer de confesse van eenige der Complicen in 't licht is gekomen, heeft men gesocht deselve in verdacht te brengen, als of men op deselve niet en soude vermogen gaan, allegerende daar toe het spreekwoord: *Dat de pynbank meer is de proef van lytsaambeyt, als van waarheyt.* Een sake die verre ziet, ende de Heeren van den Provinciaalen Rade indirectelyk beschuldigt van ongerechtigheyt en wreetheyt, ende dat se den gevangenen de Bekentenissen met extreme pynen, tegen waarheyt, afpersen. Een teyken dat 'er groot gebrek van liefde is by den uwen, daer se nochtans deurgaans van roemen, op dat ik niet swaarder en segge. 't Schynt dat het al quaet is wat tegen den uwen; op wat goede redenen dat het ook gefundeert moge wesen, word by der hand genomen. Gelyk of 'er niemand Conscientie hadde, niemand na gerechticheit konde oordeelen, als u ieder geselschap. Ik bid u, laat dog dit hoog geweten van u zelven tenmaal daalen, en betrouwt ook, nae

den aardt der liefde, anderen, en voor al uwe Christelyke Overigheden wat goeds. Oordeelt niet nae partyfchap, uyt een voor oordeel, ende besluyt niet moedwillig u oogen tegen de klaarbykende waarheyt. Wy weten wel dat Rechters Menschen zyn, ende bedrogen konnen worden. Maar gyen wy weten ook, dat men hier te lande soo voorbarig niet en is, en de luyden niet soo haast op de Pyn-bank brengt. 't Is een gemeene conditie van de Rechters deser Landen, meest na de sachtste syde te hellen. Ende derhalven geeft het meerder apparentie, datter eenige aan dit stuk culpabel zynde, fullen worden verschoont, om u lieden, waar 't mogelyk, ook met goedigheyt te winnen, als dat eenige onschuldige zouden werden gestraft. Dan wat behoeven wy hier veel woorden te gebruyken, de sake spreekt self. De vier eerst-geëxecuteerde Complicen hebben het voorgenomen exploit, met alle syne omstandigheden, gewillich bekent, ende met berouw, ook ter doot toe bekent, ende, daerse elk bysonder gehoord zyn, hebben se nochtans, in de omstandigheden geacordeert. 't Gelt ook, datse op hand ontfangen, 't geweer dat se medegenomen hadden, is in specie by haar gevonden. Ende die hoofden die ten deele geëxecuteert, ten deele noch in apprehensie zyn, hebben sommige, ook sonder oyt op de pynbank geweest te zyn, gelyk als van selfs, de gantsche gelegentheyt der sake naerder ontdekt en bevestigt. Sulks dat de sake nu t' eenemaal is buyten dispuyt, ende d'exempelen, van 't geen voor eenige eeuwen, op de Frontieren van Vrankryk, ontrent Walschlant, is gepleegt aan eenige Vrouwen die van Tooverye beschuldigt wierden, ende 't geen, gedurende dese Troublen, in Noord-Holland, onder den Oversten *Sonoy*, aan cenige Bedelaars is geschied, mitsgaders de bekentnisse van *Poltrot* over *Beza*, geen gemeenschap hebben met dese sake. Men weet hoe de Duyvel in die duystere Paapse eeuwe, onder dat blinde wangelovige Volksken, dat soo superstitieuslyken voor de Tooverye vervaert is, syn personagie gespeelt heeft: hoe hy, door Gods rechtvaerdig oordeel en toelatinge, de Menschen veel saaken, in droomen ende anders, weet in te beelden, die hy doende sy meenen van hen selven gedaan te worden. Hoe ook de Vrouwen, als de swakste Vaten, de superstitieuse vreeze, ende de melankolyke inbeeldingen meest onderworpen zyn. Conspiratien die menschen onder malkanderen maken, daar toe zy malkanderen noodigen en animeren, die se onder malkanderen, met den dronk, of hant-tastinge, ende gelt bevestigen, zyn voorwaar saken van een ander nature. In ryden van Troublen en Oorloge geschieden wel eenige saken met meerder furie en onbedachtsaamheyt; als in een vreedsame ende wel-gestelde regeeringe. Niet te min verstaat men, dat eenige huys-luyden,

den, die, hoewel van de PaapfcheGezintheyt zynde, onfchuldige bevonden werden, zyn vry gefelt ende niemant dan de fchuldige geftraft. Doch en meene ik niet dat gy luyden de geëxecuteerde Matroofen, immers niet den fchryn-wercker den fwager van *Statius*, ende voor al de gewefen Secretariffen, ende den Sone van *Barnevelt*, luyden van credyt ende aansien onder ulieden, by die beedelaars of vagebonden foud willen vergelyden. Ende als de Schryn-werker, yemant, om de pyne te ontgaan, t' onrecht zoude hebben willen befchuldigen, zoude hy ten minften syn fwager *Statius* hebben verfochoot. *Potrot* heeft den *Admiraal van Frankryk*, ende *Bezam*, en andere, die hy om syn faek een verwe te geven, in de gevangeniffe hadde befchuldigt, als hy ter executie geleid werd opentlyk onfchuldigt, ende die verklaringe van haar onfchult met der dood bevestigt. Conferceert dan de omftandigheden van die exempelen met het tegenwoordige, gy zult haat de ongelykheyt bemerken.

Doch wat wil men hier veel defe vuyle faak verfhonen, ende in twyffel trekken? Veel onder u lieden, kunnen, ende moeten van dit boofe voornemen geweten hebben; want door Gods sonderlinge genade, die wy nimmermeer ten vollen kunnen loven, en is niet alleen dit fchrikkelyk verraadt ontdekt, recht als 't op 't exploifteren ftondt: maar is ook aan den dagh gekomen, hoe, al voor den tydt van drie of vier jaren, de fundamenteen daar van zyn geleyt, ende u lieder herten met fekere feditieufe Liedekens daar toe opgehitst; die men onder de Schriften van een feker Remonftrantsch Predikant, die in druk gevonden heeft, met desen Tytel: *Fammer-Liedekens ende Rymen, voor desen in Holland geftroyt (merkt) en gefongen, doch nu voor de Liefhebbers by een gefelt, ende door den druk (merkt) uitgegeven. Gedrukt in 't jaar 1620.* Aldaar word onder anderen, met een de fchrikkelykfte Calumnije, van den vromen *Prince van Orangien*, om ulieder harten tegen hem op te ruyen, aldus gefongen:

*Duc d' Alb' heeft noyt gedacht,
Noch Spangien oyt getracht,
't Geen de Moff nu heeft gewracht, &c.*

En wederom:

*Dus zyn wy vast verbeert,
En fchandelyk onteert,
Door des Moffs Heerfich begeert,
Dien al syn raad Daar benen gaat,
Om 't gantsche Land, Te doen ftaan in lichten brand.*

• Dit is den dank, dat dien vromen Held, volgende de voetflappen zyns getrouwen Vaders (wiens gedachteniffe by ons moet zyn in geduurigen fegen) syn lyf en leven foomenigmaal voor ons gewaagt heeft; om dat hy het Lant, daar het van binnen ftont in een lichten brant, Magiftraat tegen Magiftraat,

Burger tegen Burger, Soldaat tegen Soldaat gewapent zynde, voor een inwendige bloet-storting, ende consequentelyk voor eenen geheelen ondergank, met gevoeglyke middelen, heeft bevryt, den brant gelefcht, ende den last die hy van de Heeren Staten Generaal, en van verscheyden Steden ende Leden van de Provincie van Holland hadde ontfangen, getrouwelyk en bequamelyk heeft uytgevoert, derven sy seggen, Dat alle zyn raedt, daar henen gaet, om 't gantsche Lant te stellen in brant, ende hem by Duc d'Alb', en den Koning van Spangien vergelyken, ja erger als die Tyrannen schelden. Wie isfer die eenige discretie heeft, die sich deser ongeschikter leugenen ende lasteringen niet en sal schamen? Maar wat wort hier op verwacht?

*God salder ons saak, Met strenge wraak,
Noch voeren uit, Eer de Moff zyn oog en sluyt.*

O wraakgierige herten! Ende dit alles niet jegenstaande die goede Prince syne goedertierenheyt soo verre heeft uitgebreyt, dat hy den fauteurs ende aanhangers van die factie immers soo veel, so niet meerder, affectie heeft bewesen ende goets gedaan, als syne beste vrienden, op hope van hare herten te zullen winnen met goedigheyt, als met veel exempelen kan worden betoont. Waar uyt gelyk aan syn zyde blykt de generousheyt van syn Vorstelyk gemoet, ende de erf-achtige goedertierenheyt van het Huis van Nassouwen, alsoo blykt aan hare zyde hare uyterste bitterheyt, ende den onversoenlyken haat die sy tegen syn Persoon geschept en malkanderen ingedrúkt hebben. Hier op volgt in Rym een waarsegging wanneer het zoude wel gaan, waar in getoont wort wie sy wilden uyt den weeg hebben.

*Als den PAUW laten sal te stygen synen staart,
Wanneer de kreup'le MUIS sal kruypen onder d'aard,
Wanneer partydigheyt niet meer sal wesen VOOCHT,
Wanneer dat AERTSSENS raad niet meer sal zyn gedooght,
Wanneer bloed dorstigheyt gedwongen word te DUYCKEN,
Wanneer men bet CROMHOLT niet meer en sal gebruiken,
Als MANDEMAKER met syn tuych sal moeten voort,
Als 's Konings goeden raad met vrucht sal zyn geboort.*

Ende om te weten hoe de voorschreven wraak zoude mogen toegaan, word ingevoert eenen Brutus, sprekende:

*Wilt gy, o Bataviërs! ter eeren myns gedencken,
Met 't bouwen van een Beeld, als ik u heb gevrydt,
Lyf, leven, goed en bloed, wil ik u geerne schenken,
En maken metter haest u desen Dwinglant quyd.*

Brutus en Cassius hebben Julius Caesar, die de vryheyt den Romeynen benomen, ende hem selven tot een Monarch gemaakt hadde, te Rom en op het Capitolium vermoort. Syn Excellentie willen sy by Julius Caesar vergelyken. Maar 't zyn al te ongelyke exempelen, Want syn Excellentie niet den Landen

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 231

den de Vryheid benomen, niet hem selven tot een Souverain opgeworpen heeft: maar de forme van de Regeeringe der Landen in haar geheel latende, ende met syn Stadhouders- en Gouverneur-schap te vreden zynde, heeft alleen volgens synen last en Eedt, met den welken hy als Stadhouder aan de behoudeniſſe van den staat ende welvaren der Landen verbonden was, eenige personen, die een nieuwe Factie hadden opgeſtelt, ende deſelve met gewapender hant ſochten ſtaande te houden, afgeſtelt, de vrede en wettige regeeringe herſtelt, ende de Religie met den Staat des Landts vaſtgeſteit. Om haar hier over te wreeken, hebben deſe Luyden d'exempelen van de blinde Heydenen willen navolgen, ende ons eenen *Brutus* opgeworpen, die met ſyne Complicen, ſyne *Excellentie*, ende eenige andere Regenten, haar meest in de wegh zynde, fouden, op ſyn Heydenſch, vermoorden ende van kant helpen. Is dat niet ſyne Chriſtelyke liefde ende Lydtſaamheyt? Is dat niet ſyn den aardt te vertoonen van vroomſte Patriotten, even het ſelve voor te nemen, daar den algemeenen vyandt ſoo lange nae geſtaan heeft, die den Ouden *Prince van Oran-gien* (Hoogloſſ. ged.) door een *Bourgongion* vermoort hebben-de, ook den jegenwoordigen, als hem meest in de wegh zynde, gaerne foud' van kant hebben? Om deſen vermoonden, nu bekenden *Brutus*, te regt *Brutus*, dat is dom, onredelyk, beelſchtig, te encourageren, geeft Holland antwoord:

*O Brute kioek van aart, aan 't Beeld ſal 't niet ontbreken,
Soo gy maar helpen kond den Dawingland wyt myn ſchuyt:
Met Scævola gy ſult drie duyzend ſien onſteken,
Om, ſoo het u miſlukt, dat werk te voeren wyt.*

Dit is al voor drie jaaren onder dien van ulieder Gefinte omgegaan: dit heeft men u lieden in deſe ende andere, die ik nu om kortheids wille voorby gaa, gedrukte en geſtroyde Liedekens en Rymen ingeſcherpt. enz. enz.

PHILALETHES.

Wat dunkt u *Adiaphore*, heeft men ook reeden om te zeggen de Remonſtranten wilden den doorluchtigen Prince MAURITS vermoorden?

ADIAPHORUS.

Ja maar de Remonſtranten hebben zig onſchuldig aan die conſpiratie verklaart, by een ootmoedig *Ver-tooch ende verzoek aan de Hoog Mog. Heeren Staten Generaal, den doorluchtigen Prince van Oran-gien en de Ed. Mog. Heeren Staten van Holland en Weſtviſſeland.*

PHILALETHES.

En wie hebben dat *vertooch en verzoek* gedaan en ingelevert? Is het ook onderteekent, dat men daar

uit zoude mogen zien, of het kwam van de *Menniste Remonstranten*, gelyk andere die noemden, of van die gene, die oordeelden *dat hare zaaken zonder datelykbeden niet en konden gedresseert worden?* Op dat vertooch heeft dezelve *D. Triglandius* achter zyne *Christelyke Vermaaninge* foodanige reflexien gemaakt, waar uit de krachteloosheid daar van, om de Remonstrantse Predicanten buiten schuld te stellen, klaar genoeg komt te blyken: en waar in *Bernardus Duinglo*, *Isaacus Welsingius*, *Cornelius Geesteranus*, *Gerardus Velsius*, en nog meer andere, alle te zamen *Remonstrantse Predikanten*, worden belast schuldig geweest te zyn, ofte immers kennis gehad te hebben, aan het Complot om den Prince, als hy te Velde zoude zyn tot het ontzet van Bergen op den Zoom, buiten te houden.

A D I A P H O R U S.

Evenwel heeft *Cornelius Geesteranus* zig voor den Ed. Hove van Holland gepurgeert, en daar van Acte geobtineert, welke *Aletophilus* nu door den druk heeft gemeen gemaakt, met nog een aanmerking over *Gerardus Velsius* en *Bernardus Duinglo*, die zoo wel als *Geesteranus* tot hun dood toe in de voornaamste steden dezer Provincie gewoont hebben; het welk de Regering niet zoude hebben toegelaten, by aldien zy lieden aan zulk een feyt waren medeplichtig geweest.

P H I L A L E T H E S.

Hoe! heeft men dan in de volgende tyden geen oogluikinge omtrent de Remonstranten gebruikt, zoo die naa *Waalwyk*, *Antwerpen*, *Vrankryk* en elders waren gevlucht, als die uit hare gevankenisfe op *Louvestein* ontsnapt, en ook die uit den Lande *gebannen* waren, en die eerst heimelyker, daar naa opentlyker, gepermitteert hare Gemeinte te bezoeken, vergaderingen aan te stellen en daar in hare diensten als Predicanten te verrigten, zelfs onder het oog van den Souverein, en nochtans tegens vorige bevelen en Placaten derzelve: nademaal dog de waare Hervorm-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 133

vormde Godsdienst verzeekert was, den Staat haar niet meer te vreefen had, en het nodig was, wilde men de Remonstrants-gezinde Gemeente hare Religie laten oeffenen, gelyk in een vry Land betamelyk is, dezelve van geen Leeraars ontbloot te laten. En waar van is *Geeftcranus* in den jaare 1635. by den Ed. Hove geabfolveert? van het Complot om den Prins buiten te houden en de Regeeringe te veranderen, dat echter zonder veel bloedstorting niet zoude hebben kunnen geschieden? of van den moorddadigen aanslag op des Princen leeven, waar toe hy als een *Mennist*, volgens 't verwyf van *Slatius*, niet besluiten zoude kunnen? Maar ik hoor nieuw toe, myn Heer, dat *Aletophilus* die Acte van absolutie van *C. Geeftcranus* wederom heeft doen drukken, naa het employooy 't welk men daar van gemaakt heeft tegens *D. Jac. Fruittier* in den Jaare 1708. toen men ze ook deed drukken, zoo dat dit opgewarmde kost is. Ik zal u daarom, om een einde aan deze zaak te maken, maar eens voorlezen 't geen gemelde *Heer Fruittier* heeft in zyne zoo zeer bekende *Zions Worstelingen van pag. 571 tot 579.* en zyne Perzonen laten spreken, die u licht genoeg zullen geeven zonder my.

W A A R H E I D T.

Ik meen dat de *Remonstranten* reeden hebben om te zwygen, naa dat door de hare beraamt en bynaa uitgevoerd was dat *snoode Schelmsjuk van de Moordt van Prins Mauritius.*

N A T H A N A E L.

Dat moet men alle *Remonstranten* niet te last leggen. Veele onder haar hebben daar al zoo grooten afkeer van, als iemandt van de *Gereformeerde*: ja sommige zyn beschaamt, als men haar dat voor ooggen stelt, dat 'er zulke *Schelmen* onder haar geweest zyn.

W A A R H E I D T.

Het zy verre van my dat ik alle de *Remonstranten* zou verdenken, dat sy kennisse zouden hebben gehad van zoo een *Gruweldaadt*, veel min, dat zy die zouden goedkeuren. Ik vertrou, dat veele van haar die Daad toen hebben verfoeit, en het ook nog doen. *Doldriftige*, die geen oordeel hebben om haar selven te bestieren, die door de booze *Wraake*, *Nydt*, of eigen *voordeel* gedreven worden, daar de *Godt dezer Eeuwwe krachtig in weent*,
zyn

zyn tot zoo een daadt bequaem: maar geen Menschen die Conscientie hebben, en oordeel om goet en quaadt te onderscheiden. *Jesuiten* en zulken gebroedt, of *Zotten*, die haar laaten betooveren met een Hemel, daar de *Jesuiten* de hoogste zitplaats zullen hebben, die kunnen zoo een daadt begaan, maar geen Menschen daar eenige reden plaats in heeft. *Nogtans* is dit ook zeker (*Brandt* in zyn vierde Deel, bekent het, pag. 860.) dat eenige tyd te voren door het gantsche Landt een geruchte liep, dat de *Wederoprebbinge der Remonstrantse zaaken* na by was, en dat bare *Binnen-Directeurs* iets wisten, dat haar kon in gevaar brengen. Want die schreven den 26 Octob. 1622, aan de *Buiten-Directeurs*, dat onder haar Volk geruchten liepen van een andere verstellinge, dan die bare *Beroepinge* betaamde; die haar in 't hoogste gevaar zoude brengen, zoo sy in handen quamen. Om dat men van haar zou willen weten zaken, die haar geheel en al onbekent waren, en waar toe zy de minste apperentie niet zagen, en daar haar genegentbeydt niet toe strekte. *BAUDARTUS* in zyn 15 Boek pag. 28. getuigt, dat de *Remonstrantengeest* vierden, dat hare verlossinge nabij was, maar dat het bloed zoude kosten. Dat eenige goede Luiden in de *Vorstendommen Gulick en Berg*, wel veertien dagen te voren, eer dit *Verraad* uitbrak aan haar vrienden in *Holland* schreven, dat zy met groot barten seed van eenige *Spaansche* en *Papisten* verstaan hadden; dat *Prins Mauritz* vermoort was. Ziet van de *Zande* pag. 262. En de *Remonstrantse Societeit* zou beter gedaan hebben, indien ze niet geoordeelt hadde, dat haar zaake door *Dadelykbeden* wel mogt worden geredt.

NATHANAEL.

Het heeft my ook gestooten, toen ik de laatste Boeken van *Brandt* las, dat hy daar zyn Lezer een indruk geeft, dat, indien de zaake wel was gelukt, dat by, en zyns gelyke die maort zeer ligt zoude hebben kunnen verschonen, indien niet pryzen.

Want nu die *Conspiratie* zoo klaar is ontdekt, en de Schuldige, door zulke naakte preuven zyn schuldig verklaart, kan *Brandt* haar nog zoo verschonen, en daar zoo voor pleiten, dat men het met verbaaftheit en schaamte moet leezen.

Nog heeft men gezien, dat, in 't jaar 1708, in Druk is uitgegeven, een *Bladt Papier* met dit Opschrift: *Acte van den Hove van Hollandt*, waar by *D. Cornelius Geesteranus* onschuldig is verklaart aan de *Heillooze Conspiratie* tegens 't Leven van *Prins Mauritz*, dienende tot destructie van 't geen *D. Jacobus Fruittier* twee-en-zeventig jaaren daar na gelust heeft ter neer te halen in zyn Boek, getituleert *Gerichts-handelingen van den Alderhoogsten Godt, &c.* Waar achter aan men ook wil verschopen *G. Velsius* en *Dwainlo*, en noemt dese drie aldaar, *Eerlyke Mannen* en goede *Christenen*, die *Fruittier* zou hebben afgeschilders als niet waardt te wonen onder de *Menschelyke Societeit*.

Door zulke dwaase Handelingen zoekt men een deel onwe-

ten.

ONFWERP VAN TOLERANTIE. 235

tende menschen zoo een boosen indruk te geeven, als of J. Fruittier de Man was, die de bovengemelde Predikanten heeft beschuldigt: Daar hy, om de hatelykheid van de zaake, de Historie van dese *Conspiratie* alleen maar in 't voorbygaan aanroerde, om te toonen, dat Godt zyn Volk verhoorde eer sy riepen (gelyk van de *Velde* in zyn wonderen aanmerkt) want den Aanlag was ontdekt even voor den *Beden-dag*, die tegen den 8. Febr. 1623. was uitgeschreven. Al wat daar van in de *Gerichts-Handelingen* gemelt is kan men lezen in het *Tweede Deel*, pag. 316. *Het is begrepen in 10 of 11 regelen.*

Zoo die Man; die dat Papier heeft laten Drukken, lust heeft, om die Mannen te verdedigen, (dat een goede daadt zou zyn, waaren zy geheel onschuldig, en kon dit bewezen worden) dat hy beantwoorde al de bewyzen; die tot laft van die *Drie Mannen* zyn ingebracht, waar op zy openbaar zyn ingedaagt, zelfs met belofte van vierduyzen *Gulden*, die kon maken, dat *Cornelius Geesteranus* en *Geerard Velsius*, een *Duizend voor Dwingloo*, in handen van de Justitie quamen. Dat hy haar vlucht, even na de ontdekking der *Conspiratie*, beantwoorde.

Wil hy weeten, wat Schryvers de Naamen van deze Mannen melden onder de *Conspirateurs*; het zyn *Aitzema* in zyn 3 *Boek*, pag. 394. van de *Zande*, pag. 259. *Baudartius* in zyn 15 *Boek* pag. 30. en 32. Hy leeze *Brandts Historie* zelve, en hoe hy die *Drie Helden* zoekt te verschonen, en wat *D. Jac. Leidekker* antwoordt op die ingebrachte verschoninge in zyn 2. *Deel*, pag. 194—197, en hy zal overtuigt moeten zyn, dat *Fruittier* de Beschuldiger van deze Luiden niet is geweest; maar de *Heeren Staten* zelve, die de zaake onderzocht hebben.

De *Akte* gegeven van den *Hove van Holland*, den 24. *July* des jaars 1635. doet ons wel zien, dat die *Heeren* geen lust meer hadden, om, doe alles gestilt was, dat *Snoode stuk* weer op te haalen: maar is geen bewys, dat al het vorige, dat tot haar beschuldige is ingebracht, onwaar is. Zoo *Geesteranus* een van myn Vrienden ware geweest, ik zou my wel wachten, van zoo een *Akte*, die klaar genoeg ontdekt, wat tusschen hem en *Statius* is omgegaan, oit aan het licht te geven, voor al met zoo een *Opschrift*, dat billyke redenen kon geven, om zoo een Historie nog wat nader op te helderen.

Die lust heeft om de Historie van dit *Vervloekt Remonstrants Complot* te lezen, kan het vinden by de bovengemelde *Schryvers*, op de aangeweze plaatsen, en oordeele zelve, of *Brandts* niet wyslyk zoo gedaan hebben; zoo hy hadt nagelaten zoo een stuk weer op te haalen, en na vermogen te verschonen.

W A A R H E I D T.

Die booze stukken wil verschonen; toont, of dat hy zelve een Booswicht is, of dat hy, door verkeerde Liefde, blind is.

is, en haalt dan een blaam op zyn hals met voor het Quaade te spreken.

NATHANAEL.

Dat is wel waar. Ik ben nu ten vollen voldaan over het geen UE. my verhaalt hebt, rakende de zaken der *Remonstranten*, en danke Godt, dat hy die gevaarlyke Troubelen heeft laten uitvallen tot meer bevestiginge van de Waarheydt, en vaststellinge van desen Staat. Alleen verzoek ik dat UE. my in 't kort verhaalt, hoe dat *Boose stuk van des Princen Moordt* was beraamt, en hoe het is veydelt.

WAARHEYDT.

De *Heer van den Sande, Eerste Raadt in 't Hof van Vrieslandt*, verhaalt dat in 't korte, in zyn *Waakende Leeuw der Nederlanden*, op het jaar 1623. pag. 258. &c. Na dat hy de Naamen van de samenweerders genoemt heeft, zegt hy dus: „ Die „ en baar *Complicen*, *Directeurs of Bewindbebers van de Remonstrantse Societeit* (zoo zy haar noemden) hebben zedert „ de Doodt van den *Advocaat Barneveldt* dik en menigmaal „ overleidt: *Hoe men den Staat van 't Landt wederom zou mogestellen op den ouden voet*: namentlyk; zoo die was geweest „ voor de laatste *Reformatie by den Prins van Orangen* gedaan „ ('t welk zy noemden: 't *Ryk Israëls weder op te rigten*) en „ daar toe geen raadt wetende, nog middel ziende, zoo lang „ den *Prins* in 't leven was, is by hun een vast besluit gemaakt „ den *Prins* om 't leven te brengen. Tot diën einde hebben sy „ 6000 *Gulden* by malkanderen gebragt, 4000 op 't *Credit en Borgstellinge van Reinier van Ouden-barneveldt*, en 2000 genegotieert by *Claas Michiels Bontebal*, en alle deze penningen in handen gestelt van *Adriaan Adriaansen van Dyk*. Daar „ mede zyn eenige *Personen*, van 't *Arminiaans* gevoelen, „ bewilligt, om zig tot uitvoeringe deses *Aanslags* te laten „ gebruiken, als.... Deze zyn bescheiden om zig in den *Hage* „ den 4, 5, 6 *Februarii*, in verscheide *Herbergen* te laten vinden, en zyn *Hieroen Emouts*, *Jan Faas*, en *Pieter Fanjen*, „ met een *Koffer*, geladen met *Pittolen*, *Vuist-Hamers*, *Moortpriemen* en ander *geweer*, in den *Hage* ingekeert, in een „ *Herberg*, daar 't *Zotjen* uithangt. Dezen *Aanslag* was nu alzo „ zoo beleit, dat *Abrabam Blansert*, *Willem Party*, en nog „ een van *Rotterdam*, op den 7 *February*, zig tot *Ryswyk* zouden vervoegen by de *stallinge van den Prins*, en deselve in 't „ 't *afstreden van de Karos*, of als hy weder uit de *Ital* daar „ na toe ging, zouden *aanvallen*, *doorschieten* of *doorsteken*, „ zoo zy best konden; en dat de andere *Personen* niet ver „ van daar zouden staan, op de *uitkomste* *wagende* en te „ *hulp komende* de drie *voornoemde*, als men haer, na ge „ daane *Faict*, zoude willen *aantasten*, en dat zy dan *voorts* „ de *vlucht* zouden nemen na de *Toibrug* over de *Veenen*. De Be-

„ Beleiders van desen Aanflag hadden deze inbeeldinge: in-
 „ dien haar voornemen haar gelukt hadde, dat zy terstont een by-
 „ val van die van haar Factie, en daar door een verandering in
 „ Kerken en Politie zouden krygen,
 „ Doch de goede God betoonde, dat hy nog voor dezen
 „ Staat een waakend oog hadt, roerde daags te voren, als
 „ dit Verraadt in 't werk zoude gestelt worden, 't hart van
 „ vier, met naame, *Jan Engelsjen, Jan Faas, Hieroen E-*
 „ *mouts, en Pieter Jansen*, (welken de Aanflag niet eigent-
 „ lyk ontdekt was) dat zy begonden agterdenken te krygen,
 „ dat het geen rein spel moest wezen, waarom twee van hun
 „ na *Ryswyk* gaan, en verhalen de *Prins van Orangien*: dat
 „ zy op een onbekenden aanslag gebuurt waren, en een yder van
 „ haar driehonderd gulden op de bant ontfangen bad, vraagen-
 „ de of de *Prins* hier af kennis badt? Die verklaarde, Neen:
 „ Deden voorts aanwyzinge van vier andere Matrozen, mede
 „ tot dit *Exploit* gehuurt, en in de Herberg het *Zotjen* gelogeert:
 „ De *Prins* begeeft zig dadelijk na den *Hage*: alwaar hy de zaake
 „ met eenige Heeren overleid hebbende, doet gevangen nemen
 „ de vier in 't *Zotjen*; dewelke na Confrontatie met de andere
 „ vier, en scherpe *Examinatie*, eindelyk bekent hebben, daar
 „ toe gehuurt te zyn, dat zy den *Prins*, komende van *Rys-*
 „ *wyk naa den Hage*, in 't op- of aftreden van de *Koets* zou-
 „ den vermoorden. De *Conspirateurs* en *Medeplichtige*, hoo-
 „ rende dat haar aanslag ontdekt was, vluchten na verschei-
 „ den plaatsen. *Reinier van Oudenbarnevelt* op *Vlielandt*: *A-*
 „ *driaan van Dyk* tot *Hazerzoude*: *Daniel Koornwinder* te
 „ *Overfchie*: *Stattius* op de *Drent*: *Joan en Abraham Blansfert*,
 „ neffens *Willem Perty*, te *Emden*. Deze werden alle ge-
 „ vangen, en in den *Hage* na haar verdiensten gestraft en
 „ geregt. (De sententien over dese Booswigten geltrekt, zyn
 „ te lezen by *Baudart*, in zyn 15 *Boek*, pag. 39. &c. *Willem*
 „ *van Ouden-Barnevelt, Adriaan van der Duyffen, Dwinglloo,*
 „ *Cornelius Geesteranus* en *Gerard Velsius* ontquamen met de
 „ vlucht..... Dezen schandelyken Aanflag heeft de zaake der
 „ Remonstranten niet weinig ten achteren gezet; want daer
 „ door zyn veel eerlyke luiden bewogen om zig van haar af
 „ te zonderen en wederom by de Gereformeerde Kerke te
 „ voegen.

ORTHODOXUS.

Myn Heeren, dit gesprek zoude ons afleiden van het voorname stuk dat wy onder handen hebben: Daarom kan ik niet goedvinden om my daar in te laten. Ik gedenke aan de antwoord van Nehemia aan Saneballat en Gesem *Neh. 6. 3.* Ook weet ik, dat, behal-

halven *D. Jacobus Leidekker* in zyn 1ste Deel en in de voor-
 afspraak van zyn II^{de} Deel, en *D. Jacobus Fruitier*, zoo in
 de *Zions Worstelingen*, als de *Versche wonderen des Alder-
 hoogsten*; de Hoog. Eerw. Heer *Prof. J. van den Honert*
 in zyn *Antwoord aan Drieberge*, en *Vertoog van redenen*
waarom zyn Hoog-Eerw. op het vervolg der Aanmerkingen
van Drieberge voor eerst niet weder antwoorde, de trouw-
 der *Vaderlandse Hiltorie* in dit opzigt zoo mannelyk
 verdedigt hebben, dat de Remonstranten door dezel-
 ve drie Heeren tot stomheid zyn gebragt. De laatst-
 gemelde Heer schryft in het laatstgemelde Werk-
 je, *Cap. VII. pag. 175.* „ Heeft niet de Heer van
 „ *Groeneveld*, Zoon van den Heer *van-Oldenbarne-*
 „ *veld*, ja! hebben niet alle de overtuigde en gestrafte
 „ *aanleggers der zamenfweering tegen het leven van*
 „ *Prins Maurits*, over welke wy elkander in myn twee-
 „ *de Antwoord* wat nader onderhouden zullen, in hun-
 „ *ne confessien* eenpariglyk beleden, dat die zamen-
 „ *fweering was aangelegd om door de moord van*
 „ *Prins Maurits de afgezette Heeren wederom in de Re-*
 „ *gering en de Remonstrantsse Predikanten op den Predik-*
 „ *stoel te herstellen?*” Dit tweede *Antwoord* belooft de
Professor pag. 188. zoo haast *Drieberge* de reekening vol-
 doet § XXV. uitgeschreven. *Drieberge* is na de eeuwig-
 heyt gegaan, zonder de eere zyner Societeit te verdedi-
 gen; en in 27 jaaren heeft niemand dat durven on-
 dernemen. De Hoog, Eerw. Heer *J. van den Honert*
 heeft, die zoo courant en met zoo harden munt be-
 taalt, dat de Remonstranten by Hem ras voldoeninge
 zullen kunnen erlangen. Waarom wy van deze mate-
 rie aftappende ook dit gesprek zullen kunnen eindi-
 gen, en in het naaste over *Gods kennisse* en *Gerechtig-*
beil handelen. Ik bedancke nu de Heeren voor de
 gelegenheid my tot opscherpinge gegeven.

Einde van de Derde Zamenpraak.

E X A M E N
VAN HET
ONTWERP VAN TOLERANTIE,
OM DE LEERE IN DE DORDRECHTSE
SYNODE ANNO 1619. VASTGESTELD
MET DE
VEROORDEELDE LEERE DER REMON-
STRANTEN TE VERENIGEN.
VOORGESTELD IN EENIGE
S A M E N S P R A K E N ,
DOOR EEN GENOOTSCHAP VAN VOOR-
STANDERS DER NEDERLANDSE
FORMULIEREN VAN EENIGHEID
GESCHREVEN, TOT VERSTERKING VAN DE
LIEFHEBBERS DER WAARHEID,

Om door de vlejende naamen van *Liefde* en *Ver-*
draagzaamheid van de suiwerheid des Euangeliums
niet afgeleid te worden.

VIERDE SAMENSpraak:

..... **OVER GODS KENNISSE:**

TE AMSTERDAM,
By **NICOLAAS BYL**, Boekverkooper op den
Nieuwendyk. 1754:

DE SAMENSPREEKERS ZYN

ORTHODOXUS, *een Regtzinnige,*

PANTANECHOMENUS, *een Avoerdragende.*

ADIAPHORUS, *een Onverschillige.*

PHILALETHES, *een Waarheidlievende.*

EURUODIUS, *een Breedeweghoudende.*

E X A M E N

V A N H E T

ONTWERP VAN TOLERANTIE,

OM DE LEERE IN DE DOR-
DRECHTSE SYNODE ANNO
1619. VASTGESTELD

*Met de veroordeelde Leere der Remonstran-
ten te vereenigen.*

VIERDE SAMENSpraak.

Over Gods Kennisse.

E U R U O D I U S.

MYn Heeren, in het voorleden jaar zyn onze Samenspraken begonnen, waar toe *Pantanchomenus* aanleidinge gaf. Terwyl wy nu in het reeds gevorderde nieuwjaar weder by elkanderen komen om die voort te zetten, heb ik de eer om U Edelen alle te famen uit grond van myn harte het alderdierbaarste van den Hemel toe te wenschen, en daar by te betuigen myne oprechte blydschap over het geluk dat ik hebbe van alle de Heeren en Broederen in zoo goeden welstand te zien. Zoo het gebeuren mochte dat wy niet eens wierden in de zaaken die wy te verhandelen hebben, hoope ik, dat wy evenwel door onze vriendelyke discoursen over die zaaken in veel opzichten tot meerder klaarheid van gedachten komen zullen. Het is edelmoedig vry en liber met malkanderen te spreken schoon wy in wyze van denken verschillen: en het is Christelyk, niet tegenstaande die verschillen, malkanderen in oprechtigheid lief te hebben en hoog te achten. Wy behooren de Christelyke Liefde alzo weinig te ver-
bre-

Q

breken wegens verscheidenheid van meeningen, als wegens verscheidenheid van onze aangezichten en lichaams gestaltens. Het is een zeer groot gebrek in veelen, dat zy alleen beminnen die met hun humeur en temperament over een komen, en een antipathie en tegenzin hebben tegen zulke die van hun verschillen. Sy merken niet, dat die overhelling tot den eenen boven den anderen voortvloeit uit de bron van zondige eigenliefde, hoewel dit zeer klaar is: dewyl ze hun die ze beminnen en hoog achten niet zuiverlyk beminnen en achten, maar, wegens de overeenkomst van derzelver humeur en gevoelens met de hunne, het geën ze van zich zelve in die menschen vinden, en dus haar eigen zelve in anderen beminnen. Schoon nu andere laage Geesten dit doen, zo zy zulks verre van ons! Wy zyn wat verschillende; nochtans betuige ik de Heeren dat *Orthodoxus* en *Philalethes* my even lief zyn als *Adiaphorus* en *Pantanechomismus*. De Heeren gelieven hun plaatsen te neemen op dat wy een begin mogen maken.

ORTHODOXUS.

Myn Heer *Euruodie* en verdere Heeren en Vrienden; wy hebben ons met U lieden in een Samenpraak ingewikkelt over zeer veele gewichtige Waarheden van onzen Christelyken Godsdienst, om te zien of wy elkanderen in het vriendelyke zouden kunnen treffen; of, zoo niet, op dat door de uitgave onzer onderhandelingen een ieder zoude mogen zien wat elk voor zyn stuk heeft weten in te brengen: ten einde niemand in dees gevaarlyke tyd zich van de oude paden zoude laten aftrekken, en dat zy die van de echte Leere der Reformatie al te veel overgebogen zyn tot het zoo genaamd Systema van Saumur, dat zy voorgeven in deze Nederlanden veel verbeetert te zyn, hun misflag mogen zien, en tot de zuivere Leere der Genade Gods die tot nog toe in onze Kerke geleert, geloofd en beleden is mogen

we-

wederkeeren. Wy wenschen u myn Heer en de Vrienden te samen al wat wenschelyk is; en bizon- der dat het den Heere behage zyn licht en zyn waar- heid te zenden, dat die ons leiden; en dat wy in eerbied en diep ontzach voor Gods Hoogheid spree- ken mogen van de diepe geheimen onzer dierbare Leere tot verheerlyking van zyn Naam en tot ophel- dering en bevestiging van het Geloof den Heiligen eenmaal overgelevert. Schoon wy van U Lied en verschillen, myne Heeren, hebben wy mede een oprechte Liefde voor uwe Persoonen, en een hoog- achtinge voor U Lieder gaven en talenten: waarom wy ook met vermaak het onze zoeken te besteden tot Uw Lieder dienst, of het den Heere behaagde om U Lied en in eenen zelve zin en gevoelen met ons te brengen, nopens zeer wezendlyke punten van onze Leere, zoo wy, gelyk wy vertrouwen, in on- ze bevattingen daar omtrent met het alleen onfeil- baar Woord Gods, en de Formulieren van Eenig- heid onzer Kerke, overeenstemmen; op dat onze liefde tot, en hoogachtinge voor U Lied en, als in alles met ons vasthoudende aan het voorbeeld der ge- zonde Woorden, en de Leere onzer Kerke, haren vryen loop mogen hebben. Niet dat wy ons ver- beelden onfeilbaar te zyn: verre van daar! het zal een groote dienst aan ons zyn, indien U Edelen ons onze afwykingen aanwyzen, en zoo haast wy onzen misflag bemerken zullen wy die zoeken te verbeete- ren. Maar, in zoo verre wy goede en welbproef- de Leidslieden hebben die wy volgen, onze Formu- lieren van Eenigheid, en een onfeilbaar beginzel waar uit wy redeneren, Gods eeuwigblyvend Woord, het eenige rigtsnoer van ons Geloof, zyn wy van oordeel, dat, de gronden, uit welke wy redeneren en onze deductien maaken, onfeilbaar zynde, wy ook niet feilen in onze besluiten daar uit opgemaakt; ten zy men ons aantoonde, dat wy door gebrek van nauwkeurigheid verkeert redeneren, meer in onze

conclufien ofte befluiten ftellende dan uit onze onfeilbare gronden of præmiſſen volgde, of dat 'er eenige gapinge is tuſſchen het voorgaande en volgende onzer redeneringe; zoo dat wy te vroeg zouden opneemen iets waar voor in het voorige geen genoegzame reden was. En by aldien de Heeren zulke dwalingen van het Menſchelyk verftand in onze redeneringen ontdekken, zullen wy dezelve danken als het hun belieft ons dat aan te toonen; dog zoo niet, hoopen wy, dat zy met ons de Waarheid zullen eerbieden.

PHILALETHES.

Myne Heeren, in onze laafte Samenspraak hebben *Pantanechomemus* en *Adiaphorus*, uit eenige gefchriften hunner Vrienden, gelegentheid genomen, om ons gefprek van de bepaalde ſtoffe af te leiden; en ik beklaag my, dat ik my toen veel te lang heb opgehouden met de beantwoording van 't gunt die Heeren uit de gemelde gefchriften opperden. Ik ben van oordeel, dat wy dit in 't vervolg te vermyden hebben, en by ons beftek blyven moeten. De geheele Nederlaandſche Kerk heeft het *Systema*, daar wy tegen opkomen, volgens de opgave van *Euriodius*, in de tweede Samenspraak: by het einde daar van zyn de pöinten opgegeven over welke wy in de derde handelen zouden: dat is ook gefchied, en dat ſtuk afgehandelt zynde in het ſlot bepaalt, wat het onderwerp van deze Samensprake zoude zyn: Daar moeten wy nu gezet by blyven, zonder naa iemand om te zien: en zoo mede altyd in het vervolg. Komt 'er by voorbaat iemand op, over een ſtuk dat te verhandelen ſtaat, die daar over ſchryft zonder drift en paſſie, wy kunnen zyne reedenen te voren overwegen, en daar over in onze Samenkomsten onze confideratien laten gaan, en onze reflexien met alle Chriſtelyke ſagtmoedigheid in ons gefchrift plaats geeven; mits hy onzen Drukker een genoegzaam getal

tal van ten minsten twintig Exemplaren doet toekomen, om door de Leden van ons genootschap te worden gelezen. Maar wat andere schriften aangaat, die moeten wy by ons nederleggen: en als ons bestek zal voldaan zyn, zal het tyd zyn om daar op te letten, en, zoo het nodig is, aan te toonen, dat wy herts genoeg hebben om de zuivere Leere der Hervormde Kerke tegen derzelve opspraak te gestadigen; latende ondertusschen aan de Gemeente Gods het oordeel, of wy de eerste beginselen der Religie verstaan ofte niet. Zoo wy deze voorzigtigheid niet gebruiken, zullen wy in wydlopijgheden en confusien vervallen.

PANTANECHOMENUS.

Gy hebt gelyk, myn Heer. Ons gezelschap moet geen Veer-schip zyn daar ieder zoude mogen inkomen. Ik heb my ook al verwondert, dat 't zeker Persoon in zyne hersenen gekomen is te denkendat hy en ik dezelve Man zyn. Waarom ik de Heeren wilde in consideratie geeven, of ze ook konden goedvinden my een anderen naam toe te voegen, om dien Man geen aanstoot te geeven.

ORTHODOXUS.

En als Gy uwe gevoelens hield onder een anderen naam, en die Man zich in die gevoelens vinden konde, zoude hy dan voldaan zyn? Laaten wy ons niet bekreunen aan zulke Menschen, die de schrandtheid hebben om een verbloemde naam, onder welke het Character van veele Personen vertoont word, in een enkelvoudig Persoon te Metamorphoseren. Hoe zoude die Heer kunnen *Pantanechomenus* zyn? daar deselve voor meer dan drie jaaren aan zyne beste Vrienden, die dit tot zyn roem in publike gezelschappen verhaalt hebben, verzeekerde, dat hy terstond zoude publike Disputatien gaan houden *de Prædestinatione cum annexis*, en het *Fædus operum* met kragtige argumenten, die andere niet wisten, zoude gaan bevestigen. Die zoo

spreekt is geen *Pantanechomenus*, ten zy hy naderhand verandere, en zich waardig make in het boek der *Herfcheppinge* van *Ovidius* geplaatst te worden. Wy moeten zulké vercieringen voorby gaan, en meer tot ons stuk komen. En dat bestreft nu eerst Gods KENNISSE.

E U R U O D I U S.

Zoo is het myn Heer, wyl ik op pag. 65. op een vraag aangaande Gods Kennisse een Antwoord gegeven heb dat ik dacht dat een ieder behagen zoude; waar tegen gy op dezelve bladzyde hebt te kennen gegeven dat het u geenzins voldeed. De zaak droeg zig dus toe. Gy vraagde my, *of Godt zulken Kennisse van alles heeft, dat hy nooit van achteren leert en verzeekert word?* Myn antwoord was, **PHYSICE en METAPHYSICE kan dit niet waar zyn: maar MORALITER is het waar.** Voorts weeten wy wat Gy daar op gerepliceert hebt. Dus is dit nu het point in quæstie waar over wy te spreken hebben, en waar over mogelyk wel zoo veel zal te zeggen vallen, dat wy tot het tweede stuk, het welke de *Geregtigheid Gods* betreft, thans weinig tyds zullen overig hebben.

O R T H O D O X U S.

Gy hebt myne Vraag en uwe Antwoordt wel opgegeven, myn Heer: maar ik moet de vryheid nemen om u te zeggen waar om ik die vraage gedaan heb. Ik had gehoord en geleezen, dat een uwer Vrienden zich op deze wyze in substantie verklaarde: „ Dat Godt van achteren ziende, dat nog de
 „ hoogdravtheit van de oude Propheten, nog de
 „ Wysheid van de Philosophen, bequaam was om
 „ de Menschen tot bekeeringe te brengen, zyn een-
 „ voudig Euangelium door eenvoudige Menschen
 „ heeft laten verkondigen, om daar door dat oog-
 „ merk beeter dan door de voorgaande hoogdravtheit
 „ en wysheid te bereiken. Dit maakte myne
 „ vrage noodzakelyk; *Of Godt van alle zaaken zulk een*
 ken.

kennisse had, dat hy nooit van *achteren* leert en *verzeekert* word? Uw antwoord is aangehaald. Tot myn replik is een renvoy gedaan. Het is wel, myn replik zal te zyner plaatse, als het nodig zal zyn, wel te berde gebragt worden. Maar het is wonder, daar gy gebruikt hebt in uwe ontkenninge de woorden van *PHYSICE* en *METAPHYSICE* van *achteren* te leeren, dat gy in uwe stellinge niet gebruikte het woord van *ETHICE* van *achteren* te leeren, maar gezegt hebt: *Moraliter*, daar immers een ieder dan al zoo wel zoude begrepen hebben dat uwe meening was, dat Godt *NATUURLYKER WYZE* en *BOVENNATUURLYKER WYZE* niets van *achteren* leert, maar wel *ZEEDELYKER WYZE* beide van *achteren* leert en verzeekeringe bekamt, die hy te voren niet hadde, als door het conjectureren van het geen uit de omstandigheden zoude konnen geschieden, maar waar omtrent hy van *achteren* overtuigt zynde, dat zyne conjecture aan zyne conjecturende of giffende kennisse niet beantwoorde, iets anders moet uitvinden, dat naa alle waarschyndykheid beeter aan zyn oogmerk beantwoorden zal. Op deze wyze: Daar zyn drie weegen door welke men zyn einde zoude mogen bereiken, gelyk als in het voorstel van uwen Vriend, door de Hoogdravetheid der Propheeten, de schranderheid der Wysgeeren, en de Eenvoudigheid der Evangelisten: de eerste en tweede weg heeft men ingeslagen, maar men heeft daar mede in zyn oogmerk niet geslaagt: zoo moet men nu de derde weg inslaan, om dat 'er geen vierde en is. Zoo nu, naa dat de eerste en tweede weg vrugteloos bezocht is, iemand door de derde weg zyn oogmerk bereikt, zoo krygt hy van *achteren leering* en *verzekering*, dat de twee eerst beproefde weegen te vergeefs waren, en hy bekamt naa tweemaal vergeefs werk bezogt te hebben in de derde proef een vast blyk, dat hy nu op den rechten weg geraakt is. Hoe komen de Heeren zulke gedachten

van de Kennisse Gods voor? Ik houde my verzeekert, dat ik in goed duitfch de zaak heb voorgestelt.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Wie zoude de impertinentie hebben om zich tegen zalken klaren waarheid te verzetten? Niemand dan *Orthodoxus*, die wy *mores* moeten leeren, op dat hy in zyne verwaantheid niet voort en gaa. Zyn de Schriftuur-Texten niet duidelyk die ten bewyze bygebragt worden, als Gen. XVIII. 20, 21. XXII. 12. Deut. VIII. 2. Ps. XXVI. 2. CXXXIX. 23, 24. Job XXXI. 6.

P H I L A L E T H E S.

Zacht myn Heer, en geef u niet ten eerften over aan het smaaden van *Orthodoxus*: gedenk aan uwen naam van een *akoerdragende*; en zoo gy ook alle anderen in, en buiten, de Kerk verdraagt, zoo verdraag ook *Orthodoxus* en my. Wy zyn hier by een gekomen om over gewichtige waarheden van onzen Godsdienst te fpreken; dit moet gefchieden met een bedaard gemoet. Te meer om dat ons point thans zeer fubtil is: waarom wy moeten zoeken buiten paffien te blyven die ons verftand troubleren en benevelen, en dus onbequaam maken om de Waarheid onderscheidentlyk te kennen. Het is nog de tyd niet om van uwe aangehaalde Schriftuurtexten te fpreken: de zaak zelve moet wat grondiger opgehaalt worden, en ons gevoelen, het welk is dat van alle de regtzinnige Leeraars onzer Kerke, moet duidelyker verklaart en bevestigd worden; en dat komt daar op uit, *dat een Moreele ofte Zeedelyke Kenniffe aan Godt toe te fchryven met de volmaakttheid van het Goddelyke Weezen ten eenemaal onbestaanbaar is.*

A D I A P H O R U S.

Wanneer ik *Orthodoxus* van MOLINA hoorde fpreken

ken in onze tweede Samenpraak op pag. 65; dacht ik al, dat 'er vry wat zoude te zeggen vallen als dat stuk behandelt wierd. En zoo myne *Morcele* Kennifse goed is, *prognosticere* ik, hoe verder Gylieden voortgaat, hoe grooter Uwlieder verschillen zullen worden. Daar zyn eerst maar eenige poincten generaal opgegeven; vervolgens is 'er een afgehandelt, en hoe is dat uitgepofent! Myne Heeren en Broederen! waar wil het heen, zoo elk stuk zoo zal uitgehaalt worden? Was het niet beeter, dat wy hier een spetletje by staaken, en malkander groeteden, eer wy verder met den anderen over hoop raaken, en de Vyandschap tegen eenige onzer nog meer toeneeme?

EURUDIUS.

Hoe meer die van buiten brommen, hoe stilder wy ons in onze Vergadering zullen houden. Wy moeten elkanderen bedaart hooren en redenen plaats geeven. De Grieksche Hoogmoet moet verre van ons zyn, en wy moeten ons geen *Sophos* noemen, maar paa 't nedrig voorbeeld van Pythagoras *Philosophos*; en hebben wy liefde tot de Waarheid, zoo dat wy bereid zyn die overal met de uiterste eerbiedinge te omhelzen; zoo moeten wy ons van de naavorfchinge derzelve door geene redenen laten affchrikken.

PHILALETHES.

Het is treffelyk gezégd Euruodie. Laat ons dan tot het stuk komen. Gy hebt gestelt, dat schoon God, *Physice* nog *Metaphysice* niet léerde, noch van achteren verzeekering bequam, dat dit beide evenwel *Moraliter* waar was. Laat ik met u daar over eens handelen. Doe ik eerst deze onderscheidingen hoorde, quamen my dezelve zoo vreemd en ongewoon voor, dat ik ten eersten dacht, *latet anguis in herba*, daar schuilt een slang in het gras. Ik begon myne *Rudimenta Theologiae*, myne eerste begin-

ze-

felen der Leere van Godt, te overdenken, die ik door Gods genade redelyk wel onthouden hebbe, schoon *Orthodoxus* en ik beschuldigt worden, dat wy ze niet verstaan; maar ik konde my niet te binnen brengen, dat ik zulk een onderscheidinge aangaande Gods kennisse in myne jeugd geleert, ofte ooit in de Schriften van waare Hervormde Leeraars gevonden had. My schoot evenwel te binnen, dat wy een geschil hebben met de Remonstranten, *of Godt volstrekt eenvoudig is*, en of de eenvoudigheid een van Gods onmededeelbare Eygenschappen is? De Remonstranten weten waarom zy het loochenen, gelyk ik denke dat gy ook weet waarom gy deze nieuwe onderscheidinge uitgedacht hebt: en zoo ik niet mis hebbe, zal deze uwe onderscheidinge zyn bedacht tot het zelve oogmerk dat zy bedöelen; namelyk, om staandé te houden, dat al wat in Godt is, Godt zelve niet en is, en dat alzoo Gods besluit, en daarom ook zyne kennisse en de bepaling van zyn wil Godt zelve niet en is, maar iets van zyn Weezen onderscheiden, even als een *adjunctum a suo subjecto*, vel *actus apotentia*, dat is, als het byvoegfel van zyn onderwerp, ofte de daad van het vermogen.

E U R U O D I U S.

Ik bemerk waar gy heen wilt: gy zyt een subtile.

P H I L A L E T H E S.

Het zy zoo. Maar myn Heer, ik heb altyd gehoort dat onze Leeraars, om Gods volstrekte Eenvoudigheid te verklaren, waar in geene de minste samenstellinge kan plaats hebben, gewoon waren de soorten van samenvoegingen op te noemen, om dan vervolgens, by ontkenninge en wegruiming van elk derzelve van God, aan te toonen dat 'er geene van alle dezelve in Godt plaats konnende vinden, derhalven volgen moet, dat Godt volstrekt eenvoudig

is,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 251

is, en alles dat in Godt is Godt zelve is. Uwe distinctie van de Kennisse Gods, en uwe bewoordingen van *Physice*, *Metaphysice* en *Moraliter* bragt my dit te binnen: en hoe onze Godgeleerde spreken van een LOGISCHE, PHYSISCHE EN METAPHYSISCHE samenstelling; en dat zy deze drie verscheide hoofsoorten van samenvoegingen verklaart hebbende, dan demonstrenen, dat 'er op geene van die manieren eenige samenvoeginge in Godt plaats heeft ofte hebben kan: wyl God, een eenig God zynde, door de oneindige volmaaktheid van zyne Natuur zoo is HET GENE DAT HY IS, DAT ALLES WAT IN GODT IS GODT ZELVE IS.

E U R U O D I U S.

Maar myn Heer, wat zyn dat voor Barbarise distinctien? wie kan dit verstaan! Gy moet ons daar van nader uitlegging doen, op dat men begrypen moge waar gy heen wilt. Ik denke dat dit al weder op subtiliteiten uitloopen zal.

O R T H O D O X U S.

Neen Euruodie, *Philalethes* distinctien zyn zeer klaar met betrekking tot het weezen Gods, het welk zoo oneindig volmaakt een is, dat al het geen in Godt is niet het minste van zyn Weezen nog van elkander onderscheiden zyn kan; maar Godt zelve is: zoo dat *Essentia* en *Existentia* in Godt geen twee dingen zyn, maar een en het zelve. Zyn *Essentia* of Weezen involveert zodanig zyn *Existentia* ofte zyn, dat het een contradictie zoude zyn, dat dat Weezen niet zoude zyn, en dat het zyn van dat wezen onderscheiden zoude zyn van het Weezen zelfs. De *Tirones* de eerstbeginnende Leerlingen weten dit immers. Maar uwe onderscheidinge met betrekking tot Gods Verstand, Kennisse of Wetenschap is niet alleen geheel onverstaanbaar, maar ook geheel onbestaanbaar, en strydig met de hoogste en oneindige

dige volmaaktheid Gods, gelyk wy zien zullen. Gy vraagde explicatie van de distinctien welke Philalethes opgaf: die zal ik geeven. Daar is een *compositio Logica*, een *samenvoeging*, die men *Redenkundige* noemt: uit het *Genus*, het *Geflacht*, en de *Species* of de *soorten*; welke in Godt geen plaats kan hebben, wyl'er niemand hem gelyk is, nogte iemand boven den Alderhoogsten is: voorts uit het *totum* ende de *partes*, het geheel en deszelfs deelen; welke ook in Godt geen plaats kan hebben, wyl hy uit geen deelen bestaat, maar door zyn Weezen zelfs. Daar is een *compositio Physica*, een *Natuurlyke samenvoeging*: uit de stoffe en de vorm derzelve, *materia* & *forma*; welke geen plaats heeft in Godt, als een onstoffelyk Weezen en oneindig volmaakte Geest: *ex corpore* & *spiritu*, uit *Lichaam* en *Geest*; die mede in Godt niet valt, wyl hy als een Geest van alle stoffe onderscheiden is: om welke reeden in hem mede geen plaats heeft een samenvoeging van meerder Lichamen met elkanderen vereenigd. Daar is ook een *compositio* die men *Metaphysica* noemt, dat is een *over* of *boven natuurkundige samenvoeging*; *ex Potentia* & *Actu*, uit het *Vermoogen* en de *Daad*, *ex Essentia* & *Existentia*, uit 't *Wezen* en het *zyn*. Onze Leeraars zyn altoos gewoon geweest te zeggen, dat alle die wysen van samenvoeging verre van Godt verwydert zyn, wyl Godt uit en van en door zich zelve noodzakelyk is dat geen dat hy is, dat is oneindig volmaakt. Dus kan'er dan geen boven hem zyn, onder wien hy zyn zoude, nog geen zyns gelyke, met wien men hem vergelyken zoude: stof en vorm moeten van hem verwydert zyn, wyl hy een oneindig volmaakte Geest zynde van alle uitgebreidheid zoo afgescheiden is, dat hy nooit daar mede kan gevoegt worden, en zynde als een Geest *totus actuofus*, geheel werkzaam, ja een *Actus purissimus*, een *alderzuiverste werkzaamheid*, zoo is het klaar, dat zyn en weesen zoo het zelve is,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 253

is, dat in hem geen vermogen is om tot de vordere volmaking van zyne natuur iets te ontfangen dat hy niet heeft, zynde alles dat hy is te gelyk, zonder de minste veranderinge verminderinge ofte vermeerderinge, nog in Weezen, nog in Verstand, nog in Wil. Gy kunt by de Theologanten en de Philosophen dit alles breeder nagaan.

PANTANECHOMENUS.

Eurwodie, gy had gelyk doe gy zeidt, wat zyn dat voor Barbaarse distinctien: want nu zien wy, dat men, om onze eenvoudige Theologie te verstaan, de *Logica*, *Physica* en *Metaphysica* grondig moet kennen, om te weeten op hoe veelkerlei wyze iets kan te samengevoegt worden. *Is het niet het eenvoudig leeden den eenigen en waarachtigen Godt te kennen? Och arme zielen! die in de scholen niet opgevoedt zyn om alle die wyzen van samenroeginge te leeren, en dan, dat wy alle alle van Gods wezen moeten verwydersen en wegruimen. Och wat beklag ik u! Want zoo gy de kindigheden van die woorden en distinctien niet verstaat, zoo kunt gy niet weeten, of gy een recht denkbeeld hebt van Gods eenvoudigheid ofte niet.*

PHILALETHES.

Zoo veel meer ik u leere kennen, zoo veel meer moet ik u, en die u gehoor geeven, beklagen, U, om dat gy door streeken de gemoederen zoekt in te nemen, en eenvoudige Menschen tegen de Liefhebbers der Waarheid op te hitzen; en voornamentlyk om dat *Episcopus* u zoo lief en zoo dierbaar geworden is, dat gy zyn Patroon wilt zyn, en uw zyne taal eigen gemaakt hebt. Is dat fraay in een Hervormd Leeraar? Behoort gy u daar over niet te schamen? Ik kenne die taal wel, welke ik daar uit u hoore, en zy is in substantie dezelve met de zyne. Ik zal juist niet opstaan om zyne Apologie te krygen, want

want ik weet dat hy zoo spreekt pag. 41, 42. Maar wat *Doctor Trigland* daar op aangeteekent heeft in zyne *Antapologia* pag. 62. & seqq. en *Voetius Disp. Sek. Part. I. Disp. XIII. pag. 226. & seqq.* kunt gy nazien; of moet ik die wederom doen spreken? Ik beklaag ook hun, die u gehoor geeven, en uwe distinctien, die onverstaanbaar zyn, voor goede munt ontfangen om dat zy die niet verstaan. Want dit moet ik zeggen, dat, wat ik ook gelezen heb, ik nooit by een Regtinnig Doctor of Predikant gelezen heb, dat God van achteren leert en verzekert word: en dat gy van geen derzelve geleert hebt iemand, die zig daar over zoude betoonen beswaart te zyn, met zulken Antwoord af te zetten, *Physice* en *Metaphysice* kan dit niet waar zyn: maar *Moraliter* is het waar: en dus Zeedelykerwyze is het vast dat Godt van achteren leert en verzeekert word. Waar zullen de Luiden die u hooren de verklaring van die onderscheidinge haalen, die nooit in onze Kerke gehoord, nogte van rechtzinnige Schryveren gebruikt is? En evenwel maakt gy den schyn, als of gy de Menschen op een vatbare en eenvoudige wyze de Theologie leerde.

E U R U O D I U S.

Maar myn Heeren, laat ik u lieden eens vragen, waarom gy lieden zoo veel werk maakt van dat stuk van de *Absoluta simplicitas*, de volstrekte eenvoudigheid, van Godt?

P H I L A L E T H E S.

Even of gy dit niet wiste! Waarom was ik zoo eeven dan subtiel in uwe oogen? Gy begrypt zoo wel als wy, myn Heer, dat hier het Haas legt. Want zoo Godt volstrekt eenvoudig is, zoo is hy; *modo necessario*, noodzakelyk, in uit van en door zich zelve, *simul & semel*, te gelyk en eenmaal, zo dat gene dat hy is, dat hy het is door zyn eigen wezen.

zen, op eene oneindige, volmaakte, onafhankelyke onveranderlyke en eeuwige wyze. Deze Leere is altyd een brok geweest, die de dryvers van de *Vrye Wil* niet hebben kunnen verzwelgen; en daarom hebbense vonden, ja veele vonden gezogt. Want zoo Godt alles is dat hy is uit kracht van zyn Wezen, zoo is hy altoos eeuwig onafhankelyk en onveranderlyk in en door zyn Weezen een en dezelve, *unum & idem*, in wezen, zyn en werkinge, zonder verandering of schaduwe van omkeeringe. Zalevenwel de *Vrye Wil* vry zyn en blyven met een vryheid van onverschilligheid, zonder van eenige bepaalinge van buiten zig af te hangen in het kiezen of niet kiezen, in het doen of nalaaten, zoo kan zulk een denkbeeld van Godt niet bestaan, en men moet een ander maaken, zoo ten aanzien van zyn Wezen, Zyn en wyze van werkinge, als ten aanzien van zyne Kennisse, en de bepaalinge of determinatie van zyn Wil met opzicht op de dingen die buiten Godt zyn. Overmits, volgens het gefustineerde by de Patronen van de onverschilligheid der Menschelyke wil, deze wil zoo vry moet zyn, dat zy zich zelfs bepaalt, en door geen ander mag of kan bepaalt worden, zonder van haar eigen natuur en voorrecht op een onregtvaardige wyze berooft te worden, en van vry slaafs gemaakt te worden, niet alleen door de zonde, maar ook door de van buiten af inkomende bepalinge van een ander. Hier is de grondoorzaak, myn Heeren, van alle de wonderlyke stelsels en *Systemata* van Gods Eenvoudigheid, Onafhankelykheid, Onveranderlykheid en Eeuwigheid, in Weezen, Wil, en Zyn, te zoeken: wyl allen die van ons afwyken het nergens anders om te doen is, dan om den wil des Menschens van Godt onafhankelyk te maaken, en daar en teget Godt van de neigingen en bepalingen van de Menschelyke Wil zoo dependent te maaken, dat hy niet dan in generale termen van eeuwigheid weet, nog

R

stip-

stiptelyk besluiten kan, wat hy doen zal of niet doen zal, dan, zoo dit is, zal ook dat zyn, en zoo dit voorgaande niet is uit de bepaalinge der Vrye Wil van het schefsel, zoo zal dat gevolg mede niet zyn. Vermits nu naa hun gevoelen de bepaalinge van de Vrye Wil van Godt niet kan afhangen, zonder dat dezelve van haar voornaame voorregt berooft worde, zoo zoude Godt niet alleen die wil niet prædetermineren en vooraf bepaalen, maar hy kan ook niet weeten uit en van zich zelve, hoe die wil zich zelve bepaalen zal, dan van achteren: en dus is het dat Godt van achteren daar van vaste verzekering bekomt. Ondertusschen wordt Godt door zulk een denkbeeld van zyne oneindige Volmaaktheid berooft, en het geen hem alleen toebehoort, word op een lasterlyke wyze aan de Vrye Wil van het schefsel toegeschreven. En daarom heb ik gezegd, dat hier het Haas legt.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Broeder *Philaltes*, gy zyt wonder subtiel. Maar welke zyn die stelsels en *Systemata* daar gy van spreekt? Hoe komen deze uwe subtiliteiten te passe by de eenvoudige distinctie dat Godt niet *Physice*, nog *Metaphysice*, maar *Moraliter* van achteren leert en verzekert word? Ik kan dat nog niet zien, hoe grooten *Osbensatie van uwe Diepzinnigheid* gy gemaakt hebt. Ik trek het my ook niet aan, tot dat ik nader hoore, waar gy heen wilt.

O R T H O D O X U S.

- Broeder *Philaltes*, gaa dog maar voort. Zy houden zich als of ze Vreemdelingen waren in Nederlands Jerufalem. Ik vertrouwe dat gy uit de gronden die gy gelegd hebt haar zult brengen, daar zy voor de Menschen niet weeten willen dat zy staan.

P H I.

Myn Heeren, de onafhankelykheid van de Vrye Wil, om zig zelve te bepaalen, onafhankelyk van Godt en alle andere dingen hoe ook genaamt, eens tot eene grond gelegd zynde, heeft te weege gebracht, dat de Pelagiaansgezinden, de zeekere voorkennis en vaste weetenschap Gods van alles dat ooit geschied en geschieden zal eer het geschied, met zulken onbepaalden onafhankelykheid van de zich zelfs bepaelenden wil, en kiezen en niet kiezen, doen en niet doen, niet konnende overeen brengen, wonderlyke weegen ingeslagen hebben, die dog alle op het zelve uitkomen, en daar toe eigentlyk dienen om Godt op een lasterlyke wyze te berooven van iets dat hem toe behoort, om dat aan het schefsel en deszelfs vryen wil toe te eigenen. Ik zal 'er eenige noemen, en wy zullen zoo met 'er tyd komen daar wy weezen moeten.

De *Socinianen*, en naa deze de *Cartesianen*, hebben een begrip van Godt, als of hy in den Hemel was bepaalt met zyn Weezen. De eerste zeggen dat hy met zyn weezen niet alomtegenwoordig is; de laatste staan evenwel toe, dat hy in zyne werkinge alomtegenwoordig is. Der Socinianen gevoelen zal ik uit hunne Boeken niet opleesen, dewyl het Gods-lasterlyk is, en overeenkomt met dat der Epicuristen. Maar waarom besluiten zy Godt zoo binnenden omtrek der Hemelen, dat hy niet in zyn Weezen alomtegenwoordig zyn zoude? of dat hy alleen by het schefsel tegenwoordig zyn zoude door zyne werkinge, welke volgens hunne gedachten van zyn Weezen onderscheiden is? Dan om te beeter staande te houden, dat Godt wezendlyk niet alomtegenwoordig zynde, hy ook door zyn alomtegenwoordige kracht niet invloeit in de reedelyke schefselen en derzelve werkingen, zoo in het begin, als in den voortgang

en bepaalinge daar van, om haar door zyne onmiddelyke voorgaande en voorbepaalende invloedt daar toe te beweegen.

Vorstius het spoor der Socinianen houdende en het zelve eindebeoogende, leerde, dat 'er niet is een eening Goddelyk weezen. *Daar zyn ten minsten drie, zoo niet meer verscheide dingen in Godt. Disp. de Deo. pag. 208. Dat 'er zoo veel toevalligheden zyn in Godt, als 'er besluiten zyn van dingen buiten hem uit te voeren. ibid. Zoo dat alle samenvoeginge, volgens hem, in God plaats heeft, en alzoo mede de samenvoeging uit vermogen en daadt met betrekking tot de daaden van het reedelyke schepzel. Daarom zegt hy, Disp. de Deo pag. 311. De Wysheid Gods en vereischt uit haar zelvem geensins, dat Godt alle dingen, en elke bysonder, dewelke nu in de Waereld geschieden van eeuwigheit, door een volkommene wetenschap van zien, zoude te voren geweten hebben. Als mede; daar en is niet 't welke verhindert, dat in Gods mede, in 't algemeen gesproken, eenige zodanige overlegginge zy, door dewelke hy wil dat het een na het andere, ende wederom het eene om des anderen wille, zal wezen ofte geschieden. Zie hem nog verder Disp. de Deo. pag. 441. 451. 266. en vooral pag. 275. daar hy zegt; dewelke de voorwetentheid Gods, 'samen algemeen en gelykelyk, ofte geheel op eene maniere, tot alle dingen die daar geschieden, zoo noodzakelyke als gebeurlyke, zoo quade als goede, zonder onderscheid uitstrekken, die zelveige stooten om de vryheid onses willens, en de gebeurlykheit aller dingen; ja stellen ten laatsten klaarlyk Godt zelve tot een Auteur der zonden. Alle deze citatien, myn Heer, doe ik uit een Boek van *Festus Hommius* wylen *Regent in het Staten Collegie te Leiden*, overgezet door *Johannes a Lodestein*, *Predikant te Soeterwoude*, genaamt *Monster van de Nederlandtsche Verschillen*, en gedrukt te Leiden 1618.*

Wat de *Remonstranten* in hunne *Apologie* zeggen, heb ik hier voren (pag. 250.) gelegenheid gegeven naa te zien, uw maar de bladzyden noemende daar het

het te vinden is: en ik vertrouw dat de werken van Episcopius u genoeg bekend zyn.

Fonseca, Professor te Padua, om toch de onverschillige vryheid en onafhankelykheid van de vrye Wil des schepzels te beschermen, leerde ook, niet wel uitdrukkelijk, maar by wettige gevolgtrekkinge dat 'er een samenvoeging van vermogen en daad in Godt moet zyn. Hy stelde, dat, behalven de natuurlyke kennisse Gods waar door hy alle mogelyke dingen kent door het kennen van hem zelve, en de vrye kennisse Gods die hy heeft uit de kennisse van zyn besluit, waar door de wordinge van alle dingen zoo bepaakt is, dat naa dat besluit de dingen die voor het zelve mogelyk waren, onmogelyk geworden zyn, God nog had een andere soort van kennisse waar door hy wiste voor zyn besluit uit de natuur van het schepzel waar toe het zelve volgens zyne eigene wilsneiging zich bepalen zoude: en meinende dat Godt zulk een kennisse toe te schryven, het bequaamste middel was om God van de eene zyde niet geheel van zyne voorwetenschap te berooven, maar ook aan de andere zyde de onafhankelyke vryheid van den Wil van het reedelyk schepsel te bewaaren, dacht hy dat hy wat wonders had uitgerecht, en roemde, dat hy al in 't jaar 1566. in die gedachten gekomen was, en die befaamde *middelkennis*, die zoo genoemt is om datse tusschen Godts natuurlyke en vrye kennis staan zoude, en ook van beide iets hebben, eerst had uitgevonden: dat hem nochtans de Jesuit *Ludovicus Molina*, uitgevende een Boek *de Liberi Arbitrii concordia cum praescientia Divina*, betwist, willende voor de eerste vinder van zoo heerlyken leerstuk gehouden worden.

PANTANECHOMENUS.

Wat doet dit alles tot de zaak? Het zy zoo, dat de *Socinianen*, *Vorstius*, de *Remonstranten*, de *Molinisten*, moeten stellen, dat 'er ten minsten een *compositio metaphysica*, dat is een bovennatuurkundige samenvoeging

ging in Godt is, uit *Vermogen* en *Daad*; en dat zulks voor haar *Systema* noodig is, zoo zy de onafhankelykheid van de vrye wil van het reedelyke schepfel willen beschermen, en evenwel Godt willen laten behouden op de eene of andere wyze een Voorkenisse van de dingen die geschieden of niet geschieden zullen; en dat zy daarom een Middelkenisse stellen. Wy hebben van geen *compositie*, of t'famenstelling in Godt gesproken, nog ook van geen *Middelkenisse*; maar hebben alleen gezegd, dat het wel waar is dat Godt *Physice* en *Metaphysice* van achteren niet leert mogte verzeekering bekomt, maar wel *Ethice*, of, volgens ons eigen woordt, *Moraliter*. Wilt gy daar uit nu gaan besluiten, dat wy Gods volstrekte eenvoudigheid lochenen, en zulks om des te gevoeglyker een Middelkennis in Godt te kunnen stellen; met dat oogmerk, om de wil van het schepfel niet te berooven van zyne eigen vryheid om zig zelfs te bepaalen? Dit is een stouten en onbeschaamden handel: en dit is uwe gewoone trant; maar die men u afleeren moet.

ORTHODOXUS.

Neen myn Heer, myn Vriend *Philalthes* heeft het stuk waarlyk gebracht daar het weezen moest; en ik ben het met hem volkomen eens. Ik zal hem eens wat laten rusten, want zyne reedenen zyn diepzinnig geweest.

Myn Heer *Euruodie*, heb ik niet verstaan, dat alieder stelling is, dat hoewel Godt veel dingen zoo besloten heeft, dat die zekerlyk zullen geschieden, 'er nochtans een besluit is, waar in Godt wel niet *positief* besloten heeft wat geschieden zal, maar *conditioneel* bepaalt heeft wat geschieden zal als een gevolg, zoo iets anders als een *voorgaande* eerst geschied: wyl 'er een zekere *nexus*, ofte vast verband, is tusschen iets als voorgaande, en het gevolg daar van, *ut quale antecedens tale sit consequens*. Is dit de grond niet van uw

uw geheel *Systema*, zoo in het verklaren van de Prædestinatie, als in het stellen dat Gods Genade-Verbond conditioneel is? Steunt uw geheele stelsel van het voorbereidend werk niet op dit uw besluit des Verbands van het volgende met het geen voorgaan moeste? Maar behoorde gy niet te zien de absurditeiten en ongerymdheden die in uwe stellinge ingefloten leggen, en daar mede vergeselschap gaan? Want behalven dat de geheele bepaling van het geen geschieden zal dus niet van Godt is, maar alleen de bepaling van het geen geschieden zal, zoo 'er zoo iets anders voorgegaan mocht zyn; zoo dompelt gy u in een werk daar geen einde aan is, om dat alle gevolggebende voorgaandens wederom gevolgen zyn die aan vroegere voorgaandens hangen tot aan de eerste beginselen toe. Ziet gy mede niet Zonneklaar, zoo Godt omtrent sommige dingen niets vast bepaalen kan, maar alleen conditioneel, zoo iets anders zal voorgaan; dat Godt dan niet *simplicissimus*, volstrekt eenvoudig, is, maar dat 'er ten minsten in Godt een *compositio Metaphysica* moet zyn, *ex Potentia & Actu*, een samenvoeging uit vermogen en daad, en dat die *potentia perfectibilis* is, zoo dat, dat *vermogen volmaakter* worden kan in Godt, en zyne verdere volmakinge ontfangen kan uit dingen die buiten Godt zyn, en die in de bepalinge van haar eigen zelfs onafhangelijk van Godt zouden zyn: en dat derhalven Gods Kennisse van de werkinge der redelyke schepselen alleen maar *conjectureel*, of *moreel*, of een *Middelkennisse* zal zyn, op waarschyndheden rustende; namentlyk, dat iemand, in zulke of zulke omstandigheden komende, zoo zal handelen of niet handelen: en dat hy door waarneemingen van de handelingen der redelyke schepselen, volgens derzelve temperamenten en dispositien, van achteren leert en verzeekert word, en naa tien of duizend zulke waarneemingen veel zekerder en bewyslyker kan vaststellen wat geschieden zal, dan by de eerste tweede of derde waar-

neeminge? Zie daar hebt gy het *Euruodie*. Oordeel nu zelfs, of Broeder *Philaethes* het niet regt had toen hy zeide, dat hier het Haas lag. Niet dat ik ontkenne een *nexus* of verband tusschen de zaaken die Godt besloten heeft, maar ik ontkenne een *onbepaald* verband, het welk zyne bepalinge ontfangt van het scephsel en de omstandigheden waar in het konde komen: dewyl ik geloof dat Godt, door de eeuwige en onafhankelyke bepalinge van zyn Wil, zelfs gestelt heeft alle die voorgaandens, welke hy met derzelve gevolgen, ten eersten, ten tweeden, ten derden, enz. door zyne Almachtige werking, ofte kragtdadige toelating, ter uitvoer brengen zal. Ik ontkenne zulk een *nexus* of Verband als gy dryft, eerst de *plicht* en dan de *weldaad*: wyl ik begryp, dat het schenken van de weldaad aan ons, in onszelven geheel doode Zondaars, de noodzakelyke conditie of voorwaarde is om onze plicht te kunnen doen. Zoo gy dit wel overweegt, zult gy 'er uwe onregtzinnigheid en myne regtzinnigheid uit kunnen tasten.

E U R U O D I U S.

Orthodoxe ik zie iets uit uw discours, dat ik eerst niet zag: evenwel vreeze ik, dat 'er meer subtiliteit dan soliditeit in is; daarom zal ik het naader overweegen; want dit schynt waar, zoo Godt is een *ens simplicissimum*, volstrekt eenvoudig, zonder eenige samenvoeging, dat hy dan is, al wat hy is, *simul & semel* te gelyk en eenmaal, gelyk gy gezegd hebt. Maar dit is, gelyk Broeder *Pantaneochomenus* aangemerkt heeft, een *Metaphysische Quæstie*, daar geen greintje nut in steekt, en niet dan stof tot twisten en haarkloveryen. En ik vind het onbetaamelyk, dat een Man van zoo geringe calibre, en lage standplaats, niet meer respect betoont aan Mannen van hooger waardigheid, en dat gy u verstitout om van de gronden onser Leere maar te zeggen 't geën u belieft. Gy hebt

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 263

hebt in onze tweede Samenspraak u aangematigd my te catechiseren, schoon dat u niet betaamde, en ik heb het my, volgens myne aangebore goedheid en edelmoedigheid, laten welgevalen: maar ik moet u nu op myn beurt eens op de Categizeerbank zetten, en u examineren over het stuk van de *Kennisse Gods* daar wy over te spreken hebben, om uwe verwaandheid wat te breeken; want ik houd u voor geen overbekwaam Godgeleerde, en zal het geselschap eens doen zien, dat gy *Papa Zosimo flebilior* zyt.

ORTHODOXUS.

Myn Heer; beschuldig my niet voor dat gy de proef van my genomen hebt. Verwaand wensche ik nooit te zyn, maar nedrig, wetende, dat ik niets heb dan door Godts vrye genade: en die uit dat beginsel de gaven gebruikt hem van Godt gegeven is niet verwaand; maar zy, die met *Diotrephes* zoeken de eerste te zyn, of, hoogmoedig op hun Standplaats in de uiterlyke Kerkgemeenschap, zig een Meesterachtige taal en Pausselyke macht aanmatigen, hoewel zy somtyds zoo onkundig zyn, dat zy met den schreijenden en beschreijelyken Paus *Zosimus* de leeringen van *Pelagius* en *Cælestius* voor goed houden. Zoo uwe standplaats aanzienlyker was dan de myne, dat gy nog niet weet, zoo geeft u dat nog geen præminentie, en ik achte my in myn Ampt met u volkomen gelyk. Evenwel ik wil gaerne van u gecatechizeert, en ook gedisciplineert worden, en ik zal de vragen, welke gy moogt goetvinden te doen, zonder agterhouding, regtzinnig, volgens den naam dien ik drage, zoeken te beantwoorden.

EURUDIUS.

Houd u niet gestomacheert over myne woorden, *Orthodoxe*, ik meen het wel. Laat ons maar bedaard voortgaan. Myn Heer, zoo het u gelieft, geeft ons

R 5

eens

eens een generale beschryving ofte omschryving van Gods Kennisse en weetenschap.

O R T H O D O X U S.

Alle verfmadinge voor careffen, voortkomende uit een welmeenend gemoed, op te neemen, schynt al zoo moeijelyk te zyn, als het onmogelyk is dat iemand uit een Godvrugtig gemoed, op een en dezelve tyd, deemoedig bidden, schelden, lasteren en dreigen kan; of dat een sprinkader op het zelve oogeblik zoet en bitter water kan opwellen. Maar dat daar latende, zal ik uwe begeerte voldoen, hoewel ik juist in langen tyd niet op de Catechizeerbank gezeten heb.

Door Gods Kennisse versta ik, *die oneindige volmaaktheid van den levendigen Godt, waar door by zig zelve, en alles dat buiten zyn weesen kan gestelt worden, in zig zelve, volmaakteyk kent, door een eenige oneindig volmaakte, eenvoudige (en dus niet redenkaavelende) onafbankelyke, onveranderlyke en eeuwige daad zynes Verstands.*

Ik heb myne gedachten niet korter kunnen voorstellen, om door de korthed niet onverstaanbaar te worden, en mede om alle cavillatien af te snyden. Want hoe gylieden omspringt of niet om eenvoudige te misleiden, zoo kan een ieder uit myne omschryvinge zien, indien hy daar op let, *eerstelyk*, dat ik stelle dat Gods Kennisse een *oneindige volmaaktheid* is: dit is het *Genus*, of het hoofd. Dat het is een kennisse van zig zelve, en van alles, dat ooit buiten zich door zyne algenoegsame kracht zoude kunnen gestelt worden, in zig zelve: en dus dat Godt niets van buiten kent, maar alles wat hy buiten zig stellen kan, kent door het kennen van hem zelve: en dit is een eigenschap welke de Kennisse Gods van die van alle andere onderscheid, dewyl hy alles dat hy kent, *in se, ex se, per se, id est per essentiam suam*, in zig, uit zig, door zig, dat is door zyn weezen kent; het welk Gods præ-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 265

prærogatif is, en hem van alle fchepfelen, al waren die nog duizendmaal volmaakter en verhevener dan die zyn, onderscheidt.

Laat ik voortgaan, *Euruodie*, en de eigenschappen dezer kennis pertinentelyk voorstellen, en myne besluiten en gevolgtrekkingen u ook voordragen.

E U R U O D I U S.

Gy kunt die moeite wel spaaren, myn Heer; ik zie waar gy heen wilt, volgens de gronden die gy in uwe omfchryvinge gelegd hebt: en dat gy door uwe subtiliteiten ons zoekt in verwerringe te brengen. Gy kunt maar van de Catechizeerbank opstaan.

A D I A P H O R U S.

Ik was 'er van aangedaan, toen gy den ouden *Orthodoxus* op het lage bankje deed zitten: nu gy hem gehoord hebt, en ziet dat hy volledig uit wil spreken; wilt gy dat hy de moeite sparen zal, alzo gy ziet waar hy heen wil; en het schynt dat gy nu genoeg hebt. Dit had gy al eerder moeten begrypen: want uit myne conjecturale kennis konde ik terfonde besluiten waar het heen zoude, als *Orthodoxus* in die omstandigheden gebragt wierd: en gy hebt meer proefneemingen gedaan, en meer observatien gemaakt, dan ik; en zoo moet gy in deeze soort van kennis volmaakter zyn dan ik. Ik heb eens een Tractaatje van zeeker schrander Heer gelezen, die ons onderregt, hoe wy uit een goed getal van waarschynlykheden tot iets zeekers kunnen komen; en daar van is nog iets by my blyven hangen. Maar myn Heer, nu *Orthodoxus* daar door u gezet is, oordeel ik dat hy moeten blyven zitten, tot dat hy zyne zaaken zal hebben afgedaan. Gelieft maar voort te gaan *Orthodoxe*, ik zal u niet interrompeeren.

ORTHO-

Adiaphore, daar valt soms wel een onvoorzigtige uitdrukking uit uwen mond: maar hoe onverschillig gy geworden zyt, bemerkte ik, dat evenwel de regtzinnige Leer der Kerke uit Gods eeuwigblyvend Woordt getrokken, nu en dan nog weder by u boven komt. Ik bedank u voor uwe voorspraak, en zal 'er zoo goeden gebruik van maaken als my doenlyk zal zyn. Ik was gekomen tot de opgave van myn waare gevoelens aangaande Gods Kennisse: maar dewyl het regte begrip aangaande Gods Kennisse grootelyks afhangt van de rechte kennisse der *Attributa*, of eigenschappen van die kennisse, welke ik in myne omschryvinge wel genoemd heb, zoo zal ik die kortelyk gaan verklaren.

De eerste eigenschap daar van is, dat Gods Kennisse ONEINDIG is. Dit is ontwyffelbaar, om dat Gods Wezen oneindig is: en dat de *modus cognoscendi* volgt de *modus essendi*. Het is buiten twyffel een volmaakteheid zich zelve volmaakt te kennen. Zoo moet dan Godt, om zich zelve volmaakt te kennen, een oneindige Kennisse hebben, om dat zyn Wezen oneindig is. Voegt hier by, dat God zyn eigen Wesen volmaakt kennende, ook moet kennen zyne algenoegzaamheid, wyl het tot zyne volmaaktheid behoort dat hy door zyn Wezen algenoegzaam is: Kent hy nu zyne algenoegzaamheid, zoo kent hy wat door de uitwerkinge derzelve buiten zyn Wezen geschieden kan: en gelyk hier de wortel is van alle mogelyke zaaken, zoo moet volgen, dat hy alle die mogelyke dingen zoo uitgestrekt kent, als hy zyne eigene algenoegzaamheid kent om iets, dat door zyne genoegzaamheid mogelyk is, buiten zich een bestaan te kunnen geeven. Dus ziet gy, dat Godt, zich zelve op een oneindig volmaakte wyze kennende, ook kennen moet alles dat door zyne algenoegzaamheid buiten zich, en van hem zelfs onder-

derfcheiden, zoude kunnen geëffectueert worden, dat is, dat hy alle *cognoscibile* en *possibile*, alle kennelyke en mogelyke dingen kent, want deeze zyn even ver uitgestrekt, dat *mogelyk* is is *kennelyk*, en dat *niet mogelyk* is is ook *niet kennelyk*. Dit dunkt my dat zeer klaar is.

EURUODIUS.

Klaar is een opzigtelyk woord: 't geen voor de eene klaar is, zal voor eenen anderen pikswarte duisternis zyn. Gy meint dat gy klaar spreekt, en ik verblyde my, dat ik zien kan, dat de meeste, die onze Samenpraaken leesen, zullen zeggen, *Euruodius* spreekt klaar, maar *Orthodoxus* spreekt zoo afgetrokken dat wy hem niet verstaan. Gy spreekt in uwe fyne redeneeringe van *kennelyke* en *mogelyke* dingen. Wat is dat? Alles is Gode immers mogelyk, en alles kent hy. Wat zyn dan *cognoscibile* dingen, en *possibile* dingen? Of wilt gy Godt bepaalen, en zeggen dat 'er iets is dat hy niet kennen kan, en dat hy niet doen kan? Zie daar hebt gy het, Heeren! Zyne herffenen zyn bedwelmt: hy durft Godt bepaalen ten aanzien van zyne Kennisse en Macht, want dit is zyn gevoelen, *Godt kent alle kenbare dingen: God kan door zyn macht alle mogelyke dingen buiten zich stellen.*

ORTHODOXUS.

Myn Heer, zyt gy *perfrictæ frontis*, en zoo onbeschaamt geworden, dat gy my stellingen wilt opdringen die nog in myne gedachten nog in myne woorden leggen? Geef ik niet klaar te kennen, dat Godt, oneindig zynde in zyn Weezen, ook oneindig moet zyn in zyn verstand wil en macht? wyl de *modus operandi sequitur modum existendi*; en dat dus niets buiten Godt hem bepaalt, maar dat Godt, zyne algenoegzaamheid kennende, zich zelfs door zyn be-

besluit bepaalt heeft, in en door het zelve vast stel-
 lende wat hy doen zal of niet doen zal? *Kennelyke en*
mogelyke dingen zyn even verre uitgestrekt; dat
 niet *mogelyk* is is ook niet *kennelyk*. Want schoon de
termini van de onmogelyke dingen in *disjunctie*, en
 elk op haar zelve aangemerkt kennelyk zyn, de
conjunctie van die *termini* in een en het zelve onder-
 werp te gelyk en kan niet gekent worden, wyl het
 eene het andere omwerpt. *Zyn*, en *niet zyn*, in
disjunctie, en elk op zich zelve aangemerkt, is ver-
 staanbaar, maar *te gelyk zyn en niet zyn*, in *conjunctie*
 met malkanderen in het zelve onderwerp, is onmo-
 gelyk, en daarom ook niet kennelyk ofte verstaan-
 baar. Wat zyn mogelyke dingen? Eensdeels zulke,
 welker eigenschappen niet direct tegens elkanderen
 stryden: anderdeels zulke, welke Godt door zyne al-
 genoegzaamheid te wege brengen kan: dewyl niets
 buiten Godt existeren kan van zich zelve, vermits het
wezen en het *bestaan* in alles dat geen Godt is onder-
 scheidt dingen zyn: nu is Godt door zyne Algenoe-
 gaamheid niet genoegzaam om te weeg te brengen
 te gelyk in het zelve onderwerp 't geen zich zelve
 omkeert, gelyk *zyn en niet zyn*, nogte ook om te
 doen 't geen tegen zyne deugden en volmaaktheden
 strydig is. Van al 't mogelyke gebeurt 'er niets dan
 door een daad van Gods Almacht: en niets is van
 zich zelve mogelyk, maar alleen en eeniglyk met
 relatie tot Gods Verstand en Alvermogen; wyl 'er
 geen mogelyke nog gebeurende zaak is die eenig be-
 staan ofte existentie hebben kan, dan in zoo verre
 Godt die in zyn oneindig volmaakte Kennisse van
 zyn Alvermogen mogelyk kent, en door zynen Wil
 als toekomstende bepaalt heeft: terwyl geen mogely-
 ke dingen worden kunnen, ten zy die door een daad
 van Gods Almacht een bestaan krygen. Zien nu de
 Heeren niet, hoe onregtvaardig *Euruodius* my be-
 schuldigde? Maar het valt my hier in den zin, hoe
 de

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 269

de *Euruodianen* zich voor dezen niet ongenegen be-
toont hebben om haar pays met *Romen* te maaken;
en dat 'er onder de *Euruodianen* ook *Cartesianen* zyn;
nu weeten de Heeren, dat *Cartesius*, om de *Papis-*
ten te believen, stelde, dat Godt onmogelyke din-
gen konde doen, en maken dat iets te gelyk *was en*
niet was.

PANTANECHOMENUS.

Orthodoxe, myn Broeder *Euruodius* heeft u veron-
gelykt, en ons ook, want hoe meer gy gevraagd
word, zoo veel meer zult gy ons met uwe antwoor-
den mishagen. Ik ben geen *Cartesiaan*, maar daar
zyn 'er onder ons, die meenen, hoe veracht die
Wysgeerte nu geworden is, dat 'er dieptens van al-
derley *Wysheid* in gevonden worden.

ORTHODOXUS.

Ik zal dan met u believen voortgaan, myn Hee-
ren, tot de *tweede eigenschap* van Gods oneindig vol-
maakte Kennisse, welke is, dat Godt, door de on-
eindige volmaaktheid van zyn Wefen zich zelven
kennende, ook door eene eenige ENKELVOUDIGE daad
zyns Verstands kent de geheele oneindigheid van zyne af-
genoegzaamheid en vermogen met betrekkinge tot het geen
by daar door buiten zich stellen kan. Dat derhalven zy-
ne Kennisse EENVOUDIG moetende zyn, om dat hy
alles door zyn Wefen kent, Godt niets kent door
een tweede, derde, of vierde daad, gelyk ook niet door
redenkavelinge van het eene tot het andere; maar al-
les te gelyk, door een eenige enkelvoudige daad van
zyn Verstand, onfeilbaar en volmaakt zoo kent, dat
'er geen vermeerderinge ofte nader ophelderinge in
hem plaats kan vinden, vermits hy zich zelven kent,
en alles in en door zyn Wefen kent: en het Wefen
en de Kennisse Gods geen twee dingen in Godt maar
beide een en het zelve zyn; overmits 'er in Godt
ge-

geenerley *compositie* ofte samenvoeginge plaats heeft of hebben kan; die strydig is met de oneindige volmaaktheid, welke Godt heeft in, van, en door zig zelve.

Had men hier op gelet, men zoude Godt nooit *een Moreele Kennisse* toegeschreven hebben, wyl hy alles zoo volmaakt, in, uit, en van zich zelfs kent, dat zyne kennisse geen volmakinge door eenige byvoeging krygen kan, al zoo min als zyn Wesen volmaakter kan worden; dewyl Gods Kennisse en Wesen geen twee dingen maar een en het zelve zyn.

De *derde eigenschap* van Gods Kennisse is, dat hy door de oneindige volmaaktheid van zyne Natuur alles kent op een ONAFHANKELYKE WYZE: dat is, *dat by alles kent, niet uit of door iets dat buiten hem is, waar van zyne kennisse zoude afhangen, maar uit, in, van en door zich zelve*: en dus, dat in plaats dat zyne kennisse zoude afhangen van iets dat hy door zyne Almacht buiten zich zoude mogen daar stellen, dit alles in tegendeel, in *wezen, zyn, eigenschappen, werkingen en verband* van zyne oneindig volmaakte kennisse afhangt, als konnende door hem buiten zyn Wesen gestelt worden, en van hem alle zyne bepalingen ontvangende door de vrye keur en determinatie van zyn wil, in wat stand ofte omstandigheden, uit alle de mogelyke, het hem believen zal die buiten zich te stellen. Is Godt onafhankelyk in zyn *Wesen*, hy moet, volgens het meer dan eens opgegeven *Axioma*, onafhankelyk zyn in zyne *Kennis*: en dus zyn de wezens der dingen op zich zelve niet onafhankelyk van Godt, maar zy alle zyn van de eene eenige enkelvoudige daad van zyn Verstand afhangelyk in wezen, zyn, eigenschappen en vermogens van verstand, wil en uitvoeringe, met alle de *nexus* ofte verbanden tot voorgaande, tegenwoordige en volgende dingen: want zoo 'er iets het alderminste was,
dat

dat van Godt niet af hing, zoo was hy niet volstrekt onafhankelyk; en zoo hy in Weesen, Zyn, Kennisse, enz. niet volstrekt onafhankelyk was, dan was hy niet volstrekt en oneindig volmaakt; overmits oneindig volmaakt te zyn zegt, zoo te zyn van zich zelve dat hy is, dat alles van hem uit kracht van de oneindige volmaakt-heid van zyn weezen af hangen moet. Was 'er nu iets dat niet af hing, en evenwel mogelyk was dat het af hing, van Godt, zoo was hy niet oneindig volmaakt en zoo iets, van alles wat 'er zoude zyn, van hem niet af hanke-lyk zoude zyn, zoo zoude hy by gevolge niet volstrekt onafhankelyk zyn, welk met zyn oneindig volmaakte natuur strydig zoude zyn.

Myne Meesters, zoo in de Wysbegeerte als God-geleerdheid, hebben my van myn jeugd af een indruk gegeven, dat ik deze eigenschap Gods nooit moest uit het oog verliezen, zoo met opzicht op de *Kennisse* als op den *Wille* Gods, waar door hy op een onafhankelyke wyze alles dat hy ooit doet of doen zal determineert en bepaalt, zonder van iets buiten zich tot die bepalinge gedetermineert of bepaalt te konnen worden; nademaal zulks tegen zyne oneindige volmaaktheid en hier uit voortvloeyende volstrekte onafhankelykheid, en de volstrekte afhankelykheid van alles van hem, stryden zoude.

Zoo nu de zaak zoo is, gelyk ik my verzekert hou-
de dat zy is, en verder betoogt konde worden, zoo is het vast, dat een *Moreele Kennisse*, die verkregen word uit de dingen die buiten God zyn, en uit de omstandigheden waar in ze konnen komen, en de ei-ge bepalinge van derzelver doen of laten, onafhankelyk van de determinatie of bepalinge van Godt in zyne eeuwig raadsbesluit, geen plaats kan hebben in Godt, die alles kent door een oneindige eenvoudi-ge en volstrekt onafhankelyke daad van zyn verstand; door welke hy zyn eigen *sufficientia* en *efficientia* kent in zyn eigen oneindig Verstand; waar van alle verbanden der mogelyke dingen; zoo wel als der-
S zel-

zelve mogelykheid afhangen, in de bepalinge die het hem belieft heeft daar aan te geeven, zoo hy ze ooit uit den staat der *mogelykheid* tot zyn wil brengen.

Ik gaa voort: Gods Kennisse van zyn Wezen niet onderscheiden zynde, dewyl hy door zyn Wezen alles kent; zoo volgt, dat hy, die alles dat gekent kan worden kent, door een enkelvoudige en onafhankelyke daad van zyn Verstand, zoo kent, dat zyne Kennisse zoo volmaakt, zoo uitgetrekt, en zoo onfeilbaar is, dat die ook volstrekt ONVERANDERLYK is; dat is, altyd dezelve, zonder de minste verandering of schaduwe van omkeering, zonder vermeerdering of vermindering of volmaking of meerder verzeekering. Het is wel waar, dat hy alle mogelyke dingen kent door het kennen van zyn eigen wezen en algenoegzaamheid, maar van die mogelyke dingen kent hy sommige als zullende zyn, door het kennen van de bepalinge van zyn eigen wil, als zullende zyn afhankelijk van zyne Wilsbepalinge. Maar dit zyn geen twee Kennissen in Godt; maar eene en dezelve Kennisse, dog tweezins van ons begrepen, wegens de relatie, welke die dingen hebben, tot Gods algenoegzaamheid, om die te kunnen effectueren, ofte tot zynen Wille, om die te willen effectueren: en dus brengt dit geen verandering in de Kennisse Gods zelfs; nademaal verstand en wil eigenschappen van het Goddelyke Wezen zynde, die ook van het Wezen Gods niet onderscheiden kunnen zyn, maar God zelfs, die door zyn Wezen zig zelve als een kennend en willend Wezen kent: en alzoo is 'er in de zaake zelve geen eerderheid of laaterheid tusschen de kennisse van het geen hy door zyn Algenoegzaamheid doen kan, en het geen hy door de uitwerkinge derzelve doen wil; schoon wy, die eindig zyn, en dus eindige begrippen van Godt hebben, de eene considereren voor de andere kennisse: het welke wy nochtans corrigeren door de kennisse die wy van Gods

Gods volstrekte eenvoudigheid hebben. Ik zal nog zeggen, dat zoo Godt iets mogelyks niet kende, hy ook noodzakelyk in eeuwigheid in die onkunde zoude moeten blyven, nocte ooit tot de kennisse daar van zoude kunnen komen. Want vermits de Natuur Gods onveranderlyk is, zoo zyn ook alle de eigenschappen van Godt, en dus ook de Kennisse Gods, welke een eigenschap van zyn weezen is, zoo onveranderlyk als zyn Natuur zelfs: en daarom zoo 'er iets was dat gekent konde worden, en dat God niet kende in de eeuwige enkelvoudige onafhankelyke kennisse van zig zelve en zyne *sufficientie* en *efficientie*, zoo zoude hy nooit tot de kennis daar van kunnen komen, maar onder een onoverwinnelyke onwetentheid gehouden blyven. En hoedanige gevolgen het hebben zoude, zulks van Godt te stellen, laat ik u oordeelen. En zoo besluit ik dan, in opzicht van deze vierde opgegeven eigenschap der Kennisse Gods, de ONVERANDERLYKHEID, dat de zaak niet anders kan zyn. Zoo het onmogelyk is, dat zyne Kennisse en Weesen onderscheiden zyn, gelyk het is, om dat hy alles door zyn Weesen, en uit zig zelve kent, is het al zoo onmogelyk, dat hy door herhaalde en agtereenvolgende daden, van elkander onderscheiden, iets kennen zoude: en is zyne kennisse volstrekt oneindig, zoo kan 'er niets zyn, dat daar door niet gekend word; en is zy volstrekt volmaakt, zoo kan zy niet volmaakter worden; en alle min volmaakte ofte feilbare kennisse is onbestaanbaar met de oneindige volmaaktheid van zyn Weesen, waar uit hy alles kent. Dus is het lasterlyk tegen Godt, te zeggen, dat Godt *Moraliter* iets van aebteren leert en *verseekeringe* bekomt, en een *verloechening* van Godts *Volmaaktheid*: en dit word verfwart, door het bybrengen van texten uit Gods Woord, om die onbetaame-lyke gedachten van de onvolmaaktheid der Kennisse Gods een glimp te geoven, daar men weet, dat dit,

naa een menschelyke manier van spreekken , even zoo van den oneindigen en onbegrypelyken Godt gezegd word ; gelyk hem elders oogen , ooren , neus , handen , voeten , enz. toegeschreven worden , maar op een Godebetamelyke wyze moet verklaart worden , en de Gemeinte by alle gelegenheid zulks moet worden ingeprent , op dat zy door vleesselyke gedachten den oneindig volmaakten Godt niet oontereen ofte tot een afgod maaken .

Eindelyk , dewyl de Kennisse Gods niet onderscheiden is van zyn Wefen , en zyn *Wefen* en *Zyn* in hem geen twee verscheidene dingen zyn , maar een en het zelve , vermits het een contradictie zoude zyn , dat zyn Wefen niet existerde of aanwezig was : en aldus zyne Existentie eeuwig is , zoo moet volgen , dat Godt alles in de volstrekte eeuwigheid kent , door de kennisse van zyn eigen Wefen . En daarom is myne *vyfde Eigenschap* van Gods Kennisse , datse *volstrekt en noodzaakelyk* EEUWIG is ; en daarom zonder begin , zonder einde , ofte eenige successie van de minste stip des tyds : overmits dat het geene eeuwig is , altyd het zelve is ; omdat het door de noodzakelykheid van zyne Natuur alles is , dat het is , en daarom in Weefen , Eigenschappen , ofte wyse van werken , nooit anders worden kan dan het in zyn eigen eeuwigheid noodzakelyk is .

Dus is het dan dat Godt , van alle eeuwigheid zig zelve volmaaktelyk kennende in de oneindigheid van zyne Algenoeftaamheid , met eene oneindige , eenvoudige , onafhankelyke , onveranderlyke en eeuwige daad van zyn verstand , alle *mogelyke* dingen kent , in alle derzelve mogelyke omstandigheden , ordens en verbanden , in welke die , door de uitwerkinge van zyn Alvermogen , buiten hem kunnen gesteld worden : al het welke hy te gelyk en op eenmaal beschouwt in de kennisse van zyne Algenoeftaamheid , van welker kracht en uitwerkinge alle die Wefens in
haar

haar zyn , eigenschappen, orden, omftandigheden en werkingen , als van de eenige eerste oorzaak, afhangen, en ten eenemaal alles ontfangen moeten.

Nu worden wel de mogelyke dingen niet toekomende, dan door de tuffenkomende bepaling van de Goddelyke wil, naa welke Hy, met een volmaakte, en van geen ding, dan van zyne eigene deugden, afhankelyke vryheid werkt, niet alles wat hy kan, maar alles wat hem behaagt: welke Wille Gods, de wortel is van de *futuritie rerum*; en niet onderscheiden zynde van het Goddelyke Wefen, het welk geheel onafhankelyk is, daarom ook zoo onafhankelyk is, dat alle Wefens buiten Godt met derzelve Zyn, Eigenschappen, Staat, Orden en Verband van zaaken, en werkingen van dien wille afhangen. Maar dewyl die wil van Godt niet kan onderscheiden worden van zyn Wefen, en dat Wefen eeuwig en onveranderlyk is, zoo moet volgen, dat die wil mede eeuwig en onveranderlyk is in Godt: en dus, dat het gene, het welk met relatie der Kenniffe Gods tot zyne Algenoegfame kracht van hem gekend word als *mogelyk*, met relatie tot de bepaaling van zyn wil van Hem gekend wordt als *onmogelyk*, dewyl het geen anders door de Algenoegfaamheid Gods mogelyk was, in opzigt van het Zyn, de Eigenschappen, Orden, Omftandigheden en Werkingen der dingen buiten Godt, door de vrye dog valte determinatie van de Goddelyke Wil onmogelyk geworden is. Waar uit dan tot besluit zeker is; dat gelyk als de wil van Godt de wortel is van de toekomstigheid van alle dingen buiten Godt, in derzelve Wezen, Zyn, Eigenschappen, Orden, Verband, omftandigheden en werkingen, en die wil van Godt eeuwig is, onafhankelyk en onveranderlyk, en gelyk als Godt, die zyn Wezen kent, zynen wil volmaakte-lyk kent; dat Godt door de Kennis van zyn wil van eeuwigheid, onafhankelyk, volmaakt en on-

veranderlyk kent alle *toekomstige* dingen buiten Hem zelve in derzelve bepaalde Wefens, Zyn, Eigenschappen, Omftandigheden, Verbanden en Werkingen; eeven als hy van Eeuwigheid alle *mogelyke* dingen kent door de kennis van zyne Algenoeftaamheid. Op deze redeneeringe in 't gemeen, en elk ftuk daar van in 't byzonder, rust de algemeene Leere der regtzinnige Wysgeeren en Godgeleerden, dat Gods Kenniffe van ons tweezins moet aangemerkt worden, eensdeels als zyn *NATUURLYKE Kenniffe*, anderdeels als zyne *Kenniffe* UIT ZYN BESLUIT: en dat een *derde* Kenniffe overtollig is, Gode onwaardig en met zyne oneindige volmaaktheid regelrecht ftrydig, onder welke benaminge die ook moge voorgelteld worden. De Jefuiten *Petrus Fonseca*, *Ludovicus Molina* en *Franciscus Suarez* hebben eene *Middelkenniffe* uitgevonden, om de opwekkende voorbepaalende en almachtige medewerking en invloeding Gods tot elke daad van het redelyke Schepfel te kunnen lochenen, en de onafhankelykheid van de vrye wil fttaande te houden: en zy noemden die vercierde Kenniffe een *MIDDELKENNISSE*. Gy, die Gods onmiddelyke onwederftandelyke invloeding in de vry werkende ofte reedelyke onderwerpen zelfs in derzelve werkingen mede niet betydet, hebt ook een naam uitgedacht voor een *derde* foort van Kenniffe in Godt, die gy noemt een *MOREELE KENNISSE*, die met de *Middelkenniffe*, de *SCIENTIA MEDIA*, een en dezelve is.

Nu ftaa ik op, myn Heeren, van het Catechizeerbankje, en keer weder tot myne plaats; hoewel het my hier niet verdrotten heeft. Zoo het de Heeren geluft, zy hebben my maar te gebieden, en ik zal al wederom daar gaan zitten; ik wil zoo gulhartig als iemand reekenfchap geeven van myn geloof en de hoope die in my is.

PAN-

PANTANECHOMENUS.

Waar gy zit ofte niet zit, *Orthodoxe*, daar is met u geen doen te hebben. Gy hebt op dat lage bankje vry subtiel over uwe onderscheidinge van de Kennisse Gods geredeneert. Zoo ik het wel verstaan heb, begrypt gy het aldus: dat de Kennisse Gods, de Kennende Godt zelve is, dewyl hy alles in, uit en door zig zelve kent. En dat die Kennisse tweezins moet worden aangemerkt; *ten deele* als zyne *Natuurlyke* Kennis, door welke by alle mogelyke dingen, zoo in haar zelve, als in alle de mogelyke connexien en verbanden die zy volgens zyne Kennisse door zyne algenoegzaamheid op elkander kunnen hebben, kent: evenwel zoo, dat door die Kennisse niet gedetermineert word, of die zyn of niet zyn, of in zulke of zulke omstandigheden zyn zullen, dewyl Godt door deze Kennisse dat geen, dat mogelyk is door zyne Almacht, en met zyne volmaaktheden niet strydt, alleen kent als in een staat van mogelykheid, zonder te determineren of het worden zal of niet: *ten deele* als zyne *bepaalde en bepalende* Kennisse waar door hy van eeuwigheid kent, alles dat ooit door zyne Almachtige Kracht zal geschieden ofte toegelaten worden uit de bepaling van zyn Wil, van welke gy de geheele *futuritie* ofte toekomstigheid van alle toekomstige zaaken afleidt, die niet anders toekomstig zyn, dan om dat Godt dezelve door de vrye determinatie van zyn Wil uit alle mogelyke dingen in zyn besluit alzoo bepaalt heeft tot zyn eigen eer en Heerlykheid. Is dit zoo uw meening niet, *Orthodoxe*?

PHILALETHES.

Laat *Orthodoxus* nu wat adem scheppen, en laten wy te samen eens vriendelyk over deze zaaken redeneren. Gy hebt *Orthodoxus* meeninge zeer wel begrepen. Och jaa! Want voor het besluit is de uit-

gestrektheid van de mogelyke dingen, die Godt buiten zyn Wefen zoude konnen daar ftellen, zoo onbepaalt als zyn algenoegzaamheid en almachtigheid, welke geen paal of perk hebben; en dat geene dat onmogelyk is, is zodanig niet door gebrek van macht in Godt, maar door tegenftrydigheid in de natuur der zaaken zelfs. Gods algenoegzaamheid kan niet bepaalt worden, dan door de bepaling van zyn eigen Wil. Dus waren, naa onfe wyze van bevatting, voor de bepaling van Gods Wil in zyn Besluit, waar door hy vast gefteelt heeft, wat gefchieden of niet gefchieden zoude, alle mogelyke dingen eeven moogelyk, en het eene stond even fchoon als het andere, om uit den ftaat van mogelykheid tot den ftaat van dadelyke exiftentie gebragt te konnen worden. Maar Godt zelfs de uitvoeringe zyner algenoegzaamheid uit van en door de vrywillige bepalinge zyner wille gedetermineert hebbende, zoo is dat geene dat mogelyk was, en zyn konde zoo Godt gewilt had, nu ten eenemaal zoo onmogelyk geworden, dat het nimmer of nooit zal konnen gefchieden. En zoo dit waar is, zoo volgt van zelfs, dat 'er geen *middelkennis* in Godt kan plaats hebben.

PANTANECHOMENUS.

Ik vind het zeer inpertinent, dat men *Euruodius* wil opdringen, gelyk *Orthodoxus* doet, dat hy een dryver van een *Middelkennis*e in Godt zoude zyn: waar van geen ftip in zyn Antwoord te vinden is, want hy zegt dat het *Phyfic*e nog *Metaphyfic*e niet waar kan zyn dat Godt van achteren leert ofte verzeekert word: maar dat het in beide opzichten *Moraliter* waar is. Laat nu de geheele waereldt oordeelen, of het niet de grootfte en fchreeuwendfte onregtvaerdigheid is, iemand iets op te dringen, waar van geen woord of fyllabe in zyne geheele Antwoorde te vinden is? Hier maakt zig *Orthodoxus* fchuldig aan. Al die

die geen houte neus had, kon dit uit zyn Antwoord ruiken, toen hy zeide; *Heeft dese uwe distinctie ook rapport op de sublime gedachten van Molina, van welke ik u hoorde spreken? Zyne redeneringe en beschryvinge van de Eigenschappen van Gods Kennisse in deze conferentie is daar van een nader blyk, en die ooren heeft hoort waar hy heen wil. Euruodius, die alles aangehoort heeft, is een langmoedig Heer; hy heeft eens voor al voorgenomen over Theologischeltoffen nooit eenig geschrift in de Wereld te zenden, om dat het hem niet behagen zoude, Luiden van laagen stand en kleinwetentheid, gelyk Catechiseermeesters en andere Knibbelaars, Rechters te maken over de regtzinnigheid of onregtzinnigheid van zyne gevoelens; maar ik zal my tegen zulke schreeuwende onregtvaardigheden aankanten zoo lange ik kan. Het toucheert my zoo, dat myn bloed ziedende word als ik 'er aan denke. Och! de neus ontspringt my. Helpt dog om het bloed te stempen!*

A D I A P H O R U S.

Bedaar u, myn Heer! gy zyt aan dese Cholérique passien zeer onderworpen. U bloed is te heet, en te veel met galle aangezet, die gy by u hebt; en dat heeft zulken uitwerkinge, als de driften en hertstochten u in beweging brengen. Om dat dit u dikwylen overkomt, moest gy op u zelve letten, en een *Anti-doot* by u dragen, om daar tegen te appliceren.

P H I L A L E T H E S.

Gewacht hebbende, Myn Heer *Pantanechomenus*, tot dat gy uit de verrukkinge uwer driften tot u zelve zoudet zyn gekomen, zoo laat ons nu het stuk weder opvatten. Ik hoop dat gy, naa het verlies van zoo veel overtollig bloedt, en het bedaaren van den storm uwer passien, die gy den vollen teugel

S 3

ge

280 EXAMEN VAN HET
geviert hebt, nu sedit zult zyn, om amicabel te
kunnen spreken.

PANTANECHOMENUS.

Pardonneert het my, myn Heeren, dat 'er door
myne hevigheid, eenige alteratie onder u lieden is
ontstaan. Gy gelieft nochtans te wooten, dat het
niet geen kwaad herte komt. Het is een verrukkin-
ge, die my doet schynen te zyn, die ik waarlyk
niet en ben.

PHILALETHES.

Och myn Heer! gy behoeft niemand onfer ex-
cuse te vragen: wyl de alteratie, die wy door uwe
onstuimigheid zouden mogen gehad hebben, ons
zoo veel niet zal kunnen benaadeelen, als het uw
reeds als het *subjectum patiens* gefoltert heeft. Ik
zal de zaake dan gaan opvatten.

Is uwe beschuldiging tegen *Orthodoxus* in eenvoudi-
ge woorden niet deze, myn Heer *Pantanechomenus*,
dat *Euruodius* gezegt hebbende, dat Godt *Ethice* of
Moraliter van achteren leerde en verzekering be-
quam, vervolgens *Orthodoxus*, na dat hy *Euruo-*
dus distinctien verklaart had, zig in die woorden
uitliet: *heeft deze uwe distinctie ook rapport op de subli-*
me gedagten van Molina? Hier over maakt gy dien op-
hef, als of dit een schreeuwende onrechtvaardig-
heid was: daar ik in oprechtigheid geen reeden toe
zie; want ik ben verzeekert dat *Orthodoxus* gelyk
heeft.

PANTANECHOMENUS.

Is dat geen schreeuwende onregtvaardigheid? *Euruo-*
dus sprak van geen *Middelkennisse*; maar zeide al-
leen, dat Godt *Moraliter* van achteren leerde en ver-
zeekert wierd: en niet te min zegt *Orthodoxus*, dat
Euruodius is een dryver van een *Middelkennisse* Gods.
PHI-

Laat ons de zaak examineren. Dan zult gy mogelijk zien dat *Orthodoxus* geen ongelyk gehad heeft. Myn Heer, het komt immers niet aan op den naam, waar mede het Kind genoemd wordt: die verandert de natuur van de zaak niet het minste. De Middelenkennis door *Fonseca* uitgevonden, door *Molina* en *Franciscus Suarez* nader opgeheldert, was zoo een gruwelyk wanfchepfel, dat men zelve niet wel wiste hoe men het noemen zoude; om dat men het met zyn rechte naam niet noemen konde zonder het zeer hatelyk te maaken; gelyk gebleken is uit het geen de *Dominicanen* daar van verhalen, dat ik u eens vertellen zal. De *Dominicanen* zeggen, dat de *Leere van Augustinus* en *Thomas Aquinas* aangaande de *Genade Gods* vlyd de *Leer der Kerke* omtrent die materie gewoest zynde, *Ignatius Loyola* zyne *Medebroeders* verbond, om die *Leere* staande te houden en daar van nooit af te wyken. Maar als de *Ketterfche Leere van Luthber* en *Calvyn* (zoo noemen zy die *Leer* welke zy evenwel in het voornaamste belyden) voortgang maakte, men van de gewoone *Leere* afgeweken was, onder voorgeven om die te beter te wederleggen, en dus, om de krachten van de vrye wil ongeschonden en in deszelfs onafhankekykheid te bewaren, overgegaan was tot de stellingen van de *Pelagianen* en halve *Pelagianen*. *Paus Clemens de VIII.* scheen in het eerste groote genegentheid te hebben voor de dryvers van de *Middelkennisfe*, en hy bestrafte den *Generaal der Dominicanen*, dat die *Societeit* zoo veel commotien maakte over *subtile quaestien*. Maar wanneer de *Generaal der Dominicanen* hem voor oogen hield, dat 'er niet over een *subtiliteit* van de *Scholen* gedisputeert wierd; maar, zoo de *stellige der Jezuïten* over den vryen *Wilen Gods Middelkennisfe* in de *Kerke* wierde ingevoerd, dat men *Godt* van zyn *Kroon* ging berooven, en dat *Godt* ons niet meer, maar wy ons zelfs, zouden plaats in den *Hemel* geven; zoo veranderde

Cle.

*Clemens van gedachten, en en riep een Vergadering byeen, welke genoot word de CONGREGATIO DE AUXILIIS GRATIÆ, aan welke by XV. Stellingen, met zyn eigen hand geschreven, overleverde; ordinerende dat de geschillen over de Genade en Vryen Wil volgens de Leere van AUGUSTINUS zouden moeten bepaalt worden. Verder dat Clemens doe hem Molina's dwalingen klaar waaren voorgefteld, zeer ontstoken zynde, deze woorden sprak; kan 'er grooter Gods lasteringe en Ketterye in de Kerke geboort ofte geleert worden? Wie heeft deze nieuwwigbeden in de Kerke ingevoert? Wie zyn ze die de Kerke dus be-roeren? en dat hy uitriep; Zoo Molina overwint, zoo heeft Pelagius de zege, en Augustinus moet vallen. Zoo Augustinus overwint, moet Molina vallen. Ik heb dit naa myn geheugen opgegeven, als zynde naa myn beste weten de substantie van de zaak. Die lust heeft kan de Historie der Dominicanen van de Congregatio de Auxiliis Gratiae zelve leesen. Dit nu zoo zynde, Pantanechomene, is het geen wonder, dat deze Kennisse Gods, onderscheiden van zyne Natuurlyke Kennisse, en van zyne bepaalde Kennisse van alles dat ooit geschieden zal uit Gods besluit, veele en verscheide naamen gekregen heeft, om het fyne van de zaak, onder eene andere en min bekende benaaminge, te behouden: gelyk zy het dan ook wel genoemt hebben een *Scientia mixta*, *Scientia conditionata*, en *hypothetica*, gelyk die onder de Hervormde, welke een algemeene genade en een conditioneel besluit der verkiefsinge stellen, het welk zonder zulk een *Scientia Hypothetica* niet bestaan kan: door welke Leere de *Hypothetische* algemeene Genadedryvers van de *Categorische* onderscheiden zyn. Nu geeft men 'er weder een anderen naam aan, en noemt het Gods *Moreele* of *Zeedelyke* Kennis, waar door hy van achteren leert en verzeekering bekomt. Maar dit komt alles op het zelve uit. Of gy den Satan noemt den Duivel, of Beëlzebul, of den Godt dezer eeuwe die*

krach-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 283.

krachtig werkt in de Kinderen der ongehoorzaamheid, het is al een en dezelve Satan: en als gy een soort van Kennisse in Godt stelt, waar door gy zoekt den vryen Wil van het Schepsel in de bepalinge van zich zelve onafhankelyk van Godt te maaken, of gy die dan noemt SCIENTIA MEDIA, of MIXTA, of CONDITIONATA, of HYPOTHETICA, of ETHICA, of MORALIS, het komt op het zelve uit, en ik denke, hoe onstuimig gy u aangestelt hebt, dat gy dit zeer wel weet; en daar by verzeekert bent, dat het Systema der Euruodianen, zonder dit niet bestaan kan.

PANTANECHOMENUS.

Ey! myn Heer, toont my de *identitas* van de *Scientia Media* en de *Moreele Kennis* eens aan, en laat ik zien, met hoe veel grond gy zeggen durft, dat die beide een en het zelve zyn, dan zullen wy malkanderen nader spreken. Ik heb wel nog niet vergeeten dien regel myner *Logica, quae in uno tertio conveniunt ea inter se conveniunt*, dat is, dat die dingen die in een derde met elkanderen overeenkomen onder zich overeenkomen, maar weet ook wel, dat dit niet verder plaats heeft dan in dat derde hunner overeenkomste.

PHILALETHES.

Ik bedank u zeer, dat gy my dien regel te binnen brengt, en dat gy van de waarheid derzelve overtuigd schynt, is my lief. Ik zal u op den grond van dien regel myne positie klaar en zonder veel moeite betoogen, hoe diepzinnig ook deze stoffe wezen moge.

De *Middelkennis*se word beschreven te zyn, die *wetenschap Gods*, waar door by, ANTECEDENTUR A DECRETO, voor eenige bepaalinge van zyn besluit, kent, niet absoluut vast, wat de vrye wil van het Schepsel, zich zelve bepalende, DE FACTO, in der daad, doen zal, maar
wat

wat zy, in zulke of zulke omftandigheden, zoo zy op zig zekven gelaten word, willen zal.

Deze word genoemd Gods voorwaardelyke Kenniffe, ofte zyne Kenniffe uit een vooronderftellinge, waar door hy kent, wat in zulke of zulke Omftandigheden en onder zulke of zulke Vooronderftellingen gebeuren zal, schoon by door zyn befluit niets dien aangaande bepaalt heeft.

Een Moreele Kenniffe is, een perfuafie welke men heeft, het zy van de waarheid eener zaak uit de vroomheid en agtbaarheid van een ander op wiens getuigenis men zig verlaat, zonder dat men zelfs door eige bevinding verzeekert is dat de zaaken zoo zyn; het zy van 't geen probabil van iemand te wachten is dat hy doen of niet doen zal in deze of gene omftandigheden, uit de kundigheid welke men van dezelfs aard, vermogens, zeden, deugden ofte fouten en aangenomene principien heeft. Wanneer nu by de profneeming van achteren blykt uit de zaak zelve; ofte het gedrag van die Perfoon, dat diens gedrag, in zulke, of zulke omftandigheden, aan de voornoemde perfuafie beantwoord of niet, zoo leert men van achteren; en als het naa onze verwachtinge uitvalt, zoo bekomt men verzeekeringe; zoo dat men kan zeggen, nu weet ik zeker dat het zoo is. Waar uit blykt, dat de Moreele Kennis van tweederley zoort is; waar van het eerste ruft op het getuigenis van anderen, die wy voor geloofwaardig houden; het andere op den aardt, zeden en principien die men weet dat in een ander zyn, uit welke men waarfchynlyk mag opmaken, wat hy doen zoude in deze ofte gene gelegentheden. Op het laafte zoort zal het hier eigentlykft aankomen, waarom ik dat nog eens met een voorbeeld ophelderen moet. Ik heb een Zoon, dien ik wel opgebracht heb, en na myn licht en plicht de zuivere Leere des Geloofs ingeprent; en dewyl ik mede zynen aardt kenne, denke ik van hem, zoo wanneer hy op een hooge School komt, en daar de

zui-

zuivere Leere hoort bestryden, welke ik hem, zoo veel ik konde, hebbe ingeplant, dat hy zulks hoorrende, zulks afkeuren zal, en zoo hy niet wispeltuurig nog met een *pruritus novaturandi* behebt word, zig daar tegen zetten en by myne goede instructien blyven. Zoo redeneere ik te vooren uit myne *Moreele Kennisse*; maar van achteren leere ik uit zyn gedrag, als hy in die omstandigheden gebragt is, en ik bekomme volkomen verzeekeringe. Nu heb ik u een omschryvinge en verklaringe van een *Moreele Kennisse* en *verfeekeringe* gegeven, en daar toe zoo veel woorden gebruikt, op dat gy mocht zien, dat men door een *Moreele Kennisse* van vooren niets absoluut kent, en dat alles, wat daar door van zaaken en omstandigheden gekent wordt, buiten den Kender gekent word, en dat alle de verzeekering die in deze *Kennisse* is, gelyk is aan de *Kennisse* zelfs, dat is een *Kennisse* en *verfeekeringe* dewelke men van achteren verkrygt. Nu laat ik het aan uw eigen oordeel, of het fundament, waar op alle deze soorten van *Kennisse* rusten, niet legt in iets buiten Godt, en in het Schepsel, en of derhalven zulk een *Kennis Gode* niet onwaardig is, jaa of het niet *Godt ontvrende* zy Hein zulk een *Kennisse* toe te schryven? Voorts of het eene beeter dan het andere zy, en of het niet is het zelve, of ik zoodaanigen *Kennisse* zoo of anders noeme? Want wat naam ik'er ook aan geeve, het komt altyd daar op uit, dat Godt de dingen niet volstrekt vast kent in hem zelyven en uit zyn besluit, maar uit voorwaarden, circumstantien, en vooronderstellingen; als dat zoo is, zal dit zoo zyn. Klaarder en heb ik my in deze zaak, die subtiel betwift is, niet konnen uitdrukken. Is de *Logische* regel, welken gy opgegeven hebt, waar, gelyk gy de waarheid daar van geadvoueert hebt, zoo is myne deductie waar: want de *Ethische* of *Moreele Kennisse* in 't *wesentlyke* overeenkomende met de *Middelkennis*, zoo is de *Moreele Kennis* en de

Mid-

Middelkennis een en het zelve: en by gevolge, zoo Godt onteerende het is hem de laatste toe te schryven, zoo Godt onteerende is het mede hem de eerste toe te schryven. Moest gy niet weeten, myn Heer, dat in de Scholen deze regel vast gaat, wyl het anders niet zyn kan, *Deum seipsum videre in se ipso, quia se ipsum videt per essentiam suam. Alia autem non videre in ipsis, sed in se ipso, in quantum essentia sua continet similitudinem aliorum ab ipso.* Dat is, dat Godt zich zelve ziet in zich zelve, om dat hy zich zelve ziet door zyn Weesen. Maar dat hy andere dingen niet in die zelve ziet, maar in zig zelve, in zoo verre zyn Weesen bevat de gelykenis der andere dingen van hem zelve.

PANTANECHOMENUS.

Ik moet wat pauseren, Heer *Philaletbes*, eer ik u antwoorde. Het schynt dat gy gelyk hebt, dat de *Middelkennis* en de *Moreele Kennis* een en het zelve zy, en wil dit nu niet langer tegenpreken. Gy maakt zulk een gedruis met uwe wonderige redeneringe dat het ondraagelyk is, en zyt stout en onvoorzigtig, als gy zeggen durft dat zulk een Kennis *Godt onteerende* is. Ik zal door myne Argumenten u doen blyken dat Godt van achteren leert en verzeekert word, en u den voet zoo op de borst zetten, dat gy 'er gevoel van hebben zult, en die woorden, dat de *Moreele Kennis* Godt onteerende is, zult gy moeten inhaalen: want ik ben wel geen *Categorische* maar een *Hypothetische Universalist*; en ik weet, zoo wel als gy, dat onze Leere zonder die *Moreele Kennisse* Godn iet kan bestaan.

PHILALETHES.

Myn Heer, bedaar! doe ons met uwe passien; en de werkingen derzelve op u Lichaam, niet weder ontsteltenis aan. Breng alles by dat gy kunt, zulks staat

staat u vry; en my staat het ook vry, of en hoe ik u, uit en volgens de waarheid, zal beantwoorden. Maar het past u niet my te schelden en te dreygen, daar gy u in schynt te behaagen, maar dat my dunkt met de Godvrugt weinig overeenkomst te hebben.

PANTANECHOMENUS.

Ik bedank u voor uwe Lesse; maar ik zal u straks de myne leezen. Weet gy myne *Classis Argumentorum* niet, met welke ik myn gevoelen ontegensgelyk gestaaft heb?

PHILALETHES.

Hoe zoud ik die weeten, dan door een conjectu-
reele Kennis, dat gy niets nieuws voor uwe opinie
zult voortbrengen, 't geen niet alreeds door ande-
ren gezegd is; wyl ik meene Uwe vermogens al te
hebben gepeild, en geen groote gedachten van de
bekwaamheid van uw verstand heb, om iets beeters
uit te vinden dan andere voor u gedaan hebben. En
zoo ben ik ook gesteld; maar door Gods Genade
vatbaar voor het geen onze Regtzinnige Voorvaders,
door verlichting in de waarheid, geleerd en geschre-
ven hebben, dat ik gelesen en wel herkauwt heb.
Laat ik hooren welke uwe bewyzen zyn, dan zal ik
van de kracht derzelve kunnen oordeelen. Dog ik
houde my verzeekert, zoo *Orthodoxus* de eigenschap-
pen van Gods Kennisse wel verklaart heeft, dat gy
nooit in het bewyzen van uw Hypothetisch of voor-
waardelyk Systeem der algemeene Genade wel slaa-
gen zult.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, terwyl gy een Theologant zyt, moest
gy met Gods Woort te voorschyn komen. Dat doet
gy niet. Ik zal het doen; en zoo gy eerbied voor
T het

het Woord Gods hebt, hoope ik u te gewinnen. Behalven de reeds aangehaalde plaatfen op pag. 246. zal ik 'er u meer opgeeven. Hebt gy ooit verftandig overwogen *Gen. XI. 6. Exod. XXXIV. 16.* vergeleken met *Deut. VII. 3, 4.* en *1 Kon. XI. 2. 1 Sam. XXIII. 11, 12. 2 Kon. II. 10. XIII. 19. Matth. XI. 21.* enz. Nu, volgens alle deze plaatzen van Gods Woordt, is het myns bedunkens zeer klaar, niet alleen dat Godt van achteren leert en verzeekeringe bekomt, maar ook dat Hy, voor alle bepalinge van zyn besluit, ziet of kent, wat de reedelyke vrywerkende oorzaaken, in deze of geene omftandigheden gefteft zynde, doen zullen; en dienvolgende, dat hy uit voorgaande daaden van een vrywerkende oorzaak opmaaken kan, welke de volgende daaden zyn zullen. Nochtans zoo, dat hy, dewyl de omftandigheden en voorwaarden nog van Godt nog van de Menfchen gefteft zyn, niet zeker weet wat dadelyk gefchieden zal: maar dat hy het kent *futuribel*, of 't geen wel zoude kunnen gebeuren, onder vooronderftellinge van iets dat voorgaan zoude: maar de conditien daar zynde, en het vrywerkend Schepfel in die omftandigheden zynde gefteft, zoo weet Godt alderzeekerft, wat het doen zal, en wat 'er gefchieden zal. Dit is nu eigentlyk dat geene, dat *Euruodius* genoemt heeft een *Scientia Moralis* een *Zeedekundige Kennis*, en ik kan wel begrypen dat het van een *Middelkenniffe* niet veel verfchilt. Nu bidde ik u, Heer *Philaethes*, dat gy, alle vooroordeelen afleggende, de opgegevene plaatzen overweegt, en oordeelt naa uwe eigene oprechtigheid, gelyk een *Philaethes*, die de Waarheid lief heeft, betaamt dezelve te omhelfen, al waar hy die bejegent. Ik konde nog wel meer plaatfen by brengen, en vooral de conditioneele beloften en bedreigingen, maar dat zal niet noodig zyn.

Myn goede Heer Pantanechomene, ik moet u zeggen in oprechtheid, dat ik veel over deze materie gedacht heb, en in veel flingeringe geweest ben wat men hier vast te stellen hebbe; dewyl dit een zeer subtile quæstie is, en daarom my niet wel met myn kleyn bootje in deze wyde zee van diepzinnigheden durfde begeeven. Evenwel oordeelde ik, dat ik, my veyligst houdende aan die omschryvinge van Godt, dat hy is een eenig, oneindig volmaakt, onafhankelyk, eenvoudig, onveranderlyk en eeuwig geestelyk Wezen, geen kennisse aan Hem mocht toeschryven, welke met deze zyne natuurlyke Deugden en Volmaaktheden zoo strydig was als deze *Middel* of *Moreele Kennisse* is; welke ook nooit, dan door onverstaanbare Schooldistinctien, eenige probabilitet ofte schyn van vastigheid krygen kan; dewyl, staande Gods oneindige volmaaktheid, eenvoudigheid, onveranderlykheid, onafhankelykheid en eeuwigheid, zulk een onbepaalde, conjectureele, losse, van buiten verkregene en afhankelyke Kennisse nooit plaats kan vinden in Godt. Boven dien was ik ook wel verzeekert, zoo men niet bedoelt had de onafhankelykheid van de Menschelyke Wil staande te houden, en Genade in eigen Werk te veranderen, dat men nooit zyne natuurvermogens zoude aangelegd hebben, om Godt van zyne Kroon te berooven, om die op den Wil van het redelyk werkende Schepzel te zetten: en zoo 't niet was te doen geweest om Gods Genade in ons Werkte veranderen, en zoo Christus van de eere onzer geheele en volkomene verlossing te berooven, dat men nooit zoude gedacht hebben, om Godt een Kennisse toe te schryven, die afhankelyk zoude zyn van voorwaardens, die door zyn onveranderlyk besluit niet zouden bepaalt zyn, noch om Godts besluit voorwaardelyk te

stellen, jaa Gods Genade Verbondt voorwaardelyk te maaken, en dus voorwaardens van voorwaardens te stellen: voorbereidingen als voorwaardens van de inwerkinge des Geloofs in onze herten, het Geloof als een voorvereifchte voorwaarde tot onze Rechtvaardigmakinge, de Heiligmakinge als een voorwaarde van onze Heerlykmakinge, en zoo in het oneindige; waar door men het helder Licht der Genade verdonkert heeft, en de gelukkige huishoudinge van het Nieuwe Testament, uitgenomen de ceremonien van den Godsdienst, niet min lastig maakt, als die van het Oude; dewyl men een *Fœdus mixtum* stelt, uit Genade en Werk vermengt. Ik heb *Suarezius*, *Hypotheticorum Princeps*, gelezen, en het geen *Guilielmus Twissus* in een geheel Foliant over deze dingen geschreven heeft, met *Guilielmus Amesius* in zyne *Anti-Synodalia*, welke laatste met haare subtile redeneringen tegen de subtiliteiten der *Hypothetici* een onsterffelyken roem behaalt hebben. Maar ik heb ook *Doctor Voetius* gelesen, die uit zyne groote beleezenheid het Kern van alles in een kort begrip by een gebragt heeft; en daarom zal ik, zonder my veel te vermoejen, hem laten spreken, en gy moogt uit hem hooren, hoe alle de swarigheden, die men uit uwe aangehaalde texten opperen mochte, kunnen worden weggenomen, zonder by u punctueel van text tot text te gaan; dat by u niet nodig zal zyn, nadien uwe capaciteit zoo groot is, dat gy, hem gehoort hebbende, wel zonder my, en mogelyk beeter dan ik, de applicatie op elken byzonderen text, en de objectien die daar uit mogten genomen worden, zult kunnen maaken.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, redeneer gy maar zelve, ik houde u daar toe capabel genoeg, wat hebben wy met *Doctor VOETIUS* te doen. Ik verbiede u by hoog en laag,

laag, dat gy hem niet meer doet spreken om ons te troubleren. Zoo gy het doet, zal ik zien, wat ik met u te doen hebbe.

P H I L A L E T H E S.

Myn goede Heer, gy spreekt altyd uit de hoogte. Ik zal u zeggen; *Doctor Voetius* beginnende over alle die texten te redeneeren, stelde voor af iets, 't geen in dit stuk van veel dienst kan zyn, als een algemeene waarschouwing; *Disput. Sel. Part. I. pag. 285.* met deze woorden. *Dog dewyl zig hier de gelegenheid opdoet, erinnern wy in 't algemeen, 't welk niet genseg in deze geschillen kan erinnert worden: DAT 'ER NOG BESLUIT, NOG VOORWETENSCHAP, NOG DADELYKE VOORZIENIGHEID GODS, EIGENTLYK, EERST EN ONMIDDELYK IS OMTRENT ZAAKEN DIE MET EEN HYPOTHETISCHE VOORSTELLING OF ALGEMEENE UITSPRAKEN, MAAR ALLEEN OMTRENT ZAAKEN DIE MET EEN EIGENTLYKE EN BYZONDERE VOORSTELLING UITGEDRUKT WORDEN. Die zich iets anders verbeeld, bouwt in zyn hoofd nesten voor muizen, die uit de verrotte prullen der Pelagianerie van zelfs zullen geboren worden.*

Ik merk wel, *Pantanechomene*, dat deze introductie u niet behaagt, maar hoe zeer gy stampvoet, de *Dooede* moeten spreken, op dat de *Levendige* hooren en zien mogen, dat wy niets nieuws in den Mars hebben, gelyk men de Luiden behendelyk zoekt in te boezemen, maar dat wy met de *Dooede* accorderen. Daarom wil ik nu dat *Doctor Voetius* ons eens opgeve, wat Hy naa zoo veel leefens en onderzoekens gevonden heeft: dat wel geappliceert zynde ons dienen kan, om alle swarigheden op te ruimen, en strekken moge tot een Noord-Sterre om in deeze zee van subtiliteiten onzen koers na te rigten, om geen schipbreuk te lyden.

Eindelyk onder anderen gelezen hebbende onzen *Rbetoford*, heeft het my toegeschenen dat die het nauwkeurigst van allen geantwoord heeft, en aan het in twyffel staande gemoed dien wegh gewezen, welke ons regelrecht naa het Slot der Waerheid leiden mochte. Ik onderstelle dan uit hem dit als een alderzeekersten en ontwyffelbaren grondslag: *Dat de Wille Gods tot geene wezens, of die met 'er daad zyn, of dewelke in het vermogen zyn, het zy sy 't eeniger tyd tot dadelyk zyn gebragt zullen worden, het zy nimmermeer, onbepaalt, twyffelachtig of opgeschort zy, of hebbende in zig een mogelykheid, opschorting en beroovinge van de tweede daad, hoedanige in de geschapene wil gevonden word; maar dat zy (gelyk SCORUS zegt in Secund: Dist. 27: Q. 1.) door de wistekendheid van haar daad ten opzigt van elk wezen van eeuwigheid bepaalt is.* Om dat, gelyk ZUAREZ, de voornaamste der Hypothetici, bekent, *Matapb. C. 2. Disp. 30. Sect. 9. Num. 42. als Godt gezegd word te kunnen willen en niet willen, dat kunnen niet te kennen geeft een werkelyk of lydelyk vermogen, maar alleen zegt de onverschilligheid van een en dezelve daad om tot zulk een voorwerp bepaalt te worden.* Gelyk in een voorbeeld; als ik zeg dat Godt kan Johan lief hebben en Peter haaten, zoo zegt dit kunnen niet een werkstelbaar of onverschillig vermogen van Gods wille zelfs, maar alleen een onverschilligheid van de daad of wilinge Gods om bepaalt te worden in 'dit voorwerp, zoo dat het gezegd word liefde, om bepaalt te worden in dat voorwerp, dat het gezegd worde haat. Met deezen beezem konnen niet alleen alle de plaatsen der Schrift gereinigt worden van den drek der Middelenkennis, met welke de Voorstanders der Hypothetische algemeene Genade die besprengen en bevuylen; maar met deze muurbreker word ook dapper gebeukt en nedergeworpen alle besluit in Godt dat Voorwaardelyk zoude zyn, Voorgaande, Nietbeslissend, Gevoegelyk, Afgescheiden, en wat 'er meer hier aan grenzende beuzelingen omtrent den wille Gods by de Hypothetische gevonden worden. Doch op dat ik in de tegenwoordige zwarigheid nit dit vooronderstelde fundament de zaak onderscheidentlyk verklare gelyk ik die bevat heb, zoo merk ik in het voorwerp der Goddelyke kennisse twee snaten, die van mogelykheid en die van toekomstigheid; dog drie rydstippen. Het eerste stip, wanneer Godt zyne Almachtigheid beschouwende gezien heeft wat door hem zonder tegenstrydigheid geschieden kan. Het tweede, wanneer hy by zyn volstrekt besluit vooraf bepaalt heeft, de wyzen verbanden en zamenschakelingen van alle dingen die geschieden konnen: dat is, wat de oorzaak, wat het gewrochte, wat het middel, wat het einde, wat eersst

eerst, wat te gelyk, wat het achterste zyn zoude, maar met deze voorbehoeding, *indien by wilde dat deze dingen geschieden zouden.* Het derde, wanneer hy tusschen die zaaken, onder zulk een voorbeding bepaalt, een onderscheid gestelt heeft, dit voorbeding by zommige latende, en daar by voegende zulk een besluit, *ik wil niet dat zy geschieden:* maar dit voorbeding van andere opheffende, en in plaats daar van stellende zulk een besluit, *ik wil dat zy geschieden.* In het derde stip stelle ik dat de zaak eerst getrokken word uit den staat der mogelykheid tot den staat der toekomstigheid: maar dat ze in de twee eerste blyft in den staat der mogelykheid: nochtans met dit onderscheid, dat hy ze in het eerste stip kent door zyne Natuur voor alle daad van zyne wil, in het tweede naa de daad van zyne Wil. En het moet hier niet wonder schynen, voor eerst, dat ik stelle een daad van de Goddelyke wil omtrent een zaak die tot in eeuwigheid niet zyn zal, maar in een staat van mogelykheid blyven; om dat de voornaamste der Hypothetische Leeraars dit ook toestaat, als by ter aangehaalde plaats Num. 49. wil; *dat de voorwerpelijke verandering (gelyk hy ze noemt) ook in zaaken die nooit zyn zullen, gekend word.* Want, zegt hy, even daar door, dat Godt besloten heeft dat zy nooit zyn zullen, word verstaan dat zy een bebbelykheid hebben om te zyn, die zy uit zig zelven niet hadden. Want uit zig zelven waren zy als onverschillig, maar door het besluit van Godt worden zy bepaalt dat zy nooit en zyn. En deze verandering alleen is genoeg om onder een andere gedaante ook onder de kennisse te vallen: want nu worden zy gekent door de kennisse des gezichts als nooit zullende geschieden. Waarom zouden wy dan mede niet mogen zeggen van de dingen die nooit geschieden zullen, dat Godt beslooten heeft, zoo hy wilde dat ze geschieden zouden, dat ze aldus geschieden zouden; daar naa, dat hy besloten heeft dat zy niet geschieden zouden. Nog ten tweeden moet het wonder schynen, dat ik in dat tweede stip schyne in Godt een eewig voorwaardelyk besluit te stellen, in dier voegen; zoo ik wilde dat die dingen zyn zouden, zoude ik willen dat zy dus zouden zyn, of dus zouden zy zyn; om dat dit zoo verre verschilt van de voorwaardelyke besluiten der Hypothetici, die wy te voren bestreden hebben, als licht van duysternis en Hemel van Helle. Want 1. Deze voorwaarde is van Godt vry gesteld, is in God, en kan van hem vryelyk weggenomen worden; zoo dat zyn Wil hier van geen andere onzeekere voorwaarde buiten Godt word opgehangen. Waarom ook 2. geen onvolmaaktheid van een willendheid gestelt word, terwyl 'er niets is 't geen zyne heilige begeerte zoude konnen verhinderen. 3. Dewyl wy niet zeggen, dat de daad der Goddelyke wil hier stil staat en bepaalt word omtrent die dingen die niet zullen

zyn, maar in het terftont daar boven inkomende **Goddelyk** besluit: ik wil niet dat zy zyn zullen. 4. om dat de plaatzen der Schriftuur, die door de Hypothetici worden aangehaald, zulks noodwendig vereifchen; in welke gefproken word van den toekomenden tyd, en een vast verband uit de **Goddelyke** voorzegging gevonden word tuffchen het voorgaande en gevolg; op dat wy verftaan mogen hoe dat verband tuffchen het een en het ander bevestigd is, niet by geval of zonder beleid, nog door de natuur der deelen, nog door eenige overeenkomstigheid der omftandigheden, nog door eenig Stoifch nootlot, maar uit Gods vrye besluit. Waarom, dewyl zy namaals nooit worden, het nodig is, dat in dat ftep deze voorwaarde daar onder verftaan worde; indien ik wilde dat zy gefchieden zouden. 5. Dewyl uit het gemeene ingegeven gevoelens van Vroome Menfchen zoodanigen voorwaardelyk besluit omtrent zaaken die niet zyn zullen niet qualyk fchynt te worden befloten. Want zoo die van Godt begeeren dat hy ze hun geeve, indien hy befloten heeft dat ze hun behulpszaam zullen zyn tot oeffening van deugd en bevordering tot de zaligheid, maar zoo ze hun hinderlyk en tot een ftrik zouden zyn, hy hun die niet en geeve: desgelyks zoo hy befloten heeft hun kinderen te geven die hy zelve door zynen Geest regere, hy hun die geeve; doch zoo anders, hy hun die niet geeve: zoo vrage ik, of die begeertens des gemeeds zoodanige niet zyn, dat die de Hemelfche Majesteit godvrugtig kunnen worden voorgestelt? Zyn ze zoodanig, zoo zal Godt aan zyne Kinderen de begeerte van hun herte geeven. Zoo hy ze die geeven zal, by gevolge zal uit twee tegenftrydigheden het eene gefchieden het andere niet: by voorbeeld, hy zal rykdom geeven of niet geeven: zoo hy ze niet zal geeven, zoo is die niet geevinge van eeuwigheid toekomftig geweest, en de geevinge is niet toekomftig geweest: en nochtans onderftelt een Godvrugtig Mensch hier een **Goddelyk** besluit van de toekomftige niet geeving, om dat het geeven van de rykdommen hem tot een ftrik zoude zyn. Hier by blyf ik dan nu ftaan, veilig tegen alle poogningen der Pelagianen, en alle Scholaftike fchreeuwers met haare Sophiftize praaterye; zelfs toetftaande, zoo zy daar veel werk van maaken, dat alle die voorwaardelyke uitdrukkingen, welke zy uit de Schriftuur by brengen, fpreken van het geen toekomend was, en niet van 't geen tegenwoordig is; desgelyks dat 'er een alderbondigft verband is tuffchen het voorgaande en gevolg, zoo dat, zoo zeker als Godt waarachtig is, zoo zeker die dingen zoo of zoo gebeurt zouden hebben, gelyk zy voorzegt waren: en neemende ik hier mede in aanmerkinge de plaats Matth. XI. van de Tyriers en Sidoniërs voor derzelve volhardinge in de zonden ten einde toe

en

en hun dood: soo zeg ik, dat Godt die voorwaardelyk toekomende dingen van eeuwigheid gezien heeft, en nu nog ziet, niet door een Middelkennis, maar door de kennis des gezichts, in zyn besluit voorbepaalende het verband en de zamenfchakeling, niet alleen van alle de Wezens die ter bestemder tyd zyn zullen, in het *derde ftip*, maar ook die tot eeniger tyd mogelyk zyn konden, in het *tweede ftip*. Zoo dat Godt in dit ftip uit zyn besluit ook weeten kan, indien hy een andere wereld fcheppen wilde, hoe veel Engelen en Menfchen daar in zouden zyn, en welke Burgerftaaten, en welke Koningen en Vorften daar in, welke Bedienaars van den Godsdienst, welke Leeraars en Vinders van taalen en konften, en wat al diergelyks de Hypothetici willen dat Godt door zyn Middelkennis weet: doch dat daarom in geen tydsverfcheidenheid eenige verandering in de zaaken komt; om dat Godt door zyn daar boven komende volftrekt besluit bepaalt dat zy niet gefchieden zullen. En wat hebben dan nu de Hypothetici met hare fynigheden gewonnen? Hebben zy 'er mede vast gemaakt, dat God zoodanigen zeekere kennis heeft van de toekomstige gebeurlyke dingen voor alle daad van zyn wil? Dit wilden zy wel, maar voor de ftaaving van zulk een Middelkennis en zullen zy uit die Schriftuur plaatsen niets haalen, welke nu uit hare Sophiftifche klauwen gerukt zynde, dit alleen bewyzen, dat die dingen zeekeryk van God gekent worden, maar niet dan naa zyn besluit: dat wy ook gaerne toeftaan, en die middelkennis ten eenemaal omkeert.

PHILALETHES.

Wat dunkt u nu, Pantanechomene, van deeze folutie? Ei! appliceer die eens op alle die texten op welke gy oordeelt dat het 't meefte op aankomt, en eer gy meer praat, ziet hoe gy deze redeneeringen wederlegt. Hoe zult gy anders kunnen te wege brengen dat het *Systema* van de Hypothetifche Algemeene Genade Dryvers in een wel gefhikte en vastgeftelde Kerkgemeenfchap zal kunnen getolereert en verdragen worden, ten zy gy eerft alle de Argumenten en antwoorden op de voorgeworpene fwarigheden wederlegt, welke zy opgeeven die voor de Byzondere Genade ftaan, en voor Gods volftrekt Besluit zoo pleiten, dat ze vast fteflen, dat gelyk zonder het volftrekt Besluit nimmer of nooit iets zou-

de tot wordinge gekomen zyn, maar in den staat der mogelykheid gebleven zyn, naa het Besluit ook niets, hoe vry of toevallig het ons voorkomt, uit den staat der mogelykheid tot dadelyke wordinge zal kunnen gebracht worden anders nog verder dan volgens Gods voorbepaalden raadt.

Gy moet toezien, Myn Heer, wat gy onderneemt, want praatjens gelden niets: daar kunnen geen twee tegenstrydige Leeringen in eene Kerke gedragen worden. In de voorige Samenspraak heb ik u *Doctor TRIGLAND* laten hooren over de *Moderatie*, en het *dulden* of de *Tolerantie*, pag. 208--215. Nu moet gy mede hooren wat hy zegt tegen het *dulden* van twee tegenstrydige Leeringen in eene Kerk-gemeenschap, en hoe hy de reedenen der geene die voor zulk een tolerantie pleiten verstandig oploft, in dat zelve Tractaat in de vorige Samenspraak opgegeven.

Doctor T R I G L A N D.

De waerheyt van onse voorgeven, gelyck de ydelheyt van de contrarie meeninge der Moderateurs, can uyt de voorgaende verclaringe ghenoechsaem afgenomen werden: Nietemin sullen wy het beyde, so uyt de H. schrift, als met duydelycke redenen claerlyck aenwysen.

De H. Schriftuere leert ons nerghens, dat wy de waerheyt sullen verswyghen ofte kreucken, ofte onder dubbelfinnighe manieren van spreken bewimpelen, noch ook datmen tot valsche leeringen, sal stilswygen, ofte diese dryven in Gods Kercke dulden, maar gantschelyc het contrarie: Want sy leert ons de H. Waerheyt rondelyck bekennen tot het woort des Heeren noch toe noch afdoen, valsche leere te weder spreken, ende sich af te scheyden vande geene die de Gemeeynte met valsche leere beroeren. Psalm. 40. 10. 11. Ick wil predicken de gerechticheyt inder grooter gemeeyte, siet, 12. ick wil my mynen mont niet stoppen laten, Heere dat weet ghy: Uwe gherechticheyt en verberge ick niet in myner herten, van uwe waerheyt ende van Heyl spreck ick, 13. ick en verheele uwe goetheyt en trouwe niet inder grooter gemeeynte. Psal. 119. 13. Ick wil met myne lippen vertellen, alle rechten uwes monts, 14. Ick verheuge my des wechs uwer getuychnissen over allerley ryckdom, 29. Went van my

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 297

„ my den valschen wech, ende gunt my uwe wet. 30. Ick
 „ heb den wech der waerheyt vercoren, uwe rechten heb
 „ ick my voorgeset. 37. Went myn oogen af datse niet en
 „ sien nae onnutte Leere, maer verquickt my op uwe we-
 „ ghen. 43. En neemt doch niet van mynen monde het woordt
 „ der waerheyt, want ick hope op uwe rechten. 48. Ick spre-
 „ ke van uwe getuychnis voor Koningen, ende en schame my
 „ niet. 53. Ick ben ontbrant over de godloosen die uwe Wet
 „ verlaten. 104. U woort maekt my kloeck, daerom hate ick
 „ alle valsche wegen. 139. Ick hebbe my schier ter doot ghey-
 „ vert, dat myn wederpartye dus uwe woorden vergeten,
 „ 140. U woort is wel geloutert, ende u knecht heeft het
 „ lief. Prov. 30. 5. Alle woorden Gods zyn doorloutert en-
 „ de zyn eenen schilt dien, die op hem betrouwen. 6. Doet
 „ niets tot zynen woorden dat hy u niet en straffe, ende wort
 „ leughenachtich bevonden.

„ Jeremie. 1. 7. De Heere sprak daerenteghen tot my, ghy
 „ sult henen gaen waer ick u henen sende, ende predicken wat
 „ ick u heete.

„ Jerem. 26. 2. So spreekt de Heere: Tredet inden Voor-
 „ hof aenden huysse des Heeren, ende predickt allen steden
 „ Juda die daer henen ingaen aen te bidden inden huysse des
 „ Heeren, alle woorden die ick u bevolen hebbe hen te seg-
 „ gen, ende doet daer niets van.

„ Jerem. 23. 28. Een Propheet die droomen heeft, die pre-
 „ dicke droomen: wie daerentegen myn woort heeft, die pre-
 „ dicke myn woort recht: Hoe rymen hen stroo ende tarwete
 „ samen? spreekt de Heere.

„ Iesa. 62. 6. O Jerusaleem ick wil wachters op uwe mui-
 „ ren bestellen, die den gantschen dach ende den gantschen
 „ nacht nimmermeer stille swygen en sullen, ende die des
 „ Heeren gedencken sullen, op dat hy u geen swygen en sy.

„ Ezech. 13. 1. Ende volgens: Ende des Heeren woort
 „ geschiede tot my ende sprack: Ghy menschen kint, pro-
 „ pheteert tegen de propheten, ende spreekt tot dien, die
 „ uyt haer eygen herte propheteren: Hoort des Heeren woort:
 „ Soo spreekt de Heere, Heere: Wee den dullen Propheten,
 „ die hare eygen geeste volgen, ende en hebben doch geen
 „ gesichte. O Israel, uwe Propheten zyn als Vossen inden
 „ woestyne. Sy en treden niet voor de holen, ende maken
 „ hen niet ten tuyne om het huys Israels, ende en staen niet
 „ inden stryt, aenden dage des Heeren. Haer gesichte en is
 „ niets, ende haer propheteringe is enckel leugen: sy spre-
 „ ken de Heere heeft het gheseyt, soose doch de Heere niet
 „ gefonden en heeft: Daeromne spreekt de Heere Heere al-
 „ soo: Dewyle dat ghy pædicket, daer niets uyt en wort,
 „ en de leugen propheteert, so wil ick jaen u, spreeckt de
 „ Heere

„ Heere Heere, ende myne hant fal comen over de Propheten, die daer prediken daer niets uyt en wort en de leugen propheteren, sy en sullen in de versamelinge myns volcx niet zyn: Ende in den getale des Huys Israels niet gheschreven worden, noch int landt Israels niet comen: ende ghy sult gewaer worden dat ick de Heere ben: Daerom dat sy myn volck verleyden, ende seggen vrede, daer doch gheen vrede en is. Het volck bouwet die wandt, so plaesteren sy de selve met loosen Kalcke: Spreeckt tot den plaesterers, die met loosen Kalcke plaesteren, dat het afvallen sal: Want daer sal een slachreghen comen, ende daer sullen groote haghelen comen, die het vellen, ende een draeywint sal het verscheuren, siet so sal de wandt invallen: Wat geldt het, soo salmen tot u seggen: Waer is nu het geplaeisterde dat ghy geplaeistert hebt?

Hier zyn veel dinghen die op de genaemde Moderate syn paffen, want sy als vossen des Heeren Wyn-berch doorcruypen, sy en treden niet voor de Holen, ende en staen niet inden stryt: Want wort de waerheyt aengetast, sy roepen datmen niet moet tegenstaen, maer Modereren ('t welck nochtans 't rechte Modereren niet en is) datmen moet toegheven, van zyne meeninghe wat laten vallen, ende soo voorts: Sy roepen vrede daer doch gheen vrede en is, willende waerheyt ende leugen, Christum en Belial t'samen vermenghen: Het volck bouwet den wandt van verscheyden valsche opinien, ende sy plaesterense met den loosen kalck van de genaemde Moderatie, maer haeren loosen kalck sal afvallen: Want sy bouwen aen den toorn van Babel, dat is, verwarringhe.

„ Matth. 7. 14. 15. Wacht u voor de valsche Propheten, die in schaeps kleederen tot u comen, maer inwendich zynt grypende Wolven.

„ Matth. 16. 6. Ende Jesus seyde tot haer: Siet toe ende wacht u vanden deefem der Pharizeen ende Sadduceen. 12. Doen verstonden sy dat hy niet geseyt en hadde, dat sy haer wachten souden van den deeffem des broodts, maer vande leere der Pharizeen ende Sadduceen.

„ Matth. 10. 32. Soo wie my dan belyden sal voor de Menschen, dien sal ick oock belyden voor mynen Vader die inde Hemelen is. 33. Maer soo wie my verloochenen sal voor de menschen, die sal ik oock verloochenen voor mynen Vader die inde Hemelen is. 34. Denckt niet dat ick ghecomen ben om vrede te soecken op de aerde. Ick ben niet ghecomen om vrede maer om het sweert te senden. 35. Want ick ik ben gecomen om de mensche twistig te maken, tegen synen Vader, ende de Dochter tegen haer moeder, ende des soons wyf tegen haer mans moeder. 36. Ende de vyanden des menschen sullen zyn huyfgenooten zyn 37.

Wie

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 299

„ Wie zyn Vader of zyn Moeder liever heeft dan my, die en
„ is myns niet weerdich, ende wie zyn Soon oft zyn Doch-
„ ter liever heeft dan my, die en is myns niet weerdich.

Siet hoe de Heere Christus, noch om vredes, noch om eenighes Menschens wille, hy sy ons soo lief als hy mach zyn, toe laet zyne waerheydt eenichsins te krencken, maer suuyverlyck ende rondelyck de selve van ons wil beleden hebben.

„ Acto. 20. 26. Daeromme betuyge ick u ten desen huydi-
„ ghen dage, dat ick van uwer aller Bloede reyn ben. 27.
„ Want ick en hebbe niet ontrocken, dat ick u niet en sou-
„ de verkondighen alle den raedt des Heeren. 28. Soo hebt
„ dan nu acht op u selven, ende op de gheheele kudde; Waer
„ in u de H. Gheest als opsienders gheset heeft, om de ver-
„ gaderinghe Godts te hoeden, welk hy met zyn Bloede ver-
„ kregghen heeft. 29. Want ik weet dit, dat nae myn affchey-
„ den, sware Wolven onder u komen fullen, die de Cudde
„ niet sparen fullen. 30. Ende uyt u selven fullen mannen
„ opstaen, die verkeerde dinghen fullen spreken, om de Dis-
„ cipulen af te trecken nae haer. 31. Daerom waect.

„ Rom. 16. 17. Ick bidde u, Broeders, hebt acht op de ge-
„ ne die tweedracht ende erghernisse maecken, teghen de
„ leere die ghy gheleerd hebt, en wyckt van hen. 17. Want
„ die sulke en dienen de Heere Christo niet, maer haer ey-
„ gen buyck: ende vervoeren de herten der eenvoudighen,
„ door schoon spreken ende pryfen.

„ 1. Cor. 4. 1. So acht ons een yegelyk mensche als voor
„ dienaers Christi, ende uytdeelders der verborgentheden
„ Godes. 2. Ende voort wordt inde uytdeylders verfocht, dat
„ een yegelyk getrouwe bevonden worde.

„ 2. Cor. 4. 1. Dewyle wy dese bedieninghe hebben, na
„ die barmhertigheyt die ons gheschiedt is, soo en worden
„ wy niet traghe. 2. Maer verworpen de bedekinghe der
„ schande, niet met schalckheyt onnemaende, noch het
„ woordt Gods vervalschende, maer met de openbaringhe der
„ waerheydt ons selven bekent makende, by aller Menschens
„ conscientie, inde ooghen Gods.

„ Galaten. 1. 6. My verwondert dat ghy hem so haestelyck
„ verlatende, die u inde ghenade Christi gheroepen heeft,
„ overghebracht wort tot een ander Evangelium, daer doch
„ anders gheen en is, ten sy datter sommighe zyn die u be-
„ roeren, ende willen dat Evangelium Christi verkeeren. 8.
„ Maer al waert oock dat wy, oft een Enghel uyt den He-
„ mel u anders predickten, dan dat wy u gepredickt hebben,
„ die sy vervloecht. 9. Gelyck wy te voren gheseydt hebben,
„ alsoo segghe ick nu wederom: Ist dat u yemandt anders pre-
„ dickt dan ghy ontfanghen hebt, die sy vervloecht. 10. Want
pre-

- „ predike ick nu den Menschen of Gode? of soecke ick
 „ Menschen te behaeghen? Want hadde ick menschen be-
 „ haecht soo waer ick doch gheen Dienaer Christi.
 „ „ Coloff. 2. 4. Dit segh ick, op dat u niemandt en be-
 „ drieghe door valsche redenen met woorden die eenen schyn
 „ hebben.
 „ „ 1. Timoth. 4. 16. Hebt acht op u selven ende op de Lee-
 „ re, blyft hier in volstandich: want soo ghy sulckx doet,
 „ ghy sult u selven behouden ende die u horen.
 „ „ 1. Timoth. 6. 3. Ist dat yemandt een andere Leere leert,
 „ ende niet over een en komt met die gesonde woorden on-
 „ ses Heeren Jesu Christi, ende de Leere die na de Godt-
 „ salicheyt is. 4. die is opgeblasen ende en weet niet, maer
 „ is uytstinnich in vraeghen ende woorden stryde, uyt de
 „ welke komt nyt, twist, lasteringhe, quade bedenckinghe
 „ ende verkeerde argueringhe der menschen die verdorven
 „ sinnen hebben, ende vander waerheyt berooft zyn, ende
 „ achten dat de Godtsalicheydt gewin zy: wyckt vande sulc-
 „ ke.
 „ „ 2. Timoth. 1. 13. Hout een exempel derghefonder woor-
 „ den die ghy van my geleert hebt inden geloove ende liefde
 „ die in Christo Jesu is.
 „ „ 2. Timoth. 2. 15. Doet neersticheydt om u selven Gode
 „ aengenaem voor te setten een arbeyder die niet beschaemt
 „ en worde, die het woort der waerheyt recht snyde. 16.
 „ Maer de onheylighe ende ydele spraeken wederstaet, want
 „ sy sullen tot meerder Godtloosheyt gedyen 17. ende haer
 „ woort sal verteren ghelyck de Kanker.
 „ „ 2. Timoth. 4. 2. Predickt het woort, hout aen tydelyck
 „ ende ontydelyck, straft, dreyght, vermaent met alle lanck-
 „ moedicheyt ende leere. 3. Want daer sal een tyt komen dat
 „ sy de ghesonde Leere niet en sullen verdragen, maer sul-
 „ len nae haer eyghen begeerlyckheyt leeraers opgaderen ghe-
 „ lyck haer de ooren Jeucken. 4. Ende sullen haer ooren van
 „ de waerheyt afwenden, ende haer keeren tot fabulen. 5.
 „ Maer ghy, weest wacker in alle dinghen, lyt verdruckin-
 „ ghe, doet het werck eens Euangelisten, maect uwe beroe-
 „ pinghe seecker.
 „ „ Tit. 1. 9. Een toetsender moet onstraflyck zyn, die aen
 „ dat getrouwe woort dat nader Leere is vasthoudt, op dat hy
 „ machtich zy te vermaenen door de gesonde Leere, ende
 „ den genen die teghenstaen te overwinnen. 10. Want daer
 „ zyn veel ydelheydt-spreeckers, hertneckich ende ook ver-
 „ leyders der sinnen, voornamelyck die uyt de besnydinghe
 „ zyn. 11. Den welcken men moet den mont toe stoppen,
 „ d'welke heele huisgesinnen omkeeren, ende leeren dat niet
 „ en betaemt om des vuyl ghewins wille.

„ Hebr.

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 307

„ Heb. 13. 3. Laet u niet omvoeren met menigerley
 „ ende vreemde leeringhe.

„ 2. Joh. 6. Dit is het ghebodt dat gelyck ghy van den
 „ beginne gehoort hebt, alsoo daer in wandelt. 7. Want
 „ daer zyn veel verleyders in de waereldt ghekomen die niet
 „ en belyden dat Jesus Christus in het vleesch gekomen is,
 „ dese is de verleyder die Antechrist. 9. Zoo wie overtreet
 „ ende niet en blyft in de leere Christi, die en heeft gee-
 „ nen Godt. Wie in de Leere Christi blyft die heeft beyde
 „ den Vader ende den sone. 10. Soo yemand tot u komt ende
 „ dese Leere niet en brengt, en ontfangt hem niet in u huys,
 „ ende en groet hem ook niet. 11. Want wie hem groet
 „ is zyner booser werken deelachtich.

Uyt alle dese getuychenissen der H. Schrift wort de waer-
 heyt van onse vierde Propositie, teghen het ydel voorgheven
 van de ghenaeemde Moderate krachtelyk bewesen: Ende dae-
 rom en achten wy op al haer schoon spreekken en vrede
 roepen niet, ten zy datse haer meeninghe met de H. Schrift
 onwiderspreekelyck bevestighen: ende naectelycken aen-
 wysen dat alle dese schriftuerplaetsen tot bewysinge van onze
 ghevoelen niet en dienen: 'T welk soo langhe niet en ge-
 schiedt, en konnen wy haer seggen niet anders als ydel en
 onschriftmatich verwerpen. Sy spotten met de ghetrouwe
 Dienaeren die de waerheydt des Heylighen Euangely onver-
 valft soecken te behouden; ende noemense precisianen, hert-
 hoofdighe ende onreckelycke Menschen: Doch wy achten
 weynich op dese haer spottery, wetende datse voor ons een
 getuychenisse is van onse ghetrouwicheydt, ende teghen haer
 van haere lichtveerdigheyt ende cleynachtinghe der Goddelyc-
 ken waerhey. Godes woort is selfs (op dat wy haere ma-
 niere van spreekken gebruycken) precys, dat is doorloutert,
 onvervalft, eenvoudich, geen creuck ofte veranderinge toe-
 latende, Ende alle getrouwe Dienaeren Gods zyn aan dat
 selve precyselyck ghebonden. Want het is een reghel ende
 richtsnoer onses gheloofs: Nu zyn alle reghels ende richt-
 snoeren precys: Gaet men buyten den reghel, 't is te lanck,
 wyckt men innewaert 't is te cort. Daerom heeft Godt ghe-
 boden ende gheseyt: (a) En wykt niet van mynen woorde,
 noch tet rechterhant noch ter slinckerhant. Precys was Mo-
 ses, ende daerom wort hy ghepresen in de H. Schrift dat hy
 in den gantschen huys getrou was (b): Het seyde Pharao tot
 Mosem: gaet henen ende dient den Heere, alleen uwe schaep-
 ende runderen laet hier, laet uwe kinderkens met u
 gaen (c): Maer Moses antwoorde: gy moet ons ook offer ende
 brandtoffer gheven, dat wy den Heeren onsen Godt offeren

MO-

(a) Ios. 1. 7. (b) Heb. 11. 24. (c) Exod. 10. 24, 25, 26.

moghen. Onse vee sal met ons gaen, ende niet een claeuwe sal achter blyven. Want van den onsen sullen wy nemen ten dienste onses Godts des Heeren: Vleeschelyck vernuft soude hier dencken: Dat was immers een cleyne saecke, soude men soo veel niet doen ter begeerte des Coninx, ende om te verhoeden het quaet datter noch uyt komen mochte? Maer Moses wiste dat hy niet op menschen, maer op Godt hadde te sien, den welken hy in alle getrouwichheydt moste dienen, alsoo hy aen zyn bevel precyselyck gebonden was. De Coninghen, Princen ende Heeren willen dat haere Ambassaden sullen blyven binnen de paelen van de commissie ende instructie, die haer is mede ghegheven, de welcke foose eenichsins te buyten gaen, werden van wegghen haere ontrouwigheyt strengelycken gestraft. Jae souden dese Moderateurs selfs haere dienstknechten wel willen laeten in haere saecken disponeren soo als zyt goet vinden? ick achte wel neen: Maer zy willen datse precyselyck haer last ende instructie in alles sullen volghen: Soo dit niet en gheschiedt, soo sullen sy haer grootelyckx beclaghen over de ontrouwigheyt van haere dienstknechten. Siet hier de verkeertheit der menschen. In onse eyghen saecken willen wy dat onse Dienaers gheheelyck aen onse bevelen sullen ghebonden zyn, ende in Goddelycke saecken wil men dat de Dienaers Gods, om menschen te behaeghen, nae haerer ende anderer welghevallen sullen disponeren. Wat wilt ghy arme made-sack, dat u in de saecken des Heeren meerder sal toeghelaten zyn, als ghy uwe dienstknechten in uwe eyghen ydele ende weereltlycke saecken toelaet? wat is dit voor een verkeertheit? Daerom wilt ghy ons bespotten over onse al te groote precysheydt, soo gaet ende bespot uwe ghetrouwe dienstknechten overmidts datse al te precys uwe commissie volghen. Ghedenckt dattet is den aert der ontrouwer Knechten de precysheydt ende ghetrouwigheyt van andere haere mede dienstknechten te bespotten.

Men stelt ons voor exempelen van anderen, die van het haere wel wat willen laeten vallen, men pryft daer in haere reckelyckheyt, ende men wil dat wy ook alsoo sullen doen: Maer wy antwoorden dat der foodanigher doen een teycken is, ofte van haere lichtveerdigheyt ende ontrouwigheyt, ofte dattet maer haer eyghen menschelycke verdichtfelen zyn diese gedreven hebben. Want is het de Goddelycke waerheydt daer van zy wat laeten vallen, zoo zyn sy Gode ontrouw, die om menschen te behaghen zyn waerheyte verkoopen: Iffet niet, so hebben sy u die haer reckelyckheyt soo seer pryft met haere Menschelycke ghedichtfelen willen bedrieghen. Siet nu eens wat eenen fynen roem dat gy sucke lieden gheeft. Wat ons aengaet, wy weten dat wy ons vast

moe-

moeten houden, na de leere des Apostels, aen dat ghetrouwe ende gesonde woordt, ende daerom alsoo wy verstaen dat onse bekentenisse het selvighe conform is, en konnen wy daer van in het minste met goede consciënte niet afwycken.

Aen de Leere der waerheyt en hebben wy niet eyghens, het is Godes saecke, die ons als zyne dienstknechten, die eenmaal rekenfchap van onze bedieninghe fullen moeten gheven, bevolen heeft de selve in alle fuyverheyd te belyden ende te leeren. Doen wy anders, wee onser: Want Godt en laet hem niet bespotten. In onse eyghen saecken moghen wy disponeren nae gelegentheydt: Wy moghen, Jae wy moeten daer van somtydts wat laten vallen om vredes wille: Maer in Goddelycke saeken en mach dit toegeven ende laten vallen gheen plaets hebben. (a) Gy sulter niet toedoen (seyt de Heere) dat ick u gebiede, gy sulter ook niet afdoen. (b) Ick betuyghe (seydt Joannes in zyne Openbaringhe) die de woorden der Prophetien deses Boecks hoort (t'welck insghelyckx van de gantsche H. Schrift moet verstaen worden:) Ist dat yemandt doet tot desen, Godt sal toe doen op hem die plagen, die in desen boecke geschreven zyn. Ende is dat yemandt afdoet van de woorden des Boeckx deser Prophetyen, Godt sal zyn deel afdoen van den boeck des levens, ende van de H. Stadt, ende van dat in desen boeck geschreven is: Een harde sententie, die een yder wel behoorde af te schricken van de verdichte Moderatie, ende toegevinge in Goddelycke saecken. Nochtans sien wy in desen deele die groote verkeertheydt der Menschē. In saecken die haer selfs aengaen, daer van sy selfs mogen disponeren, (verstaet soo verregherechticheyt ende billyckheyt lyden kan) en wilmen niet toegeven, maer plat op zyn recht blyven staen, al tout al kraecken ende 't onderste boven gaan: Maer in Godlycken saecken, die onse niet en zyn, wilmen Modereren, accommoderen, toegheven niet anders dan of wy boven Godt waren, ende met het zyne mochten doen nae onse geliefte, ende dit alleen om onsent wille. Want dat men seydt, datmen het doet om ander Menschē wille, om die te ghemoet te gaan, ende te winnen is ten meerendeel maer een doeckxken voor 't bloeyen: Want het is meest op dat men selfs in goede *Politique* vrede blyve ende het vleeschelyck gemak gebruycke. Dewyle wy dan dese verkeertheydt hier bemerken, soo laten wy ons in desen beteren: Toegheven, daer wy mogen toegeven, precys zyn daer ons bevolen is, precys te zyn.

Men soeckt ook uyt de H. Schrift eenighe verdedinghen van die geveynfde Moderatie, men brenghet voort alle de ghe-

(a) Deut. IV. 2.

(b) Apocal. XXII. 18, 19.

ghetuycheniffen die van vrede ende eenicheyt spreken. De rechte Christelyke vrede en verwerpen wy niet: Jae soeckenfe in alle manieren te bevoorderen: Namelyck, de vrede die in waerheyt bestaet, gelyck uyt voorgemelden onderscheydingen ende verclaringhen lichtelyk verstaen can werden. Maer die vrede die de waerheyt verduystert, ende den menschen vanden rechten wech afleydt en is niet de vrede Christi, maer des Satans.

Men gebruyckt veel de spreucke Pauli in den eersten Sendtbrief tot den Corinthen int derde, daer hy seydt: Niemandt en can een ander fondament legghen, dan het gene datter geleydt is, namelyck Jesus Christus: Ende ist dat yemand op dit fundament tinnert, gont, silver, costelycke steenen: hout, hoy, stoppelen: Eens jegelycx werck sal openbaer worden, want de dach sal het openbaren. Want het sal door het vier gheopenbaert werden, ende hoedanich eens yeghelycx werck is, sal het vier beproeven.

Dan ick en sie niet wat men hier uyt besluyten can dat tot voordeel van haere ghenaeemde Moderatie dient: Ick hoor wel wat de Apostel seydt: dat daer zyn tweederley wercklieden, die op het fundament Christum bouwen: Sommige, gont, silver, costelycke steenen, dat is oprechte suyvere bestandige waerheydt, die met het Fundament wel over een comt: Andere, hout, hoy, stoppelen: Dat is ydele onnutte scherpsinnicheden ende curieuse leeringhen die het fundament niet en betamen: Maer datmen dese ydele leere soude laten blyven, dat hout, hoy, stoppelen, op het fundament laten staen sonder te weeren: Jae door een sekere Moderatie helpen voorderen ende bouwen, en leert ons de heylighe Apostel niet: maer veel meer het rechte teghendeel. Want hy seydt dat eens yegelycx werck, door den dach geopenbaert, ende door 't vier beproeft sal worden: Of het oock vaste bestandighe Waerheyt, dan of het ydele onnutte leere sy.

Wat is nu desen dach anders, als de openbaringhe des heylighen Gheestes, dewelcke door Gods Woordt gheschiedt? Soo moet dan de Leere der Waerheydt, ofte den Toetsteen ende het vier des Goddelycken woordts aan eens yeghelycken werck geapliceert werden, om het selve te beproeven.

„ Soo (seydt hy voorder) yemandts werck blyft dat hy daer
 „ op ghetinnert heeft; die sal loon ontfangen, te weten
 „ als een ghetrou Dienaer Christi: Soo yemandts werck
 „ verbrandt, soo sal hy schade lyden, maer hy sal behou-
 „ den worden, nochtans alsoo als door vier. Gelyck alffer
 tweederley werck ofte gebouw' is, alsoo heeft oock dese be-
 proovinghe, door het vyer tweederleye werckinghe, ende
 uit-

uitcoemste. 'T vier des Goddelycken Woordts ende Gheestes geapliceert zynde, aen Goudt, Silver, costelycke Steenen, en verteertse niet, maer maectse meer blinckende, daer over den Timmer-meester zyn loon ontfanght, als een goet ghetrouw Werck-man, die op het costelycke Fondament costelycke Materien gebouwt heeft. Maer gheapliceert zynde aen Houdt, Hoy, Stoppelen, verbrandt ende verteertse: Waer over de Timmer-meester schade lydt, schade, te weten van zyn Werck, als hy siet dat het maer een ydel ghebouw is: Dewyle hy nochtans het fundament behoudt, ende zyn hout, hoy, stoppelen verbranden laet: Dat is zyne ydele leeringhe laat vaeren, soo en lydt hy geen schipbreucke aen zyn Salicheydt: Hy wordt behouden nochtans alsoo als door vier: Ghelyck als yemandt uyt den brandt ontloopende ende zyn goet daer in latende, wel by den Leven blyft, maar nochtans zyn goet verliest, alsoo isst oock met dien die hout, hoy, stoppelen op het Fondament Christum bouwen. Waer hebben nu dese woorden eenighen schyn van Moderatie te maken tusschen waere en valsche Leere? Veel meer worden de ghetrouwe Leeraers der H. Waerheydt, dien de Heere in haer herte ghelicht, ende welcker werck hy door het vier beproeft, en oprecht te zyn geopenbaert heeft, alhier vanden H. Apostel gheleert het hout, hoy, stoppelen te helpen weeren, ende het vier des Goddelycken Woorts, waar door de beproevinghe des Gheests gheschiedt aen deselve te appliceren, op dat het verbrandt, ende in plaets van dien, Goudt, Silver, costelycke Steenen ghebout, dat is in praetse van ydele onnutte leeringhe die onvervalste, eenvoudighe, bestandighe waerheydt oprechtelyck gheleert mach worden. Ende voorwaer, wie soude soodanighen Werckmeester, niet voor dwaes oordeelen, die liever als hy hout, hoy, stoppelen van een costelyc fundament soude weeren, wat van zyn Gout, Silver, costelycke Steenen soude laaten afbrecken? Daer beneven d'Apostel en stelt dat den Corinthers niet voor, om haer Moderateurs te maecken, maer veel meer tot harer waerschouwinghe, op datse souden toesien, dat op het goede fundament dat hy geleyt hadde, oock het ghene goet was, tot Godes eere ende hare stichtinghe ghebouwt mochte worden.

Men brengt oock voort die woorden des selven Apostels Pauli Phil. III. 15. Daer hy de Philippensen tot voortganck ende eenicheydt inder waerheydt vermanende seydt: „ Soo ve-
 „ le dan onser volmaect zyn, laet ons dit ghevoelen heb-
 „ ben, ende ist dat ghy oock yet anders ghevoelt, dat sal u
 God oock ontdecken: Daer uyt besluytende dat, ghelyck den Apostel gedult heeft, den genen die yet anders gevoelden,
 oock

oock een yder schuldich is, alsoo te draghen den genen die met hem in gevoelen niet eens en zyn.

Ick antwoorde, dat dit gantsch ter materie niet en dient, twelck uyt de derde distinctie, aengaende de Moderatie ten aensien der persoonen met de welcke wy verschillen, lichtelyck can verstaen worden. De questie en is hier niet, oft men swacke in den gheloove sal dragen, want dat staen wy gaerne toe so aldaer getoont is, doch alsoo dat men de swacke moet aanporren om voort te gaen, ende niet meer swack te blyven. Soodanige waren dese *Philippensen* die d'*Apostel* alhier verdraecht: Den welcken hy niet vry en laet teghevoelen soo sy willen, ofte te rugghe te gaen, maer ter contrarien vermaent by 't goede datse alreede aenghenomen hadden te blyven ende daer in toe te nemen. *v. 16.* seggende: Daer wy toe ghecomen zyn, laet ons nae den selven reghel voortgaen, ende het selve gevoelen hebben.

Alwaer wy sien dat d'*Apostel* niet en wil datse sullen stil staen, te rugghe wycken, accommoderen, toegeven &c. Maer veel meer, datse met hem t'selve gevoelen hebbende, ende den selven cours met den welken zy begonnen hebben houdende, nae den selven voortgaen, haer moet gevende in haren arbeydt dat die niet verlooren en soude zyn: Alsoo Godt de Heere t'ghene haer noch ontbrack, soude vervullen, ende dat hun noch onbekent was openbaren, volgens de belofte des Heeren Christi. *Mattb. 7.* Clopt ende u sal opgedaen worden: Soekt ende gy sult vinden. Derhalven dient dese plaetse fyn tot bewys van de Moderatie die wy hebben getoont dat men houden moet met den swacken: Maer gheeffints om te bewysen dat men in de Kercke Gods moet dulden ende laten gheworden, den genen die hare valsche leere dryvende, de H. Waerheydt teghen spreken ende lasteren: Daerom hier de questie is.

Men brengt oock by het exempel des *Apostels* *1 Cor. IX.* daer hy verclaert hoe hy sich na eens yders ghelegentheyt gheaccommodeert heeft, om een yeghelyck, of immers sommighe te winnen, segghende: „ Want ick van allen vry „ zynde, hebbe my aller dienstknecht gemaect, om dat icker „ te meer winnen soude: Ende den Joden ben ick ghewor- „ den als een Jode, om dat ick de Joden winnen soude: Den „ genen die onder de Wet zyn, ben ick gheworden als on- „ der de Wet, om dat ickse die onder de Wet zyn winnen „ soude: Den ghenen die sonder Wet zyn, ben ick geworden „ als sonder Wet, die ick Gode sonder wet niet en ben, maar „ onder de Wet Christi, om dat ickse die sonder wet zyn, „ winnen soude: Den krancken ben ik gheworden als „ kranck, om dat ick de krancken winnen soude: Ick ben „ allen

„ allen al gheworden, om dat ick immers sommighe winnen
 „ soude.

Maer wy antwoorden dat dit exempel ter materie niet en dient om twee redenen. Ten I. d' *Apostel* en spreekt hier niet vande leere des H. Euangely, dat hy die gefatfoneert heeft na een yders goetduncken: Alsoo dat hy den Joden soude gepredickt hebben op zyn Joots, den anderen anders. Het is verre daer van: Maer hy spreekt van eenige uysterlycke ceremonien ende middelmatighe saecken, als van eten, drincken, hayrscheeren, ende diergelycke, in welke te gebruycken, hy hem somtydts nae de swackheydt der *Menen* welken hy te doen hadde ghevoecht heeft. (a) Als hy *Timotheum* die eens griekschē Vaders soone was met hem soude nemen te reysen, heeft hy hem besneden om der Joden wille, die in die plaatse waren: Maer hy en heeft niet geleert met de valsche *Apostelen* dat de besnydenis ter salicheydt noodich was. Want dit heeft hy crachtelycken wedersproken in zynen seyntbrief totten *Galaten*. (b) Insgelyckx heeft hy volgens den raedt der Broederen te Jerusaleem, om der geloovighen Joden wille, hem selven gereynicht, ende een belofte ghedaen na de Wet met vier andere mannen, ende is den naevolgenden dach gereynicht inden Tempel gegaen, vercondigende de vervullingē der dagen der reyninge, tot dat de offerhande voor een yghelyck ghegheven waere: Maer en heeft niet geleert met de hartneckige Joden ende valsche broederen, dat dese dingen mosten nootzakelyck onderhouden worden. Want dit heeft hy crachtelyck wedersproken, als strydende teghen de Christelycke vryheydt. Daer hy schryft aen den *Galaten*: (c) Ghy onderhoudt, dagen, ende maenden, ende tyden, ende jaren: Ick vreesse voor u dat ick sal te vergeefs aen u gearbeydt hebben. (d) Ende totten *Colossenssen*: Dat u dan niemandt en oordeele in eeten, of in drincken, of in deelen des Feest-daechs, oft nieuwe Maents, oft der Sabbathen dewelcke zyn de schaduwen der toecomende dinghen: Maer het Lichaem is Christi. Waer uyt blyckt dat d' *Apostel* daer niet en spreekt vande leere, maer van eenige ceremonien ende middelmatighe saecken, dewelcke hy nae zyne Christelycke vryheid of onderhouden of naelaten mochte.

Ten anderen en heeft d' *Apostel* dat niet gedaen ter contentplatie van een yghelycken, maer alleen om te gemoet te comen de swacheyt der swacken ghelovigen, dewelcke hadden mogen dencken, dat de *Apostel* het onderhouden van sodanige ceremonien nae liet, uyt een vermaetheyt, achtende deselve als onheylige ende onreynē saken: Om dis den sodanigen

(a) Act. XVI. 3. (b) Act. XXI. 26. (c) Gal. IV. 10, 11.
 (d) Colof. II. 16, 17.

nigen swacken te benemen, ende haer in haere tedere consciencie, dewelcke noch met een seekere eerbiedinge tegen fulcke ceremonien (als noch niet genoegh de Christelycke vryheyte verstaende) waeren ingenomen, niet te wonden, heeft d'*Apostel* sulcx ghedaen als vooren verhaelt is: Maer om der hertneckigen wille, die uyt fulcke eene onderhoudinghe een nootfaeckelykheydt wilden besluyten, en heeft hy het gheensins willen doen, alsoo hy betuycht in zynen Sendbrief totten *Galaten*. (a) Maer *Titus* (seydt hy) die met my was, hoe wel hy een Grieck was, en wert nochtans niet bedwongen hem te laeten besyden: „ Namelyck, om sommiger valscher „ Broederen wille die besyden inghecomen waeren, om onse „ vryheydt, die wy in Christo Jesu hadden te bespieden; om „ dat sy ons tot dienstbaerheydt souden brenghen: Den welcken wy niet een ure tyts en weecken in onderdanicheydt, „ op dat de Waerheydt des Euangeliums by u soude blyven „ staende.

Dit is dan de rechte Christelycke Moderatie die d'*Apostel* aldaer met zyn exempel leert: Namelyck, datmen om de swackheydt der swacken, ende om haer te beter te winnen gewillichlyck van het gebruyck onser vryheydt, in middelmatighe saken wat sullen aflaten: Welcke Moderatie hy oock leert in den Sendt-brief totten *Romeynen*, segghende: (b) „ Den ghenen die kranck is inden Gheloove, neemt op, niet tot twifigtighe t'samenprekinge: den eenen ghelooft datmen alle dincken eten mach, ende die cranck is in 't geloof eet moes: Wie eet, en verachte hem niet die niet en eet: Ende wie niet en eet, en verachte hem niet die eet, Ick weet ende ben verseeckert in Christo, datter niet onreyn en is in hem selden, dan den ghenen die yet meynt onreyn te zyn, dien is dat onreyn. Maer is dat uwen Broeder om der spyse; wille bedroeft wordt, soo en wandeldt ghy niet nae der liefde, verderft hem niet met uwe Spyze voor welcken Christus gestorven is. Ende totten *Corintben*: (c) Van het eten der dinghen die den Afgoden gheoffert zyn; weten wy dat een Afgodt niet en zy in de Wereldt: Maer een yegeelyck heeft dese kennis niet. Want sommighe met een consciencie vanden Afgodt, eten tot noch toe al dat den Afgoden geoffert is, ende haer consciencie wordt beverleckt, dewyle sy noch kranck is. Siet dan toe dat dese uwe macht niet eenichsins een aenstoet en werde den ghenen die cranck zyn. daerom, ist dat die Spyse mynen broeder erghert, soo en wil ick inder eeuwichheydt gheen vlees eten, „ op dat ick mynen Broeder niet en erghere.

Siet

(a) Gal. II. 3, 4, 5.

(b) Rom. XIV. 1, 2, 3, 14, 15.

(c) 1 Cor. VIII. 7, 9, 13.

Siet dit is de Moderatie in middelmatighe saecken ten aensien der swacken, die hy ons leert met zyn eyghen exempel zynde allen alles gheworden, dat is hebbende sich in allerley middelmatighe saecken nae de gheleghentheyten van allerley swacken ghevoecht: Maer dese en heeft geen ghemeynschap met die Moderatie daer van wy nu questie hebben. Want ten I. d'Apofteel spreeket van middelmatighe saecken, Ende onse questie is vande leeren. Ten II. d'Apofteel spreeket van sich te voeghen nae de swacken, maer wy hebben questie van sich te voeghen nae de hertneckighe teghenspreckers: Derhalven en dient dit gheensins ten propoofte. Jae veel meer sullen wy hier uyt bewys nemen teghen de gheveynfde Moderatie. Want heeft d'Apofteel in middelmatighe saecken den valschen Broederen ende hertneckighen, die van besyden inghecropen waeren, niet een uyre tyts willen wycken, op dat de Waerheydt des Euangely soude blyven: Hoe veel te min moeten wy nu oock in 't stuck vande Leere den valschen Broederen die ter syden in kruypen, yetwes inruymen, op dat oock de Waerheydt des Euangely onder ons ongeschent moghe blyven?

Ende dus verre hebbe ick de waerheydt vande vierde Propositie tegen de genaemde moderatie met Gods woort bewesen, ende t'gene daer teghen uit de Heylighe schrift wort ingebrocht cortelyck wederleydt.

De redenen waermede wy de selve wyder bevestighen zyn twee: de eerste is. Want andersins de Goddelicke waerheit in zyn ghemeynthe gheensins suyver behouden kan worden: Is niet de valsche Leere als een kancker, ende zyn de menschen niet van natuere tot de leughen gheneghen? Indien men de valsche Leere laet verbreyden, de waere Leere teghen spreekken, ende die ghene die zulcx doen inde ghemeynthe nestelen, sonder sich mannelyck daer teghen te stellen: Wat kander doch anders uyt volghen, dan dat de valsche Leere over al in aller menschen herten de overhant neme, ende geene, oft ymmers seer weynighe ghevonden worden die de waerheit toestandich zyn? De articulen van de Christelycke Leere zyn alle gelyck als schaeckelen in eenen keten aen malcanderen ghehecht: Ghelyckerwys een schaeckel los gedaen zynde, de geheele keten ter nedervalt: Alsoo oock, als men maer eenen artyckel van de Leere der salicheyt verlochent oft verduyftet, moeten de andere mede opgelost ende gelochent worden: By een exempel: Men kan de Leere der ghenadigher verkiesinge niet tegenspreken, ten zy dat men lochent de sekerheit der salicheyt, ende de hope der Kinderen Gods onseker make. Dit kan wederomme niet gheschieden, ten zy dat men des menschen salicheyt stelle in zyn

eygen bewaringe, waer toe noodich is datmen de genade vermengge met de vrye wille. Dese vrye wille kanmen niet staende houwen, sonder te lochenen, ymmers eenichsins, de bedorventheydt des Menschen: 'T welck niet kan gedaen worden, ten sy datmen de voldoeninge ende versoeninge Christi creucke: Waarmede dan ten laetsten het geheele fondament des Christendoms t'onderste boven wort geworpen, ende alenskens soo wyt ghebracht, datmen salicheyt stelle buyten het gheloove aen Christum. Dit heeft *Adolpbus Venator* wel ghemerkt die welck seyt: dat die Leere die de salicheyt bint aende kennisse Christi, ende de wercken der Heydenen verclaert voor Gode sonden te zyn, hangt aende Leere vande Predestinatie.

Siet sulcke schoone vruchten kennender voortkomen van sulcke eene valschelyk ghenaeemde Moderatie. Men legghese dan aen op sulcke wyse als men wil: Doetmen eenighe punten verswyghen, de waerheydt wort verdruct: bedeckt men het verschil onder dubbelsinnighe maniere van sprecken, de waerheydt wort verdonckert, ende de menschen in twyffel ghestelt.

„ Seer wel seydt *Melanthon In Artic. Ratisb.* Inde kerke hebben dickwils niet alleen de Princen en Politique mannen, maar oock de leeraers door menschelyck vernuft Moderatien ghesocht, welcke de ghemoederen der menschen vande suyverheydt des Euangeliums, ende de ware aenroepinghe Godes hebben afgeleydt.

„ Hoe vele hebbender gemeent dat *Augustinus* vande genaede Gods te hart disputeerde? Daerom is vande Meesters der sententien moderatie ghesocht, hoe wel niet die, waer door alle *Pelagiaensche* Leeringhen worden voor goet ghekent, maer even wel een soodanighe die de ghenaeede Godts verduystert: Hoe vele meenender dat selfs *Paulus* van het rechtveerdich-maekende Gheloove te hert spreeckt? Daerom heestmen ghesocht uytlegghinghen met het menschelycke vernuft overeencomende: Maer die hebben de waere stemme des Euangeliums ende den troost der Conscientien verdruct. Siet hoe syn beschryft *Melanthon* de schaede van sulcke eene versierde Moderatie. Ende dit is het dat de Sathan altydt ghesocht heeft ende noch soeckt, siende dat hy met opentlyck de waerheydt aen te tasten, niet en kan uytrichten, soo gaet hyse listelyck onder kruypen, ende soekt den lieden wys te maken, Datter soo veele aende kennisse der waerheydt niet ghelegghen is: wie men sus ofte soo geloofdet op een uyt komt: kan hy dit niet doen in veel articulen te ghelyck, soo neemt hy der eenen voor, wetende dat als hy de eene heeft losghemaect, de andere van selfs wel volghen sullen. Alsmen eenen vasten muer niet te ghelyck kan om-

wer-

werpen, soo breeckten een steentjen teffens uyt, ende een steen losghemaect zynde worden de andere lichtelyck uytghebroken. De muur der Waerheydt is vast zy kan niet gheheel t'saemen omgheworpen worden: Daerom soekt hy vooreerst eenighe steentjens, dat is Leer-pointen, ofte ten minsten eenen los te maecten, op dat hy bequaemelyker tot de andere mach voortgaan. Soo heeft hy ghedaen ten tyden des Keters *Arrii*. De *Arrianen* siende datse de Godtheydt Christi niet gheheel en konden omwerpen, hebben van vrede ende verdraechsaemheydt beginnen te sprecken, ende in haere conciliabulen, middelen van vereeninge voorgheslaghen, te weten datmen de woorden, *Wesen* ende *Eenwesich*, die (ghelyck sy seyden) inde H. Schrift niet ghevonden en worden, (daerse nochtans de H. Vaders ende Leeraers uyt de selve crachtelyck bewesen) niet en soude stellen inde *Symbolis*, ofte ghehoofs bekentenissen: Maer alleen dat Christus de Sone Godts den Vader ghelyck is. 'T welck beyde partyen, soo rechtsinnighe als *Arrianen* bedencken waerachtich te wesen. Daermede (meenden zy) soude het vrede zyn, ghelyck dit oock (soo *Socrates* ende *Theodoretus* verhaelen) in *Conciliis Syriensi* ende *Ariminensi*, voor goet inghesien is. T'scheen oock nae menschelyck vernuft eenen goeden voorslach te wesen. Want soudemen soo veel niet doen (meenen de Menschen) om vredes wille, datmen twee woordekens soude laeten vallen ofte verswyghen: Maer ondertusschen was het eenen loofsen treck des Satans, die daarmede voorhadde de waere Godtheydt Christi te verdonckeren. Want als het soo verre is ghekomen, datmen niet en mach bekennen en staende houden dat Christus is eenwesich met den Vader, soo en machmen oock niet bekennen dat hy is waerachtich ende eeuwich Godt; Ende dat was het dat de *Arrianen* sochten.

Even soo gaet het ten huydighen daege noch toe: T'en is den Davidt Joristen, Frankisten, Coornhertisten ende diergelycke vrygeesten niet om de vrede te doen, datse dus veel van vrede roepen: t'welke haer laster-boecken ende smaet-redenen, waarmede sy de gemeynte Godes, en de Leere der Waerheydt dagelyckx beschimpen ende veele Menschen ongherust maecten, overvloedelyck betuyghen. Maer alsoo sy selfs gheen vasticheyt inde religie, Ja om recht te segghen gheen religie hebbende (want *Omnis Religio nulla religio*, Alle Religie is gheen religie) haer salicheyt stellen in een Burgerlyck leven, soo soecken sy oock ander menschen herten met haer vande Religie los te maecten, op een drif-sant setten, ende-op een polityck leven te doen vertrouwen. Alsoo is het dat oock de hedendaechsche moderatie dryvers niet anders voor en hebben, dan door dat middel vande ghenamde moderatie de Leere vande ghercformeerde Kercken, die

haer in den wech is, te verdonckeren, op datse haere opinien te gevoechlycker invoeren.

Dit leert die ervarentheyt so claerlyk, dat hy wel blind moet zyn die het niet sien en kan, ofte moetwillich die het niet sien en wil. Ick beroepe my hier op de consciencien van alle Moderateurs, oft niet dat haar ooghewit is dat zy te ghevoechlycker de Menschen van de Leere der ghereformeerder Kercken tot haer leeringhen souden doen afwycken. Soo sy haer ghemoet recht sullen vrijen, soo sullen zy niet anders dorven ofte moghen spreekken.

Ick spreekke hier van soodanighe, die dese Moderatie schynen te dryven uit eenen Goddelycken yver, ende quanfuys de falicheyt der menschen schynen te willen bevorderen. Want het is notoir dat neffens soodanighe, oock eenighe gevonden worden die alleen haer eyghen ghemack ende profyt soecken: Waar sy sien dat t'selve te bekomen is, derwaerts neyghen sy haer, ende tot desen eynde spreekken sy de groote ende machtighe deser weerelt na den monde. Soo die ghesint zyn, soó zyn zy oock, t'ghene dien behaecht, behaecht hen oock: t'ghene dien mishaecht, mishaecht hen oock. Sy zyn niet seer onghelyck den Huychelischen Propheten, daer van die Propheet Micheas gewach maectt aan zyn derde Capittel, De welcke Propheten om gelt: Alsmen hen te eeten geeft soo Prediken sy het sal wel toegaen: Wanneer men hen daerenteghen niets in den mont en gheeft soo predicken sy daer moet een krych komen.

Dese zyn alsoo schadelyck als de andere. Want soo licht als sy de waarheyt predicken om profyts wille, ymmers soo lichtelyck sullen sy haer tot de leughen wenden, als sy profyt en ghemack daer van hebben te verwachten. Want doch de leughen ghemeenlyck meer profyts geeft hier op der Aerden als de waarheyt. In somma met wat ooghemerck dat dese moderatie ghedreven wort, altyt is sy der waarheyt schaedelyck.

Doch laet ons hooren wat sy hier voor reden wederomme teghen brengen. Machmen dan (segghen sy) niet trachten om de secten te minderen, ende de ghescheurde Christenheyt te heelen? Israel (claghen sy) leyt geheel verwont, ende siet niemant soeckt het te verbinden: Soudet dan niet een goede vrucht van dese Moderatie wesen, datmen dese menigherley disputen weerde, ende de Christenen onder malcander vereenichde? Antwoort: Het is sonder twyfel goet, ende niet alleen gheoorloft, maar oock noodich dat men soeckt de secten te minderen: maar op de behoorycke wyse. Ende och of wy alle daer naer stonden niet met de mont alleen, maar met de daet ende Waerheydt: niet om den muer met loofen calck te plaesteren, maar om het gewonde Israel recht te verbin-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 313

binden! Maer wat is dit voor een wyse van doen, Israel te willen ghenefen met meerder wonden te slaen? Ruste te willen maken, met de ruste te verstooren? Secten te minderen, met de Secten toe te vallen, ende de waerheyt te verlaten? Soo en hebben d'Apostelen niet ghedaen. Als d'Apostolische kercken ontruft wierden vande valsche Apostelen, en hebben Paulus ende Barnabas met den selven niet ghehuychelt, of door de vingheren ghesien: Ofte sulck een ydele Moderatie by der handt ghenomen om vrede te maken: Maer zyn opwaerts ghereyft nae Jerusaleem, om haer geschil datse met de valsche Broederen hadden vanden Apostolischen Synode, bestaende uyt Apostelen ende Ouderlinghen, te laten oordeelen: Op dat waerheyt ende vrede te samen in der Ghemeynte Godes mochte behouden worden. Insgelycx als de Ghemeynte van Galatia int besonder van de selve valsche Apostelen beroert was, en liet sich de H. Apostel Paulus niet duncken datter weynich aen ghelegghen was, of men het aldus ofte alsoo verstontd: Of dat hy om vredes wille wat behoorde toe te geven: Hy en seyde niet laet gy wat vande wet vallen, ende ick van de ghenae, ende alsoo malcanderen te ghemoet gaan: Ick en sal de leere vande genaede, ende ghy en sult de leere vande wercken soo hert niet dryven, ende so sullen wy d'een den anderen draghen: Maer hy bestrafte de Galaters wel ernstlyck, datse den valschen Apostelen gehoor hadden ghegeven, ende sochtse weder te brengen tot erkenenisse vande Waerheyt, vande welke sy geweken waren, arbejdende haar wederom als kinderkens te baren, tot dat Christus een gedaente in haar mochte crygen: In sulcker voegen moeten wy oock trachten, nae het exempel des Apostels *Pauli* de secten te minderen, datmen de verleyde vande Waerheyt grondelyck onderrechtende, soecke te brengen tot eenicheyt des Gheloofs: Op dat alsoe dwalende Schapen tot de rechte Schaeps-koye Christi ghebracht zynde, het mach worden een Schaepstal ende een Herder.

Eenige die andersins niet quaet en zyn, maer haer menschelyck vernuft wat te veel volghen, meenen datmen om de Waerheyt in te voeren vast op sulcke wyse behoort te handelen, als de Moderateurs om hare opinien te verbreyden. Want sy meenen datmen voor eerst vande verschillighe poincten wat sal toegheven, ende de partyen wat inruymen, op datmen in toecomende tydt zyn slach te beter waerneeme, ende der valscher Leeraers listicheydt te bequamelycker ontdekke. Voorwaer eenen menschelycken voorflach: Dewelcke soo se eenichsins inde Politie mach plaets hebben, inde Ghemeynte Godts nochtans gantschelyck niet: Den reghel des Apostels staet vast: Men moet geen quaet doen, op datter goet uytcome. De Heere Christus heeft zyn Discipulen wel ghe-

gheleerd, datse voorzichtig sullen zyn als Serpentes, maer daer beneffens heeft hy haer bevolen, eenvoudich te zyn als Duyven. Doch dit en comt niet over een met de Christelycke eenvoudicheyt, die rondt en recht uyt gaet, hebbende haer oogemerck alleen op de eere Gods, verbreydinge der Waerheydt, stichtinge der Gemeynthe, ende der menschen salicheydt. Een voorflach oock die de Waerheydt schadelyck is: Want wat is dit de Waerheydt te verlaten om de selve te bequameleycker weder te cryghen? Vanden rechten wech af te wycken, om op den selven te lichtelycker weder te keeren? Begintmen te glyden, men raect haest vande planck. Wordt een schakel losgemaect, de heele keten valt ter neder. Wort een steen uyt de muire gebroken, de reste sal lichtelycken volgen. Alsmen begint te parlementeren, seytmen, soo is de Stadt half gewonnen, ende wat volchter gemeenlyk op, anders als de overleveringe van de Stadt? Waer toe sal dan dit Verding tusschen de waerachtige ende valsche leere dienen? Om de Waerheydt te verlaten, ende over te geven, op dat wy by onse vleeschelycke ruste blyven? Dat moet immiers verre zyn. Ende wie sal ons verseeckeren dat wy in toecomenden tydt sulke gelegentheydt alsmen voor geeft sullen connen becomen? De valsche leeraers, tot haer voordeel genomen hebbende, soo veel alsmen haer soude mogen toegeven, sullen in volgenden tydt noch andere Articulen voort brengen, ende den lieden soecken in te scherpen. Ende om de selve te bequameleycker in te voeren wederom van nieuwe Moderatie sprecken: Dan salmen wederom ofte in onruste moeten geraecken, soo men sich daer tegen set: Ofte nae haeren wille modereren ende toegeven als voren geschiedt is, soo men Vrede wil behouden.

Al waer men dan wederom, soo veel alsmen toegeven sal, vande Leere der Waerheydt sal verliezen. Ende waer sal dan eyndelyck de Waerheydt blyven? Datmen meenen soude datmen als dan beter sal staende connen blyven als te voren, dat is maer ydelheyt.

Want alsmen begint te wycken, soo ist haest gedaen: Men wyckt altydt meer en meer achterwaert; Ende waerom salmen doch alsdan de moderatie minder aennemen als te voren? Syn dan de laetste Articulen meer Waerheydt als de eerste? oft heeft God eenige Articulen zyner Waerheydt gelaten in onse goetduncken, om daer van te dispensereren na onse gevallen, eenige niet? Zyn de Articulen daer over men modereren wil, plantingen Gods, of der menschen? zyn 't plantingen van menschen, laetse uytgeroeyt worden: Zyn 't plantingen Gods, soo laetse staen, ende tot zyner eeren wyt uytgebreyt, ende diese willen uytroeyen vanden Wynberch des Heeren, met ernst afgekeerdt worden. Doch genomen, men dede

dede gelyck fy voorlaen, men gawe wat toe in eenige articulen, ende men bleve daer staen, sonder yet meer te willen inruymen, wat salder dan gewonnen zyn? Wat sal de eerste Moderatie helpen, als men even wel inde oude onruste sal blijven? Doet hier noch by, twelck wel het swaerste is, dat te bevreesen staet, dat Godt de Heere dese verlatinge ende krenckinge van zyne waerheyt, met meerder blindtheyt ende dwalingen sal straffen. Hy is Jalours voor zyne eere, ende yverich voor zyne waerheyt: Hy heeft bevolen datmen tot zyn woort (twelck de waerheyt is) noch toe sal doen, noch afdoen. En meenen wy dat hy sulck een lichtveerdich verdingh van zyne waerheyt ongestraft sal laeten? Hoe souden wy sulcx, als hy rekenschap van ons quam eyschen, voor zyn hooge Majesteyt kunnen verantwoorden? Sullen wy het pont dat hy ons vertrouwt heeft, inde aerde begraven, op dat wy voor trouloose dienstknechten gescholden worden? Seggen wy, het is maer een weynich dat wy hebben laeten vallen, sal hy niet antwoorden, soo veel te lichter was het voor u om te bewaeren? Sal hy ons niet bestraffen dat wy weynich oordeelen, 't geene hy ons in zyn woort geopenbaert heeft, ende 't welc zyne eere betreft, ende zyne werckingen int stuck van onse salicheyt? Ende oft het maer weynich waer, soo moeten wy doch gedencken, dat hy ons bevolen heeft, oock in het weynige getrouwe te zyn, daerom sal hy segghen tot zynen goeden knecht: (a) Ey ghy goede ende getrouwe knecht, om dat ghy in het weynige zyt getrouw geweest, soo sal ick u over veele setten. Wie zyn wy dan, dat wy ons souden vermeten vande saecken des Heeren verdingh te maecten nae onse goetduncken? Waer heeft hy ons sulcx veroorloft? Laet ons dan toesien dat wy in desen deele, niet anders en doen als ons van Gode in zyn Heylig woort is toegelaten, op dat wy niet t'eeniger tyt bevonden worden swaerlyck tegen hem, ende ons opgeleyde ampt te sondigen.

De tweede reden is: Want daer geen ander Vrede inde Kercke Godes te beraemen is, dan die ryft uyt de eendrachtige toestemminge inde H. waerheyt: alsoo dat, al wildemen schoon foodanige moderatie byder handt nemen, als onse Moderateurs ons voorstellen, het nochtans geensins practicabel en is. Want wat een yeder verstaet in consciencie de waerheyt te wesen, dat sal hy andere willen leeren ende wysmaecken. De rechtghevoelende en sullen niet moghen noch willen nae laeten haere waerheydt te verkondighen, soo sullen oock de teghenstrydighe valsche leeraers haere opinien: oft immers sullen sy voorghieven dat zyt niet en moghen onderlaeten, soo men haer slechts eenighe vryheyt geeft. Wat

vre

(a) Matth. 25. 21.

vrede kan daer wesen daer een yder Partye zyn meeninge tegen d'ander op het sterckste dryft? Segt ghy dat men d'een Partye of d'ander den mont zal stoppen? Soo en handelt ghy niet bescheydelyck, maer partydelyck: Want daer ghy verstaet dat beyde Partyen lydelyc zyn, onderdruckt ghy d'een meer als d'ander, twelk een yeder lichtelycken kan sien onbillick te wesen: Waer over de verdruckte Partye sich niet recht sal hebben te beclaghen. Segt gy dat die onderdruckte Partye niet lydelyc en is, Soo en handelt gy niet by forme van accommodatie ende Moderatie, maar van vonnisse. Waer mede ghy al u ydel voorgheven van Moderatie gantsch om verre worpt: Seght ghy men sal beyde Partyen bedwingen ende den mont snoeren, soo arbeydt ghy te vergeefs. Want doet vry u beste, ghy sult het daer toe niet brengen. Brenght ghy de huychelaers daer toe, die alleen op haar eyghen profyt ende ghemack sien, ende daerom ghelyck de Weer-haen, ende het riet met alle winden waeyen: Aende ghetrouwe Dienaeren Christi, en sult gy het doch niet vercrygen, also sy weten datse voor Gode hare consciencie syyver moeten behouden: Het wilden de Over-priesteren der Joden om vredes wille den Apostelen bedwingen, datse niet meer en souden spreken in den name Jesu, maer sy kregen van hen dese rechtveerdighe antwoorde: (a) Oordeelt ghy of het voor God recht sy u meer te hooren dan God: Want wy connen niet laten dat wy niet spreken en souden wat wy ghesien en gehoort hebben. Soo sullen de rechtgevoelende oock moghen antwoorden, wy en connen niet nae laeten, te vercondighen het ghene dat ons God in zyn H. Woordt geopenbaert heeft. Men vindt oock sommighe valsche Leeraers soo hertneckich datse om geenderley oorfaake en willen naelaten hare valsche leeringhen te stroeyen: Andere so gheveynst ende listich, dat, of se al schoon belooft hebben dit ofte dat te verswygen, t'felve nochtans of int heymelyck hier ende daer de luyden in scherpen of voor een wyl tydts verweghen hebbende, naederhandt wederom voor den dach haelen: Daerom salmen haer in de Kercken moeten dulden, ende alsoo occasie gheven om haer meeninge te verbreyden, wat salder anders als confusie ende verwerringe uyt connen ontsaen?

Dat men meent men sal eenighe nieuwe Articulen uyt generale ende dubbelsinnige manieren van spreken t'samen stellen, nae dewelke de Predicanten haer Predicatie sullen moeten richten, ende daermede de *Vrede* maken, dat is oock ydelheydt: Want beneffens dat daer onder de valscheydt soo wescan worden bedekt als de waarheydt, t'welck de vrome Dienaeren, die voor de zielen der Menschen moeten waecken,

niet

(a) Act. IV. 19. 20.

niet en moghen toe staen, soo false een yeder partye tot zyn voordeel ende verdediginghe van zyne meeninghe soeken te trecken, Waer over de disputen immers soo groot fullen worden, als de voorgaende gheweest zyn: 'T welck seer wel aengemerckt heeft den voorlichtigen ende Moderaten *Philippus Melancthon*, waer over hy in zyn Brief aenden *Cardinael Granvelle* aldus schryft: „ Salmen nieuwe articulen maken die sus of „ so connen ghedraeyt worden, die de verschillen niet grondelyck wech en nemen, maer alleen bewimpelen, dese sulen noch veel grooter scheuringhen maken. Want een yeder partye false trecken om zyn sake te bevestighen, ende d'een false anders duyden als d'ander. Daerom is het kinderlyck ende den verstandighen mannen inde kerke Godes onbetamellyck so te spelen met dubbelsinnicheden.

Wederom in zyn verclaringhe over het vyfde Capittel *Matthei*. „ Men moet niet meenen dat de *Sopbisten* vreedsaem zyn die de Religions verschillen door dubbelsinnighe woorden ende buychsamen vereeninghe willen Modereren ende accorderen. Als ghedaen heeft het *Synodus* van *Syrmien*, 't welck gheloofd heeft dat door desen raet de verschillende Kercken weder souden connen te samen ghevoecht werden: Indien uyt het *Symbolum* van *Niceen* wierde uytghenomen het woort *a* HOMOUSION ende het generale woort *b* HOMOIION weder inghevoecht. Want dit tweesinnich formulier, ende als een schoe passende tot bey de voeten, heeft, het verschil geensins wechghenomen, maer de tweedrachten vermeerdert. Onse tyden ('t welck te beclagen is) hebben niet weynich exempelen van foodanige raetgevinghe ende uytcoemsten gheseen: Ghelyk als wanneer het *Interim* is voortghebragt.

Dit is het oordeel *Melancthonis* aengaende de ydelheyt ende vruchteloosicheyt van foodanighe dubbelsinnighe articulen ende gheveynsde Moderatien. De ervarentheydt leert oock het selve tot onsen tyden overvloedelyck ghenoech. Siet hoe de *David-Ioristen*, *Nicolaiten*, *Frankisten*, *Cornbertisten*, ende allerley Libertynsche gheesten, alle te ghelyck van vrede, liefde, verdraechsaemheyt etc. dagelycx veel roepen: Ende ondertusschen hoe verwert dat sy spreken, hoe confuselyck datse loopen, d'een sus, d'ander so, d'een hier, d'ander ginswerts, dryvende menigherley opinien, d'een tegen den anderen: zynde ganschelyck ghelyck de vossen *Samjons*, dewelcke met de steerten aen malcanderen ghebonden zynde, met de hoofden elck zyns weechs liepen, omme het kooren der *Philisten* in brandt te steecken. Alsoo ist oock dat die gheesten verscheyden opinien dryvende alle gelyck nochtans in

(a) Eenwesig.

(b) Gelyk.

in defen accorderen, datse de Kerke foecken te beroeren, ende het coorn, twelck opwast, op den acker des Heeren, met haer verkeerde argueringe onder den schyn van liefde te vernielen. Derhalven en isst niet anders dan ydelheyt watten in dese saecke by der handt neemt: Men moet in Godes saecke recht ende eenvoudich doorgaen: Plaesteren wy den muer met loofen kalck, hy en sal niet bestaan: De calck sal afvallen, ende den muer sal omgeworpen worden, ende wy fullen den Toorn des Heeren met onse trouloosheydt, ons selven over den hals halen.

Dus veel aengaende het eerste, namelyck Moderatie tusschen ware ende valsche leere int gemeen.

PANTANECHOMENUS.

Gy doet ons geen vermaak met die oude baazen t'elkens op het Tooneel te voeren. Ik spreek liever met de Levende dan dat ik de Dooden zoude vragen.

PHILALETHES.

Dat verwondert my niet, om dat gy de Dooden genoegsaam alle tegen u hebt: en daar in hebt gy het klaarste blyk uwer afwykinge van de gevoelens der Hervormers en der gene die naaft op dezelve gevolgt zyn, en onzer aanklevinge aan dezelve; en om dit doorflaande voor het oog te stellen, is het, dat wy die oude Helden, die de oorlogen des Heeren kenden, te voorschyn brengen.

PANTANECHOMENUS.

Zeg liever dat gy die spreken laat, om den gemeenen Man in te boezemen, dat wy een andere Leere leeren dan die Oude Lieden, die nu rusten, gedaan hebben, om ons zoo by 't gemeen verdagt en haatelyk te maaken, dat niet Christelyk, veel min Broederlyk is. De liefde denkt geen quaadt; het was u plicht, alles in de beste vouw te slaan, zoo veel meer dewyl gy weet dat ons gevoelen van alle reeden niet ontbloot is.

PHI-

PHILALETHES.

Zoo wy de Gemeente waarfchouwen, doen wy dat onze plicht en Ampt vereifchen; en dat wy u in het vriendelyke onderrechten, is niet liefdeloos, alzo min, als wanneer wy uwe uitgeblazene kaars aan het licht, dat wy door Gods genade hebben, zochten te ontfteeken. Hebt gy zwarigheden tegen de gerecipieerde Leer, wy willen die gaarne hooren: en als wy u toonen, hoe de oude Leeraars dezelve wel opgelost hebben, kunt gy zien, dat wy geen Menfchen zyn die voor onze eige en byzondere Sentimenten ftryden, gelyk ik hoore dat zommige thans voorwenden, die 't verval, dat zedert omtrent den jare 1660. in de leere is ingeflopen, voor regtzinnigheid uitventen; daarom doe ik *Doctor Voetius* voor my antwoorden.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer, daar zyn redenen genoeg voor ons gevoelen, en gy zult ons zoo gemakkelyk uit onze tweede fterkte niet dryven, als gy mogelyk denkt ons, met het gezach van *Doctor Voetius*, uit de eerfte gejaagt te hebben. De Natuurlyke Godgeleertheid maakt het stellen van zulk een Middelkennis in Godt noodzakelyk, zoo wel als de gezonde Reeden. Want, zoo het met de voorzigtigheid en wysheid overeenkomt, niets te ondernemen, dan naa vooraf wel doorzien te hebben de middelen, die bekwaam zyn, om zyn voorgestelde oogmerk te bereiken, en voorzien te hebben, wat 'er uit het gebruik van dit of dat middel, in deze of die gelegenheid, zal volgen of niet volgen: zoo mag men den volmaakt wyzen Godt van zulk een kennis niet berooven, door dewelke hy, voor alle befluit of bepaling zyner wille, weet, door welke middelen hy, behoudens de vryheyd der redelyke fchepfelen, in dezelve zyn oogmerk bereiken kan of niet.

X

Doctor

Doffor VOETIUS.

Zulk een Middelkennis zoude in de Menschen een uitmun-
tende wysheid en volmaaktheid zyn, maar die te gelyk aan-
wyft derzelve onvolmaaktheid, als schezelen die in hun
worden zyn en wercken van een ander afhangen. Want de
Menschen kennen te voren door gebruik van naarstigheid, wat
daar of daar uit volgen zal, zoo zy de zaake dus of zoo be-
ginnen, om geen middelen, die weinig ter verkryging van
het einde dienstig zyn zouden, te beramen of aan te wenden,
en hoe zy dit naarstiger en naukeuriger doen, zoo veel wy-
fer worden sy by anderen te regt gehouden. Maar daar in
is alreede hunlieder onvolmaaktheid, dat sy middelen moe-
ten uitvinden die tot hunne oogmerken gepast zyn, maar die
middelen, welke sy willen, niet gepast daar toe kunnen ma-
ken. Zullen wy dan hier Godt by ellendige Menschjens gaan
vergelijken, en den aldervolmaaktesten Schepper by onvol-
maakte schezelen? Daar hy, die wegens zyne alwetentheid
zig niet behoefte te vermoejen, om door een langen arbeid
en noestige beschouwinge iets te kennen, ook wegens syne al-
machtigheid niet behoefte te schroomen, dat hy een middel
zouden beramen tot syn voorgestelde oogmerk niet genoeg
bequaam; om dat hy de middelen, hoe feer ook in schyn laag
en verachtzaam, als hy die beraamt, bequaam, verheven,
sterk en krachtig maakt, om de hoogten der wereld ter neder
te werpen, en al wat zig, met een ydele verbeelding van ei-
gen wysheid, waardigheid, kracht en deugd, tegen Godt en
de zaak van Godt verheft. En zullen wy hem verbinden,
om de natuur der middelen te toetsen, voor dat hy iets wyf-
felyk besluite, die ook middelen van een tegenstrydige natuur
aanwendt om tegenstrydige eindens te bereiken, niet anders
dan of hy door water verhitte en door vuur verkoelde? Hy
is het die uit de duisternis het licht voortbrengt, hy is het
die de sonden, welke uit haar natuur tot de helle en verdoe-
menis, leiden, tot gelegentheden maakt om de zaligheid der
uitverkorenen te bevorderen, en derselver dorre ziel in de
oeffening van geloof hoop en liefde vruchtbaar te maaken;
niet anders dan gelyk men de niet genoeg vrugtbare landen
met drek en vuiligheid mest, om overvloediger vrugten van
allerley soort voort te brengen.

PANTANECHOMENUS.

Daar is een voorwerp van de Middelkennis, waar
uit volgen moet dat 'er ook een Middelkennis zy:
om dat het nodig is dat Godt alle kennelyke voor-
werpen door eenige kennis kendt, of anders zoude
men

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 301

men Godt een onkunde van eenige kennelyke voorwerpen toeschryven moeten. Dat 'er nu zulk een voorwerp zy, blykt, om dat 'er zulke dingen zyn, die meer dan mogelyk zyn, welke mogelyke dingen alleen onder Gods natuurlyke kennisse behooren, en nochtans min dan zeeker toekomende zyn, welke zeeker toekomende dingen alleen tot Gods vrye kennisse behooren. Want zulke, meer dan mogelyke, en min dan zeeker toekomende dingen, zyn alle die zaaken, die onder voorwaarde van iets anders toekomende zyn; gelyk wat het reedelyk schepzel doen of niet doen zoude als het in zodanige omftandigheden quam. Welker kennisse nog tot de natuurlyke, nog tot de vrye kennisse Gods behoorende, zoo moet volgen, dat zy door deze Middelenkennisse van Godt gekend worden, ten zy men Godt de kennis van alle kennelyke voorwerpen onttrekke.

Doct^r V O E T I U S.

Zoo men iets doen wil, moet men niet zeggen, maar ons eerst bewyfen, dat 'er voor alle besluit Gods zodanig een kennelyk voorwerp zy; en men moet ons de oorzaaken opegeeven, buiten het besluit van Godt, door welker kracht en uitwerkinge iets dat enkel mogelyk is uit den staat syner mogelykheid tot eenigerhande toekomstigheid kan gebragt worden. ——— Daar zyn dan geen dingen die onder voorwaarde toekomstig zyn, welke een bysonder en nieuw voorwerp van Gods kennisse uitmaken: maar men moet daar van, volgens de waarheid, aldus gevoelen. *Eerst* zulke toekomende dingen, welke aan een voorwaarde hangen, in welke de voorwaarde en het gevolg wezendlyk en noodzakelyk aan elkander verbonden zyn, zoo dat dat verband syne noodzake hebbe in de eerste en gemeene beginzelen, die uit derzelve vormelyke reeden eerst, door zigh zelve, en in alles noodig zyn, gelyk twee maal twee is vier, of zoo uit een steen een Mensch word die zal redelyk zyn, welke dingen een onveranderlyke noodzakelykheid hebben buiten het besluit Gods, die kent Godt door syne natuurlyke Kennisse: maar dit zyn geen gebeurlyke dingen die onder eenige voorwaarde toekomende zyn, maar noodzakelyke dingen: om dat, hoewel het gebeurlyk en vry is, in opzigt van de Goddelyke wil, dat 'er een Mensch worde, dit evenwel eenvoudig noodzaakelyk is,

zoo 'er een Mensch worde dat die reedelyk zy: en hier over is tuffchen ons en de wederpartye geen verfchil. *Ten anderen*, zulke voorwaardelyk toekomende dingen, waar in de voorwaarde en 'het gevolg uit haar natuur alleen toevallig, maar wegens het befluit van Godt, door een van buiten komend opzigt, noodzakelyk aan elkanderen verbonden zyn, gelyk meeft in die Schriftuur-plaatfen welke de *Hypothetici* hier toe plegen by te brengen; die kent God naa fyn befluit, door de kennis des gezichtes; om dat van al het mogelyke niets, op welken wyze 't zy, toekomende kan zyn dan door het befluit Gods. ——— Ja wat meer is, wy breiden dit ook uit tot die gebeurlyk toekomende dingen, welke uit eep inwendig en natuurlyk beginsel, maar 't welk verhinderd kan worden, een natuurlyke, maar niet geheel onveranderlyke, noodzakelykheid hebben; gelyk als, zoo 't vuur is, fal 't branden; nademaal het niet en brande in den Babylonifchen oven; zoo 't yzer is, zal 't in het water zinken; om dat het in Elifa's tyd gedreven heeft; en Godt, gelyk daar, zoo ook in duizend andere plaatfen, zoo hy wilde, dus konde medewerken met het vuur, met het yzer en andere zwaare lichamen. Als dan defe onder voorwaarde toekomftige dingen op deze wyfe tot de twee Gemeenlyk aangenomene zoorten der Goddelyke kenniffe gebragt worden, zoo is 'er geen derde voorwerp voor de Goddelyke kenniffe overig, om het welke men een derde zoort, ofte Middelkenniffe in Godt zoude moeten ftellen.

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer gy zoud my plaazier doen met *Voetius* aan een zyde te leggen, en my pertinent te antwoorden op de bewyzen die ik u voorftel. Want ik ben nog niet uitgeput. Daar is in die voorwaardelyk toekomende dingen, voor alle bepaalinge van Gods wil, een bepaalde waarheid: zoo moet 'er ook een Middelkenniffe van Godt zyn door welke hy die waarheid kent. Het gevolg zult gy niet ontkennen; zoo zal 't op de eerfte voorftel aankomen, en die bewys ik hier uit; om dat het een zekere regel by de Redeneerkundige is, dat van twee tegenftrydige ftellingen de eene altyd waar, en die daar tegen overftaat altyd valfch is. By voorbeeld: het zyn twee tegenftrydige ftellingen, Petrus in zulke omftandigheden

heden gestelt, zal zynen Heer verlochenen, en Petrus in zulke omstandigheden gestelt zal zynen Heer niet verlochenen. Een van deze twee moet altyd waar zyn: en dus moet zy waar zyn voor alle besluit van Godt. Nademaal Godt nu weet al wat waar is, zoo weet hy dit ook, voor alle besluit, niet als mogelijk, maar als een bepaalde waarheid, en dus door geen natuurlyke kennis, die alleen omtrent de mogelyke dingen verkeert, nog door geen vrye kennis, die achter het besluit volgt, maar 't moet door zyne Middelenkennis gekend worden.

PHILALETHES.

Myn Heer, ik weet niet waarom gy zoo veel tegen *Voetius* hebt, daar uw naam ons een zeer inschikkelyk Man spellet. Gy stelt my niets voor, of het is by hem zeer volledig opgelost. Maar wilt gy het met zyne eige woorden niet hooren, ik wil het wel met andere zeggen, maar de zaak zal op het zelve uitkomen. Ik moet u dan op uwe laatste bewysreeden antwoorden, dat gy dien regel der Redeneerkundigen zeer misbruikt: om dat het wel waar is, dat van tegenstrydige dingen, welker eene bepaalt is, eene altyd waar is, en de daar tegen overstaande niet waar is; maar dat dit zoo niet is met stellingen welker geene van beiden bepaalt is, welker geene van beiden daarom waar ofte onwaar is. Nu zoo was het met die stellingen, Petrus zal zynen Heer verlochenen, en Petrus zal hem niet verlochenen, voor het bepalende besluit van Godt, wanneer nog niets bepaalt is, zelfs niet of 'er een Petrus zyn zal. Zoo Godt nu voor zyn besluit, naa onze manier van spreken, de waarheid kent van dit gebeurlyke, zoo kent hy dit alleen, dat 'er niet bepaalt is dat 'er een Petrus zyn zal, veel min wat hy in zulke omstandigheid doen of niet doen zal: om dat 'er geen bepalinge van gebeurlyke dingen is, dan

dan die, welke door het bepalend besluit geschied is. Waar uit gy dan zien kunt, dat uwe Middelniffie hier geheel niet te pas komt.

PANTANEHOMENUS.

Hoe, myn Heer! zou God voor zyn besluit niet weeten wat waar of niet waar is? daar hy in de kennis van zig zelve alle mogelyke dingen befchouwt; waar uit immers volgen moet, dat hy ook kent zodanigen vrywerkend reedelyk fchepzel, en wat zulk fchepzel in alle omftandigheden zoude kunnen werken door dezelfs vryheid, volgens welke het mede het tegendeel zoude kunnen werken; voor en aeer hy bepaalt door zyn besluit, hoe het in die omftandigheden door zyne medewerkinge werken zal.

PHILALETHES.

Hoe, myn Heer! zou Godt door de volmaakteheid van zyne Natuur in zig zelve kennen alle mogelyke dingen buiten hem; en zou hy kennen wat een vrywerkend fchepzel in zulke of zulke omftandigheden zou kunnen werken, en zoude Hy in die volmaakte kennis van zig zelve niet veel eerder kennen, wat zyne eigene Wil in en door het fchepzel in zodanige omftandigheden zal willen werken? of zoude hy eerder kennen de wilsbepaling van dat vrywerkende fchepzel, dan de bepaling van zyn eigen wil omtrent dat fchepzel; dat in geenerley opzigt is of zyn zal, dan door de bepaling van zynen Goddeliken wil. Uit welke abfurditeiten volgen moet, dat Gods kenniffe omtrent de waarheid der mogelyke dingen niet vloeit uit de kenniffe der mogelyke vryheid die hy zyn fchepzel geeven kan, want dan zoude Godt 't geen hy kent niet uit hem zelve kennen, maar zyne kennis uit het fchepzel als een oorzaak ontfangen; maar dat die kennis geheel en al vloeit uit de bepaling van zyn Wil, die alleen de oor-

oorzaak van alle bepalingen is, want anders zouden 'er oorzaken zyn, die als zodanige een weezen in zig zelve hadden buiten Godt, en onafhankelyk van Godt: van hoedanige oorzaken dan Godt ook nooit, zelfs door geen Middelkennis, de uitwerkingen zoude kunnen weeten dan by bloote giffinge; en dat zal, zoo ik meen, uwlied *Moroete* of zeedelyke kennisse zyn.

PANTANECHOMENUS.

Indien dat zoo is, als gy zegt, zoo legt de geheele vryheid van het reedelyk schepzel; en zoo Gods wil te voren bepaalt heeft alles wat dat schepzel in alle omstandigheden werken zal, en Godt dit niet anders weet, dan om dat hy het zoo van eeuwigheid heeft gewilt, zoo en kan, by voorbeeld, Petrus in die omstandigheid niets anders doen dan zynen Heer verlochenen. Nu weet gy wat yffelyke gevolgen daar uit kunnen worden afgeleidt. Daar door zulk een Middelkennisse in Godt te stellen, zyne eeuwige voorwetenschap, en het besluit Gods, mitsgaders zyne voorzienige medewerkinge, op een zeer gemakelyke wyse met de vryheid van het reedelyke schepzel zyn over een te brengen.

PHILALETHES.

Dit kan ik, en veele met my, nog niet zien, en het is niet dan een ydel voorgeeven. Want stel eens, dat Godt door zulken Middelkennisse voorzien hebbe, dat Petrus, in zodanige omstandigheden gestelt, zynen Heere verlochenen zal. Kan Petrus dan wel anders doen? Zoo jaa, dan is die Middelkennis feilbaar en Gode onwaardig, als die met zyne on-eindige volmaaktheid en onafhankelykheid strydig is. Zoo neen, dan is Petrus niet meer vry door de Middelkennis, dan hy zyn zoude zoo God wist wat Petrus doen zoude door den Wil van Gods besluit;

door welken Wil ook de vryheid van het reedelyke scepzel in het minste niet gekreukt word, als wy die vryheid maar stellen in een reedelyk welgeval- len, waar in zy ook moet gestelt worden, en hoe- danige is de vryheid der gelukzalige Engelen, die met zulk een welgevallen en blydschap in het goed doen niets anders doen kunnen dan het goede; en die vryheid niet stellen in zulk een onverschilligheid, waar door het reedelyk scepzel, wanneer alles daar gestelt is wat 'er noodig is om te werken, nog wer- ken kan ofte niet naa zyn eigen vrye welbehagen; hoedanigen eigenwillige vryheid met de afhankelyk- heid van het scepzel, en de onafhankelykheid van Godt, niet is over een te brengen. Eindelyk het zy zoo, dat ons vernuft niet toereikt, om te bepa- len, hoe men de vryheid van het reedelyk scepzel, met de onfeilbaarheid der Goddelyke wetenschap omtrent deszelfs gebeurlyke werkingen, uit zynen bepaalden wille en vast besluit, overeenbrengen zal; is het dan niet veel reedelyker, dat wy ons zelve slaaven van Godt maaken, dan dat wy Gods ken- nisse doen afhangen van de hoogte onzer vryheid, en met den Wysgeer zeggen, *dewyl ik de beweging der Zee niet kan bevatten, dat die my bevatte?* De Hoog- verlichte Apostel vond in de wege Gods *ondoorgron- delykheden en onnaspeurlykheden*; en een Godvrugtig gemoed wil liever Gode daar van de eere geeven, en zyn onverstand belyden, dan meesterachtig oor- deelen over hem die volmaakt is in wetenschappen. *Adquiescit pio mens non in evidentia veritatis introspectæ, sed in altitudine veritatis occultæ.*

PANTANECHOMENUS

Philalethes, ik haate uwe eenzydigheid, en het gebrek van oprechtigheid, dat ik in u bespeur. Gy kunt in andere dragen dat gy in ons niet wilt dragen. Gy weet immers zoo wel als ik, dat 'er Godgeleer- den

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 327

den zyn geweest, die vast stelden, dat de Middelenkennis in Godt, onder zekere bepalingen, moet toegestaan worden; en ik behoeve u der zelve namen niet te noemen. Dogh dewyl die gedragen zyn, en gy het in dezelve draagt, willen wy ook in dit gevoelen gedragen zyn. Het is de grond van ons geheel *Systema*, daarom konnen wy dit gevoelen niet laten vallen; wilt gy ons daarom niet tolereren, wy zullen u mede niet tolereren.

PHILALETHES.

Ik heb nooit een slaaf willen zyn van eenig Leeraar, dat ik myn gevoelenzoude hebben willen temperen naa het zyne, zoo ik niet duidelyk bespeurde, dat zyn gevoelen met het Woord Gods en de Analogie van ons Christelyk geloof overeenstemde. Ik haat zoo zeer als iemand het zweeren in de woorden van zyn Meester, mitsgaders alle partydigheid, die door onze verdorventheid ons zoo ligt bekruipt, om te zeggen, ik ben Pauli, ik ben Apollos, ik ben Cephē, ik ben Christi. Doch ik ben zeer verzeekert, hoe zeer gy u vermeet om regtzinnige Leeraars te konnen bybrengen, die een soort van Middelenkennis in Godt zouden gestelt hebben, dat gy 'er *geen één* zult konnen noemen die Godt door zulk een Middelenkennis van zyne Natuurlyke of Vrye kennis ofte wel die beide beroofde, door het stellen van een Moreele kennis, welke niet meer is dan een conjectureele kennis, door welke Godt van achteren leert en verzeekert word; gelyk gylieden doet, tot schande van de Reformatie, jaa van het geheele Christendom, en om de Jezuiten den mond te openen, die, hoe misselyke begrippen zy ook van Gods natuurlyke en Vrye kennis hadden, om welke zy ook hare Middelenkennis verciert hebben, nochtans altyd gestelt hebben dat Gods Kennisse in allen opzichte al-

328 E X A M E N V A N H E T
derzeekerft en onfeilbaar was, dat de Socinianen al-
leen ontkennen.

P A N T A N E C H O M E N U S.

Dit is evenwel waar, dat de Profefloren FRANCIS-
CUS GOMARUS en ANTONIUS WALÆUS, welke nie-
mand van onregtzinnigheid en vermenging met de
Remonstranten verdenken kan, die stelling van de
Middelkenniffe Gods, onder zekere bepaalingen,
hebben aangenomen. De eerste in zyne *Disputatie*
over de Goddelyke Voorverordinerige der Menschen, wel-
ke is te vinden *Diff. Theol. X.* en aldaar §. XXX. en
XXXI. De andere in zyne *Loci Communes, Loco da*
Deo, Sect. de Scientia Dei; en *Loco de Peccato, Sect.*
de Actuali Dei Providentia. En niemand heeft het de-
ze Mannen kwalyk afgemenen: dewyl zy door hun-
ne bepaalingen zorge droegen, dat men geen mis-
bruik van die leere eener Middelkenniffe in Godt
maakte omtrent de oorzaken der verkiezinge; en
omtrent de hoedarfigheid van de werkinge der gena-
de Gods in de bekeeringe der uitverkorenen: en de-
wyl zy met het stellen van zodanigen Middelkenniffe
een bekwaamen wegh vonden om de onveranderlyk-
heid van Gods besluit vast te stellen; en om te verk-
klaren hoe Godt de oorzaak der Sonde niet en is.

P H I L A L E T H E S.

Myn Heer, ik heb die Schriften van GOMARUS
en WALÆUS over deze materie ook gelezen: maar
ik oordeel, dat men Gomarus verongelykt, als men-
denzelven dit gevoelen toedicht: dat ik by het lee-
zen en herlezen van dat *disput.* §. XXIII-XXXVIII.
nog niet heb kunnen vinden, gelyk meer andere met
my het daar ook niet vinden kunnen; terwyl zy zien,
dat hy daar, handelende van de *Voorwerpen* der God-
delyke Voorverordinerige, in onderscheidinge van
de

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 329

de *Onderwerpen* welke Voorverordineert zyn; stelt, dat aan Godts wetenschap als *Objecta*, als *Voorwerpen*, voorgekomen zyn alle mogelyke dingen, met alle derzelver gebeurlyke wyzen en uitkomsten, het zy die uit de ordre en omftandigheden der tweede oorzaaken voortvloejen moesten, het zy die daar uit toevallig voortvloejen konden, welke dingen hy alle door de oneindigheid van zyn natuurlyk verftand kent zonder eenige Middelkennis; en dus ook, zoo hy een mensch, als Adam, fchiep, en hem in zulk een ftaat ftelde, als in welke hy is gefteft geweest, endoor zyne Voorzienigheid zoo omtrent hem werkzaam was als hy werkzaam is geweest, door zyn eigen natuurlyk en oneindig verftand gekent heeft, waar toe die Mensch in zyne vryheid zoude kunnen vervallen; zonder dat Godt dien aangaande nog iets bepaalde door zyn befluit. Maar dat Godt uit alle die mogelyke dingen, welke hy door zyn natuurlyk Verftand kende, vryelyk vooraf bepaalt hebbende alle die Menschen, en alle die dingen, dewelke in der tyd zyn zouden; die voorbepaalde Menschen de *Subjecta*, de *Onderwerpen* van zyne *prædestinatie* ofte Voorverordinering ter zaligheid ofte ter verdoemeniffe zyn. En dus is daar niets in het welk waarlyk een Middelkenniffe medebrengt. En het eenige onderscheid tuffchen die deductie van *Gomarus* en tuffchen ons zoude daar in leggen, dat wy klaarder zeggen, dan hy daar ter plaatfe zegt, dat de werkingen van de reedelyke fchepzelen in zulke ordens verbanden en omftandigheden in welke die van Godt gefteft worden, van Godt gekent worden in hem zelve; als door zyne Goddelyke bepalinge alzo zullende gefchieden indien zy gefchieden zouden.

PANTANECHOMENUS.

Het zy zoo: evenwel dit is zeker dat de *Professor WALEUS* zulk een Middelkenniffe duidelyk gefteft heeft;

heeft; niet anders willende, dan dat men dit gevoelen zuiverde van de dwalingen der Jezuiten, en andere navolgers derzelve, welke die Middelkennis misbruiken. Waarom hyze onder de volgende bepalingen toestemt.

Voor eerst, Dat men die Middelkennisse bepaale tot het quaad der Zonde van het reedelyk Schepzel, waar toe God alleen door een toelatende, en niet door een uitwerkende voorzienigheid, medewerkt. Gelyk hy, by voorbeeld, door die soort van kennisse geweten heeft, indien hy den Mensch Schiep in den staat der regtheid, hem zyne Wet gaf, en overeenkomstig met zyne Heiligheid en de Menschelyke vryheid bestierde, maar de verzoeking des Satans niet verhinderde, dat die Mensch door het misbruik van zyne vryheid vallen zoude: maar dat men die Middelkennis niet uit en strekke tot het goede dat van een vrywerkend Schepzel voortkomen zoude, waar van God alleen door zyne krachtadige werking de eerste uitwerkende oorzaak is.

Ten tweeden, Dat men die Middelkennis bepaale tot de natuurlyke en gemeene werkingen van het Schepzel, en die tot dit leeven behooren, en geenzins uitstrekke tot de geestelyke werkingen en wilsneigingen van het redelyke Schepzel, als of God te voren, zonder zyn besluit, kende, hoe de wil des Menschen zig zelve bepalen zoude in de bekeeringe, ofte hare vryheid gebruiken in het aanneemen of verwerpen der genade: daar het de Pelagiaansgezinde en Jezuiten om te doen is, dewelke meinen dat de Vrye Wil de Genade bepaalt, en niet ter contrarie de Genade den vryen wille, en dat Godt op des Menschen wil alleen zedelykerwyze werkt en niet onwederstandelyk.

Ten derden, Dat die Middelkennis alleen plaats hebbe omtrent byzondere daaden en werkingen van het Schepzel die niet alreede door een gemeenen regel

gel en vaststelling van het besluit bepaalt zyn, by voorbeeld, zoo 'er een Engel uit den Hemel een ander Euangelium predikte, dat die vervloekt zyn zoude; terwyl 'er alreeds een besluit is, dat 'er maar een Euangelium der zaligheid zoude zyn; het welk Godt zeeker weet door de kennis van zyn besluit.

Ten vierden, Dat die ordre en Samenbinding van voorgeziene zaaken niet is uit de werkingen van het Schepzel zelve, maar uit Gods wilsbepalinge en besluit, vermits geen tweede oorzaken, gelyk de Schepzelen zyn, eenige uitwerkelyke kracht hebben, dan alleen uit de Goddelyke vaststellinge en schikkinge; overmits anders iets de oorzaak van zig zelve zoude zyn: daar niets dat in der tyd voorvalt oorzaak van zig zelve is, maar door Gods Voorzienigheid, het zy uitwerkende, het zy toelatende, veroorzaakt word. Zoodanig als nu in der tyd de zaaken van Gods voorzienigheid gewrocht worden, eeven zoo heeft hy die ook van eeuwigheid voorgekent.

Eindelyk, Dat deze Wetenschap, die Middelkennis of voorwaardelyke Kennisse Gods genaamt word, geen byzonder soort van kennisse in Godt is; maar dat zy behoort tot zyne natuurlyke Kennisse, door welke Godt van eeuwigheid geweten heeft alle zaaken, met derzelve mogelyke ordre omstandigheden en wyze van werkinge, indien het hem behaagde dezelve voort te brengen, en met dezelve mede te wercken.

Wat hebt gy dan zoo veel tegen deze Middelkennis, onder behoorlyke bepalingen, en waarom vergelykt gy ons by *Fonsfeca*, *Molina*, *Suarez* en diergelyke? of zoekt gy daar iets anders mede dan ons hatelyk te maaken?

PHILALETHES.

Ik weet dat dit, zoo als gy het opgegeven hebt,
in

in de werken van dien Hoogleraar word gevonden; maar of die dingen van hem behoorlyk overdacht en gekookt zyn twyffele ik zeer. Hoewel my ook invalt wat zyn Zoon *Johannes Walæus*, die zyne werken uitgegeven heeft, in zyne Voorreden aan den Lezer, van dit deel, dat is zyne *Loci Communes*, gezegd heeft, waar uit men weet dat dit is *rudis indigestaque moles*, uit aantéekeningen, stukken ten stollen, naa zyn overlyden, door eene andere hand te zamen gebragt en uitgegeven, en waar op zyne Zoonen *Jan* en *Boudewyn*, by een tweede uitgave hare verbeteringen gemaakt hebben. Daarom dunkt het my geen grond genoeg te hebben, dat men dit voor het waare gevoelen van die Beroemde Man opgevee: en dewyl die zig op *Gomarus* beroept, als die met hem van gelyke gedachten was, en kan ik niet wel denken, dat hy iets anders in dit stuk gevoelde dan *Gomarus*, die zoo niet gevoelde. En dit blykt zelve daar uit; om dat hy deze soort van wetenschap voor geen byzondere soort van wetenschap in Godt houdt, volgens uwe opgegevene *vyfde* bepalinge: en dat hy erkent in de *vierde* bepalinge, dat die ordre en zamenbindinge van voorgeziene zaaken niet is uit de werkinge van het Schepzel zelve, maar uit Gods wilsbepalinge en besluit: zoo dat Godt niet voor zyn besluit, maar alleen door zyn besluit, heeft konnen weten, wat het reedelyke Schepzel in alle omstandigheden doen zoude. Het welke te zamen de géheele Middelkennisse omkeert en wégneemt.

• Voor het overige zyn deze bepalingen, in de *eerste*, *tweede* ende *derde* plaats gemaakt, zoo absurd, dat die een Man, gelyk de *Professor WALÆUS* was, geheel onwaardig zyn. Want hoe! zoude de Middelkennis plaats hebben in het quaad der Zonde, ja de natuurlyke en gemeene werkingen van het Schepzel, en in zulke byzondere daaden en werkingen van het reedelyke Schepzel, die niet afree-

de

de door een gemeenen regel van het besluit anders bepaalt zyn; maar in andere daaden en werkingen van het reedelyke Schepzel geen plaats hebben? Zullen dan die genoemde zaaken, dat is het quaad der zonde, de natuurlyke werkingen van het Schepzel en de byzonderheden die niet door het besluit alreede anders bepaalt zyn, een toekomstigheid hebben, voor en zonder Gods besluit, welke alle de andere zaaken niet en hebben dan uit kracht van Gods besluit? En daar die toekomstigheid eeuwig is, zal 'er dan iets eeuwigs zyn buiten Godt, onafhankelyk van Godt? Dat is, zal 'er een Schepzel zyn dat geen Schepzel is; iets afhankelyks dat onafhankelyk is; iets eindigs dat oneindig is? Waar loopen zulke stellingen heen, Myn Heer! En daarom, al was dit waarlyk *Wakeus* gevoelen geweest, ik zoude het moeten verwerpen als ongerymd, en zoo wederleggen gelyk in dat deel van de *Disputatiën* van *Voetius*, dat gy niet wilt dat ik opleezen zal, pag. 270-273. verstandig en volledig gedaan is, en wel zoo, dat de Hypothetici in 't gemeen, en de Hypothetische algemeene Genadedryvers in het byzonder, het noyt zullen kunnen oplossen.

PANTANECHOMENUS.

Maar myn Heer, gy wederlegt wel onze bewyzen voor de Voorwaardelyke of Middel Kennisse, maar ik wenschte wel dat ik uwe bewyzen tegen dezelve mede eens hoorde, daar mogelyk alzooveel op zal te zeggen vallen als gy op onze bewyzen te zeggen hebt. Want de ondervinding heeft my geleert, dat het gemakkelyker is eens anders Systema om verre te werpen, als zyn eigen op vaste en ontegenspreekelyke gronden te bevestigen.

PHILALETHES.

En als ik geen bewyzen tegen zodanigen Voorwaar-

waardelyken of Middel Kennisse Gods wiste in te brengen, was dan myne zaak nog verloren? Gy weet, *quod affirmanti incumbit probatio*, dat gy uwe stellinge moet waar maken, eer ze kan aangenomen worden: en daar hebt gy lieden nog wat werk aan. Ondertusschen weet ik 'er nog bewyzen genoeg tegen: die gy lieden ook weten kunt, en nog voor ulieder reekening leggen om op te lossen. Maar ik kan u geen beeter bewyzen voorleggen, dan *Doctor VOETIUS*, en *Doctor MACCOVIUS* voor hem, gedaan hebben, en zoo zult gy dan genoodzaakt zyn die Baazen te hooren. Het zoude bespottelyk zyn; dat men oude geëxperimenteerde Soldaten, die veele Actien treffelyk uitgevoerd hebben, afdankte, om met nieuw geworvene benden tegen den Vyand te trekken. Daarom moet *Voetius* nu voor my te Velde.

Doctör VOETIUS.

Ons eerste bewys is; *De onderscheiding der Goddelyke Kennis in een kennis van enkelvoudig verstand en een kennis des gezichtes put de geheele natuur van het kennelyke voorwerp uit: Derhalven zoo is 'er niet eenige middelkennis.* Het gevolg is duidelyk; Zoo moet dan alleen het eerste voorstel bewezen worden, dat ik dus doe. Al wat kennelyk is is in een staat van onmogelykheid, dat een strydigheid zegt om te zyn; of in een staat van mogelykheid, dat zulk een strydigheid niet zegt; of in een staat van zyn, welke volgens de verscheidentheid van het aanzyn wederom driezins kan onderscheiden worden, als een staat van toekomendheid, van tegenwoordigheid en van voorledenheid. Nu, al wat in een staat van onmogelykheid is, daar Godt geen Wezens uit en trekt, en al wat in een staat van mogelykheid is, uit welke Godt veele dingen trekt tot een staat van zyn, dit alles, dat zeer veel is, kent Godt door zyne natuurlyke Kennis, dat in de Kennis van syn enkelvoudig verstand, voor zyn Besluit, om dat 'er tot het kennen van die dingen niet vereischt word dan een volmaakte kennisse van de eigenschap der Almachtigheid, dewelke Gode natuurlyk is. En al wat in een staat van zyn, het zy toekomend, het zy tegenwoordig, het zy voorleden is, dit kent Godt alles naa zyn Besluit, door de Kennis des Gezichtes; om dat niets uit den staat der mogelykheid tot eenige toekomstigheid kan ge-

gebracht worden, dan alleen door Gods besluit: dat de partyen ook niet zullen durven lochenen, en zoo zy al durfden te voren genoeg bewezen is, en in het vervolg nog meer zal bewezen worden.

Het tweede bewys gaat aldus voort: *Alle voorwerp dat niet kennelyk is daar van is geen kennisse in Godt. Maar een voorwaardelyk toekomende zaak is voor alle daad van Gods wil niet kennelyk. Derhalven is daar van geen kennisse by Godt.* De eerste voorstel is buiten tegenspraak: de tweede word aldus bewezen. *Voor eerst*: alle voorwerp dat uit zyn natuur onverschillig is om toekomstig te zyn of niet toekomstig te zyn, of dat niet meer toekomstig is dan niet toekomstig, dat is niet kennelyk als toekomstig. Maar zoodanig is het voorwerp van de middelkennis, dat de partyen niet durven lochenen. Derhalven is het voorwerp van de Middelkennis niet kennelyk als toekomstig. *Nog eens.* Een voorwerp dat door geene noodzakelykheid noodzakelyk is, is ook niet kennelyk. Maar het voorwerp van de Middelkennis is door geen noodzakelykheid noodzakelyk. Derhalven enz. Het tweede voorstel blykt, om dat 'er een tweederley noodzakelykheid zynde, van opvolginge uit de oorzaak der zaak die voorgaat, en van gevolg uit het voorgaande beginzel van een besluit, geen van die beiden in het voorwerp der Middelkennis gevonden word. Niet de noodzakelykheid van opvolginge, om dat die niet over een te brengen is nog staan kan met de gevalligheid van de volgende zaak. Maar die gevalligheid te willen wegneemen is de natuurlyke vryheid van den wil te lochenen, welke niet kan blyven staan als de gevalligheid weggenomen is. Mede niet van gevolg, om dat 'er ter wereld geen beginzel is van onfeilbaarheid, waar uit men zonder gevaar van dwalinge dit besluit kan opmaken: *Derhalven zal dit zyn als de voorwaarde daar is.* *Ten derden*: zulk een voorwerp als door geen waarheid waar is, is ook niet kennelyk. Maar zoodanig is het voorwerp der Middelkennisse. Derhalven, enz. De tweede voorstel word dus bewezen: Daar de eerste waarheid niet in is, nog de tweede waarheid, daar is geen waarheid in. Maar in het voorwerp der Middelkennis is nog de eerste waarheid, nog de tweede waarheid. Derhalven, enz. Niet de eerste waarheid, want die is Godt alleen. Niet de tweede waarheid, om dat sy van de eerste niet en is: by voorbeeld; in dit voorwaardelyk toekomstige; zoo David blyft zal Saul na Kehila komen, met uitsluiting van alle bepalinge der Goddelyke wil, en kan geen tweede waarheid zyn, om dat de bron word toegeftopt, waar door die waarheid zouden konnen vloejen uit de eerste waarheid, zonder welke daar geen tweede Waarheid is. Welke Waarheid door haar eigen licht zoo kennelyk is, dat zy ook onwillige tot hare toestemminge trekt, en zig door geen nevelen van Sophisticatien laat verdui-

duisteren. *Ten vierden*; uit het geen de partyen toestaan mag dus redekavelen. Godt kan voor zyn besluit niet zeeker voorweeten een vrye daad die volstrekt zyn zal; gelyk zy zelve bekennen. Derhalven ook geen vrye daad die voorwaardelyk zyn zal. Ik twyffel niet of dit gevolg zal den partyen belacchelyk schynen, maar het kan met zeer goede reedenen gestaaft worden, ook met voort te gaan van het mindere tot het meerdere. Een vrye daad die alleen voorwaardelyk toekomende is, is minder kennelyk dan die volstrekt toekomende is. Daarom zoo Godt deeze voor zyn besluit niet zeeker voorkennen kan, zoo veel min dan geene, die beswaarlyker gekend word. De voorgaande stelling blykt, om dat een vrye voorwaardelyke daad verder afftaat van de daad, en daarom ook van de Kennelykheid der daad, dewyl alles zoodanig kennelyk is als het met 'er daad is. *Ten vyfden*; het geen in het soort van een toekomende zaak een ding zonder Weefen, een niet is, dat is niet kennelyk, om dat de kennelykheid de manier van het weefen volgt, daar zy in gegrond is; zoo dat niets bepaaldelyk als tegenwoordig, voorleden, of toekomend kan gekend worden, ten zy het zulk een bepaald weefen heeft. Maar het voorwerp van de Middelenkennis is in het soort van een toekomende zaak een ding zonder Weezen, een niet; want daar het hier niet aangemerkt word als tegenwoordig en in zig reeds een bepaalt Weefen hebbende, maar alleen als toekomende en hebbende het weefen in zyn oorzaak, zoo kan 'er voor het besluit Gods nog in den Hemel nog op de Aarde nog in eenigerley ingebeelde ruimtens eenige oorzaak bedacht ofte gevonden worden, waar van het zyn bepaald toekomend Weefen eenigzins hebben zoude. Derhalven is het in 't geheel niet kennelyk. *Ten zesden*; zoo het voorwerp der Middelenkennis eenigzins kennelyk was, zoo moest uit de bevattinge van zulke gezegdens, waar mede dit voorwcrp pleeg uitgesproken te worden, zeekerlyk geweeten konnen worden de toekomstigheid van het geen volgen moet. Maar dit is valsch, om dat een voorwaardelyk gezegde nog iets voorgaande nog iets volgende in weefen stelt, maar alleen een verbandt van deelen die te zamen zouden mogengebeuren, welk verbandt als beide de deelen valsch zyn waar kan zyn, en als beide de deelen waar zyn valsch kan zyn, gelyk de Redenkundige leeren. Zoo nu uit de stelling van het voorgaande zeeker moet gekent worden de stelling van het volgende, zoo moet 'er een noodzaakelyk verbandt tusschen de beyde deelen zyn. Maar in die voorwaardelyke gezegdens, by voorbeeld, soo de Tyriers die wonderen gezien hadden zouden zy zig bekeert hebben, en kan op geenerley wyze een noodzakelyk verbandt zyn, als men alle daad der Goddelyke Wil uitsluit, om dat dat verbandt niet is van de hoogste en volstreckte noodzaakelykheid, die alleen de zaaken die in zig zelve gevallen zyn

op

op een zekere wyse ten aanzien van haar toekomstige weefsel van eeuwigheid bepaalt. Derhalven is dat verband gevallig, feilbaar, en daarom valsch. De partyen trachten wel door behulp van eenige onderscheiding hier uit te komen, maar door een wegh die geheel ontoegankelijk is. Want zy soeken ons door een nieuw en tot nog toe ongehoort verciersel wys te maaken, dat 'er tweederley voorwaardelyke gezegdens zyn; zommige redenkavelende, in welke een formeel en noodzakelyk besluit legt uit kracht van hetgeen voorgaat, waar van de Redeneerkundige spreken; maar andere van een eenvoudig medebestaan en bevestiging van het eene van het andere onder zoodanigen voorwaarde; welke de Redeneerkundige daarom tot nog toe geen naam gegeven hebben: van welke de Jesuit *Becanus*, handelende van de *Kennisse Gods Quaest. 6.* zegt: dat die ten aanzien van haar vorm en wyze onderstellende zyn; maar ten aanzien van den zin evenvelyk met de stellende zyn, in welke de eene eenvoudig van de andere bevestigd wordt: dog dat sy niet te min van beide onderscheiden zyn; van de onderstellende gezegdens, om dat 'er geen noodzakelyk gevolg in is, maar alleen een famenvoeging; van de stellende gezegdens, om dat zy niet iets eenvoudig bevestigen, maar alleen onder voorwaarde. Een wonderlyk soort van gezegdens! Ik denk ook dat de *Hypothetici* geen swarigheid zouden maken, om het gedrocht der Middelkennis te verdedigen, niet alleen de Redeneerkunde maar zelfs ook de Wysgeerte en Godgeleertheid in eenig gedrocht te veranderen. Want wie zou zig dus gemakkelyk laten wys maaken dat de Redeneerkunde, die soo veel eeuwen van de gelukkigste verstanden voor en meest na Aristoteles bearbeydt is, tot nog toe zoo onvolmaakt is gebleven, dat men nu eerst, naa de vinding der Middelkennis, van de *Hypothetici* moet leeren, hoe veel en welke de foorten zyn van de voorwaardelyke gezegdens; daar de zaak zelve duidelyk toont, dat sy in een hoek gejaagt zynde, door de vindinge van dat tweede soort van voorwaardelyke gezegdens ons een Wolk voor de oogen hebben willen dryven, op dat wy se niet meer kennen zouden, die wy nochtans tot haare meerdere beschaming met de glinsterende straalen der waarheid gemakkelyk konnen verdryven. Want voor eerst een medebestaan is noodzakelyk of toevallig, zeker of onzeker, onfeilbaar of feilbaar; want tusschen beide zullen zy geen middelste konnen vinden waarom wy hier uit als een toegestaane waarheid ons bewys zullen nemen. Indien dan het eerste, soo is daar een goed gevolg in, en het volgende word uit het voorgaande te regt besloten, om dat men nooit zal vinden dat hy qualyk redenkavelde die zoo voortgaat. Dog indien het andere, moeten sy belyden, dat daar van geen zee-

kere wetenschap kan zyn, daar geen zekerheid in is. *Nog eens*; is het niet bescpottelyk, te ontkennen dat zulke gezegdens besluitmakende zyn, daar zy die tot voorstellingen maken in de redenering, door welke Godt, uit die voorwaardelyke kennis, komt tot de vaste kennis van zaaken. Want voor eerst, volgens haar begrip, gaat Godt voor alle besluit op dese wyse voort: zoo Petrus in dese omstandigheden van zaaken geroepen word, zal hy in de roeping bewilligen. Dan een vast besluit makende over die voorwaarde, neemt hy op; Maar Petrus zal in die omstandigheden geroepen worden. Daar uit besluit hy dan en verstaat door de kennis des gezichts: Ergo hy sal in de roeping bewilligen. Soo die Sluitreden goed is, zoo heeft de eerste voorstel nu geen eenvoudig medebestaan, maar een noodzakelyk verband van het volgende met het geen voorgaat. Zoo zy dit niet toestaan, maaken zy, dat Godt slechter redeneert dan een Mensch. Doch niet alleen staan in zulke sluitredenen dese voorwaardelyke gezegdens gelyk als de eerste voorstel, het welke genoeg is om de reeden van het gevolg tusschen het voorgaande en volgende te betonen; maar zy grondvesten ook de oorzaak van het volgende zodanig in het voorgaande, dat dit gestelt zynde het gewrocht daar nit onfeilbaar volgen moet. Maar is in dese nieuwe redeneerkunde de natuurlyke eerderheid der oorzaak voor haar gewrochte ook al weggenomen, zoo dat men, van de oorzaak tot het gewrochte voortgaande, daar uit geen gevolg maaken, maar alleen een medebestaan en samenvoeging daar tusschen stellen moge? Men zal de Leerlingen der redeneerkunde in 't vervolg minder moeten quellen, en de Leermeesters zullen haar in 't vervolg niet verzuimen te leeren, dat de samenvoegende en voorwaardelyke gezegdens van een gelyk vermogen zyn. Laatselyk, zoo 'tot het formeren van voorwaardelyke voorstellen alleen vereischt worden medebestaaende deelen, die geen gevolgmakend verband onder zig hebben, zal dan in 't vervolg geen goed Redeneerkundige zyn, die zegt; zoo dat een dier is, zoo is 't een haan, of een ezel. Zoo 't een mensch is, zoo is hy geleerd, of kreupel, of blind, of schoon, of hy schryft, of wandelt, leert, onderwyft, en wat 'er meer zulke byvoegfels of uitwerkingen zyn, die ooit met een Mensch te samen bestaan kunnen? Zoo de stok in den hoek staat is de Hemel rond, zoo is Jan te Romem, of zoo zal de Keizer dansen, en zulke dingen meer.

Maar laat ons nu voortgaan tot het *derde bewys*, dat dusdanig is: *Zoo der een Middelnkennis in Godt was, moest 'er eenige oorzaak zyn door welke kracht de wil in deze of die gelegenheid onfeilbaar bepaalt wierde tot dit en niet tot dat. Maar zulk een oorzaak is 'er niet, derhalven ook geen Middelnkennis.* Het gevolg van de eerste voorstel is duidelyk: *Voor eerst*, om dat 'er een bepaalde uitwerking van de wil zynde, die uit sig fel-

felven onverschillig en onbepaald is, daar noodzakelyk eenige oorzaak van moet aangewesen worden; want daar is in de geschapene dingen niets bepaalt dan van een bepalende oorzaak. *Ten anderen*, om dat Godt zonder kennis van de oorzaak geen uitwerkfel kennen kan, om dat syne Kennisse aldervolmaaktst is. Want zoo sy seggen, dat Godt die uitwerkfels kent uit de toekomende uitkomst, zoo vraag ik of Gods Kennis niet veel volmaakter zoude zyn, zoo hy de oorzaak zelve kende, dat sy niet zullen durven lochenen. De tweede voorstel bewys ik aldus. *Zoo der zulk een oorzaak zyn zoude, die zal zyn of de medewerking Gods, of des Hemels, of de Engelen en de tegenwoordig zynde en aanporrende Menschen, of de wil des Menschen zelfs, of zyn lichaams gesteltbeid en van hem onafscheidelyke eigenschappen, of het voorwerp, of de plaats, of de Tyd, of zommige uit uit dese dingen of die alle te zamen:* want andere oorsaaken schynen 'er nauwlyks te zyn. *Maar de oorzaak is geen van alle deze.* Niet de *Goddelyke Medewerkinge*, wyl die (volgens hun gevoelen) onverschillig is en zig schikt na de neiging der wil, gelyk de medewerking der Sonne zig schikt naa de natuur der ondermaansche dingen: jaa zich niet hecht aan de zyde van de oorzaak, als eenigerleywyze en maar met eenige gedaante in de, werken der bovennatuurlyke genade, maar zig hecht van de zyde van het gewrochte, als sy te zamen met den wil des Menschen daar op haar invloed maakt. Ook niet de *Hemelsche Medewerking*; om dat die ook onverschillig is en alleen onmiddelyk op de dierlyke en levensgeesten werkt, niet op de reedelyke ziele zelve. Niet de *Engelen of andere menschen*, om dat die ook op den wille door een zaakelyke uitwerkelykheid niets vermogen, maar gelyk den Hemel door syne invloeden, soo ook door hare zedelyke uitwerkelykheid onsen wil wel kunnen tot dit of dat schikken, maar niet bepalen. Niet de *Wil des Menschen zelfs*; want, terwyl die, alles wat tot het werken vereifcht word daar zynde, vry en onverschillig is en blyft om te werken of niet te werken, of ook dit of wat anders te werken, soo is het voor de wil toevallig dat sy tot het eene, en niet tot het daar tegen over staande bepaalt word. Niet de *lichaamsgesteltbeid of van de Persoons onafscheidelyke eigenschappen*, om dat ook die alleen aanzetten en schikken kunnen, en zoo daar van de bepalinge quam, zoo zoude de mensch, die dese dingen in zyn macht niet heeft, werken uit nooddrang zyner natuur; 't welk strydig is. Niet *het voorwerp*, om dat geen voorwerp aan den mensch in syn weg voorkomende zyn wil krachtadig bewegen en bepalen kan, maar alleen aanlokken. Niet *de plaats*, om dat die den wil niet eigen is, gelyk de laagste plaats aan de swaare de hoogste aan de lichte lichamen; en welke plaats het geplaatste gesegd word te begrypen te trekken en te be-

waaren. Niet *de tydt*, om dat die geen kracht heeft zelf op de lichamen, laat staan op de Geesten. Ook niet alle ofte eenige deser dingen te samen, wyl wat gy stelt of samenstelt de wil altyd onverschillig blyft tot dit ofte tot wat anders. En gy zult niets in de wereld konnen uitdencken, dat, volgens de Hypothetici, dese onverschilligheid der wille wegneemt, en die præciselyk tot dit, en niet tot dat, bepaalt. Zoo dat 'er niets overblyft, dan dat, of het *Geval*, een nieuwe Godt en bestierder der wil van Engelen en Menschen die bepaale; of het *Noodlot* alle Goddelyke en Menschelyke dingen in de harde wet van Noodsakelykheid inwikkele; 't geen wy daar naa zeggen zullen dat het noodwendig gevolg is van de Middelkennisse.

Nu moeten wy komen tot het *vierde bewys*, dat aldus is: *Zoo die Middelkennis in God is, zal 'er een roepinge uit gevoeglykheid zyn, door welke God de plaats, tyd, prediker, woorden en alle omstandigheden zoo gepast na de natuur en het begrip van den geroepenen matigt, dat de mensch in zoodanige omstandigheden zeerkerlyk syne toestemminge aan de Goddelyke roeping tot het geloof geeft, welke by in andere omstandigheden en gelegentheden niet geven zoude.* Ik weet wel dat 'er onder de Remonstranten, en zelfs onder de Jesuiten zyn, die door een groove onkunde of onagtzaamheid beide de Middelkennis verdedigen en een roepinge uit gevoeglykheid verwerpen: evenwel meen ik dat het niet veel moeite in heeft om de kracht van dit gevolg te betoonen, om dat het voor een iegelyk, die die bewoordingen van Middelkennis en Roeping uit Gevoeglykheid verstaat, alderduidelykst is, dat zodanigen roeping niet dan in de Middelkennis gegrond is, en dat die toegestaan zynde deze als een noodzakelyk daar uit volgende moet toegestaan worden. Zoo zeer heeft de eene de andere nodig en zoo stemmen zy over een, dat de meeste Hypothetici ook erkennen. Laat ons nu voortgaan. *Maar daar is zulk een roeping uit gevoeglykheid niet. Derhalven ook geen Middelkennis.* De Tweede vooritel van de partyen ontkent zynde maakt een nieuw geschil, dat daarom ook met meer bewysredenen en nauwkeuriger zoude konnen behandelt worden, gelyk *Twissus in Vindiciis Lib. I. Tit. II. de Elect. Digress. 6.* Wy bevestigen nu ons gevoelen met deeze redenen; 1. om dat een gevoeglyke aanrading, ook van den voortreffelyksten Redenaar gedaan, in het natuurlyke niet altyd krachtadig is, terwyl de Reedenkunst niet bestaat in een vermogen om te overreden, maar om bequaamlyk ter overreeding te spreken. Zoo veel min derhalven in Geestelyke dingen, die van een hooger rang zyn. 2. Om dat elke Euan-gelische aanrading niet krachtig is by een wedergeborenen; waar van blyk is in de seer swaare misvallen der Mannen Gods aan welke wy niet zonder schrik denken konnen. Derhal-

halven is zy van geen kracht by den onwedergeborenen, terwyl geen zulke aanradinge meer overeenkomt heeft met een onwedergeborenen, als elke aanrading met een wedergeborenen. 3. Om dat 'er geen aanradinge zyn of bedacht kan worden die welgepast is op een onwedergeborenen Mensch: want zulk een is, volgens de Schrift, dood in zyne Zonden *Eph. II. 1. Col. II. 13.* en over zulks heeft hy geen kracht, die min of meer evenredig is om daden van het Geestelyke leeven uit te lokken, daar eenigerley uiterlyke aanradinge voeglyk toe zoude zyn: gelyk een Mensch die lichamellyk dood is door geen welsprektheid van Cicero, door geen redenkracht van Demosthenes, kan opgewekt ofte geschikt worden om tot het lichaams leeven op te staan. Onze *Twissus* toont te dezer plaats ook zeer wel aan, dat men by een onwedergeborene niets kan uitrechten door eenigerley aanrading, het zy van het genoegelyke, het zy van het nuttige, het zy van het eerlyke, om dat het voor een onwedergeboorne bitterder als de dood-zelve is den Satan de wereld en het eigen vleesch af te staan, en hy met zyn gemoed aan de aarde gehecht de nuttigheid en eerlykheid der hemelsche dingen bespot. 4. Om dat door een predicatie van Petrus op Pinxteren omtrent drie duizend zielen bekeert zyn. *Hand. II. 41.* het welk niet mogelyk was door een gevoeglyke roeping te geschieden, om dat zoo als alle Menschen verscheiden zyn in gelaat spraak en gang, zoo ook in gesteltheid en schikkinge. Die toehoorders van den Apostel verschilden mede in geslacht, als Parthers, Meders, Capadociers, Arabiers; in kunne, als Mannen en Vrouwen; in ouderdom; in levensstyl en waerdigheid enz. Welke dingen in zulken menigte van Menschen een bynaa oneindige verandering maaken, naa welke zyne reedenvoering zoo te schikken, dat zy by allen welvoegelyk zy, geheel ondoenlyk schynt. 5. Om dat 'er dus eenig redelyk Schepzel konde zyn, 't welk door Gods volstrekte macht niet zalig gemaakt, ofte ook door die macht niet verdoemt zoude kunnen worden. Want indien in zulke omstandigheden de roeping van zulk een mensch voegelyk is, dat zy in andere omstandigheden niet en is, zoo strydt het niet, dat God eenigen mensch of vryen wil kan scheppen, in wiens opzigt 'er geen gevoeglyke roeping is; om dat 'er geen reden kan gegeven worden, waarom het meer strydig is in alle omstandigheden dan in eenige, of in deze meer dan in gene; gelyk mede waarom 'er ten minsten niet eene ure kan zyn, in welke geen roeping zoude kunnen zyn die voor genen onvoeglyk voor dezen gevoeglyk zoude zyn, en dat in eenig uur kan zyn, kan ook een week een jaar en het geheele leeven lang zoo zyn. De Partyen erkennen zelfs de ongerymdheid van die

uitspraak, en om dezelve te ontwyken zeggen zy daar op: schoon hier geen overnatuurkundige ftrydigheid is, dat daar evenwel een zedelyke ftrydigheid in is: dat is, dat het niet mogelyk fchynt, dat uit zoo veel duizend wyzen, als Godt door de Middelkennis bekend zyn, 'er niet eën eenige zoude zyn paffende op een gefchapen menfch die zyne roeping voegelyk, ofte een andere dewelke die onvoegelyk zoude maken. Maar die Moreele Godgeleerde moeten weteen, dat wy ons weinig keeren aan die zedelyke niet tegenftrydigheid, terwyl onze overnatuurkundige niet tegenftrydigheid haar hier in de engte zet, en zig door deze zedelyke niet tegenftrydigheid niet beknellen nog binden laat.

Nu volgt het *vyfde bewys*, dat beyde door zig zelfs duidelyk genoeg is ter overtuiging, en door zyn kracht die middelkennis van zyne diepste en eerfte grondflagen omkeert. *Het voorwerp der Middelkennis is eenvoudig een ding zonder wezen, een niet.* Derhalven de kennis zelve geen kennis. Het voorgaande voorfel maken wy dus vast. Zoo het voorwaardelyk toekomende, voor het befluit Gods, een wezen of iets is, moet het zyne wezenheid hebben of van zyne natuur, of van een andere oorzaak buiten zig. Niet van zyne natuur, om dat het door zyne natuur onverschillig is tot toekomstigheid of niet toekomstigheid, en niet meer toekomstig als niet toekomstig is. 2. Om dat het anders altyd zoude toekomstig zyn, nooit tegenwoordig of voorleden. Want een byvoegzel dat van de natuur zelfs is, is van syn onderwerp onfcheidbaar, ten minften in zyne gemeene en byzondere natuur. Maar het heeft zyn wezendheid niet van een andere oorzaak buiten zig, welke die onverschilligheid van zyne natuur tot toekomstigheid of niet toekomstigheid door zyn kracht tot de toekomstigheid bepaalt: om dat die oorzaak of buiten of in Godt zal zyn. Buiten Godt is 'er niets in de tweede oorzaaken werkende van zulk een kracht en vermogen, dat het de zaaken die in een staat van mogelykheid staan kan verheffen tot eenigerley volftrekte of voorwaardelyke toekomstigheid. Daar naa die toekomstigheid is geweest voor dat de weereld en de tyden gemaakt waren van eeuwigheid. Maar van eeuwigheid en was 'er geen Schepzel, laat staan dat het iets werken konde ofte met 'er daad iets gewrogt heeft. Derhalven moet de oorzaak defer toekomstigheid van eeuwigheid in Godt gezogt worden. Maar zoo gy de natuur Gods met alle fyne mededeelbare en onmededeelbare eigenschappen befchouwt, zult gy, waar gy u wendt, geen andere oorzaak van die toekomstigheid kunnen vinden, dan den wil en het befluit Gods. Wy hebben vorens gehoort, hoe *Petrus a S. Jafeph* dit beled. Met wien *Penot*, door de kracht der waarheid overtuigd *Propugnaculi sui lib. 3. cap. 31. Prop. 1.* uit *Augustinus* bevestigd, *Dat het Goddelyk befluit.*

sluit is het weezens begin van alle gevallig toekomstende dingen. Dog Augustinus eige woorden zyn dese, *Enchirid. cap. 95. Derhalven geschied 'er niets, ten zy de Almachtige wil dat het geschiede, het zy door toelaten dat het geschiede, het zy door zelve dat te doen.* Als dan de Hypothetische Leeraars hier alle daad der Goddelyke wil wegdoen, neemen sy dan mede niet weg alle wezendheid van het voorwerp der Middelkennisse? daar het een onbeweeglyke regel der Redeneerkundige is, dat de oorzaak, en wel de eenige oorzaak, weggenomen zynde, ook het eenige gewrochte word weggenomen. Wat is 'er dan overig, waar uit de willinge van het Schepzel of het gewrocht daar van, dat uit zig zelve alleen mogelyk is, voor een oogenblik zeeker toekomstig worde? of wat voor een reeden kan 'er aangewesen worden van die overgang uit den staat der mogelykheid tot een staat der toekomstigheid? Zullen sy seggen, dat daarom de willinge en het gewrochte daar van zyn zal, om dat het Schepzel zoo willen en werken zal? Maar dit is met verandering van woorden, door een Sophistische manier van bewyzen, het geen in geschil is voor zeeker en ontwyffelbaar te willen opdringen. Want dat is 't zelve daar de vraag over valt: namentlyk, van waar het zy, dat het Schepzel, dat even zeer niet willen zal als willen, dat even zeer iets anders en strydigs doen zal, voor dit oogenblik zeekerlyk zal willen en zoo doen? Want dat het Schepzel die omstandigheden daar zynde willen zal, zegt, dat de willinge van dat Schepzel, die uit zig zelve maar enkel mogelyk is, in zulk een oogenblik zeeker toekomstig is. Hier zitten de partyen vast en zullen vast blyven als vogeltjes aan de lyngarde, en hoe meer sy zig zoeken te redden, en op een Sophistische wyze de vleugels van haar verstand roeren, hoe meer zy zig by alle brave luiden zullen belagchelyk maaken. Maar de partyen zeggen, dat sy soo wel als wy erkennen, dat 'er op geenerley wyse iets toekomstig is dan door Gods besluit. Ondertusschen achten sy niet nodig, dat 'er dadelyk eenig besluit in Godt zy over die voorwaardelyk toekomstende dingen; maar dat het genoeg is, zoo dat in Godt was de voorwaarde gestelt zynde. Dat sy anders ook zoo uitten: Hoewel hier niet onderstelt word een vry besluit dat te voren in Godt is, onderstelt men evenwel dat het uit de onderstellinge gestelt zal worden, zoo dat daar uit de uitwerking kan afvloejen. Dog zy zullen 'er dus niet uitkomen: want soo de toekomstigheid is een uitwerkinge van het Goddelyk besluit, komende als van de oorzaak, zoo is 't noodig dat dat besluit niet volge, maar al vooraf gaa, wyl het gewrocht daar gestelt zynde, de oorzaak niet eerst gestelt moet worden, maar al te voren gestelt zyn, op dat de wagen de peerden niet en trekke. Zoo God derhalven het gewrochte kent, eer de oorzaak gestelt is,

zoo blyft het in eeuwigheid waar, dat Godt kent een ding dat geen wezen heeft, en alfoo niet waar is, en niet kenne-lyk is. *Ten anderen*; werpen sy de eeuwigheid der besluiten Gods niet openbaar genoeg om, als zy die van tydelyke voorwaarden afhankelyk maaken, welke gestelt zynde die besluiten mede zullen gestelt worden? Zoo zal dan ook God mogelyk geen genoeg zekere manier van regering der geheele wereld en van bestiering der menschen door zyne Voorzienigheid hebben; alfoo het gebeuren kan, dat hy by verscheide voorvallende gelegentheden en bewegingen der vrye wille nog dagelyks nieuwe besluiten maake. *Ten derden*; daar sy dat te stellen vrye besluit willen hier in te bestaan, dat hy een goede zaak goed keure, of een quade zaak toelate: lochenen sy daar mede niet, dat het besluit Gods eenigerley wyze de oorzaak is, van welke de toekomstigheid der zaaken moet voortvloejen? en dat dat goedkeurend of toelatend besluit de toekomstigheid van elders (en van waar dog?) voortgebragt, ontfangen heeft, en als iets al voorafgaande onderstelt. *Ten vierden*; uit haare eige woorden en onderstellingen maak ik tegen haar dit weerzyds klemmend bewys. Zoo der een vry besluit moet worden gestelt, opdat het gewrochte daar uit voortvloejen moge, zoo moet dat of vryelyk gestelt worden, of noodwendig. Indien vryelyk, zoo kan het niet gesteld worden, en zoo kan 't zyn dat het gewrochte niet toekomstig zy. Maar hoe zal men dan voorweeten dat het toekomstig zy? Indien noodwendig, dan zal men God zyne vryheid beneemen in het vormenzynere besluiten over de zaaken na buiten; het welk een ongerymheid is in de Scholen der Wysgeeren en Godgeleerden niet te dulden. Dus verre dan het eerste bewys van het voorgaande voorstel, met de verdediging daar van wat uitvoeriger: de volgende zullen korter zyn. Het tweede bewys is aldus: De zaaken hebben geen mogelykheid voor en buiten de macht van Godt, daar die mogelykheid uit voortvloeit. Derhalven ook geen toekomstigheid voor en buiten het besluit van Godt, daar die toekomstigheid uit vloeit. Zoo is dan die voorwaardelyke toekomstigheid onzer partyen een niet wendheid, en het voorwaardelyk toekomstige zelve voor het Goddelyk besluit iets dan geen wezen heeft. Nog eens; tusschen volstrekt mogelyk en volstrekt onmogelyk is geen derde. Derhalven ook niet tusschen een volstrekt toekomstige en volstrekt niet toekomstige. Zoo is dan het derde, dat tusschen beide verciert word te zyn, een zaak die geen wezen heeft. Eindelyk van zodanige Voorwaardelyk toekomstige dingen is geen denkbeeld in Gods verstand: Derhalven zyn het dingen die geen wezen hebben, om dat 'er van alles wat God kent een denkbeeld in Godt is. Het voorgaande voorstel bewys ik dus: Het denkbeeld in Gods verstand behoort tot zyne beschouwende kennisse, en is het

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 345

het beginzel van te kennen, of tot zyne werkzaame kennisse, en is het voorbeeld 't welk in de Schepzelen is uit te drukken, volgens *Thomas 1. part. Q. 15. Art. 1. & 3.* Maar het denkbeeld van zulke gevallen dingen kan tot geen der voor-noemde soorten van dat denkbeeld gebragt worden. Zoo is het 'er dan ook niet. Want het behoort niet tot de beschouwende kennis, om dat zodanigen denkbeeld voor alle besluit Gods alleen een mogelyk iets en zyn vertoont, maar geenzins een toekomend; nog ook niet tot de werkzame kennis, om dat zodanig denkbeeld naa 't besluit Gods de zaak vertoont als dadelyk toekomende naa hare dadelyke aanwezigheid.

PANTANECHOMENS.

Philaethes, gy hebt *Doctor Voetius* doen spreken om reeden die gy weet, en die ik ook zie. Hy dringt zoo diep in de punten, dat men by naa niets tegen hem inbrengen kan of hy ziet het, en staat op de wacht om het met zyne distinctien en oploffingen af te weeren. Ik moet zeggen, dat ik in jaar en dagh zoo subtiel niet heb hooren redeneren, en de draad word nu zoo fyn gesponnen, dat ik nu werk heb om ze meer te zien. Ik hoope dat gy hem niet verder zult laten voortgaan, om de gedrochten, tegenstrydigheden en ongerymdheden, die hy meent in deze Middelkennisse te zien, voor te stellen, dat niet anders zoude dienen dan om ons haatelyk te maaken. Ik voor my heb voor twee maanden genoeg te herkauwen, en verzoek u daarom het hier by nu te laten.

PHILAEETHES.

Zoo het u gelieft myn Heer, mits dat gy by u zelve by een ledigen tyd verder leeft 't geen hy, of zyn Respondent, in dat Dispuut van Sect. 24. tot 30. ingesloten geschreven heeft. Het is te vinden in het eerste deel zyner uitgelezene Disputatien pag. 318-339. en met die voorwaarde zal ik nu daer afstappen, en u nog eens voorlezen, wat *Doctor Mac-covius* daar van geschreven heeft, op dat gy weeten

ten moogt de Harmonie van onze Oude Professoren in deze Leere.

Doctor M A C C O V I U S

Het eerste bewys leiden wy af uit de onafhankelykheid tusschen de eerste oorzaak en de gewrochten, dat is tusschen de Schepper en de Schepzelen. Want het is onmogelyk dat 'er eenig gewrogt zy ofte verstaan worde te zullen zyn in eenig geval, dan afhankelyk van zyne uitwerkende oorzaak. Dit is het eerste voorstel van de Filosooph in zyn boek van de oorzaken, waar op mede steunt het geheel gebouw der Scholastike Godgeleertheid, welke de geschapene wezens niet anders beschouwt dan als zoo veele uitloeyingen van de eerste oorzaak, van welke zy afhangen in haar zyn en wercken, gelyk de stralen van de Sonne. Maar door deze middelkennisse word onder, die als deszelfs voorwerp gelegd de vrye bepalinge der wil, welke van geen hooger oorzaak afhangt. Derhalven word daar een gewrocht gesteld zonder oorzaak, een Schepzel zonder Schepper, en by gevolg moet zulk een middelkennis geheel uitgeklopt worden. Dit bewys word sterk aangedrongen door *Ripa over het eerste deel van Th. Aquinas. Q. 4. C. 3. Dist. 4.* Want hier uit, zegt hy, zoude deze ordre gesteld worden, dat Godt iets doen zoude om dat de mensch het doet, en dat de eerste oorzaak iets doet om dat het de tweede doet, en niet ter contrarie; dat Augustinus ook verfoeyde *lib. de prædest. Sanct. C. 13.* en de ware wysgeerte en de gezonde godgeleertheid. Eindelyk niet alleen de natuur, maar de namen zelfs van God, van de Mensche, van de eerste en tweede oorzaak, zyn daar zoo tegen als tegen iets, en zy met welke wy twisten en durven niet dan bevreemd en onder zommige verborgene draajingen dit bevestigen.

Het tweede bewys: deze kennisse legt de Goddelyke wil en voorzienigheid aan banden. Want zoo de menschelyke wil zig vryelyk bepaalt voor het besluit Gods, dan kan de Goddelyke macht en voorzienigheid niets beschikken dan naa verwachting en bekoming van de toestemming der geschapen wil, met welke zy medewerke als een gedeeltelyke oorzaak om het gewrocht voort te brengen; en daar die dingen, die God voorweet voor de voorbepaling van zyn wil, hem bekend zyn door zyne natuurlyke wetenschap, en kunnen die zig niet anders hebben door zyn volgend besluit; het welk schynt de eerste oorzaak paalen te stellen.

Het derde bewys is uit de genoegzame verdeeling van de kennis Gods in een kennis van enkelvoudige wetenschap en van gezichte, welker voorwerpen niet zynde een Wezen en een niet Wezen, tusschen welke geen midden kan verciert wor-

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 347.

worden, zoo blyft 'er voor de middelkennis geen midden voorwerp over, waarom zy ook ophoudt een kennis te zyn. De Partyen worden hier gedrongen een Weezen by onderstelling te plaatsen als een middelste tusschen twee tegenstrydige dingen, maar vergeefs: overmits dit voorwaardelyke weezen of eenvoudig iets in zig zelve is, of niets. Indien 't eerste, is 't begrepen in de kennis des gezichts; Indien 't niets en is, maar alleen door de macht des Scheppers mogelyk is, komt het overeen met het voorwerp der kennis van 't enkelvoudig verstand: en wat noodzaak is 'er dan deze nieuwe kennis, die geen van beide is, in Godt te vercierien.

Het vierde bewys is uit de vergelyking der voorwaardelyke met de volstrekt toekomstende dingen. Het voorwaardelyk besluit van Godt heeft zig zoo omtrent het voorwaardelyk toekomstige, gelyk het volstrekt besluit tot het volstrekt toekomstige. Maar het zoude strydig zyn (gelyk de Jezuiten belyden) dat iets volstrekt toekomstig zoude zyn, ten zy uit het besluit van Godt, bepalende dat zoo iets volstrekt toekomstig zyn zal, gelyk Augustinus aentoonst in *Ench. ad Laur. C. 95*. Derhalven is het ook strydig, dat iets voorwaardelyk toekomstig zy, ten zy 'er een voorwaardelyk besluit zy voorgegaan; het welk de middelkennis (die men stelt voor alle besluit te gaan) geheel wegneemt.

Het vyfde: Zoo God voorzag dat hy niet besloten heeft, zoo zoude hy de zaak kennen om dat die zyn zoude; maar zy zoude niet zyn om dat Godt die voorgeweeten en besloten had. Maar dit zyn volkomen ongerymheden. Om dat dus een zaak buiten Godt zoude de maat zyn van het Goddelyk verstand, maar het verstand Gods de maat niet zoude zyn van de zaaken buiten Godt: zoo zoude dan de wetenschap Gods, en derhalven Godt afhangen van zaaken buiten Godt gestelt; want de wetenschap in Godt is Godt zelve. Ten anderen zoude Gods verstand gerecht worden naa de zaaken die buiten hem gestelt zyn, ende zoo zoud 'er een lydelyk vermoegen in Godt zyn: met een woord. God zoude geen Godt moeten heeten, maar Schepzel, en het Schepzel geen Schepzel, maar Godt.

Het zesde. Ook neemt deze kennis de zwarigheden niet weg die 'er zyn om de genade en vryen wil over een te brengen, om welke reeden men die middelkennis heeft uitgedacht, maar sy maakt die grooter; waarom sy als onnut moet verworpen worden. Het voorstel bewyft men dus. De daaden der vrye wil die door 't besluit niet bepaalt zyn zouden hebben hare bepalinge van een andere uitwendige oorzaak of niet. Indien men 't eerste stelt, dan is het of van den loop der sterren, of van de onafscheidelyke hoedanigheden van de gesteltheit des Persoons, of van een zeedelyke overreedinge, of op eener-

nigerley andere wyze, maar op hoedanigen wyze dit ook geschiede, zoo ryft 'er geen minder zwaarigheid, waerom die dingen beeter slagen by Jacob dan by Esau. Maar zoo de wil hier natuurlyk overeenstemt, zoo heeft zy niet anders kunnen doen: en zoo heeft zy niet kunnen verschillen; en dien volgende die omstandigheden gestelt zynde is zy niet vry. En zoo vallen hier mede onse partyen in de strikken die zy voor ons gespannen hebben.

Het Zevende. Daar is geen Middelkennis; want de oorzaak derzelve die zy stellen is geen: namentlyk het voorwaardelyk besluit dat van de Schepzelen afhangt; by voorbeeld: *Ik voorzie dat Cain in zulk een plaats Abel zal dooden: Derhalven besluit ik, dat Abel daar sterven of doodgeslagen worden zal.* Wie zoud een mensch die by zyne zinnen is zulke besluiten durven toeschryven?

Het achtste. Deze wetenschap heeft geen voorwerp: Derhalven is zy 'er niet: Om dat kennisse vooronderstelt iets dat kennelyk is. Daarom stelt de Philosooph het kennelyke en de wetenschap onder de betrekelyke dingen, die van elkanderen gezegd worden. Want alle gevallen en vrye zaaken leggen onder de Goddelyke voorzienigheid, en niets kan zyn, of te voren zyn, of toekomstig zyn, ten zy het afhangt van Godt, zoo in het toekomstig zyn als in het zyn; dat is, ten zy het van hem bezorgt en daar gestelt zy *Klaagl. III. 37.* Dat in deze Middelkennis niet en is, als welkers voorwerpen stelt 't geen van Godt niet afhangt.

Het negende. Die wetenschap moet verworpen worden, wiens voorwerp afhangt van de geschapene vrye wil als het eerst bepalende beginzel van dat voorwerp: Want Godt alleen is het eerst bepalende beginzel. Maar zoo het besluit Gods laater is als het voorwerp der middelkennis, zo word dat voorwerp in de ultieme ontleding ontbonden in de geschapene vrye wil, want het kan niet ontbonden worden in het besluit Gods als het eerste dat de bepalinge maakt, om dat het besluit Gods laater dan dit voorwerp is. Men zegt daar tegen wel dat Godt de vrye daaden kan verhinderen. Maar daar op zeggen wy, dat dit ydel is. Want 1. zoo ik dit en niet dat wil voor den wille Gods, en ook voor zyne Middelkennisse, dan kan Godt die vrye daaden niet verhinderen; om dat 't geen reeds is, en dat God onfeilbaar voorweet dat het zyn zal, ook onfeilbaar zal zyn. 2. Zoo God de wil onverschillig vry wil laten (want partyen roepen altyd dat het met den wille stryd dat zy tot een ding zoude bepaald worden) zoo is het nodig dat die werke 't geen zy wil. Derhalven is 't noodzakelyk dat Godt zyn Wil en Medewerking schikke na de beweeging der geschapene Vryheid, en God, door het noodlot overwonnen,

en

en kan niet anders dan Medewerken en willen het geen de geschapene wil, die de eerste bepaling maakt, gewilt heeft.

Het tiende. Het voorwerp van alle onfeilbare kennis is noodzaakelyk. Maar de gevallen toekomstende dingen zyn voor het besluit Gods niet noodzaakelyk. Derhalven is 'er geen voorwerp van deze kennis. Het eerste voorstel is zeker: want uit een noodzakelyk voorwerp komt een noodzakelyke kennis. Want de kennis is niet, dan een bevassing van het voorwerp. Daarom roepen alle de overnatuurkundige; dat 'er geen onderwerpelyke zekerheid, of des gemoeds, kan zyn, zonder alle voorwerpelyke zekerheid, of des Weezens. Het tweede voorstel word dus bewezen. Voor het besluit Gods en uit zig zelve kunnen de Tyriers de teekenen ziende zoo wel niet geloven en zig niet bekeeren, als geloven en zig bekeeren; de Kehiliten kunnen uit zig zelve David als hy by haar bleef zoo wel niet overleveren in Sauls hand, als hem overleveren. Want volgens Partyen is dit de natuur der vryheid, dat zy, als alle de vereischten om te werken daar zyn, nog werken en niet werken kan. Zy antwoorden wel op dit bewys, dat God uit zyne oneindige wetenschap voorziet, niet alleen wat de Menschelyke wil wercken kan, maar ook wat zy werkt. Maar dan blyft de vraag in welke voorwerpelyke reeden Godt die bepalinge zie? Want hy ziet die tegenwoordig in zig, en evenwel is die tegenwoordigheid niet zaakelyk in zig zelfs, want de zaaken waren van eeuwigheid niet zaakelyk bestaende in Godt, nog die is zaakelyk in haar oorzaak, namentlyk in het besluit Gods, want zy willen, dat dit een voorwerp der Kennisse zy voor alle besluit: en nogtans kunnen zy geen andere oorzaak daar van toonen dan het besluit.

Het elfde. Om dat een voorwaardelyke kennis niets stelt in het zyn, maar alleen stelt een zamenknoping der deelen ofte een gevolg tusschen het voorgaande en het volgende. Zoo dat beyde de deelen valsch zynde het verband nochtans kan waar zyn, en beyde de deelen waar zynde het verband nochtans kan valsch zyn. Derhalven stelt de voorwaardelyke kennis geen zekere kennis der dingen die zyn zullen. Het eerste voorstel is die regel der Redeneerkundigen, welke van niemand te vooren wedersproken is. *Becanus van de wetenschap Gods Cap. X. Q. 6.* antwoordt daar op, *hoe zeer zulke voorstellen ten opzigt van den gedaante onderstellende zyn, dat die ten opzigt van den zin nogtans van gelyk vermogen met de stellende zyn, en evenwel van beide die soorten van voorstellen verschillen.* Zie hoe zy in de Godgeleertheid een middelkennis stellen, die nog stellende is, nog onderstellende; dat ik niet weet of iemand buiten de genaamde Jezuiten zoo belachelyk zoude bevestigen.

Het

Het twaalfde. Soo der een voorkennis der toekomende dingen waare zonder besluit, zouden de voorbeelden en de eeuwige rednen der dingen eerder zyn, te weten door een eerderheid der nature, in het Schepzel dan in Godt, en zoo zouden de Schepzelen niet afhangen van Godt, als het exemplaar en voorbeeld: maar in tegendeel God zoude afhangen van de Schepzelen als van het exemplaar, model en de maate, die voor hem is en boven hem is, 't welk alderongerymft is. Want Godt alleen is het voorbeeld, en behelst in zig de reedenen aller dingen.

Het dertiende bewys is genomen van de ongerymdheden welke deze Middelkennisse vergezellen. Welker

Eerste is, dat zoo 'er eenige zodanige kennisse is, Godt dan de toekomende dingen gevallic kent. Waar van de reede is, om dat deze kennis onderstelt, dat die dingen, by welke Godt voorziet dat Petrus gelooven zal en Judas niet, zeedelyke en enkel gevallige oorzaaken des Geloofs zyn, die zoo werken op de wil des Menschen, dat hy de macht heeft om te geloven en niet te geloven, enz.

De *Tweede* ongerymdheid is, dat deze middelkennis onderstelt, dat de grond van het besluit Gods van de verkiezing en verwerping is de wil des Menschen. enz.

De *derde* ongerymdheid is, dat deze middelkennis onderstelt, dat God omtrent een onwedergeborenen niet anders doet, dan dat hy hem zyn woord voorstelt, vermaant en hem raadt om te geloven, dat Gods Woord ons leert valsch te zyn, als het ons onderwyft dat Godt in een onwedergeborenen twee dingen doet: *Eerste*, dat hy hem uitwendig door zyn Woord vermaant. *Ten tweeden*, dat hy zynen wil verligt, vermaakt en herstelt, dat het voornaamste is, en zonder 't welk dat eerste geheel krachteloos was, als blykt uit Deut. XXIX. 4. enz.

De *vierde* ongerymdheid is, dat dit gevoelen ook het Stoisch Nootlot invoert, dat de Partyen ons geduurig verwyten. Dit blykt aldus: ten eersten in opzicht van de Goederen die de zaligheid der ziele betreffen, Godt voorziet dat Petrus of Paulus gelooven zal, zoo hy deze of geene oorzaaken daar toe aanwendt, welke evenwel alle zyn van het soort der zeedelyke oorzaaken. Derhalven 't geen hy voorziet dat noodzakelyk geschieden zal, voorziet hy dat door een gantsch onafhankelyke noodzakelykheid geschieden zal. Want die noodzakelykheid, dat Petrus geloven zal, zal niet afhangen van Godt, want zoo die van God afhing, zoude Godt zoo werken op den wil van Petrus dat Petrus noodzakelyk geloven zoude; dat hy niet en doet naa 't gevoelen der partyen, die meinen dat daar door de vryheid word weggenomen, en daarom Godt niet werkt op den wil dan met raaden, vermanen, bedreigen, beloven. enz. Daar

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 851

Daar volgt nog een ander en alderongerymft meer dan Stoifch Noodlot uit, daar het Schepzel niet alleen, maar Godt zelve, onvermydelyk ingewikkelt gehouden word ten opzicht van de Goederen des Lichaams. Want het Schepzel en kan in de tyd niet anders dan dit en dus doen; en Godt en kan niet anders voorwetén ofte willen, dan 't geene dat gefchieden zal gelyk het gefchieden zal. enz.

ORTHODOXUS.

Broeder *Philaethes*, gy hebt onze Doctoren al wat lange doen spreekén boven het geen zommige van ons gezelschap lief zal zyn. Evenwel heb ik lust om 'er nog eenen te doen hooren, wiens woorden my op dit subject zeer nadrukkelyk fchynen. Het is Doctor SAMUEL RHUTERFORDT, die tot de *Professie in de Theologie* beroepen wierde door de REGEERINGE VAN UTRECHT, om *Doctor Voetius* te adfisteeren; niet om de Nederlandsche Kerke in een Schotsche Kerke te veranderen, om dat die Kerken niet door Leere ofte Belydeniffen, maar alleen door de Noordzee van elkanderen gefcheiden zyn; maar om de Nederlandsche Kerke te helpen flichten ende opbouwen door zyne gezonde Leere.

PANTANECHOMENUS.

Laat hem t' huis! Hy is veel te myfticq, Myn Heer, gelyk uit zyne brieven blykt. Ik ben mede wel voor den Ernst, maar op een andere wyze als hy.

ORTHODOXUS.

De Ernst op een andere wyze als hy, volgens de Leere der Apostelen, had, zig aankantende tegen alle Pelagiaansgezinde, die een eigen gerechtigheid zoeken op te richten, gelykt naa den Ernst van het Pharizeeuwendom. Maar hy is door de Edele Hoog Agtbare Regering van Utrecht tot Hoogleeraar beroepen geweest in derzelve Hooge School; hy mag

Z

dan

dan ook wel een stem in het Capittel hebben, en de Hypothetici aanspreken uit de Opdracht van zyn werk tegen de Remonstranten.

Deſſer R H U T E R F O R D T

Zegt dog, want ik en ſchroom niet om by de oprechtſte gemoederen voor den onſterffelyken Godt te betuigen, hoe de vryheid Gods kan bewaart blyven, zoo uwe middelkennis bewaart blyft en het voorwaardelyk beſluit van de gevallen daaden. Want als dit leerſtuk ſtañd grypt, dan hebben hare toekomstigheid, beide voor de voorwetſchap en voor het beſluit Gods, alle rampen die den ſtervelingen door tuſſchen komſte van gevallen oorzaaken overkomen; als beſmettelyke krankheden, onvoorzienne dood door het inſtorren van gebouwen, armoede, ballingschap, ontydig en bitter ſterven van Vrouw en Kinderen, ja ſtrafbylen, ſtroppen, brandſtaps, galgen, raders: Maar om dat deze dingen Gods Wil en deze vercierde kennis voorkomen, zoo kan er geen hoop, geen vertrooſting, geen lydzzaamheid in Godt overblyven. Moeft Godt dan niet de ſtervelingen aldus aanspreken? O myne Menſchen, deze noodſchikkelyke Fortuin die u beſchadigt heeft moet gedragen, en niet beweent worden: want die is van eeuwigheid voor myne voorzienigheid voor ult gegaan: ik heb ze niet kunnen voorkomen, ik heb de noodſchikkelykheden van het Geval moeten onderſchryven, zy heeft het lot geworpen, zy heeft de wet der Schikgodinnen geſchreven, zy heeft een onverbrekelyk vonnis uitgeſproken, zy heeft, zelfs in wederwil van my, een blyde of droevig lot gevormd dat van eeuwigheid tot in eeuwigheid zal bevestigd blyven. En op evengelyke wyze in alles gaan voorſpoed, vermaardheid, heerschappye, gezondheid, talryke nakomelingſchap, overvloed van alle goederen, langheid van dagen, gelukkige en ſagte dood, gulden huisraad, die door onderſtand en behulp van vryelyk en gevallen werkende oorzaaken toekomen, voor dezelve voorzienigheid. En wat hoop, dankbaarheid, onderwerping, conſcientie van hun verplichting jegens Godt en verſchuldigde gehoorzaamheid zouden de Menſchen dan behouden? Want alle dese dingen zyn hun buiten weten en tegen wille van Godt overgekomen. Geloofst my, dit is het geloof, de hoop, de lydzzaamheid, de dankbaarheid, den yver om te bidden, de ſchuldige onderwerping, en eindelyk alle conſcientie van den plicht jegens Godt, allen Godsdienſt, uitwortelen, uit den boeſem ſchudden, en tot den grond toe omkeeren, en de genade ter neder geworpen hebbende, de voorzienigheid Gods verſlagen heb-

hebbende, ja Godt van zynen Throon gestooten hebbende, de Fortuin, ofte die nieuwe Godin de Gevalligheid, altaaren bouwen, geloften, gebeden en offerhanden doen. O Tyden! o Zeden! o Jammerlyke staat van Christus Bruid! Dese dingen nochtans komen op den Kanzel, in de Hooge Scholen, in de openbare geschriften, vermond en geblancket met den naam van een gematigder Godgeleertheid voor den dagh. Heere Jezus ziet gy dit niet? Hoort gy niet wat uwe Bruid uitstaat? Als of zy een Weduwe was, wiens Man gestorven is, en geen wrecker van hare smaadheid had. Doch gy ziet het Heere, gy hoort het wel, gy zult het zoeken.

A D I A P H O R U S.

Myn Heeren, Orthodoxus en Philaethes, my dunkt, dat gy lieden het met de verhandeling van dit stuk al wat lange gemaakt hebt, en voor uwlieden gevoelen al wat veel bygebracht. My dunkt ook, ik zoude al myn kruut en loot niet op eenmaal spelen: het konde in 't vervolg nog beeter te passe komen. Uwe Antagonisten zyn moedig als jonge Leeuwen en hebben lust om uwlieden eens braaf te kloppen. Spaar eenige van uwe pylen tot een tyd van noodige defensie.

O R T H O D O X U S.

Myn Heer, het stuk dat wy verhandeld hebben is zeer fundamenteel in onze geschillen. Want zoode Middelnennis, waar door Godt van achteren leert en verzeekeringe bekومت word weggenomen, zoo moet het geheele gestel van de voorwaardelyke Algemeene Genadedryvers, dat de Euruodianen aankleven, in duigen vallen. Daarom is het nodig geweest, dat wy dit verciersel van een Moreele of Middelnennis in Godt eens uit den grond behandelden, om de Menschen de oogen te openen: en dewyl de Heeren Hypothetici, zeer wel verstaan, dat hun geheele Leere van dit point afhangt, hebben wy ook nodig gevonden dezelve eens te laten zien, 't geen wy vertrouwen dat zy niet en zagen, dat namentlyk het

fundament van haar gebouw. Godslasterlyk is, op dat zy begrypen mogen, dat het geheele gebouw aan die Godslasterlyke grondslag participeert, wanneer wy van hun vroomheid wachten, dat zy 'er van zullen afzien, en tot ons wederkeeren. Voorts bedanke ik u voor uwen goeden raad: en wy zullen nog eenige pylen op onzen koker houden, zoo 'er jonge Leeuwen op ons mochten aanvallen. Ik hoope evenwel, dat die by de moedigheid en kracht van de jonge Leeuw zullen voegen de Menschelyke Wysheid en Voorzigtigheid. Gy weet, welke gestaltens 'er in de Cherubim moeten te zamen gaan. Men kan anders door jeugdige drift wel eens doen 't geen men zig in zynen ouden dagh schaamt. My schiet daar te binnen het voorbeeld van den grooten *Hugo de Groot*, dat ons recht leerzaam kan zyn, hoewel hy minder dan iemand zyner Landgenooten reeden had van zoo kleine gedachten van de werken zyner jeugd. De Heer Scriverius had hem geschonken zyne uitgave van de *Aucteuren de re Militari*. Hy bedankt den zelve daar voor by een brief van den 8. Juny 1608, en terwyl hy daar dien Heer pryst, dat hy de uitgave zyner werken gestaakt had tot dat hy tot volle ryphêid van jaaren en oordeel gekomen was, gebruikt die *doorgeleerde de Groot* van zig zelve deze woorden. *Quo rependam non habeo, ex quo tandem respiscere cœpi ab ea insaniam, quæ mihi cum aliis communis fuit, ut cœca quadam innotescendi libidine nihil nisi infamiam meam publicarem, daremque ea mundo spectanda, quæ nunc ne solus quidem apud me sine magno pudore & acri doloris sensu conspicio.*

PANTANECHOMENUS.

Myn Heer gy behoeft u niet te vleyen, daar zyn 'er meer en aanzienlyker dan gy vermoed die het ooge op uwlieden hebben. Een zeer Geleerd Man heeft onlangs gezegd, dat het bedroeft was, dat Luiden,

ONTWERP VAN TOLERANTIE. 355

den, die zig uitgaven voor hevigste Beschermers van de rechtzinnigheid, plotzelyk in zulke dwalingen vielen, gelyk men onlangs in de verbloemde personen van *Orthodoxus* en *Philaethes* gezien heeft.

ORTHODOXUS.

Zeggen is geen bewyzen, hoe deftig en ernstig men zig zelven weet voor te doen. Is die Man zoo eerlyk als geleerd, hy wyze ons onze dwalingen aan, om ons weder op den rechten wegh te brengen. Ik betuige dat ik hem daar om lief zal hebben, en geen oogenblik by eenige dwaaling zoek te blyven.

EURUDIUS.

Myn Heeren, deze famenspraak heeft lang genoeg geduurt, en daar zal geen tyd overig zyn om het andere stuk van de *Gerechtigheid Gods* voor als nu te behandelen. Ook moet ik de subtile redeneringen die ik gehoord heb nog eens bedaard overdenken: want het is my niet mogelyk geweest om naukeurig genoeg te letten, of 'er niet iets is opgenomen, waar toe uit het voorafgegaane geen *ratio Sufficiens*, of genoegzame grond en was, dat ik by resumtie naader moet overweegen.

ORTHODOXUS.

Resumeert alles, myn Heer; en zoo gy ons eenige *hiatus*, ofte klove tusschen het voorgaande en volgende kunt aantoonen, gy zult ons wonderlyk veel dienst doen. Wy begeeren ons met geenerley Sophisticatien te behelpen, nog wenschen iets in onze deductie van reedenen te stellen, waar van de *ratio Sufficiens* in onze voorgaande præmissen niet te vinden is. Wy eischen alleen van u, dat gy onze fouten, zoo gy die vindt, ons aanwyft zonder schelden, waar door gy u zelven onbequaam maakt om ons te wederleggen, en andere om bedaard over zaa-

ken van aangelegendheid te oordeelen, en ons onwillig zoud maaken, om uw eenig wederantwoordt te geeven.

PANTANECHOMENUS.

Nu is het zoo verre gebracht: maar laat nu elk cordaat Mensch oordeelen, *of in dit gefchil eenige fichtinge is, en of ulieder gevoelen eenigen invloedt hebbe op de waare Godzaligheid?* Moesten wy niet zoeken die in onze eigene herten te koeften, en door onze Samenspraken die in de herten van anderen te vormen? Hadden wy van het geloof, de wedergeboorte, de Liefde, de Hoop, ofte eenige andere Chriftelyke deugden gefproken, zoude het niet beeter geweest zyn? Deze punten zyn nergens anders toe dienende, dan om de hoofden der Ledematen te vervullen met winderige speculatiën, die haar niet beeter nog heiliger maaken; en voorts om ons Systeem, door verberging van het waare van het geheim, by anderen verdacht en haatelyk te maaken. Dit moest ik u nog in overweging geeven eer wy fcheiden.

ORTHODOXUS.

Gy roemt op uwe Godtzaligheid. Ik heb altyd gemerkt, dat Godzalige liever Godtzalig willen zyn dan fchynen, en men zegt van *Cato, bonus esse quam videri malebat*. Maar wie heeft ooit gehoord, dat de Disputanten aan hare disputatiën eenig gewicht byzetten door den roem van hunne Godzaligheid. Onze Disputatie is ook niet onderwerpelyk over de natuur der Godzaligheid, maar over de Leere der Waarheid die naa de Godzaligheid is, en zonder welke grondig te kennen en te gelooven geen welgegronde Godzaligheid plaats heeft. Wy zeiden in de vorige Samenspraak dat het hier niet op het **WAR** maar op de **HOE** aankomt.

Gy

Gy wildet liever over de Wedergeboorte het Ge-
loof de Liefde en ander Christelyke deugden hooren
handelen; wy ook. Maar gylieden en uwes gelyke
doen ons over deze stoffen handelen. Waarom zegt
gy dit? niet anders dan om eenige eenvoudige Vro-
men te misleiden, die in haar stilheid niets liever dan
practicale werkjens leezen; om die te rug te houden
van het leezen der Schriften der gene die de gronden
van de Leere der Godzaligheid verdedigen, op dat
men by de waarheid blyve, en de geheele Kerk, ge-
lyk ten tyde der halve Arianen niet ongevoelig half
Pelagiaans en worde.

Gy spreekt van *Stichtinge*; en zegt dat onze sub-
tile redeneringen geen *Stichtinge* behelzen, *nogte ee-
nigen invloedt op de Godzaligheid*. Maar; myn Heer,
Sticht het schelden ook, waar door men zig onbe-
quaam maakt en anderen ergert? *Sticht* het verach-
ten van anderen, met winderige woorden, daar men
zoo veel werk van maakt, dat men den nodigen tyd
voor de bezigheden van zyn beroep daar in verliest?
Sticht het railieren en spotten? *Sticht* uwe stelling
die wy bestryden? die stelling welke de grondslag
is, zonder welken de leere van de Hypothetische
algemeene genade dryvers niet kan bestaan. *Sticht*
het, dat men Godt berooft van die oneindige vol-
maaktheid van zyn verstand, door welke hy met een
enkelvoudige daad alles in hem zelve kent; en dat
men Hem een weinig meer kennisse toeschryft, dan
wy menschen ofte de Engelen hebben, een grooter
trap van *Moreele* kennisse, door welke hy veel dingen
van achteren leert en verzeekeringe bekomt. *Sticht*
het dat men den gemeenen Man, die evenwel stomp
genoeg is, zulke vleesselyke gedachten van Godt in-
boezemt, waar door hy meinen zoude, dat Godt
wel denkt wat hy willens is te doen, maar niet vast
weeten kan zyn zitten en zyn opstaan, en zyne hei-
melykste gedachten en woorden eer die in zyn hert

en op zyne lippen zyn, eer dat Godt van achteren ziet, hoe de vrye en onafhankelyke wil des Menschens in zulke of zulke omstandigheden, zonder Gods voorbepalende invloeyinge, zig zelve zal gelieven te bepalen?

Maar om bepaelder op uwe vrage te antwoorden; jaa! myn Heer, onze redeneringen hebben grooten invloed op de Godzaligheid, wyl 'er zeer weinige hoofdstukken zyn van de Goddelyke Waarheden tot welke zy niet eenige betrekking hebben. Godt zelve betreffende is dat klaar, om dat wy de Menschens gedachten van hem inboezemen die overeenkomen met zyn oneindig volmaakt Weesen, om Hem, wiens volmaaktheden wy nooit door onderzoekingen zullen kunnen uitvinden, te eerbieden en aan te bidden. Betreffende zyn Besluit, dat van zyn Weesen niet onderscheiden is, zyn onze redeneringen van groote invloed op de Godtzaligheid, om dat zy ons leeren dat die Hoogverhevene Majesteit niets van buiten zig behoeft of ontfangt, noch in zyne Souvereine vryheid van eenig Schepzel bepaalt of voorgekomen word, maar met het heil des Hemels en de inwoonders der Aarde doet naa zyn welgevallen. Betreffende de toepassing van de vryelyk van Godt bepaalde en door Christus daadelyk verworvene zaligheid aan zommige van Adams kinderen, leiden ons deze redeneringen op tot erkentenis en verheerlyking van Gods ten eenenmaal vrye Genade, dewyl die mede brengen, dat Godt de uitverkorene zonder hun toedoen zalig maakt; wyl hy uit het zelve leem maakt een vat ter eere en een vat ter oneere, en het hier niet is des genen die wil ofte loopt, maar des ontfermenden Gods. Voorts stichten onze redeneringen en hebben invloed op de Godzaligheid, voor zoo verre door dezelve den bodem van alle uwe Voorwaardens word ingeslagen, op dat Genade in geen werk verandert worde. Dit zyn geen gemaakte vertooningen van Godtzaligheid door schoo-

ne

ne woorden of een nedrig gelaat; maar de waare zaaden en rechte gronden uit welke die opryft, en van zelve in Gods Volk werkzaam word, met ootmoedigheid en zelfverlochening, met vreeze hoogschatting liefde en verheerlyking van Godt. Doch dit daar nu by latende, moet ik u nog klaarder zeggen, dat men het point tusschen ons in geschil staande niet moet veranderen van gedaante; doet men het, men zal hem onze repliek onwaardig achten en zyne schriften verachten. Het stuk in geschil en is niet, of de Euruodianen, dan of de Liefhebbers van de Formulieren van eenigheid de meeste deugden hebben? wie zoude zoo onbeschaamt zyn dat hy voor de wereld op zyne deugden zoude gaan roemen? dat ik niet weet dat Godvrugtige of wyze Menschen ooit gedaan hebben. Maar dit is het stuk in geschil, *of de Leeringen der Euruodianen in een welgestelde Kerke moeten en mogen geduld, getolereert en verdragen worden, om, door wat afstaan van eenige punten, in de groote Dordsche Kerkvergadering Kerkelyk bepaalt, en door de Hooge Machten over ons Vaderlandt Staatswyze bekrachtigd, een Middewegh te vinden, waar door de Remonstranten, welker Leere in die Kerkvergadering veroordeelt is, wederom tot de gemeenschap der Kerke mogen worden toegelaten; en of de Stellingen der Euruodianen, in de tweede Samenspraak opgegeven, als een Middewegh tot die wederoereeniging met de Remonstranten dienstig zy dan niet?* Hier komt het op aan, die hier buiten wil extravageren, is onze attentie-onwaardig. Wy zullen den voet by het stuk houden, en verklaren, dat wy de stellingen van die Luiden van den Middewegh, ofte Euruodianen, nooit aanneemen toestemmen of dulden zullen nog kunnen, maar ons ter rechter zyde begeeren te houden. De Remonstranten zyn de andere party; wat die doen zullen weten wy niet: onze Middewegh is zoo onvolmaakt, dat wy niet conjectureren kunnen

wat

wat 'er gebeuren zal. Dit komt my waarfchynlyk voor, dat de Remonstranten eerder vereenigen zullen met de Kampvechters der Euruodianen, dan de Liefhebbers van onze Formulieren van Eenigheid, die het voornemen hebben, zoo Godt daar toe genade geeft, tot hun doodt toe by de wel bevestigde Leere te blyven zonder een duim grondt te wyken. My is menigmaal gezegd, dat verftandige en geleerde Remonstranten, die ik als oprechte Luyden, buiten de zaaken die onze verschillende Leere betreffen, alle achtinge toedrage, gezegd hebben; Orthodoxus en Philalethes verftaan hun stuk, en handelen als eerlyke Luiden volgens Eedt en plicht in het ftaaven van de Synode van Dort: maar wy verheugen ons dat veele, die onder dezelve Eedt en verplichting leggen, nochtans van gevoelen zyn geworden, dat door het afstaan van eenige pointen, en het tolereren van andere, de reconciliatie wel kan getroffen worden.

PANTANECHOMENUS.

Het legt u geweldig in het hoofd van dat *ontwerp* van vereeniging met de Remonstranten: maar behalven 't geen daar van in een *vliegend blaadje* gefchreven is, gelieft gy te weten, dat een zeer Geleerd Man ook naa dat Ontwerp van Tolerantie zeer aanhoudend gezogt heeft; maar, verftaande dat het feparaat en afgefcheiden van de Samenspraken niet gevonden wierd, geoordeelt heeft, dat dan ook de Samenspraken aan den Titul niet voldeden.

PHILALETHES.

Zoo hy, die u dit verhaalde zulks geloofde, is hy niet niet zeer kundig, en wie hy geweest zy die dit moge gezegd hebben, die wat te præcipitant. Het Systema der Euruodianen is immers in de *tweede Samenspraak* opgegeven, zoo verre het in algemeene

ne

de Stellingen noodig is: het fyne met de uitbreidinge en vermeerdering, te samen met onze reedenen daar tegen, is de stoffe voor de volgende Samenpraken, in welke wy geen een stuk zullen overslaan zooder wy 'er kennis van hebben, gelyk die geleerde Man en een yder zien zal. Men vergunne ons maar tydt, om in des Heeren vreeze, buiten verzuimenis van den dienst by onze byzondere Gemeintens, ons werk voort te zetten. Taften wy ergens mis, laat het ons met bescheidenheid aangewezen worden, het zy door Leeraars onzer Kerke, het zy door Ledematen: Want wy zyn zoo verwaand niet, dat wy deze laatste van het *judicium discretionis* zouden uitsluiten; en weeten ook dat 'er onder de Ledematen zyn, die ruim zoo wel geoeffend zyn als veele Leeraars. Zoo het geschied met goede redenen, wy zullen altyd aan dezelve, wie zy zyn, onze veneratie toonen, en de mislagen die men aanwyft verbeteren, niets begeerende dan de bevestiging van de Waarheid volgens Gods Woord in onze Formulieren van eenigheid begrepen en bepaakt. Wy zoeken niets nieuws, niets vreemd, niets dat onze Voorvaders niet alzo geleert hebben, hoe zeer men op een behendige wyze eenvoudige, die bynaa niets weeten dan 't geen latere Schryvers hun wys gemaakt hebben, het tegendeel zoekt in te boezemen.

A D I A P H O R U S.

Het schynt of wy eerst zouden gaan beginnen. Is 'er niet genoeg gezegd? hebben wy geen stof genoeg om een maand lang te overdenken en te herkauwen? My geheugt by een Professor in een Collegie geweest te zyn, die in het einde tusschen zyne gewoone dankzegging, *Soli Deo &c. &c.* voegde, *crastino die hora secunda disputabitur*, en zoo voort volgen liet, *in secula Seculorum. Amen.* Het schynt dat

gylieden ook zoo gestelt zyt, en disputeren wilt tot in der eeuwigheid. Is dat u voorneemen, zoo groet ik de Heeren en gae mynen wegh.

O R T H O D O X U S.

Het heeft waarlyk lang genbég geduurt, en ik ben van deze befoigne ook al wat gefatigueert. Dies bedanke ik de Heeren voor derzelver gezelschap en gaa naa myne rust.

E U R U O D I U S.

Wy zullen op zeekeren tydt, die ik met goedvinden der Heeren nader bepaalen zal, onze conferentie hervatten. Zoo daar niets tusschen beiden komt, zal het moeten zyn over GODS GERECHTIGHEID. De Heeren een goede rust toewenschende, en dezelve bedankende voor hunne tegenwoordigheid, zegge ik nu allen adieu!

E Y N D E.

A D V E R T I S S E M E N T.

Van genootschappen, die, om te bidden voor Land en Kerke, en voor al dat de zuivere en wel beproefde Waarheid daar mag blyven, mitsgaders over de Waarheden die wy beschermen te spreken, te zamen komen, zoo uit deze als geene Provincien, brieven ontfangende, waar by wy worden aangemoedigd om ons begonnen werk te voltoojen, en niet wetende hoe ofte aan wien onze dankkerkenissen en antwoorden te doen toekomen: zoo verzoeken wy dat zy geperfuadeert zyn van onze gevoeligheid, en terwyl wy Godt bidden dat Hy dezelve in de liefde der waarheid bevestige en heilige, beveelen wy ons verder aan hare dierbare Liefde en vuurige gebeden.